

Beszédből világ. Amerikai magyar szervezetek és működtetőik – közelről

1. Módszertani bevezető

Az amerikai magyarokra vonatkozó kutatásunk szociológiai része kvalitatív és kvantitatív megközelítésekre is épül. Az alábbiakban következő elemzések a szervezeti élet különböző aspektusait az előbbi módszer segítségével kívánják megragadni. Természetesen az itt következő leírások nem a teljesség igényével készültek, ám az interjúkban rejlő mélységek, árnyalatok felszínre hozására maximálisan törekedtünk. Mindennek eredményeképpen az amerikai magyarok szervezeti életéről reményeink szerint részletes, mondhatni monografikus képet kapunk.

Az alábbi elemzések jelenségekre koncentrálnak, és ritkán konkrét személyekre vagy intézményekre. A konkrétságban tárgyalt intézmények is „eset”-ként vagy esettanulmányként relevánsak, és arra szolgálnak, hogy általuk a szervezeti élet vagy az azt működtetők identitásának valamilyen értelmezéséhez eljussunk, avagy a későbbi statisztikai leírásokat is jobban megérthessük. Bizonyos szempontból lehet, fontos lett volna az amerikai magyar emigrációs hullámokra épülő szempontokat is markánsabban is érvényesíteni, ám az interjúelemzés egészében ezt nem tettük. Módszertani szempontból azért sem tettük, mert a szervezeti életet mintegy holisztikusan közelítettük meg: interjúalanyaink elmeséléseit egységes egésznek tekintettük. Az egészből kiindulva természetesen, ahol releváns volt, megemlítettük, illetve felszínre hoztuk a rész jellemzőit is, azaz a különböző (emigrációs) generációkhoz kapcsolódó jelenség-mozzanatokat is. Ugyanez érvényes a települések vonatkozásában is: noha minden egyes helyszín helyi világát érdemes lenne vizsgálni, mi ezt ezúttal nem tettük. A szervezeti élet egységes tételezéséből indultunk ki, ám természetesen ezúttal is, ahol szükséges volt a jelenség magyarázatához eljutottunk egy konkrét településig is.

Terepmunkánk során mintegy 53 személlyel készítettünk részben strukturált mélyinterjúkat, ezek közül 2006. október-november folyamán 49-et a „helyszínen”, azaz az Egyesült Államokban, 4-et pedig Budapesten. Az interjú helyzet lehetővé tette, hogy ne csak közvetlenül az interjúalany szervezeti

kötődésére, az általa képviselt szervezet működésére kérdezzünk rá, hanem az egyén életútjára, családi hátterére, szűkebb és tágabb társadalmi közegének sajátosságaira, azaz mindazon tényezőkre, amelyek feltételezhetően valamilyen módon kihatnak, kihathatnak a szervezeti és közösségi életre.

Interjúalanyainkat részben helyi összekötő személyek segítségével, részben pedig hólabda módszerrel választottuk ki. Mindegyik meglátogatott településen volt helyi segítők, ám igyekeztünk olyan interjúalanyokkal is beszélgetni, akiket mi választottunk ki: vagy úgy, hogy eleve tudtunk létéről, vagy úgy, hogy valamelyik korábbi interjúalanyunk ajánlotta. Természetesen mindvégig tudatában voltunk, hogy a különböző szervezetek képviselői funkciójukból fakadóan aktívabbak, magyarságukhoz jobban ragaszkodnak, mint azok a magyarok, magyar származásúak, akik egyáltalán nem vesznek részt, vagy csak lazábban kapcsolódnak a „magyar” közösségi szerveződésekhez. És annak is tudatában voltunk, hogy interjú kutatásunk valamilyen mértékben egy vagy két (helyi és országos) networkon belül mozog. Éppen ezért igyekeztünk olyan személyekkel is beszélgetést vagy háttérbeszélgetést készíteni, akiket első körben nem ajánlottak nekünk. Ám a kutatás célja végső soron az volt, hogy kvalitatív módszerekkel egyfajta, lehetőleg ne egyoldalú betekintést nyerjünk az amerikai magyar szervezetek világának egy részébe. Ilyen megfontolásból az a tény, hogy a szervezeti képviselők létező vagy virtuális hálózatában mozogtunk, nem gondoljuk, hogy zavarta volna optikánkat, hiszen interjú helyzetben rengeteg mód adódott arra, hogy e hálózatok határait kérdéseinkkel, állításainkkal, esetenként éppen személyes „vallomásokkal” túllépjük. És mivel networkon kívüli személyekkel, illetve párhuzamosan létező konkurenciális hálózatokkal is kapcsolatba léptünk, esélyünk volt arra, hogy bizonyos helyi információkat ütköztessünk.

Interjúalanyainknak anonimitást ígértünk, és tanulmányunk későbbi részeiben ezért a felhasznált idézeteknél nem tüntetjük fel adatközlőnk nevét.¹ Alanyaink területi és nemek szerinti eloszlását az *1.1. táblázat* tartalmazza:

Látható, adatközlőink alig negyede volt nő. Az interjúalanyok fele 59 évnél idősebb, a legfiatalabb interjúalanyunk 25 éves, legidősebb pedig 91 éves volt, az átlagéletkor 57 év. A nők körében valamivel alacsonyabb volt az átlagéletkor, mint a férfiak esetében: 55, illetve 57 év. Az alanyok mintegy 56 százaléka Magyarországon, 17 százaléka az USA-ban, 12 százaléka Erdélyben, 6 százalék Vajdaságban, a többi 9 százalék pedig más országokban (jobbára ausztriai vagy németországi menekült táborokban) született. Noha az amerikai magyarokat rendszerint az emigrációs hullám szerinti generáci-

¹ A nevük említéséhez hozzájáruló interjúalanyaink listáját ld. a *Mellékletben*.

1.1. táblázat. Interjúalanyok település és nemek szerinti megoszlása

<i>Település neve</i>	<i>Interjúalanyok száma</i>	<i>Ebből nő</i>
Los Angeles	7	2
San Francisco	2	0
Sarasota	5	2
Chicago	12	4
Cleveland	11	5
Washington D.C.	5	0
New York	3	0
New Brunswick	7	1
Connecticut	1	0
ÖSSZESEN	53 (100%)	14 (26%)

ókba szokás sorolni (dipik, 56-osok, gazdasági menekültek, új kivándorlók), életkor mentén nehéz ezeket a csoportokat beazonosítani, hiszen az egyes generációkon belül (az új kivándorlók kivételével) már megtaláljuk az első-, másod-, harmadgenerációs magyarokat is. Az alábbi korcsoportos megoszlás tehát nem követi az ismert emigrációs törésvonalakat, pusztán csak jelezni akarjuk, hogy minden korcsoport képviseltette magát, igaz, az idősebbek – az emigrációs hullámok csökkenése miatt érthető módon – magasabb arányban voltak jelen.

1.2. táblázat. Interjúalanyok korcsoportok szerinti megoszlása²

<i>Korcsoport</i>	<i>szám szerint</i>	<i>%</i>
25–40 évesek	12	23,1
41–60 évesek	17	32,7
60 fölöttiek	23	44,2
ÖSSZESEN	52	100

Iskolai végzettség szempontjából mindössze 5 személy nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A 48 felsőfokú végzettséggel rendelkező személyből 7-nek teológiai végzettsége van (és lelkészként dolgoznak), 19 humán, gazdasági vagy társadalomtudományi végzettséggel és 22-en műszaki és reáلتudományi végzettséggel rendelkeznek.

Az interjúalanyok előbb felvillantott szociodemográfiai adatait összesítve, kijelenthetjük, hogy a szervezetek vezetői többnyire a felső közép és idősebb korosztályokhoz tartozó férfiak, akik rendszerint felsőfokú végzettséggel

² Az 53 interjúalanyból összesen csak 52 személy születési adatával rendelkezünk.

rendelkeznek, és a műszaki, egzakt tudományok képviselői kis mértékben felülreprezentáltak.³

Az elkészült interjúkat számítógépen rögzítettük, majd Atlas.Ti program segítségével kódoltuk. A feldolgozás során 1163 kódot hoztunk létre, amelyekhez több mint 2700 idézetet rendeltünk. A kódok csoportosítása (ún. kódcsaládok létrehozása) után 22 nagyobb tematikát, tematizációt azonosítottunk. Ezek mentén lehetővé válik az elkészült interjúk tartalmának strukturált leírása, visszaadása. A tematizációk tehát olyan mesterségesen kreált diskurzus egységek, amelyek képesek az elhangzott szövegek egy szegmensét visszaadni. Természetesen akár egyéni szinten, akár a vizsgált célcsoport szintjén is minden mindennel összefügg, azaz a tételezett közösség, a szóba kerülő szervezetek, illetve az egyének életútja egy univerzum részeinek tekinthetők. A különböző tematizációk kiegészítik egymást, egyik megértése feltételezi a másik ismeretét, megértését.

Alább következő ismertetésünkben a létrehozott kódokra és kódcsaládokra, illetve a vonatkozó idézetekre fogunk támaszkodni. Az elhangzott szövegrészeket név nélkül és a beszélt nyelv sajátosságait követve fogjuk használni. A kvalitatív elemzés során – a címben jelzett módon – a hangsúly a „közeliségen”, az elmesélésen és nem kizárólag a tények igazságtartalmán vagy annak ellenőrzésén van. Bizonyos értelemben nem az számít, nem az az elsőrendű, hogy egy interjúalany mit mondott, hanem az, *hogyan* mondta, *miért* mondta, és amit mondott, *hogyan függ össze* azzal, amit más is mondott. A tényszerű elmesélések gyakran csak horizontálisan érdekesek, azaz akkor, ha bizonyos tényeket, jelenségeket, információt többen is említenek. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az egyedi, egyszeri közléseknek ne lenne relevanciájuk. Egyszeri tény közlése is bírhat olyan erővel, „kisugárzással”, aminek lehetséges, hogy van a vizsgált világ megértése szempontjából magyarázóértéke, ám elemzésünk során elsősorban arra törekedtünk, hogy a legmeghatározóbb összefüggő közös témákat, tematizációkat hozzuk felszínre, és az idézetek segítségével tárgyaljuk.

A különböző narratívák, interjúrészletek, elmesélések értelmezése során egyszerre érvényesül az önértelmezés és önértékelés, illetve a külső értékelés: az alany szövegei valamit jelölnek, ám az elemzés során egy „adott” szerkezetbe helyezük. A szerkezet, noha objektívnak tűnik, végső soron az elmesélések értelmezése során alakult ki. A felállított szerkezet tehát már ön-

³ Hasonló szocio-demográfiai profil alakult ki a kérdőíves vizsgálat során is, ld. a kötetben Márton János: *Az Amerikai Egyesült Államokban működő magyar szervezetek vezetői által kitöltött kérdőívek feldolgozása* c. írását.

magában is értelmezés eredménye, ami az érintettek (az alanyok) számára akár közhelyszerű, akár fura, mégis azt gondoljuk, egyes elemei jó kapaszkodót nyújtanak a vizsgált világ leírásához és interpretatív tárgyalásához.

Az elemzés legelső szakaszában talán az is elegendő lenne, ha csak az 1163 beazonosított kódra koncentrálnánk, és megvizsgáljuk, melyek a leggyakrabban említett témák (kódok) az összes interjú szintjén. Ha így járunk el, megállapíthatjuk, hogy a leggyakrabban említett 15 téma (az előbb már részletezett szocio-demográfiai vonatkozásokon kívül) a következők:

1. *a magyar közösségi életben való részvételre szánt idő;*
2. *a magyaros étel fontossága;*
3. *az amerikai magyarok kapcsolatai a magyar konzulátussal, nagykövetséggel; illetve a magyar kormány lehetséges szerepe az amerikai magyar közösségek életében;*
4. *a szervezeti élet sajátosságai;*
5. *a Magyarországra való visszajárás, visszatérés tematikája;*
6. *az interjúalany kivándorlásának körülményei;*
7. *a helyi sajtóval kapcsolatos vélekedések;*
8. *az országos jellegű amerikai magyar szervezetek megítélése;*
9. *a házastárs, feleség szerepe a magyar szervezeti életben való részvételben;*
10. *magyarok közötti konfliktusok;*
11. *civil társadalmi működés, az adományozás kultúrája;*
12. *identitás kérdése: amerikai versus magyar?;*
13. *magyar szervezetek közötti konfliktusok;*
14. *utánpótlás kérdése;*
15. *válások kérdése.*

A fenti – gyakoriságokra épülő – kódlista már kétségtelenül jelez valamit az amerikai magyar szervezetek és működtetőik világról. A szervezetek vonatkozásában mutatja ugyanis, hogy kiemelt helyen kell foglalkozni az országos jellegű szervezetekkel, a szervezetek (és magyarok) közötti konfliktusok természetével, a szervezeti utánpótlás kérdésével, az amerikai magyar sajtóval, a magyar szervezetek és Magyarország viszonyával. A szervezetekben való aktív részvétel egyéni szinten óhatatlanul felveti a magyar közösségi tevékenységekre szánt idő problematikáját, illetve a család, házastárs szerepét a magyar szervezeti aktivizmusban. Mindez szoros összefüggésben van a részvevők identitásának kérdésével, amelyen belül gyakran tematizálódik a milyen mértékben vagyok magyar, illetve amerikai visszatérő kérdése. A szervezeti működés megértése továbbá feltételezi az adakozásra, az

adományozásra épülő amerikai civil társadalmi modell ismeretét is, és azt is, hogy az etnikus identitás, illetve az etnikai közösség fenntartása elválaszthatatlan a magyaros ételek „intézményesülésétől”. E fontos mozzanatokra itt nem térünk ki, hiszen a különböző kódok csoportosításával körülhatárolt tematizációk során ezeket részletesebben is tárgyalni fogjuk.

Az említett kvalitatív-heurisztikus módszerrel 22 főbb tematizációt azonosítottunk be, amelyeket a továbbiakban az egyes kódcsoportokon belül adódó altémák kifejtésén keresztül fogunk ismertetni. Noha kutatási célunk elsősorban a szervezetek működésének leírása, a szervezeti világ értelmezéséhez szükséges látnunk a beazonosított kódcsoportok struktúráját, amely három szintet feltételez:

- A. az individuális szintet,
- B. a kifejezetten a szervezeti működéshez kötött szintet,
- C. a szervezeten túlmutató etnikai vagy diaszpóra közösséget, avagy a szélesebb értelemben vett amerikai társadalom sajátosságait.

1.3. táblázat. Az interjúkban felmerült tematizációk egyéni, szervezeti és társadalmi szintek szerinti csoportosítása

A. egyéni szinthez kötött tematizációk

- A1. szocio-demográfiai jellemzők (iskolai végzettség, foglalkozás, családi állapot stb.)
- A2. identitás
- A3. család és szerepe
- A4. kivándorlás és története
- A5. Magyarországhoz való viszony
- A6. referencia személyek

B. szervezeti élethez kötött tematizációk

- B1. országos szervezetek
- B2. helyi szervezeti világ
- B3. szervezeti kihívások
- B4. egyházak – református
- B5. egyházak – katolikus
- B6. egyházak – baptista
- B7. egyházi viszonyok
- B8. cserkészlet
- B9. magyar hétvégi, vasárnapi iskolák⁴
- B10. sajtó
- B11. magyar szervezeti életben való részvétel (ún. „magyarkodás”)

⁴ A hétvégi, magyar iskolákat külön tanulmányban tárgyaljuk, lásd a kötetben Németh Szilvia írását.

B12. generációs kérdések

B13. étel, étkezés szerepe

B14. magyar kormány megítélése és szerepe

C. társadalomhoz (közösségekhez) kötött tematizációk

C1. civil társadalom

C2. etnikai közösségiség

Egy tematizáció több szinthez is köthető. Az identitás például nem önmagában, nem csak az egyénhez kapcsolódóan létezik, hiszen a róla való beszéd egyaránt feltételezi a szervezeteket és a szélesebb amerikai társadalom jellegzetességeit. Az identitás kontextusát a szűkebb és tágabb társadalmi valóság adja, ám hordozója, megmutatója az egyén viselkedése és beszédmódja. A család szerepe kihathat a szervezetekbe való részvételre, az ún. „magyarkodásra”⁵ is. A szervezetek egy részében való részvétel ugyanis családi-rokoni hálózatokon, kapcsolatokon vagy támogatáson keresztül történik. Ha családon belül például nincs teljes összhang az intenzív magyar társadalmi életben való részvételre, a „magyarkodás” komoly kihívások elé állíthatja a házastársi kapcsolatot. Az adományozás kultúráját a szervezetek tartják fenn, ám ehhez szükséges az egyéni tudatosság is. Az 1.3. táblázatban a magyar kormány megítélését a szervezeti szinthez soroltuk (hiszen amerikai magyar szervezetek gyakran foglalnak állást anyaországi belpolitikai kérdésekkel kapcsolatban, és különösen érvényes volt ez 2006 október vége felé – a terepmunka idején), ám természetesen ez a téma az egyéni szinthez is kapcsolható lenne.

Interjú elemzésünk részletes ismertetése előtt szükséges még egy módszertani vonatkozást megemlíteni. A következőkben tanulmányunk elsősorban az interjúkra épül, a használt idézetek nem pusztán illusztrációként szolgálnak, hanem ugyanolyan státuszuk van, mint a többi szövegnek. Az idézetek, illetve az általunk írt szövegek egymást feltételezve, egymásra rímelve „együtt írják” a tanulmányt. A felhasznált idézetek közlésénél a beszélt nyelv sajátosságait követtük, csak az érthetőség kedvéért szerkesztettük át helyenként

⁵ Az amerikai magyar szóhasználatban a „magyarkodás” kifejezés a magyar szervezeti, közösségi életben való részvételt jelenti, jobbra pozitív kicsengése van, az etnikus identitás igénylését szervezeti keretek között is ápoló tevékenységre utal. A bevett amerikai magyar szóhasználat ellenére elemzésünkben a „magyarkodás” kifejezést a honi nyelvhasználatban ettől eltérő jelentése miatt igyekeztünk itt-ott elkerülni. Ahol az elemzésben időzőjelben megtartottuk, ott az amerikai magyar jelentést tartjuk érvényesnek. Lásd még minderről éppen a „magyarkodásról” szóló 5. alfejezetet.

az eredeti szövegeket, és ezekre rendszerint szögletes zárójelekbe tett rövid szövegekkel utaltunk is: [...]. Az idézetekben szereplő, zárójel nélküli három pont interjúalanyunk beszédfolyamának lassulását, a zárójelbe tett három pont pedig szövegrészek általunk történő kihagyását jelzi. Az egyes idézetek után zárójelben feltüntettük az interjú számát. Ahol ezt mellőztük, ott valószínű olyan személyre, intézményre vagy településre szabott közlendővel van dolgunk, amely alapján alanyunk könnyen beazonosítható, ezért a nagyobb fokú anonimitása biztosítása érdekében e helyeken nem közöltük az interjú számát. Megjegyzendő, hogy az interjúszámok nem azonosak a kötet *Mellékletében* található interjúalanyokat tartalmazó lista sorszámaival. Azt is fontos tudni, hogy az interjúk anonimitása érdekében helyenként a településneveket, a személyneveket is megváltoztattuk, vagy kihagytuk.

2. A szervezeti világhoz kötött tematizációk

A *1.3. táblázat* alapján is látható, hogy az e szinthez kötött témák egyrészt kifejezetten az országos és helyi jellegű szervezetekhez kapcsolódnak, a szervezetek közül pedig kiemelkedő helyen találjuk a különböző egyházak működését, a cserkészetet, a magyar iskolákat és sajtót. Az országos szervezetek, egyházak és cserkészlet kiemelkedő szerepét korábbi leírások, kutatások is ki szokták hangsúlyozni,⁶ kvalitatív módszerünk hozzáadott értéke abban lesz, hogy az interjúk alapján megpróbáljuk felfejteni e szervezeti világok néhány manifeszt és kevésbé látható jellegét is. A szervezeti adatbázis elemzése során is használt tipológia szerint az egyházakat és a cserkészetet köztes szervezetnek tekintjük, hiszen ezek olyan szerveződések, amelyek a magyarság fenntartása szempontjából fontos helyi funkciót töltenek be, működésük mégis sok szállal kötődik a lokálist meghaladó intézményekhez: a helyi gyülekezetek egyházukba tagolódnak, a cserkészlet működése pedig oly mértékben „sztenderdizált”, hogy nem tekinthetjük kizárólag helyi önszerveződésnek. Ezzel szemben a különböző magyar iskolák, noha gyakran éppen a cserkészethez vagy az egyházakhoz kapcsolódnak, értelmezésünkben inkább helyi, gyakran egy személyhez kapcsolódó kezdeményezésnek tekinthetők, annál is inkább, mert működésük – minden szándék ellenére – formálisan nem intézményesült a lokalitást meghaladó módon.

⁶ Lásd például: Nagy Károly – Papp László *A magyar nyelv és kultúra megtartása. USA 1997*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Budapest, 1998.

A magyar társadalmi életben való részvételt – ahogy már korábban is jeleztük – amerikai magyar nyelven gyakran „magyarkodásnak” nevezik, e tevékenység-együttesre vonatkozó állítások halmazát tartalmazza a B11.-gyel jelölt tematizáció. Beszélgetéseink során továbbá az körvonalazódott, hogy a szervezetek működése gyakran generációs feszültségekkel jár (B12.), illetve külön érdemes foglalkoznunk a magyaros ételek közösségi és társadalmi identitással összefüggő vetületeivel (B.13.), valamint Magyarország esetleges szerepével az amerikai magyarság,⁷ illetve a magyar szervezeti világ megerősítésében (B.14).

2.1. Országos szervezetekkel kapcsolatos vélemények

Megközelítésünkben országos szervezetek alatt olyan intézményeket értünk, amelyek vagy általában az amerikai magyarság nevében szólnak meg, vagy olyan szakmai szerveződések, amelyek egy szakterület képviselőit igyekeznek magukba tömöríteni, vagy amelyeknek rendszerint több államban is működik fiókjuk.

E pontnál külön is kihangsúlyozzuk, hogy elemzésünk nem történeti jellegű, hiszen célunk nem az, hogy egy szervezet életét, eseményeit, célkitűzéseit stb. valamilyen kronologikus rendben vagy történeti perspektívában ismertessük.⁸ Ez persze nem jelenti azt, hogy az ilyen eseményekre itt-ott ne koncentrálnánk, hiszen fontos annak tudatosítása például, hogy gyakorlatilag mindegyik emigrációs hullám újabb szervezeteket hozott létre, amelyből kifolyólag a régi és új szervezetek (és képviselőik) közötti ellentétek néha feloldhatatlannak tűntek. Mára a helyzetet még tovább bonyolítja az is, hogy a különböző időszakokban érkezett magyarok leszármazottai között sok vonatkozásban már nem olyan élesek az ellentétek, mint szüleik, nagyszüleik esetében, és a nyelvvesztés előre haladtával egyre inkább teret hódít a „szívében él a nemzet” metafora. Mindez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szervezeti világban tompultak volna az ellentétek: a túlburjánzás és a konfliktusok újratermelése mintha örök állandója lenne e magyar szervezeti univerzumnak.

Interjúink során az alábbi, országosnak tekintett szervezetek kerültek említésre: Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete (*American Hungarian Educator's*

⁷ Az „amerikai magyarság” kifejezés, mint ahogy a későbbiekben kiderül majd, szintén bizonytalanra válik.

⁸ Az amerikai magyarokról, azon belül pedig a különböző emigrációs generációk által létrehozott szervezetekről, illetve a mába mutató eseményekről is ld. Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Budapest, 2000. 438–637.

Association), Amerikai Magyar Orvosok Egyesülete (*American Hungarian Medical Association*), Magyarságtudományi Társaság, Amerikai Magyar Szövetség (AMSZ – *The American Hungarian Federation*), Amerikai Magyarok Országos Szövetsége (AMOSZ), Magyar Amerikaiak Országos Szövetsége (MAOSZ), Magyar Emberi Jogi Alapítvány (*Hungarian Human Rights Foundation – HHRF*), Amerikai Magyar Koalíció (*Hungarian American Coalition*, rövidítve: Koalíció), két fraternális egyesület: Amerikai Magyar Református Egyesület, *William Penn Association*, a Külföldi Magyarok Cserkészszövetsége (KMCSSZ), Magyar Baráti Közösség (MBK), a 45-ös generáció Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK), az 56-osok Szabadságharcosok Szövetsége, Magyarok Világszövetsége (MVSZ).

A felsorolt szervezetekről külön-külön esettanulmányokat lehetne készíteni, ám elemzésünknek ez nem célja. Az említett intézmények között láthatjuk, van, amelyik szakmai jellegűnek tekinthető, van két segélyező szervezet, a többiek inkább politikai jellegű, illetve politikát befolyásolni kívánó szervezetek.

Az országos intézmények közül az AMSZ, AMOSZ, az 1991-ben alapított Koalíció, részben az MVSZ is amerikai magyar csúcsszervezeti státusra törekednek/törekedtek, és bizonyos értelemben annak is bizonyulnak, legalábbis a szervezetek ekként akarnak fellépni is. Az amerikai magyar szervezetek életében ugyanis visszatérő téma a csúcsszervezet létének/hiányának kérdése. Az AMOSZ 1984-ben alakult, miután az 1906 óta létező AMSZ-ből belső viták után kivált egy csoportosulás. 1989-ben pedig ebből is kivált egy csoportosulás, amely MAOSZ (Magyar Amerikaiak Országos Szövetsége) néven hozott létre újabb szervezetet.⁹ A konfliktusok viszont azóta is léteznek, és számos vonatkozásban újra és újra felbukkannak. Interjúink alapján a csúcsszervezetekkel kapcsolatosan három markánsabb vélemény körvonalazódott:

- az országos szervezetek működését alapvetően egy sajátos lobbilogika hatja át;
- a csúcsszervezetnek tartott képződmények – és ez gyakrabban előforduló vélemény – egy szűkebb aktív kör tevékenységével azonosíthatók, hatásukat tekintve az amerikai magyar társadalom számára igazából nem léteznek, ugyanakkor működésük és „jelenlétük” egész országra való kiterjesztése rendkívüli nehézkes gyakorlati akadályokba ütközik;
- a szervezetek működését valójában konfliktusaik által lehet megragadni;

⁹ E szervezetről interjúink során csak elvétve esett szó. A szervezet kiválásáról lásd még Várdy i.m. 538–539.

2.1.1. Csúcsszervezetek lobbilogikája

A csúcsszervezetek lobbilogikája a politikai képviselettel és értelem-szerűen Washingtonnal függ össze. Egy választott képviselő, döntéshozói pozícióban lévő személy másképpen viszonyul az olyan szervezetekhez, amelyeknek állítólagosan nagyobb a szervezeti tömegbázisa.¹⁰ Ezért a washingtoni székhelyű lobbiszervezetek számára fontos, hogy minél nagyobb tagságot, támogatottságot tudjanak felmutatni, és az ilyen szervezetek között gyakran „számháhorú” is zajlik a tagszervezetek és a tagok számát illetően. A csúcsszervezetek tagszervezetei között persze lehet átfedés is, ám mégiscsak elkülönült világokról van szó:

„Magyarok vagyunk, és egységben az erő. És hogyha mi azt mondjuk, hogy kérem, írunk egy levelet a Fehér Házba, vagy valahova, akkor száztizennyolc egyesületet képviselünk. Azért mégis (...) nagyobb súlyt ad a véleményünknek, ha több egyesület van.”

„Az országos szervezetek közül három a lobbizásban érdekelt, a többi az kevésbé hatásos. Elsősorban – ez is nagyon ügyes találmány volt, ezt addig nem csinálta senki rendesen – ezt a Hámos Laciék¹¹ kezdték (...) olyan alapon, hogy mint amerikai állampolgár amerikai képviseleti tagoknál lobbizik, kimutatva azt, hogy ott hány magyar szavazója van a tagnak, és akkor erre hivatkozva azt lehet mondani, hogy akkor kérjük ezt a beadványt, stb. És vendégeket Magyarországról, Erdélyből, Kárpátaljáról, Felvidékről, Délvidékről állandóan elvinni ezekhez a képviselőkhöz látogatni, mikor nálunk vannak. Meghallgatást kérni, kihallgatásokat szervezni, ezt abszolút profi módon úgy, mint egy amerikai lobbiszervezet csinálná. Most a Koalíció az ebből nőtt ki, hogy egy kicsit más stílusban, de ehhez hasonló dolgok folynak. Inkább azt a részét, hogy fogadások, kitüntetések, publicitás, PR dolgok. Nem az a kemény szakszerű, tartós lobbizás, profi lobbizás. A harmadik szervezet azok ilyen néha-néhai 'meleg' lobbizást tudnak csinálni, mert az, hogy rávesznek valakit a kongresszusban, tegyen egy felszólalást, akkor az belekerül a kongresszusi jegyzőkönyvbe, és akkor ki lehet mutatni, hogy aha, ez a felszólalás. Hát ez annyi, amit egy jegyzőkönyv jelent, de igazán hatást nem tudnak elérni, vagy nem tudtak.”

¹⁰ Ugyanez a politikai motiváció érvényesül az amerikai népszámlálás származásra vonatkozó kérdéseiben is. Lásd kötetünkben Pakot Levente írását.

¹¹ Hámos László – a HHRF vezetője.

„*Kérdező:* Körülbelül hány tagszervezete van a Koalíciónak?

Válaszadó: Ezt fejből nem tudom, én olyan huszonnégy, harminchat, negyven, valahogyan így, azt tőlük kéne megkérdezni. Bár nekem is kéne tudnom, igaz, de tudtam is, de fejből nehéz. És az Amerikai Magyarok Szövetsége, az meg szintén most próbálgatja önmagát föléleszteni és vannak is sikerei.

Kérdező: És lehet tudni, hogy nekik körülbelül mekkora tagságuk van?

Válaszadó: Nem merném még találgatni sem.

Kérdező: De legalább a nagyságrendet.

Válaszadó: Hát én sejtem, hogy ott is van..., hogyha megnézné az ember a honlapjukat, ottan föl van sorolva egy húsz-harminc szervezet. Namost van valamennyi fedés a Koalícióval, nem sok, öneki megvannak az erős bázisai. Például a Koalíció Cleveland-ben erős, országos reformáció, katolikus cserkészlet benne van, Hámos, a HHRF is benne van, szóval ilyen szervezetek vannak. És vannak ilyen egyéni tagjai is pl. Minnesotában. Az AMSZ erős lent Floridában, New Jersey-ben, Kaliforniában van egy pár szervezete és így ottan.

Kérdező: Tehát van egy ilyen területi megosztottság?

Válaszadó: Nem annyira. Úgy gondolom, hogy ki kinek a haverja, és mondjuk az AMSZ-nál, hiányzott a személy, aki ezt össze tudja valahogyan hozni. A Koalícióban ott van a Lauer Edit, aki kitűnő személy, de öneki korlátozott volt az ismeretsége, szóval az ismeretsége.”

A két szervezet (az AMSZ és a koalíció) közötti átfedést jelképezi a már említett két fraternális szervezet, illetve a new brunswick-i Amerikai Magyar Alapítvány, a washingtoni Magyar Amerika Alapítvány. Míg a fraternális szervezetek mindkét csúcsszervezetben való részvétele mögött vélhetően az a motiváció áll, hogy a viszonylag magas taglétszámú szervezetek kívánatos tagok egy ernyőszervezetben, az Amerikai Magyar Alapítvány, illetve a fiatal, 2003-ban létrejött washingtoni alapítvány esetében a megrögzött konfliktusok egyensúlykereső meghaladásának szándékát láthatjuk:

„Én mondom, nem keresem a konfliktust, és nem teszem ki annak a szervezetet, hogy én most oda jelentkezem, ő meg azt mondja, hogy nem. Tehát most ott tartunk, hogy puhatolózom, havonta egyszer beszélünk. (...) Én biztosra akarok menni, én belépek oda is, mert számomra most két lehetőség van: vagy belépek mindkettőbe, vagy egyikbe sem lépek be. Én nem fogom megcsinálni azt, amit a többi szervezet megcsinált, hogy tudniillik abban a pillanatban, hogy az AMSZ-ba, az AMSZ köré bekerültünk, abban a pillanatban például a Koalíció

felvette [a másik szervezetet]. És én nem fogom játszani azt, hogy a régi struktúra, a mi megosztottságunkhoz is hozzájáruljon.”

„Itt vigyázni kell, megmaradtunk, távol maradtunk az ötvenes, hatvanas, hetvenes években is, amikor mindig hangoztatnunk kellett vagy jobbra vagy balra, hogy nem vagyunk mi politikai vagy más szervezet, mi nem foglalmaztunk senki ellen, vagy Magyarország ellen. Politikai téren mindenki döntse el, mit csinál, és mit is jelent az alapítvány. Így megtudtunk maradni a kulturális és közösségi téren is, és sokan azt keresték, hogy van-e egy ilyen szervezet mint mi, amely különösen akkor amikor Magyarországon a kommunista párt összeomlott, és várták azt, hogy emeljük fel a szavunkat, ez volt a minimális, hogy emeljük fel a szavunkat.”

A szóban forgó szervezetek honlapjai szerint amúgy az AMSZ-nek 72, a Koalíciónak 25 tagszervezete van. De kérdés, hogy „mennyi az annyi?”¹² Bizonyos tagszervezetek ugyanis szintén ernyőszervezetek, amelyek tagszervezeteit, ha önálló egységként vesszük, újra növekszik a szám:

„Namost nem akarok belemerülni egy ilyen számháborúba, mert ez is egy olyan vitatott ügy. Vannak akik azt mondják, hogy nekik 50000, vagy 30000 tagjuk van, hát azt úgy számítják, hogy belép hozzájuk tegyük fel a református szövetség – hozzánk is belépett – namost a kérdés az, hogy a református szövetségnek amelyiknek mondjuk van 20000 tagja, hogy az a 20000 tag a mi tagunk is, vagy nem? Ha úgy számítjuk, hogy igen, akkor több ezer-tízezer tagsága van, ha úgy számítjuk, hogy nem, csak a szervezet lépett be, az a tag, akkor pár száz.”

A lobbilogika érvényesülése, a szervezetek közötti együttműködés és összefogás nagyobb valószínűséggel sikerrel kecsegtetne Budapesten is. És természetesen az is fontos, hogy a szervezet vezetői jó kapcsolatokkal rendelkezzenek az USA-ban és a Kárpát-medencében egyaránt, járatosak legyenek a Fehér Ház és a törvényhozás különböző intézményeinél, és nagyon jó szervezőképességgel, menedzseri kvalitásokkal is fel legyenek ruházva.

¹² Az AMSZ honlapja: www.americanhungarianfederation.org, a Koalíció honlapja: www.hacusa.org. Megjegyzendő, a tanulmány írása és a kézirat lezárása közötti időszakban mindkét szervezet taglétszáma változott: az AMSZ-é 69-re csökkent, a Koalícióé pedig 26 lett. Látható, a „mennyi az annyi?” kérdése mindig aktuális.

“I just returned from Hungary, from two and a half weeks of visiting in Transylvania, in Vojvodina, in Szabadka, talked to people about the new Serb constitution that I find very troubling, talked to people also in Slovakia about the problems of the new elections held last summer. And then in Hungary where I met with foreign minister Göncz¹³, with members of the opposition with many different individuals to discuss issues that are important to Hungarians living in the United States which we think will help us achieve our goal and help Hungary achieve important objectives.”

„Washingtonban egy olyan tüntetést szerveztünk, ami iskola példája annak, hogyan kell az ilyen dolgokat csinálni, mert valójában egy tüntetésnek több célja van, az egyik figyelmet felkelteni. (...) Na most egy amerikai sajtót megmozgatni, hát nem lehet [egykönnyen]. Akár mennyire is próbálkozunk... Jó, hát hogy ha kiviszünk 25 ezer embert, akkor lehet, hogy megkérdezik, valami van-e... (...) Megszerveztem egyrészt, hogy az egyik barátomnak, akinek a Legfelsőbb Bíróság épülete mellett volt egy képgalériája, ilyen kiállító terem, és azt nekem kölcsönadta. Tehát az volt az egyik bázis. A másik bázis volt ... maga a tüntetők, akik jöttek a George Washington Monumenthez. S akkor még kocsikkal megszerveztük azt, hogy felvettük a tüntetőket a különböző államokból és ezeket elszállítottuk a Kongresszusi Irodába. Ők ott elmondták a dolgukat és amikor befejezték, akkor visszaléptek, és egy ilyen körforgalom volt. Tehát mit tudom, hogy ha jöttek 15 vagy 20 államból, akkor én az állami négy kocsival ezeket úgy megszerveztem, hogy ezek mindenhol ott voltak. És akkor egy nap valójában mindenki tudott Washingtonban ezekről a dolgokról. Elvittük őket a Külügyminisztériumba is, és ott minden fele. Tehát ez egy nagyon jó, nagyon hatásos és nagyon jó dolog volt.”

A lobbiszervezeteknek egy adott ügy érdekében több évre nyúló szívós munkát kell végezniük, és közben a döntéshozók felvilágosításán is fáradozniuk kell.

“I think that there’s a few things; we’re a Washington head quartered organization because there is very little representation of the Hungarian-American community in Washington, and there are some other local Hungarian-American organizations, but we are the only one, who are actively educating and lobbying members of the Government full time. That means that I’m meeting with the

¹³ Göncz Kinga – a Magyar Köztársaság 2006. június 9-én kinevezett külügyminisztere.

President's staff at the White House and meeting with members of the Congress, both the House of Representatives and the Senate. Now after Tuesday's elections congressman Lantos¹⁴ for example will be chairman of the International Relations Committee, so he will be the most powerful Hungarian, and in the Senate there are various committees that have direct impact on US-Hungarian relations. All of these relationships take time to work on. (...) Sometimes it takes years. It took us seven years for example to get it, to encourage the Hungarian Government to do this, and they kept saying "Why don't you do this?". You need to understand with very clear eyes what this is about. In the case of the US Congress it took us four years to get them to pass the resolution on church property restitution in Romania, so there's many kinds of things at a time. It's also important for us to develop an understanding of what's going on in Hungary and be able to communicate that to our members, here because they can not get an accurate picture through Hungarian media. They get pictures, but it's one picture here, one picture here, not a clear picture. So we need to provide them with concrete analytical information on what's going on in Washington, what's going on in Hungary and how to better further their interest. And then of course, most importantly, we have to look at what they want."

„Az egyik legnagyobb élményem az volt az egész korszakban, amikor én a Pennsylvania Avenue-n, a Fehér Ház előtt (...) állt az én kocsim, és akkor jött egy nagy fekete limuzin, kanyarodik be, és hátul ült Tőkés László¹⁵ és Hámos László. Ők mentek a Fehér Házba és a Bushhal találkoztak. (...) Na ez, ez egy elég hihetetlen erőfeszítés volt, ezt így megszervezni, mert ugye akkoriban ugye hát a Tőkés az ki? Ugye, ő püspök. Na most miért fogadja őt az elnök? Fogadjon püspököt az elnök? Akkor 50 millió püspököt kell fogadni. De azért mi nekünk a mi lobbi kapacitásunk az hihetetlen volt már akkor is másokkal szemben. Na most ez a lobbi kapacitás ugye, számunkra, akik bent vagyunk kicsinek tűnik, mi azon kesergünk, hű milyen keveset csinálunk, akik meg kint voltak, kintről nézték ezt, azok meg azt mondták, hogy mennyit csinálunk, mert ugye mi milyen dolgokat tudunk csinálni. Na de én sohase gondoltam magunkról, hogy nagyon-nagy dolgokat csinálunk. Gondoltam, hogy mi azt csináljuk, hogy bizonyos szempontból ezeket a nagyon primitív és nagyon hiányos tudásokat, amelyek az amerikai kongresszusban, és az amerikai vezetőkben az egész térségről vannak, ezeket egy kicsit kiegészítjük.”

¹⁴ Tom Lantos (1928–2008), az amerikai képviselőház tagja volt 1981-től.

¹⁵ Tőkés László 1952-ben született Kolozsváron, a királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke.

A lobbilogika ugyanakkor a cél szerinti egymásra találást is kellene, hogy jelentse, ami a konfliktusokkal terhelt amerikai magyar szervezeti világban meglehetősen nehézkes.

„Az én meggyőződésem, nagyon erős meggyőződésem, tényleg, hogy az emberek találják meg egymást. Nem kell mindenkinek egyetérteni minden ügyben, és akkor azt nem kell forszírozni, de ott ahol van egy közös ügy, ahol van egy közös cél, egy közös érdek, ott azért az embereknek valahogy a saját személyes sértődöttségét félre kéne tenni, és megtalálni azt az utat, hogy jobban, együtt közösen fellépni, együtt dolgozni, megérteni egymást. Szerintem akkor sokkal előbbre lennénk, mint közösség és ez mindegyik szervezetnek jó lenne. Például, mondok egy példát. Ott van a Kongresszusban egy törvényjavaslat, resolution, tegyük föl a vajdasági magyarság autonómiája mellett. Vannak társaságok, akiknek vannak kapcsolatai bizonyos congressman-ekkel. De hát hogyha összefog az összes társaság, akkor sokkal több kapcsolatról van szó. Itt most felteszem a professzionális sapkát, itt, ha a vállalataim, vagy volt vállalataim lobbiznak egy ügyért, energia, vagy akármiről legyen szó, akkor ők a mi ügyfeleink, és a mi feladatunk megtalálni a hasonló gondolkozó vállalatokat, hogy összhangba tudjuk prezentálni ezt a kérdést. Kinek van a texasi szenátorral kapcsolata, kinek van a maine-i szenátorral, kinek van evvel? Nemcsak leszűkíteni 1–2 emberre, hanem amilyen széles skálájú kapcsolatrendszer van, kiépíteni és megtalálni az ally-t, szóval a szövetségeseket abban az ügyben. Namost lehet, hogy holnap pont ellene fogok lobbizni egy másik ügyben, de ma bevonni, hogy na te is érdekelt vagy ebbe, nem akarod felvenni a kapcsolatot a lokális képviselőddel ezért és ezért? És így mozog ez a város. Namost úgy érzem, hogy ez nem mindig így mozog az amerikai magyarsággal.”

Az eddigiekből már kiderült, egy csúcsszervezeti státusra törrő szervezetnek miért érdeke, hogy minél több szervezetet tagjai körébe soroljon, ám ugyanígy jogos a kérdés, miszerint egy adott helyi szervezetnek, miért érdeke, hogy egy ernyőszervezethez tartozzon? Az elhangzott vélemények szerint, talán azért, mert képviselhetik érdekeiket Washingtonban, illetve különböző kulturális, magyar jellegű információkkal láthatják el.

„Evvel küszködik szerintem minden szervezet, ami kiadja magát, mint egy csúcsszervezet, hogy mit tud ajánlani egy szervezetnek cserébe? Szerintem a legfontosabb, hogy információt tud bevonni a munkába, információt tudunk adni (...) Mert érdeklődnek egy bizonyos ügyről, vagy a magyar kultúráról, vagy a történelemről, vagy hogy mi folyik itt Washingtonban, vagy mi folyik

Magyarországon, mi folyik Erdélyben. És ha tudunk táplálni nekik információt, az már szerintem valami. Ha bevonjuk a munkába is, és nem úgy, hogy csak egy kis gárda vezet, hanem nahát ez tégedet érdekel, akartok egy könyvet kiadni Mindszentyről¹⁶, Nagy Imréről¹⁷? Akkor szerkesszétek meg, feltesszük a honlapra, segíték támogatást szerezni, szóval ez a kapcsolat is szerintem nagyon fontos. Volt például egy texasi egyetemen egy konferencia, ott megrendezték, innen elment a vezetőségből egy, vagy két személyiség, részt vett és így is meg volt ez a kapcsolat, támogattuk, e-mailen kiküldtünk egy tudósítást erről a konferenciáról. Az elnökünk elment, ő is ott részt vett, szóval megvan ez a személyes kapcsolat is, nem csak, hogy „ő hát ti ott vagytok, fizessétek be a pénzt, és akkor majd mi intézzük”. Megpróbáljuk, amennyire lehet, hogy kizárjuk ezt, hogy nehogy csak erről szóljon.”

„Tagdíjat fizetnek, és a vezetőség az, aki állást foglal politikai kérdésben. Minden tagegyesületnek az elnöke az egyúttal egy delegátus a közgyűlésünkben, és választások történnek, és az elveket lefektetjük, és állásfoglalásokat adunk ki. Azon kívül van egy igazgatóság, amelyik kisebb, körülbelül minden három egyesületre jut egy igazgatósági tag, és van az intéző bizottság, amely a különböző bizottságok elnökeiből áll. A tulajdonképpeni munka az a helyi szervezeteké, mi csak összefogjuk és képviseljük a szervezeteknek a véleményét és az álláspontját Washingtonba is, nemzetközi fórumokon is.”

“If there are issues that are of interest in the Hungarian-American community outside of Washington, like the issue of promoting the Hungarian culture, then by joining the Coalition we can hopefully represent them well, when we raise these issues with people in Washington, and when we do, we share the good news and the bad news, when we are successful and when we are not successful.”

„Mi mind a kettőt támogatjuk, (...), de nem tudok fölmenni, Washingtonba. Decemberben nem érek rá, olyankor van itt a paradicsomszedés, meg a zöldségszedés, aratás. És különben sem tudnék fölmenni Washington DC-be csak azért, hogy ott kapcsolatot ápoljak. Nem tudok kifejtetni úgy Washingtonba a képviselőházon keresztül a magyarság érdekében valamit, mint ők, akik ott vannak, helyben vannak, laknak, ismernek mindenkit, és tudják, hogy mi megy, mi nem. És hiába tudom, hogy mi megy az újságban, az nem olyan, mint mikor ott lakik

¹⁶ Mindszenty József (1892–1925) bíboros.

¹⁷ Nagy Imre (1896–1958) Magyarország miniszterelnöke 1953–1955 között, illetve 1956 októberben. 1958-ban kivégezték.

valaki, és ott van valaki. (...) A Koalíció is nagyon sokat tesz a magyarságért, és a másik szervezet is nagyon, nagyon sokat tesznek a magyarságért.”

Ez az utóbbi vélemény egy érdekes mozzanatra hívja fel a figyelmet: túl azon, hogy itt is egy egyensúlykereső szervezeti magatartással találkozunk (hiszen alanyunk állítása szerint saját intézménye két ernyőszervezetnek is a tagja, a szervezetek honlapján azonban nem szerepel mint tagszervezet), szembeötlő az a diszkurzív mód, ahogy a csúcsszervezetekhez, és rajtuk keresztül a „magyarsághoz” viszonyul. Több interjúban is meg lehetett állapítani, hogy a „magyarkodás”, a magyar ügyek általános felvállalása mintha csak egy diszkurzív elköteleződés lenne, ami részben személyünk miatt (hiszen ezt kutatjuk) vált az elmesélés szintjén fontossá, és az alany úgy érzi, erről a magunk féle (jóhiszemű Magyarországról érkezett) kívülállónak így illik beszélni. Van ebben tehát egy adag megfelelési kényszer, a diskurzus uralma. Ez a beszédmód azonban gyakran a személy életútjával is összefügg, és a legszembetűnőbb, amikor egy szakmája mellett végtelenül elkötelezett magyarországi (tehát nem kisebbségi) magyar származásával beszélünk, akinek a kisebbségvédelem, a kisebbségi életforma minden pozitív és negatív vetülete „alapjáraton” teljesen idegen volt, ám amerikai magyar kontextusban megtanulta, hogy a magyarságvédelem fontos dolog. A fenti idézet tehát egyaránt uralkodik a diskurzus uralmáról és ürességéről. A „hely szellemének” uralkodása azonban sok szinten tetten érhető, találkoztunk például olyan aktív amerikai magyar néptáncossal, aki Magyarországon sosem táncolt, és interjúján kívül elhangzott olyan vallomás is, miszerint: „én a székely himnuszt itt tanultam meg Floridában”.

2.1.2. Csúcsszervezetek láthatósága

Kérdés persze, hogy a tagszervezeteket kielégítik-e a felkínált ernyőszervezeti tagsággal járó előnyök, illetve egyáltalán mi a vélemény az országos és a csúcsszervezetnek tartott intézmények tevékenységről. E kérdéskör kapcsán kibontható válaszok megoszlanak a tekintetben, hogy milyen típusú országos szervezetekről van szó: az állítólagos csúcsszervezetek vonatkozásában meg lehetőségen pesszimista és szkeptikus kép rajzolódott ki, a fraternális és szakmai szervezetekről pedig rendszerint pozitív vagy semleges válaszokat kaptunk.

„A Koalícióról sem lehet igazából azt mondani, hogy ők egy országos szervezet, pedig ők ezt állítják. Kaliforniából van két tagszervezet, nincs senki Los Angelesből, (...) nincs Florida benne.”

„Nem képviselik az embereket. Tehát a Koalíció sem, és az AMSZ sem. Igazán a mi szervezetünk érdekeit sem képviselik. Ez csak azért van, hogy ott legyenek. (...) Tehát ők nem tesznek semmit. Az hogy felszólal és ír egy évben egy levelet Gyurcsánynak, hogy ejnye, bejnye? Lehet, hogy egyetértek vele személyesen, de szervezetileg és politikailag nem, soha nem engedtem volna, hogy ilyen a mi nevünkben is kimenjen. Ezért inkább nem is megy, hagyom teljesen.”

„Sajnos majdnem mindegyik eléggé (...) nem volt olyan eredményes, mint amint remélték az illetők, akik alapították. Talán a legértékesebb volt a Hámosnak az egyesülete, az komoly eredményeket ért el, de hát ott is, ha azt nézzük, hogy hány magyar támogathatta volna, s mennyit kaptak abból, az aránylag kevés. (...) Különben sajnos országos mértékben nincs semmi. Mondom itt neked, hogy ugye Amerikai Magyarok Országos Szövetsége, ám az nem jelent semmit. Nem hiszem, hogy hatékony lenne bármilyen téren. Néha-néha hogyha választások vannak, akkor talán be tudtak jutni egy fontosabb tisztviselőhöz kihallgatásra, de az kizárólag... angolul úgy mondják, hogy 'window trappings', tudod, hogy a máz az ablakon, ami mást mutat, mint ami benn van.”

„Ebben az országban iszonyú pénz kell ilyen kiterjedt, átfogó egyesületnek a fölállításához. Először is a közlekedés nagyon drága. Hogyha én nem tartok veled személyes kapcsolatot, akkor elfelejthetjük, előbb-utóbb valami történik. A személyes kapcsolattartás hihetetlenül nehéz. (...) Volt egy barátom, aki elvállalt valami tisztséget, és mondtam neki, hogy most fogsz tönkremenni. És abba is kellett hagynia, mert nem bírta anyagilag.”

„Nem sok kapcsolat van, az egyetlen organizáció, ha beszélhetünk arról, akkor a cserkészek. Azok tartanak kapcsolatot egymással, és évente azt hiszem, egyszer csinálnak valami cserkésztábort, ahol összejön az egész magyar cserkész itt Amerikában. (...) Én csak arról az egyetlen egyről tudok, akik így összetartanak egész Amerikán belül, más szervezetről nem igen tudok.”

„*Kérdő:* Mit tudtok az amerikai magyar csúcsszervezetekről, tehát, amelyek össze akarják fogni az itteni magyar szervezeteket?”

Válaszadó: 1: Én egyetlen egyet sem [tudok].

Válaszadó: 2: Én sem. Volt az a Magyarok Világszövetsége.

Válaszadó: 1: Na jó, de az más.

Válaszadó: 2: Nem tudok másikat. Itt Amerikában ilyen nincs. Lehet, hogy munkálnak ezen, mi nem tudunk róla.

Válaszadó: 1: Pedig ha csinálják, és el tudják érni, akkor le a kalappal. Akkor szóljanak, mert mi erről nem tudunk.

Válaszadó: 2: Miért, van?"

„Itt, itt tényleg az (...) a legnagyobb baj, ez a legnagyobb emigrációs nyavalyánk, hogy az évek folyamán, annak ellenére, hogy elég sokan voltunk eleinte, nem sikerült igazán egy jó csúcsszervezetet kialakítanunk. (...) A Magyarok Világszövetsége volt az, amely úgy tűnt, hogy ezt a csúcsszervezetet lehetővé teszi, és nagy volt a hit (...) Csoóri Sándor elnöksége alatt (...) Sajnos ez is martalékává vált egy kis csoportosulásnak.”

„Voltaképpen igazán soha nem alakult ki [csúcsszervezet], van egy-két egyesület, amely megkísérelte ezt, az Amerikai Magyar Szövetség elég régóta működik. (...) Eleinte tényleg jelentett valamit, különösen az újonnan érkezett magyarok számára, akkor persze kialakult egy AMOSZ nevű ellencsoport, amelynél a differencia tényleg csak egy betűből állt, az „m” és az „sz” között oda beszúrták az „ó”-t: Országos Szövetsége. A két csoportnak az energiája az egymás elleni pereskedésben merült ki, éveken keresztül pereskedtek, éveken keresztül intenzíven utálták egymást, de olyan módon, hogy ezt... arra szavakat nem lehet... megfelelő szavakat nem lehet találni. Az én elképzelésem az, hogy lehetséges, hogy egy új generáció, amely egészen másképp látja már a magyarságát, mint a jelenlegi generáció, képes lesz kialakítani egy csúcsszervezetet. Gondolom, gyermekeinknek, unokáinknak ezek a bizonyos görcsek fel fognak oldódni. (...) Szóval ilyen szempontból látok egy lehetőséget. Az az érzésem, hogy a mi generációnk, és ez a csoport, amely most éri el a 70, 75, 80 évet, ez már ebben nem fog részt venni aktívan.”

„Van, van [csúcsszervezet], az Amerikai Magyar Koalíció feltétlenül ide tartozik, amely megint nem tömegszervezet, elsősorban washingtoni érdekelttségű, és a legfontosabb munkát Washingtonban végzi, köze van a Fehér Házhhoz, bejár a Fehér Házba, és a külügyminisztériummal is kapcsolatai vannak. (...) Tényleg, Lauer Edit munkásságát nagyon becsülöm. Őket viszont az itt élő magyarság egy része olyan elitista szervezetnek tekinti. És hát ez így van, és a jelenlegi felállásban talán jobb az, hogy nincs egyetlen csúcsszervezet, amely kimerülne a belső harcokban, hanem, kisebb csoportok működnek, amelyek eredményesek a maguk módján. És itt a HHRF, (...) és tiszteljük Hámos Laciék eredményeit, mert ők is egészen okosan, amerikai módon, modernül álltak hozzá a problémákhoz, és támogatták első sorban az erdélyi magyarság nyomorúságát a Ceaușescu időben. De megint arról van szó, hogy egy olyan csoportról beszélünk, amelynek van 25–30 tagja.”

„Az AMSZ jelenlegi vezetőségében (...) törekednek egy új hang megütésére. A nagy probléma a csoportban az, hogy még mindig nagy befolyással vannak működésére olyan elemek, akik morálisan elfogadhatatlanok. Akik voltaképpen hozzá járultak ahhoz, hogy a magyar világ szétesen annak idején a potenciálisan fejlődő állapotában, és ezek az emberek csak arra várnak, hogy megfelelő időben megint porondra ugorjanak, és ez az AMSZ nagy problémája. Ott tényleg van egy nagyon derék, nagyon jóhiszemű, ugyanakkor már bizonyos szempontból amerikai gondolkodású réteg, de sok bajuk lesz evvel a másik csapattal.”

„Nézzük: AMSZ, az Amerikai Magyar Országos Szövetség, a Magyar Amerikai Országos Szövetség és a Koalíció. Mind a négy nem ugyanazt csinálja, de három az majdnem ugyanazt csinálja, a Koalíciónak is nagyon sok olyan tevékenysége van, ami egyik-másikat fed. Négy szervezet van tehát, ebből kettő valamennyire életképes, kettő az papíron létezik, és mindenki írja a sajtótájékoztatókat, és áll föl a zászlót lobogtatja. És ez az egyik oka, hogy [szervezetünk tagjai] nem akarnak magyar szervezetekben részt venni.”

A csúcsszervezetekről mint fennebb látható, rendszerint az hangzik el, hogy hatásuk nem igazán jelentős, egy részük gyakorlatilag csak papíron létezik, bár különböző sajtónyilatkozataikkal azt a látszatot igyekeznek kelteni, mintha nagy szervezet lennének, ahol komoly munka is zajlik. Szinte mindegyik vélemény, amely egyáltalán (el)ismeri az ilyen szervezetek létét, a feloldhatatlannak tűnő konfliktusokat hozza szóba, amelyeket jó esetben csak egy generációváltás oldhat meg. Ennek biztató jelei talán már látszanak, hiszen az AMSZ vezetésében is megjelentek a fiatalok, a Koalíció elnöke is fiatal, illetve a 90 után kivándoroltak is létrehozta már olyan szervezeteket, amelyek helyet kívánnak maguknak az amerikai magyar szervezeti világban. Ezt az optimizmust azonban beárnyékolhatja az a tény, hogy az USA szintjén a nyugati part államai mintha továbbra is kimaradnának a csúcsszervezetek körüli mozgolódásokból, illetve amúgy bizonyos helyi magyar életben nagyon aktív (harmadik generációs dipi és 56-os másodgenerációs) fiatalok egyáltalán nem hallottak ilyen átfogó szervezetekről és kezdeményezésekről. A pesszimizmust tovább növelik azok a vélemények is miszerint, egy olyan nagy kiterjedésű országban, mint az Egyesült Államok egyszerűen lehetetlen, vagy legalábbis pénzügyi szempontból reménytelen vállalkozás egy ilyen szervezet létrehozásán és életképességének biztosításán fáradozni.

Míg a politikailag aktív szervezetekre, csúcsszervezetekre vonatkozó állítások (a HHRF és részben a Koalíció kivételével) inkább pesszimista

képet festettek, az országos jellegű más típusú szervezetekről többnyire pozitív hangnemben nyilatkoztak:

„A Református Egyesület (...) tulajdonában van a Bethlen otthon, Ligonierben. (...) Az amerikai magyar reformátusságnak a központja, ott levéltártól kezdve lehet kutatni, azonkívül sok anyag van még benn New Brunswickban. Ott van egy nagyon nagy terület, új épületekkel, egy betegápoló központtal, öregotthonnal, egy kiváló hely. Úgy tervezzük, hogy ne különböző gyülekezeteknél legyenek a gyűléseink évente, amikor így összegyűlünk zsinati ülésekre, vezetőségi ülésre, hanem azt a helyet használjuk ki, mert az egy központ, és az aránylag megközelíthető: mondjuk a keletieknek közelebb, mint nekünk, mert nekünk repülővel kell menni, ők meg beülnek, és egy hatórással tudják New York környékéről. De központ, az a lényeg, és én ezt szeretném majd erősíteni, hogy az a központ az valódi központtá, igazi központtá váljon, tehát mi oda fókuszolunk, hogy az váljon egy igazi, akár konferenciataleppé, gyűlések levezetésére alkalmas helyé, tehát ez jó lenne.” (26.)

„Egy kicsit más, de van egy másik, az AHEA, American Hungarian Educator's Association. Ők minden évben találkoznak mindig máshol, és akik magyar iskola tanárok vagy bármilyen köztük van a magyar oktatáshoz, megfordulnak ezen: egy ilyen szimpóziumuk van minden évben vagy minden két évben, és ott találkoznak. (...) Ez az AHEA ez egy nagyon jó példa arra, hogy egy hálózatban több ember részt vesz. A másik az az American Hungarian Medical Association. Ők annyit Magyarországra nem fordulnak, de itteni szakmai cseréket azt nagyon jól csinálják és nagyon segítenek egymáson. Például jön egy fiatal orvos stb. felkarolják segítenek. Szóval [országos szövetség] van négy: a William Penn, az AHEA, az orvosi és a cserkészet. (...) És akkor szerintem nem hivatalosan nagyon sok ember próbál segíteni egymáson, de lehetne jobban is csinálni.” (33.)

A szakmai szervezetek mintha ismertebbek lennének, és részben sikereseknek is tarthatók. Kérdés persze, mit értünk siker alatt. Az egyik fenti idézetből kiderül, az orvosok szövetsége noha nem eléggé „magyarkodó” módon, ám mégis fontos szakmai csereprogramokat is szervez. A tanárok szervezete kapcsán a találkozók és szimpóziumok léte, bizonyos szakmai információk cseréjét hangsúlyozzák ki. Természetesen ezek fontos mozzanatok, ám ha a pedagógusképzések, – továbbképzések szigorúbb kritériumai felől közelítünk, nyilvánvaló, hogy az ilyen események elsősorban kirándulással egybekötött találkozóknak minősülnek, és nem a mindennapi pedagógiai munka erősítését támogató

képzéseknek, ahol például az anyaországi és amerikai oktatók kiscsoportos foglalkozások keretében együttesen kicserélnék szakmai tapasztalataikat.

„Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének célja (...) kezdetek óta a tanárok összefogása. Az ötlet az volt, hogy nemcsak egyetemi tanárokat, hanem hétvégi magyar iskolába tanító tanárokat is. Hogy legyen valami formális szakmai fóruma is ennek a társaságnak, és minden évben egy konferenciát tartunk, kettőt már Magyarországon tartottunk. (...) A tanárok egyesülete tehát fórumot teremt az amerikai magyar tanároknak. Ez egy szakmai egyesület, (...) de pedagógus továbbképző saját programjai nincsenek. Minden évben egy konferenciát tart, egy ilyen newsletter-t tart fenn, hírek közlése, ösztöndíjak lehetőségeinek a közreadása. (...) A bánatunk az volt, mikor legutóbb Magyarországon szerveztük, hogy több külföldi volt sajnos ezen, mint magyarországi. Magyarországi érdeklődést nem lehetett felkelteni, pedig ezt mi azért vittük haza, hogy (...) jöjjünk már össze a magyarországi egyetemi és középiskolai tanártársainkkal. Ez nem jött egészen be.” (35.)

2.1.3. Országos szervezetek termékeny konfliktusai

Az országos szervezetek működésének megerősödése és gyengülése, sőt bizonyos értelemben létük is a különböző konfliktusoknak köszönhető. Sarkítva úgyszólván fogalmazhatnánk, a sokak által elítélt konfliktusok pusztán léte valójában az amerikai magyar országosnak tartott szervezetek frissüléséhez, az új politikai, nemzetközi és közösségi kihívásokra való szervezeti válaszok létrejöttéhez járult hozzá. A történeti teljesség igénye nélkül, és pusztán interjúinkra építve is körvonalazódik, hogy például az MBK többek között az emigrációs szervezetek korábbi konfliktusaitól való elfordulás miatt jött létre, az AMSZ belső konfliktusai az AMSZ 2006-os felfrissüléséhez vezettek, az AMSZ és AMOSZ közötti versengés pedig valamilyen szinten hozzájárult a mai Amerikai Magyar Koalíció létrejöttéhez és tevékenysége megerősödéséhez. E sorból kissé kilóg a HHRF, amely nemzetközi politikai eseményekre adott válaszként értelmezhető, ám egyedisége az amerikai magyar szervezeti világban a konfliktusokat erősítette. Mindebből egyfajta konfliktus-láncot olvashatunk ki: a szervezetek konfliktusok eredményeképpen jönnek létre, ám működésük újabb konfliktusokat gerjeszt, amelyek hatására vagy újabb szervezetek jönnek létre, vagy a már létezők valamilyen szervezeti választ adnak.

„És az lett igazán a mozgalom kezdete, (...) Lajossal jó barátságba kerültünk és akkor lassan rájöttünk arra, hogy mennyire sok közös dolog van az életünkben, úgy

a láger élet, mint az iskolai és emigránsi élet, és hogy mi mindenben csalódtunk, sok ilyen zsákutca [volt], a lövészmozgalom¹⁸, meg az emigráns szervezetek, hogy egymást állandóan, hogy nyírják, hogy valahogy másként kéne megfogalmazni a külföldi magyarság sorsát. (...) Tehát itt jön be, itt jött létre az a gondolat, hogy fontos a megmaradásunkhoz egy magyar vallás is. Nem elég az, hogy szétszórtságiasan gondolkodjunk, hogy flexibilisek legyünk, és hogy ne automatikusan ítéljük el azokat, akik aktívan hazautaznak, hanem, hogy egy élő kapcsolat jöjjön létre a gyökerek és köztünk, és egyúttal itt is valamilyen módon próbáljuk ezt létrehozni. És akkor erre rengeteg támadást kaptunk, nem csak azért, hogy balosoknak tekintettek, azzal, hogy mi Magyarországgal nem akarjuk elvágni a kapcsolatot, hanem azért is, mert mi ez a vallás koncepció? Fehér lovat fogunk áldozni az erdőben? Szóval ilyen típusú támadásokat kaptunk.” (47.)

„A Koalíció az egy új kezdeményezés. A Koalíció az nyolcvankilenc után, kilencvenben jön létre igazán. És a Koalíció az azért jött létre, mert a másik oldalon, tehát az emigrációs életben az AMSZ ketté vált, és van egy AMOSZ és egy AMSZ. És annak a viszálya holtpontra vezette az amerikai magyarságot, mert nem tudott társas lobbizni munkát végezni. (...). Az AMSZ és AMOSZ közti viszály volt az egyik oka annak, hogy egy csoport ember, aki kivált az AMSZ és az AMOSZ-ból, plusz hozzávettek még embereket, és létre hozták a Koalíciót. És ez a Koalíció egy teljesen más emberanyagból jött létre, úgyhogy hangsúlyoztuk, hogy nem fogjuk ugyanazokat a hibákat elkövetni, aztán most az elmúlt pár évben becsúszt azért egy-két dolog. Egy pár ember kivált a Koalícióból, mert (...) habár szerintem jó munkát végeznek még most is, nem azt a munkát, amire eredetileg megszerveződünk. Eredetileg az volt a cél, hogy egy lobbizást fejtsünk ki.” (47.)

„Hámos Laci többször kihasználta bennünket. Én egyszer ott voltam mikor a Pásztor Lacit¹⁹ megkérte, hogy vigye be a Fehér Házba. Pásztor Lacinak a Nixon előtt szabad bejárása volt a Fehér Házba. Bevitte Hámos Lacit (...) Aztán amikor mi kértünk a Hámos Lacitól valamit, soha nem reciprokált. Úgyhogy, szóval vannak ilyen problémák. Én úgy érzem, hogy soha nem utasítottunk vissza semmilyen kérelmet vagy közreműködést.” (39.)

Az AMSZ-on belüli konfliktusokról, szétválásáról már többször volt szó. Az elmeséléseken keresztül nézzük meg ezt, illetve azt is, hogyan viszonyulnak az országos szervezetek egymáshoz:

¹⁸ A lövészmozgalommal kapcsolatosan lásd a *4.10. alfejezetet*.

¹⁹ Pásztor László a hatvanas évek végén a Republikánus Párt tagja, a párt nemzeti-ségi csoportjának igazgatója. Az 1984-ben létrejött AMOSZ vezetője.

„Politikailag volt egy ilyen még a hetvenes évek végén, hogy mi amerikai magyarok vagyunk, nekünk nem kell, hogy elfogadjuk a Kádár-kormányt, és mi ellenzékbe voltunk a Kádár-kormányval, (...) ám voltak olyanok, akik hát nem voltak ilyen ellentétbe velük. Ekkor (...) volt egy nagy vita, és akkor onnan kiváltunk, azok meg úgy döntöttek, hogy a Kádár-kormány képviseli a magyarságot de facto, és felvették a kapcsolatot. Most a Koalíció ilyen, hogy már nem lehetett együtt dolgozni.” (39.)

„Az Amerikai Magyarok Szövetsége, az AMSZ az 1906-ban született. Ez, amikor mi ide érkeztünk Amerikába, még gyerekként, emlékszem, (...) megvoltak a megfelelő emberek, megvolt egy szervezet. Jó, biztosan akkor is szurkálták a magyarok egymást, de volt egy szervezet. Elérkeztünk a hetvenes évekbe, és volt egy próbálkozás, egy fiatalabb gárda át akarta az egészet venni, Dömötör Tibor, református lelkész vezetésével. Ők valami illegális módszerekkel megvásárolták, kifizették a szervezeteknek a tagdíját, megkapták a 'proxyt'²⁰, ez nem tetszett az egyik résznek. Ekkor az AMSZ és az AMOSZ megszületett: az AMOSZ-ban megmaradtak a régiek, az AMSZ-ban az újak. Ezek perelték egymást, nem tudom, hogy hány ezer dollár ment rá a perelésre, egymást utálták, ölték. Akkor jött a Magyarok Világszövetsége, az is egy riasztó volt. (...) Ott is a legnagyobb meglepetés az volt, amikor a felvidéki író odajött hozzánk, hogy „miért ültök együtt?” Volt egy felvidéki, egy erdélyi, két anyaországi és négy külföldi egy sorban röhögcséltünk, és egy sorban szavazgattunk. (...) Amúgy ott is az AMSZ-osok az AMOSZ-osokat nyírták, a Koalíció is már létezett, akkor azok is. Ilyen erős ellentétek voltak. Ezek az ellentétek még a mai napig is megvannak. Most ott tartunk, hogy a Koalíció az valamennyire működik, ennek megvan egy öt-tíz-nyolc embere, aki igazából tesz [valamit], sejtem, hogy igazából van egy olyan száz-százhusz egyéni tagja, megvannak a szervezeti tagok.” (44.)

„Az Amerikai Magyar Szövetség jól működött hatvan évig, de ott volt egy törés, az egyik kivált, kettévált, vagy nem csinált semmit, veszekedtek egymással, ekkor néhány ember meguntta ezt a semmittevést, és akkor megalakították az Amerikai Magyar Koalíciót, amely teljesen más úton megy. Az elmúlt tíz évben mondjuk a Koalíció volt tényleg az, amelyik csinált valamit az amerikaiakkal való kapcsolatok területén stb. A lényeg az viszont most, hogy most az AMSZ élére került egy fiatal ambiciózus gyerek. (...) Most az AMSZ is csinál valamit, nagyon aktív! A Koalíció meg annyira beleélte magát ebbe a vezető szerepbe, hogy ők egy kicsit

²⁰ Proxy: közgyűlés, igazgatótanács felhatalmazása.

ellassultak. Nagyon nagy konfliktusok voltak, és még vannak mindig a kettő között. Próbálják szerintem [túllépni], de a konfliktus az megmaradt.” (46.)

A konfliktusok természetét elemezve láhattuk, hogy meghatározóak az országos szervezeten belüli és közötti ellentétek, amelyek gyakran személyeskedésre és a szereplők egyéni történetére vezethetők vissza. Pszichológiai értelemben, mintha kétféle személyiség-típus ütközne ezekben a helyzetekben: egyrészt az emigrációban élő, vagy az emigrációt kellő súllyal megélt, és ezért túlérzékeny, a helyzeteket túlreagáló, nemzetileg és kommunizmus-ellenességben elkötelezett típus, másrészt pedig az amerikai társadalomba állampolgárként integrálódó, kiegyensúlyozottabb, egyensúlykereső, a mindennapi életet játékosabban kezelő típus. A két véglet között természetesen vannak átmenetek, és megkockáztatható, hogy néhány éven belül, a fiatalabb, részben már inkább angol nyelvű, magyar érzelmű generáció megjelenésével e csúcsszervezetek egymással szembeni pozicionálása is átalakul.

2.2. Helyi szervezeti világok kihívásai

Interjúink során kiemelt fontosságot tulajdonítottunk a helyi magyar szervezeti-társadalmi élet, illetve maguknak a helyi szervezeteknek a feltárására. Ennek egyrészt „dokumentációs” szándéka volt, hiszen ily módon is igyekeztünk a szervezeti adatbázist kibővíteni, másrészt pedig a szervezetek közléről való megismerése által igyekeztünk olyan szociológiai sajátosságokat és kihívásokat is feltárni, amelyek valamilyen módon általánosíthatók.

A helyi szervezeti világok leírása egyszerre nehéz és könnyű vállalkozás is. Nehéz, mert minden egyes világ saját múlttal és millió jelenbeli szervezeti szövevényvel rendelkezik, amelyeknek mélyreható megismerése jelen kutatás rendelkezésére álló pénz- és időkeretek között nem volt megvalósítható. Ugyanakkor mégsem reménytelen vállalkozás a magyar világokat valamilyen módon számba venni, hiszen az amerikai magyar helyi szerveződések sok hasonlóságot is mutatnak. Az egyházak hitéleten túlmutató kulturális menedzseri szerepe, a cserkészlet jól szervezett működése, a magyar iskolák, a népzene és néptánc együttesek, a magyar házak és helyenként a múzeumok sok közös vonással is bírnak, amelyek leírására a későbbiekben vállalkozni is fogunk. E szinten ugyanakkor kitapinthatóvá vált az is, milyen típusú szerveződések életképesek, illetve a különböző szervezet típusok milyen működési

módokat, stratégiákat alkalmaznak. Ezek a megfontolások segítenek majd a szervezeti tipológia felállításában.²¹

A helyi szervezeti világok ismertetéséből kiemeljük az egyházakat és a cserkészetet, mert megközelítésünkben ezek a szerveződések inkább köztes, puffer szervezeteknek tekinthetők, hiszen valamilyen módon alárendeltek egy, a helyi szintet meghaladó szerveződésnek. A magyar iskolákat, amelyeknek működése sok esetben az egyházhoz vagy a cserkészethez kapcsolódik, szintén külön részben fogjuk tárgyalni.²² Helyi sajtóvilágról csak egy-két esetben beszélhetünk, így ezeket megpróbáljuk majd helyhez köthetni, illetve a szervezeti kihívások között ismertetni.

A helyi szervezeti világok részletesebb ismertetése helyett tehát inkább a szervezeti kihívásokra fogunk koncentrálni. Az interjúelemzés során létrehozott ún. szervezeti kihívások tematizációja három fontos altéma köré szerveződik:

- szervezetek közötti konfliktusok és a helyi együttműködés esélyei;
- utánpótlás és a létező szervezeti keretek fenntarthatóságának kérdése;
- internet szerepe a közösségépítésben.

2.2.1. Szervezetek közötti konfliktusok és a helyi együttműködés esélyei

Akárcsak az országos szervezetek esetében, a helyi szervezeti világokban is lényeges mozgatórugónak bizonyulnak a konfliktusok. A konfliktusok és különböző válfajai sokkal látványosabbak helyi szinten, ugyanakkor, kissé paradox módon, az együttműködési vágy is sokkal gyakrabban megmutatkozik itt, mint például az országos szervezetek szintjén.

A konfliktusok rengeteg megnyilvánulási formájáról árulkodnak interjúink, ám úgy gondoljuk, hogy az alábbi típusok valamelyikébe, avagy egyszerre több fajtába is a helyi konfliktusok zöme besorolható:

- a) társadalmi háttér alapú;
- b) generációs konfliktusok;
- c) személyi kvalitásokhoz kötött konfliktusok.

E három kiemelt konfliktus típus mellett megemlíthetjük a szervezeti funkció megváltozásával kapcsolatos, illetve a származási régióhoz kötött konfliktusokat is. Ezeket részletesen kifejtve nem tárgyaljuk, ám megjegyezzük, hogy mindkettő gyakran együtt jelentkezik a kifejtendő másik három

²¹ A szervezeti tipológiát lásd a kötet *összegzésében*.

²² Lásd a kötetben Németh Szilvia írását.

konfliktussal, a származási régióhoz kötött konfliktusok pedig leginkább az egyházi életben mutatkoztak meg.

2.2.1.1. Társadalmi háttér alapú konfliktusok

Az ilyen jellegű konfliktusok háttérében a szervezeti tagok, illetve vezetőik eltérő társadalmi háttere áll. A különböző emigrációs hullámhoz tartozó magyarok rendszerint létrehozták saját szervezeteiket, amelyek gyakran konfliktusokba is keveredtek. A mai helyi amerikai magyar világokban, társadalmi életben is több helyen tapasztalni az értelmiségi és alsóbb osztályok közötti elkülönülést. Az elkülönülés nem csak abban nyilvánul meg, hogy külön szervezetbe tömörülnek, hanem abban is, hogy más és más koncepciókkal rendelkeznek a magyarság megőrzéséről, küldetéséről, az amerikai társadalomhoz való viszonyulásról, az angol nyelv használatáról a szervezeten belül. Egyik jellegzetes törésvonal e vonatkozásban éppen az említett magyaros ételek társadalmi megítélésével függ össze: míg a magasabb társadalmi osztályokhoz sorolható szerveződések nem tulajdonítanak oly nagy jelentőséget a kulináris hagyományoknak, az alsóbb osztályok munkás vagy paraszti származású képviselőinek ez központi szervező elem.

„Nem mi vagyunk különlegesek, mi mindent magyar nyelven tartunk, ők angolul tartják a gyűléseket, amivel mi nem értünk egyet. Szóval nálunk minden magyarul folyik. (...) Ők, ezt most egész szegényesen fogom megfogalmazni, (...) magasabb, educated emberek, doktorátusok meg... és nem is szívesen keverednek velünk. Ők például most is az 56-ra nívós programot, hangversenyekeket, ilyeneket rendeznek, mi itt egyszerűbb embereket gyűjtünk, annak ellenére hogy nálunk is vannak milliomosok, vannak, van egy pár, vannak doktorátusok, vannak biznissz-emberek, vannak egyszerű munkásemberek, (...) szóval mi egy nagyon kevert valakik vagyunk, de mi jól érezzük magunkat így.” (42.)

„Van egy természetes tagozódása a magyaroknak és az utóbbi időben mi mindig sokszor elmentük. (...) A probléma az, hogy nincs egy finom és okos szellemi vezérlés. De olyan, hogy ráérjenek az emberek, hogy tényleg nem az evés-ivás-dínom-dánom a legfontosabb. A magyarok sorsa sokkal fontosabb. Akik otthon vannak, meg a kapcsolat és a felelősség, hogy minden magyar felelős minden magyarért.” (41.)²³

²³ Az idézetet felhasználtuk a 7.4. alfejezetben is.

„Volt [konfliktus], főleg az elején. Amikor mi már egyetemre jártunk a magunk korabeli rengeteg fiatal, aki nem iratkozott be egyetemre, elment melózni. Gyárban dolgoztak, pénzt kerestek, autót vettek, mi pedig csóré egyetemisták mosogattunk, ezt-azt csináltunk, meg tanultunk közben. De azért mindig lehetett érezni, hogy van egy olyan, hogy na ezekből lesz aztán az elit és hát ők meg maradnak melósnak. (...) Igen ám, de később ez Amerikában azért úgy működik, hogy ez a középosztályosodás ez nem csak iskolázottság mentén történhet meg, hanem az anyagi gyarapodás mentén is. Mihelyt megvették az első házukat, gyerekeik elkezdtek ugyanabba az iskolába járni, mint mindenki másé, a következő nemzedéken már nem érződött semmi olyan, hogy egy kicsit úgy reszentálná. De intézmény esetében például az atléta klub az főleg az előbbi csoportból állt, akik melósok, (...) az klasszikusan egy ilyen, eleinte egy kicsit osztályhelyzetű dolog is volt versus a mi szövetségünk, amit néhányan úgy leelitistáztak, hogy jaj! Mert ti ott az egyetemen azt hiszitek, hogy...! És nem nagyon jártak egymás rendezvényeire, mert hát ezek csak hepajoznak, ottan szüreti bált csinálnak. Vannak fontosabb dolgok - mondtuk mi.” (35.)

„Én abból, amit tapasztalatból tudok a konfliktusokat az osztály idegenség, az osztály megkülönböztetés szüli. Nálunk és a legtöbb helyi egyesületnél az a probléma, hogy nincs egy vezető réteg, az intelligencia nem áll szóba a paraszttal vagy a melóssal vagy az iparossal. (...) Az orvos, ügyvéd, egyetemi tanár ők össze jártak egymás közt kártyázni, tarokkozni, de a magyar házba nem jöttek be, a magyar tömegeknek nincs egy vezető rétege. Az AMOSZ-ba volt harminc vezetőségi tag, ahol talán hárman vagy négyen voltak értelmiségiek, mert a magyar intelligencia az nem ereszkedik le a melósokhoz. Ugyanakkor a melósoknál is van eset, hogy emiatt lehet, hogy idegenkedik a felső osztálytól. Sajnos egy ilyen osztály elidegenülés az itt is létezik.” (39.)

„Csakhogy a magyarság, amikor ők ezt mondják, akkor ők mit értenek ez alatt? Mit jelent az, hogy magyarság ápolása? Ők valószínű, hogy a magyarság ápolását csak annyiban tekintik, hogy csinálnak palacsintát, ami nem hasonlít a palacsintára, aztán csinálnak töltött káposztát, ami köszönő viszonyban nincs a töltött káposztával, adnak valami rossz bort, s elhívnak valami szörnyű zenészt. Tehát ez nem magyarság ápolása, hanem ez üzlet. Tehát, hol van, hol van ez? Szóval én igazán illet nem nagyon látok. Ha van, akkor csak hangsúlyozom, hogy nagyon-nagyon kis közösségen belül van ez.” (29.)²⁴

²⁴ Az idézetet felhasználtuk a 7.4. alfejezetben is.

A társadalmi rétegződés szerinti elkülönülést tovább árnyalja a „felső tízezerhez” tartozó magyarok léte is, akik jelenlegi kutatásunk alapján gyakorlatilag „befoghatatlanok” voltak, állítólag saját magyar szervezetük sincsen, ám létükről többször szó esett:

„Volt itt olyan eset, hogy 40–50 ezer dollárt adtak az operaháznak egy évben, nekünk semmit. Tehát ez is egy szociológiai tény: hogyha olyan gazdag lesz valaki, akkor elzárja magát teljesen ettől a magyar társadalomtól. Na most a másik szociológiai probléma, én úgy látom, hogy a magyar társadalomban elég sok az értelmetlenség és az összeférhetetlenség. Tehát ez Magyarországon is megvan, itt is bizonyos feszültségeket okoz. Itt a klubban sikerült ettől megmenekülni nagyrészt. De vannak olyan klubok – és nem mutatok semmilyen irányba – ahol elég sokat veszekednek egymással nevetséges dolgokról. És irkálnak és minden. Szóval, ez úgy látom ez egy rossz magyar tulajdonság. De utána kibékülnek és minden jó egy darabig. Aztán megint újra.” (41.)

Ha kellő általánosítással igaz az, hogy a társadalmi ranglétrán való felemelkedéssel, illetve az amerikai társadalomba való szakmai integrálódás mértékével csökken az esélye a magyar társadalmi életben való részvételnek, nem véletlen, hogy „fentről-lefelé” nézve a magyar szervezeti világban való részvétel bizonyos értelemben az amerikai társadalmi, szakmai életben való sikertelenség szinonimája is.

„Néha, amikor cinikus vagyok, akkor azt mondom, hogy, néha olyan emberekkel áll elő [a konfliktushelyzet], akik így az életükben meg a professzionális alapon nincsenek olyan helyzetben, hogy dönthessenek, határozatuk fontos legyen, és akkor itt él ki magukat ilyen szervezetekben, és akkor [az válik fontos kérdéssé], milyen színű asztalterítő legyen. Szerintem ez sok esetben így van, de nem akarok általánosítani.” (4.)

„Nem akarom, nem akarok általánosítani, de van egy ilyen jelenség, ami, ami áll abban, hogy, hogy is mondjam, aki magyarkodik, az gyakran kiéli a frusztrációt annak, hogy ő nem tud érvényesülni a szakmai életében. Ez egy nagyon gyakori jelenség. Tehát egyfajta kontraszelekciót jelent ez a magyar közeg. S ennek... ezzel magyarázható részben az is, hogy miért ilyen gyengék ezek a magyar egyesületek, hogy... hogy olyanok vonzódnak hozzá akik (...) tényleg ott élnek ki a frusztrációikat. Amit a munkahelyen, az életben nem engednének meg maguknak, egymás közt ebben a zárt közösségben megengedik. És olyan, olyan szemé-

lyes sértődések lesznek, aztán évtizedekig tartó viták ezekből a vihar a bilikből, hogy kétségbeejtő.” (31.)

„A kontraszelekcio abban rejlik, és abban nagyon káros, hogy ez a jelenség viszont elrettent nagyon sok más embert attól, hogy bármiféle közösségi életben részt vegyen. És ennek, részben ennek köszönhető, hogy a magyarok otthonokban magyarok. Tehát nem közösségben. Ahhoz képest, hogy hányan élnek itt, és hányan ragaszkodnak ahhoz, hogy ők magyarok, ahhoz képest nagyon-nagyon apró hányada vesz részt valamilyen szervezett magyar életben. (...) Talán egy-öt százalékuk.” (31.)

2.2.1.2. Generációs konfliktusok

A generációs konfliktusoknak több formája is lehetséges: egyrészt léteznek az amerikai magyarság történetében klasszikusnak számító generációs konfliktusok, amelyek a különböző bevándorolt, emigráns rétegek között alakultak ki, másrészt pedig a nemzedéki ellentétek. Az előbbieket intenzitása mára ugyan csökkent, ám az emlékekben még mindig nagyon jelen vannak.

„Vannak mondjuk ilyen társadalmi viszályok még most is. Ez a régi rétegeződése a társadalomnak. Ugye ha nézel egy régi filmet, hogy „kegyelmes úr, nagyságos úr”... én ezeket még mind tudtam. Ez nálunk úgy volt, egyszer odamentem egy bácsihoz, jóval fiatalabbnak gondoltam, mint amilyen, és mondtam, hogy szervusz. Azt mondta, (...) ha te nem az XY gyereke lennél, akkor ezt nem fogadnám el. Ezek voltak ugye. Ezek az osztálykülönbségek voltak, talán néha még mutatkoznak most is itten.” (15.)

„Egy másik érdekesség, hogy most is jönnek ki papok, például a Szent Imrénben a pap mondta, hogy huszonegy éve van itt, ő Erdélyből jött, Háromszékről. A református egyháznál is egy fiatal pap van, a keletoldali reformátusoknál is egy fiatal van, de ezek csak egy bizonyos szolgálati időre jönnek, de aztán van, aki visszamegy, van, aki itt marad. Nehéz nekik, mert ők nem érzik, ezek az új bevándorlók [az itteni világot]. Hadd tegyem hozzá, hogy azt nem tudom biztosan, hogy az öreg amerikasok milyen céllal jöttek ki, de azt hiszem, hogy a nagy gazdasági nyomorúság miatt, és akármilyen nehéz volt az élet, nem nagyon vágytak vissza. (...) A 45-ösök szerettek volna visszamenni, de nem tudtak visszamenni, úgyhogy hiába várták a fordulatot, a rendszerváltást, mert megöregedtek, nyugdíjba mentek, meghaltak. Na már most az 56-osok úgy jöttek el, hogy olyan volt ott a helyzet, hogy nagyon kevés volt, aki visszament, és még az is, nem érzi jól magát. A 70–80–90-es években kijöttek, azok mondom,

állandó összehasonlítással vannak itt Amerikában, ez se jó, az se jó, amaz se jó, jobb az úgynevezett otthon, azok visszamennének, de van, aki visszamegy, van, aki nem. Úgy vettem észre, hogy nagyon sokan átmenetinek tekintik ezt az életet.” (21.)

A különböző emigrációs hullámok tagjai egyrészt gyakran értetlenül álltak a korábban érkezettek szervezeti világával szemben, ezért létrehozták a maguk szervezeti külön világát, majd pedig az utánuk érkezetteket gyakran gyanakodva, kételkedve fogadták. Nem mellékes az sem, hogy míg a dipik komoly egzisztenciális gondokkal küszködtek az USA-ban, hiszen egy második világháború utáni vesztes, Németországhoz hű, ezért ellenséges országból jöttek, addig az 56-sok hidegháborús kontextusban, az ellenségnek tartott szovjet birodalom ellen, szabadságukért harcoló forradalmároknak számítottak, ezért fogadtatásuk is kedvezőbb volt.

„[A korábban érkezettek és az 56-osok közötti feszültségek] egy eltagadhatatlan tény. És ez a házasságon belül is mondjuk egy szempont volt (...) a dipik, akik a háború után hagyták el Magyarország területét, és ide úgy a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején érkeztek, és az ő életük jóval nehezebb volt, mint az 56-os emigráció élete egzisztencia szempontjából. Ugyanis egy vesztes hatalomnak, vesztes országnak, háborúban Amerikával csatározó országnak a gyermekeiként, illetve polgáraitként jöttek ide, és ennek következtében bizonyos szempontból másodrendű polgároknak számítottak, úgy hogy az ő megélhetésük sokkal nehezebb volt, az ő pályatalálásuk sokkal nehezebb volt. Amikor mi megérkeztünk, látták azt, hogy az 56-os emigrációnak a helyzete, és az ahogy őket fogadták Amerikában egész más volt, mint ahogy őket fogadták. Voltak bizonyos ellentétek, és egy idő után az intelligens ember fel kellett, hogy dolgozza valahogy, mind a két részről.” (36.)

A saját bőrükön érzett, megtapasztalt, nagypolitika által is befolyásolt ellenmondásokat, minden igyekezet ellenére, sokan a dipis generációból nem tudták feldolgozni:

„Az ember megpróbálja megtalálni az embert az emigránsban, attól függetlenül, hogy mikor érkezett Amerikába. És voltak olyanok, akik egy életen át, ezt a sebet hordták magukkal, és evvel mentek a sírba.” (36.)

Az emigrációs csoportok leszármazottainál, a mai másod-, harmadgenerációs magyaroknál ezek az ellentétek tompultak, és a generációs konfliktu-

sok ma elsősorban a (mindegy milyen származású) fiatalok és (a mindegy melyik emigrációs hullámhoz kapcsolódó) idősebbek között tapasztalhatók.

„Érdekes, nem tudom, hogy ez a generáció kérdése-e, mert a csoporton belül a korunkbeliekkel könnyebben tudunk zöld ágra vergődni, és hogyha nem is értünk egyet, de meg van az, hogy ezt nem úgy látjuk jól, de megyünk tovább, s akkor mi még azon vitatkozunk. Viszont az idősebb generációval sokkal nehezebb.” (4.)

A generációs konfliktusokon belül külön típusként értelmezhetjük az ún. régi és új magyarok közötti konfliktusokat. A mindenkori „új magyarok” rendszerint jövevénynek számítanak, akik természetesen nem ismerik, nem ismerhetik a helyi amerikai magyar világban való boldogulás minden csínját-bínját. A már le- és megtelepedett bevándorlók viszont nem minden esetben partnerek az újak ilyen értelemben vett integrálásában.

„Volt egy olyan, szó szerint idézek egy ilyen beszélgetést, amikor egy idős úriember azt mondta, hogy >>Idefigyelj öcsi, én már itt négy-öt papot megértem, ötven éve itt vagyok, te még most jöttél, neked még tanulni kell az amerikai filinget. Jobb, ha egy kicsit visszafogod magad, és te nekem nem mondd meg, hogy én mit kell csinálnjak. Ez egy szabad ország, és itt azt csinálók, amit akarok! << Szépen megkértem, hogy ne a ruhatár kellős közepén dohányozzon, menjen ki esetleg. Próbáltam ráutalni, hogy szabadságának a korláta a másik ember szabadsága, hiszen háromszáz embernek a ruhája dohányfüsttel lesz tele, ők pedig szabadok azzal, hogy frissen vigyék haza, úgy ahogy letették a kabátját. A beszélgetés vége az lett, hogy azt mondtam: >>Na idefigyeljen uram! Lehet, hogy fiatal vagyok, lehet, hogy kezdő, lehet, hogy most jöttem, de jegyezzen meg egy dolgot jól: lehet, hogy én leszek az utolsó magyar lelkész, aki magát magyarul el fogja temetni. És szeretnék annyi szépet beszélni, ami meg is történt ez évben!<< Egy kicsit elgondolkodott, s a hátralevő öt évben nem mondom, hogy barátok, de jóban lettünk.” (11.)

„Ez a legnagyobb probléma, ezzel fognak küzdeni [az új szervezetek], hogy helyszínt találjanak. És megvannak a helyszínek, mert ezek az öreg magyar amerikaiaknak megvan általában a temploma, megvan a közösségi háza, megvan a kis épülete, megvan a Magyar Háza, megvan a Kossuth Háza, Széchenyi Háza, mit tudom milye. Csak hát most (...) úgy kell csinálni, hogy ne érezzék, hogy tényleg átveszik a helyüket, hogy kitolják őket, hogy nincs már rájuk szükségük. Mert ezt érzem, hogy ezt érzik, hogy ez azt jelenti, hogy már nincs rájuk szükség.” (46.)

2.2.1.3. Személyi kvalitásokhoz, személyeskedéshez kötött konfliktusok

Interjúalanyaink szerint a magyarok közötti konfliktusok egyik legmeghatározóbb tulajdonsága, hogy ezek a konfliktusok személyeskedésbe torkolltak. Magyarán, nem elvi vitákról van szó a legtöbb esetben, hanem egyének rögeszméinek kiéléséről, önmérséklet hiányáról, a másik félnek olyan személyes tulajdonságokkal való felruházásról, amelyektől végső soron meg kell fosztani. A magyar szervezeti világban mintha teljesen hiányozna egy kiegyensúlyozott vitakultúra, az ügyek kezelésének árnyalása, a mások és saját állításaim relativizálásának képessége.

„Majdnem mindig személyes alapon vannak [konfliktusok]. Tudod, X nem szereti Y-t. Megsértett tegnapelőtt. Különben majdnem mindenben egyetértünk egymással, szóval olyan nincs, hogy mit tudom én.....nincsenek olyan szélsőséges ellentétek közöttünk, mint van normális körülmények között. (...) Ez majdnem mindig egyéni, sajnos a múltban ez is egy eléggé szomorú tény volt, hogy nagyon sok viszálykodás volt, de nem azért, hogy ellentétes gondolkodásuk volt, hanem azért, mert egyénileg nem voltak eléggé diszciplináltak, hogy ezeken túlmenjenek. Hát mindegyikünk ember, néha elejt olyat, ami talán bánt valakit, de hát nem szabad annyira lenyelni.” (15.)

„Az, hogy a magyarok szeretnek civakodni, az nem közhely számomra, hanem sajnos ténykérdés. Az a pártoskodás és ököl- meg élethalálharc, ami Magyarországon folyik, azért mondjuk nem mondható itt el. De nem véletlenül említettem azt, hogy az apáktól és a nagyapáktól látott magyarországi, vagyis hazai konfliktuskezelés azért az itt is van. Vagy annak a hiánya, az itt is megtapasztalható. Azért, hogyha mondjuk két más nációbeli férfi, hogyha beszélget, és nem feltétlenül látnak mindenben ugyanúgy, mégsem válik egy vita, vagy mondjuk nézeteltérés személyeskedéssé. Ez viszont megfigyelhető bármelyik magyar szervezetben, vagy bármelyik magyar közösségben: ha nem úgy gondolkozol, mint én, akkor ez már rögtön egy ilyen személyeskedéssé megy át. Ez... Ez... Ez egy tragédia! Szóval másként nem lehet mondani, ez nem olyan közhely, hogy az ember úgy emleget, hanem sajnos egy mindennapi tapasztalat, mindennapi gyakorlat.” (16.)

„Hát a magyar az egy nagyon tüzes nép, és ez személyes dolog. Ugye hát a szervezetek emberekből állnak, és ebben a pillanatban ugye ezek a harcockák, mert sokszor ezek nem többek, mint harcockák, személyes kérdések, ezek vannak igen, és pártoskodások, és ha te itt, akkor én ott nem, és szóval egy kicsit ilyen

dedők. (...) És olyan óvodás, hogy jól van kisfiam, te is megkapod a kis lapátot később. Tehát ez létezik, ez így van.” (25.)

„Amikor ide kijöttem, akkor meg voltam győződve, hogy itt is az van, hogy vannak 56-os anyaországi gyülekezetek, és vannak, mit tudom én, erdélyi gyülekezetek, amihez esetleg hozzácsatolódnak a Kárpátaljáról jöttek. Itt ilyen konfliktus nincs. Személyek közötti konfliktusok vannak, generációs konfliktusok is vannak. Az 56-osok azok jóval régebb vannak itt, legtöbbször jó anyagi körülmények között. (...) Ez jelentett is egy olyan kis lekezelést a későbbiekkel szemben, a másik az, hogy mi mindent jobban tudunk, a később jöttek...tehát ilyen típusú konfliktusok vannak. Vannak sajnos csoportok közötti konfliktusok is, ezek rendszerint személyi konfliktusokra vezethetők vissza, különböző csoportoknak a vezetői. Ez magától értetődik, mert egy olyan személy válik egy csoportnak a vezetőjévé, amely aktívan, meg dinamikusan, meg rendszerint van egy elképzelése, egy erős akarata, az ilyen emberek nagyon könnyen sodródnak egymással és problémák vannak.” (37.)

A generációs megalapozottságú és személyeskedésre épülő konfliktusok is erősíthetik egymást. Az idősebb generáció személyeskedésével szemben a fiatalok kétféle stratégiát alkalmazhatnak: ha kellőképpen elkötelezett a szervezeti világban való részvételre, igyekszik túltenni magát ezen, és saját szervezeti világában kerüli az ilyen megrögzöttségeket, vagy – és ez a gyakrabban látható eset – a fiatalok elvonulnak, nem akarnak részt venni a szervezeti életben.

„Nagyon hosszú beszélgetések vannak, ötvenhét éves vagyok, a negyven éves generáció, akik mind az én kezem alatt nőttek föl, azokkal rendszeresen összeveszek, hogy valami magyar szervezetbe lépjél be, és csinálj valamit. Én nem akarok, mondják, ottan csak veszekednek, ottan csak hülyeség megy. (...) Így ki fognak halni a szervezetek, és főleg azért, mert nem engedik labdába rúgni a fiatalokat. (...) Ez egy kicsit olyan, mint a házasság, vagy nem kommunikálunk, vagy túl sokat kommunikálunk. Nincs középút. És [ezért] ki fognak halni [a szervezetek].” (44.)

Ez már felveti egyrészt a jelenlegi szervezeti keretek megváltozását, a hagyományos szervezetek kiüresedésének folyamatát, illetve a fiatalok szervezeti életbe való integrálását, mobilizálhatóságának kérdését.

A helyi szervezetekhez kapcsolódó konfliktusok kapcsán érdemes megemlíteni a területi jellegű (városhoz vagy államhoz kapcsolódó) ellentéteket

is. Konfliktuspotenciált e téren a washingtoni nagykövetséghez és a New York-i főkonzulátushoz kapcsolódóan érzékeltünk. Interjúkból kiderült, a két magyar képviselő (akkori vezetői) közötti rivalizáció eredményeképpen a két város egy-két magyar szervezete is konfliktusba került.

„Annak idején (...) a nagykövet és a New York-i főkonzul között volt egy bizonyos nem azt mondom vetélkedés, de egy kis feszültség. És amint mi bejelentettük, hogy megcsináljuk ezt a kis fórumot, és megmarad a szervezetünk, egy nappal előtte megszervezték New Yorkban is egy hasonló eseményt és megalakult az a szervezet. Horváth Gábornak²⁵ nagyon jó médiakapcsolatai vannak, (...) fölkarolta azt, és ezért New York és Washington között volt egy ilyen kicsi kis ellentét, de én egyébként jóban vagyok velük.” (46.)

A beszélgetésekből továbbá az is kiderült, hogy a konfliktusok léte nem „egyenletesen” oszlik meg az amerikai magyar világokban. Ahhoz, hogy konfliktusok alakuljanak ki, logikus módon szükséges egy szervezeti „kritikus tömeg” (szám) elérése: több szervezet, több szervezeti hagyomány szükséges, ahhoz, hogy ténylegesen konfliktusról lehessen beszélni. A kritikus tömeg elérésén kívül, és a feltételezetten létező „magyar virtus” mellett továbbá lényegesek a helyi szervezeti, akár jogi hagyományok is. Kaliforniában például a „jog szeretete” az állandó pereskedésben nyilvánul meg, és ennek magyar személyek, szervezetek között is mondhatni nagy hagyománya van.

„Itt én, amikor idejöttem, - ezt senki nem hinné el, hogyha csak úgy mondanám, és én se hinném el, hogyha valaki más mondaná, hogy átment rajta -, amikor idejöttem, akkor egy féléven belül engem bepereltek. Itt az egyházból, akik a régi lelkeszre haragudtak, és itt egy régi-régi, még a 70-es évekre visszamenő per volt, és amikor a lelkesz nyugdíjba ment, akkor az a per átszállt rám, mert én nem voltam hajlandó azoknak az embereknek a kedvébe járni, hogy a lelkeszt én minősítsem le, tehát forduljak ellene. És én azt mondtam, hogy emberek, hát én nem ezért jöttem ide, én békességet akarok, szeretetet munkálok, és ne nézzük a múltat, hogy kinek milyen problémája volt a volt lelkeszsel, hanem jöjjenek, és segítsenek nekem. És ők ezt nem fogadták el, és különböző okokat kitalálva, hogy én adót csaltam, meg minden, minden emberileg elképzelhetetlen dolgokat összehoztak rám, meg az akkori vezetőségre. Tehát nemcsak engem, tizenöt embert pereltek.” (27.)

²⁵ Dr. Horváth Gábor New York-ki főkonzul 2002–2007 között.

Interjúinkból továbbá az is kiderült, hogy a helyi világokban területileg nem egyformán jellemző a konfliktusok léte, vagy legalábbis annak érzékelése.

„Egyébként érdekes módon kiderült számunkra, hogy New Brunswick egy kicsit kivétel is ilyen szempontból a nagyobb szigetek helyzetéhez [képest]. Clevelandben rettenetes konfliktusokról hallottunk, ott az északi oldalon és déli oldalon nem is beszélnek egymással.” (35.)

A helyi konfliktusok természetét, gyakoriságát összevetve az országos szervezetek esetében tapasztalt konfliktusokkal, megállapíthatjuk, hogy a magyar helyi világokban nagyon gyakran találunk ennek ellenkezőjére, a szervezeti együttműködésre pozitív példákat. Ez felveti a kérdést is, miszerint helyi szinten mintha jobban együtt tudnának működni a szervezetek és a nagy konfliktusok csak a virtuális országos szinten léteznek? Ezúttal itt e költőinek látszó kérdésre talán nem lehet választ adni, ám az megállapítható, hogy míg a csúcsszervezetek esetében – vélhetően a nagyobb politikai tét miatt - szinte kizárólag csak konfliktusról számoltak be interjúalanyaink, addig a helyi világokban a konfliktusok és együttműködések mintha kiegyenlítenék egymást. A magyarok közötti helyi összefogásra rengeteg mintázatot találunk a múltban és ma is egyaránt.

„A régi amerikások nagyon nagy részben segítettek minket. Pusztán ennek a bizonyos osztálykülönbségnek néha mondjuk volt olyan megnyilvánítása, hogy mit keresnek itt ezek az urak? Ne fogadjuk be! De a zöme nem reagált erre. Ugyanúgy az ötvenhatosok nekünk már kicsit furcsa emberek voltak. De annak ellenére, a magyarság az túlszárnyalta vagy hazudtolta ezt a bizonyos érzést, és mi is segítettünk rajtuk. Úgyhogy már ugye ők már kicsit mások voltak a felfogásaikban. Úgyhogy ez természetes volt. De a magyar összetartás felül-szárnyalta ezt. Megvolt az emberben a gondolat, hogy nem egészen olyan mint mi vagyunk, de nem volt semmi különösebb súrlódás vagy valami ilyen. Nem mondhatnám, hogy bántalom érte volna az embert, úgyhogy elég jó volt a közreműködés. A szellemi szintje a dipi társadalomnak persze sokkal magasabb volt az öreg amerikások zöménél, úgyhogy nehezen tudtuk egymást megérteni. De attól függetlenül ők nagyon segítettek minket. Minket is olyan néni hozott ki, aki 200 embernek aláírta az assurance²⁶-ot, hogy van nála lakás és állás. Holott senkit nem kellett hogy ellásson, de valaki kellett, hogy adjon egy assurance-ot, és

²⁶ Assurance: a menekültek befogadására vonatkozó jótállás.

ezek adtak százával. Nagyon kedvesek voltak. Sok esetben hozzájárultak, hogy az ő üzemekben kapjon munkát az újonnan jött ember, szóval nagyon jól bántak velünk az öreg amerikasok. Ez az osztálykülönbség megvolt és a társadalmi intézményeken belül az elkülönülés nagyon hamar bekövetkezett. Mi nem csatlakoztunk öreg amerikas egyesületekhez, mi fölállítottuk a sajtóainkat.” (15.)

„Most még nem vagyunk azon a fokon, és nem tudom, hogy talán leszünk-e, hogy mi hívjunk meg előadókát, vagy művészeket a mi költségünkön, vagy a mi gondozásunkban jönnének ki valaki. De eddig még mindig volt olyan, aki ilyen, vagy olyan célból erre jön és erre jár. Ugye a másik ilyen intézmény a Magyar Barátok Körének a nyári tábora, az Itt-Ott, ahova már évek óta több magyarországi vendéget fogadnak és látnak. Azokból mi is többször kaptunk, és mi ezt jól össze tudjuk szervezni időben.” (20.)

„Jgenis föl kell tudni áldozni bizonyos büszkeségeket, van szükség a büszkeségre, de nem biztos, hogy az a célja a helyes magatartásnak. Egy Magyar Házon belül igen is büszkének kell tartani, fönn kell tartani a fejünket, de kell tudni fejet hajtani magasabb rendű feladatok előtt. (...) Most itt vagyunk tizenegy szervezet, találjunk egy közös nevezőt, mindennek kettő a szorzója, találjuk meg, és csináljunk egy nagyot. Tehát ez a magyarság problémája, és ez aztán a világ minden porciójának, idegenbe szakadt porciójának a problémája. Ő, ragaszkodik azokhoz a konvenciókhoz, ragaszkodik azokhoz a formulákhoz, amiket maga-magának állított fel, és nem hajlandó alávetni magát egy adott esetben magasabb rendű kötelezettségnek. És mi alávetjük magunkat. (...) Mi úgy ítéljük meg, hogy azt a fajta szervezési formát magasabb rendűnek tartjuk a többiekénél, és építjük együtt a piramis elve alapján. Nem könnyű, de ezért jó.” (26.)

„Egy ilyen együttműködés van. A klub az kiadja a termét, hogyha a cserkészeknek kell a terem. Akkor a cserkészek a táncsoportnak szintén kiadják a termüket, hogy táncolhassanak. Szóval ilyen együttműködés. Az én benyomásom, amikor én Clevelandból ideköltöztem, (...) hogy majdnem, hogy szorosabb volt a magyarság itt, mert talán, mivel kisebb és kevesebb rendezvény van, és nincs az a nagy választék a rendezvényekből, az emberek azok inkább összejöttek itt.” (30.)

„Életem egyik nagy élménye, hogy aránylag kevés ember nagyon sok mindent el tud érni, hogy ha az akarata közös, és hogy ha az energiáját nem az egymás közötti küzdelemmel fecsérelé el. És ebben a csoportban ez sikerült. Tényleg, itt nincs küszködés, itt nincs acsarkodás, itt mindenki jó akaratú vesz részt. Mikor kívülről jönnek hozzánk látogatók, akkor meghökkennek, hogy mi emberként

beszélünk egymással, és barátként beszélünk egymással, és nincs ilyen, ilyen másodlagos helyezkedés. Szóval óriási, óriási számomra az élmény, hogy nagyon sok mindent el tud érni egy kis csoport, hogy ha meg van az iránya, és meg van a munka ösztöne.” (36.)

A helyi konfliktusok okait könnyű az említett típusokból levezetni. A helyi szervezeti világban az egyik leggyakrabban tapasztalt nézeteltérés az együttműködések, egyeztetések hiányának tudható be. Ennek következtében a szervezetek közötti konfliktus a rendezvények egymásra szervezésében, illetve a valamilyen szervezet nevében tett ígéretnek be nem tartásában érhető tetten. Mint alább kiderül, azonban e logisztikai gond háttérében más típusú konfliktusok is húzódnak, és valójában – újra – az autentikus magyarságfelfogásról, az amerikai társadalomhoz való viszonyulásról van szó, szervezeti szinten pedig az etnikai zárttság vagy nyitottság kérdéséről. Íme egy példa két érintett fél véleményével:

„Hát az övéké is egy magyar szervezet. [A mi szervezetünk] minden évben október 23-án megtartja ezt a megemlékezést. (...) Hogy aztán, ez hogy olvadhatott volna ebbe a másíkok által szervezett dologba? Végül is az lett, abban egyeztünk meg, hogy ők csinálják az övét és mi a mienket. Én nem voltam hajlandó a színhelyet elvinni a templomból, nem voltam hajlandó többek között, hogy angolul beszéljünk, mert mi állandóan magyarul beszélünk. A magyar kisiskolások szavaltak a megemlékezésen, óriási sikerük volt a cserkészeknek, mert minden évben a mamák, a papák, a nagymamák, a nagypapák nem akarnak angolul beszélni, mert magyarul akarnak beszélni.” (18.)

„Nekünk igazán az volt a célunk, hogy mi verhetjük a mellünket, mint magyarok, de úgy volt, hogy a [másik szervezet] a pincében akarta tartani a magyar programot, és így egy kis nézeteltérés volt a kettőnk között. És az volt, hogy nekünk nem az a fontos, hogy mi magyarok emlékezzünk ötvenhatról. Fontos, igen, de a legfontosabb az, hogy ne csak mi verjük a mellünket, hanem mutassuk ki az egész világnak, sőt amerikaiaknak, hogy magyarok vagyunk, emlékezzünk 56-ra, és milyen fontos a szabadság. És ez volt nekünk a legfontosabb dolog és azért, azért csináltuk ezt a nagy programot, és, ahogy mondtam 170 000 dollár jött össze.” (19.)

A különböző konfliktustípusok valójában elméleti szinten léteznek, csak analitikus szándékkal különítettük el őket. A valóságban (és ezt néhány fenti idézet is hatásosan alátámasztja) ezek a konfliktusok nem külön típusokként, hanem gyakran egyszerre jelentkeznek, illetve egyik erősíti a másikat.

Mivel az egyházak meghatározó szerepet töltenek be egy-egy helyi magyar világ életében, ezért a konfliktusok sajátos terepei éppen a templomok (ezekre tanulmányunk későbbi részeiben visszatérünk). Ugyanakkor a különböző szervezetek és a sajtó viszonya is gyakran konfliktusokkal terhelt. Míg az egyház/templom jobbra a helyi szervezeti világhoz kapcsolódik, az utóbbiban gyakran érintettek országos szervezetek is, hiszen közleményeik és az erre való akár szerkesztőségi, vagy akár más reagálások is, itt jelennek meg. Jellegetes példa a New York-i *Amerikai Magyar Népszava/Szabadság*, amelynek megítélésében²⁷ a generációs és személyes kvalitásokhoz kötött két konfliktus típus legalább három szinten jelentkezik: 1. a jelenlegi főszerkesztője magyarországi, tehát frissen jött, aki nem ismeri az amerikai magyarok sajátos gondjait; 2. hangvétele gyakran elüt az „átlagosnak” mondható, jobbra a magyarországi jobboldal retorikájára rímelő amerikai magyar közbeszédétől; 3. stílusa gyakran konfrontatív, ami már önmagában is konfliktusgerjesztő lehetne:

„New Yorkban ez az egyház meg az is (...) szidják egymást, és ez a szerencsétlen újságszerkesztő is, aki most Magyarországról jött, és átvette az Amerikai Magyar Népszavát, ahelyett, hogy a konfliktus-feloldó mozzanatokot keresné, uszítja az embereket. Rettenetes, rettenetes. Láttam a tévében is. Hát úgy meg voltam lepve! Kihez jár ez az ember? Hol, kivel tart kapcsolatot? Ilyeneket mondani, ráadásul egy újságszerkesztőnek, aki végül is magyaroknak szerkeszti az újságot (...) az már egész egyszerűen nem igaz. Nem 'amerikai magyar nép szava', ez nem fórum, ez az ő szava.” (35.)

A társadalmi alapú, illetve a generációs konfliktusokhoz például hozzácsatolhatnánk még egy ún. ízlésvilággal kapcsolatos konfliktustípust is. E konfliktusforma mondhatni logikusan következik az említett kettőből, hiszen az ízlés generációs csoportokhoz és társadalmi háttérhez egyaránt kapcsolódik. Korábban már említettük a „hely szelleme” nevű kulturális determinációt, ami valamilyen módon homogénné akarja tenni az egyes helyi magyar világokban mozgó egyének ízlésvilágát is. Ám aki nem akarja elfogadni ezt az ízlésvilágot, kénytelen olyan fórumot létrehozni vagy keresni, ahol szellemi igényeit kielégítheti. Nem véletlen, hogy az egyik ilyen jellegű konfliktus az elit és populáris kultúra megítélése körül alakul ki. A hagyományosnak tekinthető helyi magyar társadalmi élet szinte kötelező kellékei a népzene,

²⁷ A sajtó működéséről, illetve e sajtóorgánum megítéléséről részletesebben szó lesz még *A sajtóval, médiával kapcsolatos tematizációk c. 6. alfejezetben*.

a néptánc, az operett, vagy a komolyzene. E kulturális entitások között valószínűleg komoly harc zajlik az autentikusság érdekében. Mivel ezek a kulturális eszközök a helyi társadalmi életben való résztvevők számára a magyarság valamilyen kifejeződései, kérdés, hogy a különböző ízlésvilágokhoz tartozó csoportok melyiket tekintik legitimnek és autentikusnak. Az ízlésvilág körüli kérdések viszont nemcsak az említett, jobbára a zenéhez kapcsolódóan relevánsak, hanem az irodalmi kánon, a történelmi, politikai személyiségek megítélése, sőt a magyarnak tartott ételek kapcsán is.

Az ízléskultúrák relativizálódása nem diaszpóra-, illetve nem emigráns közegekben is fontos jelenség, ám az amerikai magyar helyi világokban e jelenségnek szervezeti, intézményesülési hatása van. Az ízlés fölötti autoritás igénye szervezetek megsemmisüléséhez, vagy létrejöttéhez, illetve a konfliktusok állandó továbbéléséhez vezet.²⁸

2.2.2. Az utánpótlás és a létező szervezeti keretek fenntarthatóságának kérdése

Az amerikai magyar szervezetek fenntarthatóságának vizsgálatakor a külső és belső feltételeket szükséges számba venni. A külső feltételek a szervezet társadalmi környezetére utalnak, a belső feltételek pedig a rendelkezésre álló tagok motivációjának erősítésére. A külső feltételeket egyrészt a szervezeti rekrutációval, másrészt pedig az Amerikába szakadt magyarok mondhatni hagyományosan túlbuzgó szervezeti alapítási szándékával lehet összefüggésbe hozni.

„A gyermekeknek egy klubjuk van, a gyermekklub, és ezzel el van intézve, tehát ez megfelel a valóságnak. Mikor négy német találkozik, akkor egy klubot alapítanak, mikor négy magyar találkozik, akkor négy klubot alapít, itt a tragédia. És aztán minden klubnak megvan a maga elve vagy ízéje, és ez mind a mezőnyben szét van húzva. Mert a stratégia azt mondja, hogy a mezőnynek egybe kell, hogy maradjon, nem szabad széthúzva legyen, mert az ellenség mindenhol be tud törni. Ezt mondja a stratégia. De a magyarok szét vannak húzva klubokra. Szóval annyiféle klub van, hogy én sem igazodom már ki rajta. Ezek egy tragédia.” (10.)

Tekintve, hogy a (Kárpát-medencei) magyarok Amerikába vándorlása egyre csökkenőbb tendenciát mutat, e vonatkozásban szembe kell nézni azzal,

²⁸ Az ízléskultúrák fontosságáról részletesebben lásd még a nemzeti identitás keretében tárgyalt, magyarság-képekre vonatkozó alfejezetet. (8.1.3. alfejezet)

hogy a szervezetek potenciális rekrutációs bázisa folyamatosan csökken. Ez óhatatlanul bizonyos szervezetek eltűnéséhez, illetve a jelenlegiek funkciójának folyamatos átalakulásához fog vezetni. Ennek jelei már a jelenben is látszanak: a korábbi emigrációs hullámokhoz kapcsolódó szervezetek egy része már eltűnt, illetve funkciótlaná vált, aminek következtében helyenként az egyházak (templomok) szerepe bővült ki.

„Ez az MHBK, ez az, aminek a lapja ugye a Hadak Útja az van, de hát ott is már ugye alig vagyunk. Hát ugye én benne vagyok az MHBK-ban, (...) de az utolsó két és fél három évben nagygyűlésünk se volt. Hát egyszerűen nincs, semmit nem tudnak csinálni. Hát nézd meg ki van! (...) Ezek mind kilencven körül vannak ugye, és hát egyszerűen nincs. Nagyon nagy, szép nagy csoport volt, de hát ezek mind kihaltak.” (17.)

Minél inkább csak papíron, formálisan léteznek a szervezetek, annál inkább nagyobb a valószínűsége, hogy tudatos stratégiával a (tapasztalataink szerint főként protestáns, elsősorban református) egyházak megerősödjenek. És az egyházak sok esetben élnek is ezzel a lehetőséggel, mert tevékenységük diaszpóra közegben már korábban is sok esetben inkább kulturális centrumhoz hasonlított, mint kelet-közép-európai értelemben vett, csak hitre koncentráló Isten házához. Ráadásul a református egyházak komoly misziós tevékenységet is folytatnak, ezért fennmaradásuk a körülményekhez képest biztosítottabbnak is tűnik. Igaz, az egyház kulturális szerepvállalása bizonyos értelemben öngerjesztő folyamatként értelmezhető: az egyháznak szüksége van az adományokra, hiszen azokból él meg. Ezért, ha a hétvégi istentiszteleten kevesen vannak, havonta valamilyen eseményt kell szervezniük. Ahogy egyik alanyunk mondta: „minden hazafias ünnepről” megemlékezünk. Ez belesodorja az egyházat a magyar közösségi élet állandó szervezésébe, egyfajta folyamatos „magyarkodásba”, ezért egyre több olyan eseményt kell szerveznie, amelyre nemcsak eljönnek minél nagyobb számba, hanem ami igazi magyar jellegű is.

Az egyházakon és a cserkészeten kívüli szervezeti világ fennmaradásának belső feltételei a helyi magyar világokban létező „humán erőforrás” kiaknázására utalhat. Az interjúk tapasztalata alapján a ma létező helyi szervezetek működtetése valójában azon múlik, van-e egy „kemény mag”, illetve megtalálhatók-e a megfelelő személyek. Egy helyi magyar szervezeti világ ugyanis csak akkor marad fenn, ha a létező szervezetek képesek egy-két személyt helyzetbe hozni, illetve ha a szervezeten belül tudatosan „lemenedzselik” a generációváltást, vagy akkor, ha ez a helyi világ lehetővé teszi az újabb,

fiatalabb generációk szervezeti intézményesülését (és, tegyük hozzá, ha ez az új szervezet nem válik a helyi konfliktusok martalékává).

„A helyzet az, hogy (...) a magyar szervezeteknek a működése és a működési módja és a túlélése attól függ, hogy van-e egy személy, aki hajlandó anyagi áldozatokat is hozni és időt és energiát a szervezésre. Legtöbbször egy-két ilyen ember akad egy klubban. Vagy esetleg három. A többiek majdnem mind paszszívek. Mindent elfogad, hogy ez lesz, az lesz, de tulajdonképpen a munka nagy része és anyagi áldozatokkal járó része is egy vagy két személyre vonatkozik. Akik tudnak szervezni. Tehát ez nagyon fontos. Ők a vezetők és hajlandók anyagilag is áldozni a klubra. Tehát mondjuk a számok, az adakozás nem egészen mutatja meg, hogy mi a valóság. Azok, akik áldoznak, akik vezetik a klubot, minden költséget magukra vállalnak, és az időt és az energiát.” (41.)

„Tavaly volt egy szünet, mert nem tetszett nekik, hogy miért nem az ő szervezetük rendezi, miért mi? Ők ugyanis csak a helyszínt adják. (...) Akkor azt mondtam, hogy jó, akkor nem. És akkor az elmúlt évben alig volt esemény. És most kezdenek rájönni, hogy tényleg, akkor nincs semmi, ha én nem csinálom, mi nem csináljuk, akkor nincs semmi. Ők is próbáltak néhány eseményt szervezni, és kiküldték a levelet ötven embernek, de ebből negyven már nem is vezet sötétben, úgyhogy nem is sikerült nekik.” (46.)

Az utánpótlás kinevelése, illetve megtalálása azonban komoly akadályokba ütközik. Főleg azért, mert a szervezetekben önkéntes munkát kell végezni. Itt nem csak arról van szó, hogy nincs meg a megfelelő ember, hanem arról is, hogy olyan ember szükséges, aki nemcsak képes egy szervezetben aktív részt vállalni, hanem már a karrierépítésén is túl van. Azt is mondhatnánk egyfajta strukturális hatás is érvényesül a szervezeti vezetők rétegében, hiszen a karrierépítésén túli személyek rendszerint a közép- és idősebb generációkból kerülhetnek ki. Ugyanakkor, ha kevesen vannak, akik hajlandók is részt vállalni a szervezet vezetésében, és ugyanakkor alkalmazások is erre, az magával hordozza az amatőrizmus veszélyét.

„Annak semmi értelme nincs, hogy valakinek egy pozíciót adunk, amit ő nem tud ellátni, vagy nem akar ellátni. Úgyhogy ez mondjuk az önkéntes intézményeknek egy különös vetülete, hogy itt, hogy úgy mondjam nehéz összeszedni olyanokat, akik képesek is, és hajlandók is csinálni dolgokat. Sok van, aki képes lenne, de nem hajlandó, és fordítva. Nem sok, aki hajlandó, de van, aki hajlandó, de nem tudunk vele mit kezdeni. Úgyhogy itt ez tulajdonképpen egy ilyen intézménynek,

mint amilyen a miénk, vagy akármilyen másik organizáció, mindig nehezebb és nehezebb a létkörülménye, hogy fogyunk. Fogyunk és mindig kevesebb és kevesebb az aki, akit rá tud venni a jóérése, a lelkiismerete, hogy egy önkéntes munkával a magyar ügyben lényeges időt töltsön.” (20.)

Több helyen azt is tapasztaltuk egyébként, hogy a fiatalok önjáró módon is intézményesülnek. Noha létrehozzák saját intézményeiket, ezek rendszerint egyfunkciósak: filmklub, táncház. A fiatalok szervezetei azonban nem tekinthetők önálló intézményeknek, hiszen létrehozóik, működtetőik mondhatni családi szálakon „örökölték” ezt a képességüket és készségüket is. A családi, rokoni szálak fontossága az intézményesülésben magában hordozza a zárványszerű működés lehetőségét, ám éppen mivel másod, harmad-generációs fiatalokról van szó, ezt a kockázatot ellensúlyozza az a tény, hogy ezek a fiatalok az amerikai és magyar identitás valamilyen sajátos keverékét hordozzák: amerikai szocializációjuk következtében egyféleképpen „átlag” amerikai életet is élnek, ezért a teljes zárványosodás elvi szinten kizárt.

Ez alól a családi „örökség” részének tekinthető szervezetalapítási mód alól kivételnek számítanak a főleg a nyolcvanas, kilencvenes években kívándorolt fiatalabb generációhoz tartozó, részben nagyobb egyetemekhez kötődő személyek által létrehozott intézmények. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ezeknek a viszonylag friss intézményeknek is valamilyen módon viszonyulniuk kell a már létező, helyi szervezeti keretekhez, ellenkező esetben sorozatos támadásoknak vagy mellőzöttségnek lesznek kitéve.

A fiatalok helyzetbe hozásának nehézsége kettős akadályba ütközik: egyrészt a még úgy-ahogy működő szervezeti keretek nem tudnak kellőképpen vonzóak lenni a fiatalabb generációnak, másrészt pedig azok a fiatalabb csoportok, akik részt vennének, úgy érzik, az idősebbek nem akarják átadni helyüket:

„Ez egy másik túl nagy gondja az emigrációnak: az utánpótlás, utánpótlás, utánpótlás. Nincs utánpótlás. A cserkészletben van, de az csak önmagán belül. Mikor arra biztatjuk ezeket a cserkészvezetőinket, gyerekeinket, meg másokat, hogy járjatok el arra a gyűlésre, amelyik eldönti, hogy ki legyen a következő október 23-i ünnepély ünnepi szónoka, [azt mondják], hát ott csak folyton csak veszedkednek. Járjatok el, mert öt év múlva tiétek lesz az a szervezet. Kezdtetek már beszélni. Vonakodnak, nem találják a módját, nem az ő stílusuk.” (35.)

„Lehet, hogy néhányan megöregedtek, inaktívvá váltak. Sajnos azt tapasztalom, hogy nehezen adják át, tehát ez a nemzedékváltás itt Amerikában nehezen

történik meg. Tehát nagyon nehezen adjak át a stafétabotot. Vannak kivételek és tisztelet a kivétel, vannak, akik felkarolják a fiatalokat és a fiatal szervezeteket. De mi nyitottunk vagyunk minden szervezet felé, tehát mi elmentünk a gyűlésekre, ha meghívtak, beszéltünk magunkról, bemutattuk magunkat. De valahol mindig ott volt ez a fajta kicsi irigység, ez, hogy akkor mégsem.” (46.)

2.2.3. Internet szerepe a közösségépítésben

A magyar szervezeti világ fenntartásának kulskérdése az utánpótlás biztosítása és a fiatalok bevonása szervezetekbe. Interjúink alapján azonban kirajzolódott egy másik kitérés pont is, és ez pedig az internet elterjedése. Az internetes virtuális közösségek természetesen nem tudják pótolni a társadalmi klubok, magyar házak „szemtől-szembeni” világát, ám olyan potenciált rejtenek, ami a posztemigrációs diaszpórában élő magyarok újfajta szerveződését teszi lehetővé. Ennek többek között azért is nagy jelentősége van, mert néhány szigetszerű helyet leszámítva, az amerikai magyarok európai szemmel nézve nagy kiterjedésű helyeken, egymástól nagy távolságokra laknak. Ez gyakran nem csak a mindennapi, hanem például a templomok által felajánlott heti és havi programok keretében történő kapcsolattartást is nehezsé teszi. Az internet adta lehetőségek átszabják ezeket a fizikai korlátokat, és részben új típusú közösségépítésre, részben pedig a létező szervezetek rekrutációs bázisának növelésére is szolgálhatnak.

A későbbiekben látni fogjuk, hogy az internet hatására a médiatermelési- és fogyasztási szokások is átalakulnak: miközben egyre könnyebbé válik sajtótermékeket előállítani, egyre csökken a nyomtatásban megjelenő lapok példányszáma. Az internet adta lehetőségek ellenére, azonban a sajtó továbbra is lokalitásba ágyazottan működik.

Az internet kissé ellentmondásos módon szintén a helyi közösségeket erősíti, és nem az általában vett „amerikai magyarság” mint olyan, közösség-élményét. A különböző levelezőlisták rendszerint egy földrajzilag körülhatárolt térhez tartozó magyarok fórumává válik, és nem a transzlokális médiumává. Ez a gyakorlat természetesen helyi szinteken mobilizálható erővé válhat, ám a sok szempontból töredezett etnikus identitás regenerálódását nem serkenti.

3. Az egyházi szervezetek (helyi gyülekezetek, templomok) szerepe

Interjúalanyaink mondhatni egyöntetű véleménye alapján az amerikai magyarok etnikai közösségként való megmaradásának és/vagy fennmaradásának záloga az egyház²⁹ és a cserkészlet működése. Amíg e kétfajta szervezet működik, addig talán a magyar közösségek is fennmaradnak. Az egyházak közül tapasztalataink szerint leginkább a református egyház szerepe emelkedik ki, ám lokálisan a katolikus, illetve a baptista egyház is betölt, illetve betölthet közösségi szervező szerepet. Igaz, a katolikus egyház jóval „internacionalistább”, mint a református, ezért gyakran az egyházi hierarchia helyi konstellációja határozza meg, hogy magyar „ügyeket” felvállal-e avagy sem (magyarán az illetékes püspök vagy bíboros kinevez-e magyarul is prédikálni tudó papot avagy sem?). A baptista egyház közösségszervező ereje érthető módon, eleve adott, ám esetükben a magyar közösségi étellel szembeni nyitottság hiányát szokták alanyaink leggyakrabban felhozni kritikaként.

Az alábbiakban áttekintjük, hogy a három leggyakrabban említett egyház kapcsán – interjúink alapján – milyen problémák merültek fel, végül pedig az egyházi viszonyokra is kitérünk.

3.1. Református egyházak

A református egyházakkal kapcsolatos vélemények összegzése előtt kénytelenek vagyunk egy kis történelmi kitérőt tenni. A 19. század végén alakult református gyülekezetek részben a német eredetű *Reformed Church*-höz kapcsolódtak, amely később az amerikanizációt is képviselte. A magyar reformátusságon belül azonban fokozatosan erősödött a függetlenség igénye, illetve a magyarországi református egyházhoz való viszony, ám ennek kiteljesedését éppen egzisztenciális okok hátráltatták, ugyanis a lelkészek a *Reformed Church*-től kapták kiszámítható fizetésüket. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a skót eredetű, kálvinista Amerikai Presbyteriánus Egyház is alapított – konfliktusoktól egyáltalán nem mentes módon – magyar egyházközségeket.³⁰ Jelenleg két nagyobb református felekezet tömöríti magába a magyar református egyházközségeket: a független, nem az amerikai egyházkerülethez tar-

²⁹ Az egyházak emigrációs közegben betöltött szerepének történeti gyökereit, a katolikus és református magyar egyházak kialakításának történetét lásd: Várdy i.m. 275–305.

³⁰ A református egyháztestek alapításáról és konfliktusairól rövid áttekintést ad Várdy: i.m. 295–299.

tozó Amerikai Magyar Református Egyház (*Hungarian Reformed Church in America*), illetve az amerikai Krisztus Egyesült Egyházához (*United Church of Christ*) tartozó autonóm Kálvin Egyházkerület (*Calvin Synod*). Ezekon kívül találunk több magyar háttérű presbiteriánus egyházi közösséget is.³¹

Kutatásunk időpontjában mintegy 50–60 gyülekezeetről számoltak be,³² amelyek körülbelül egyenlő arányban oszlanak meg a független református egyház (Amerikai Magyar Református Egyház) és a Kálvin Egyházkerület között. Érdekes azonban, az a tény, hogy pontosan hány református magyar gyülekezet van az Egyesült Államokban, nem derül ki egyértelműen az elméséléséből.³³ Az alábbi elmésélést vagy számszaki inkonzisztenciával jellemezhetnénk (ha ugyanis összeadjuk a számokat a függetlenek esetében, többet találunk, mint harminc), vagy mondhatni egyfajta „regionális tudatról” árulkodik, hiszen a kanadai gyülekezetek is említésre kerülnek:

„Jelenleg harminc gyülekezet tartozik hozzánk, és hát van vagy másik harminc, akik az amerikai csoporthoz tartoznak.(...) Ez a harminc gyülekezet úgy oszlik meg, hogy a nagy többségük – 17 vagy 18 gyülekezet –, keleten van, legalább vagy hat gyülekezet közepén, – tehát ez a Detroit és Toronto, mert Kanadában is vannak –, és 11 gyülekezet pedig itt nyugaton, aminek eddig én voltam az eszperese. [Ha egyesülünk] az hatvanat fog kitenni, és ők is körülbelül ugyanilyen arányban oszlanak meg, [azaz] nagyobb részben szintén a keleti parton vannak az ő gyülekezeteik is.”

Egy másik – szintén lelkésszel készített – interjúban az előbbinél kevesebb gyülekezeetről számolnak be:

„Szóval, hogy is mondjam? Amikor annak idején megalakult, akkor 50–50 gyülekezet tartozott ide-oda, most már, ha a kettő összefogna, már nem lenne ennyi. Tehát remélem érthető, hogy miről beszélek.”

³¹ Lásd még a 2007-es III. Európai Ökumenikus Nagygyűlés honlapját: http://eea3.reformatus.hu/?p=p_20, illetve Nagy – Papp i.m. 63–64 o.

³² Mint említettük, az interjúk készítése előtt alanyainknak anonimitást ígértünk, ezért az interjúk számától itt-ott eltekintünk. Itt a hitelesség kedvéért azonban fontos megemlíteni, hogy e részben olyan személyek szöveg részleteit használjuk fel, akiknek közelről is van rálátásuk az egyház életére.

³³ Az Amerikai Magyar Református Egyesület honlapja (www.hrfa.org) szerint 62 magyar református gyülekezet működik, ebből vélhetően 34 tartozik az Amerikai Magyar Református Egyházkerülethez, ugyanis a www.calvinsynod.org honlap 28 magyar (Kálvin Egyházkerülethez tartozó) gyülekezeetről számol be.

A két egyház egyesítésének kérdése állítólag évtizedek óta napirenden van az amerikai magyar református gyülekezetek körében. Ám ennek sikere, a tényleges egyesülés megvalósítása azonban eltérő megítélés alá esik: noha az érintettek kifejezték az egyesülés melletti reményüket, helyenként pedig elköteleződésüket is, mégis az ezzel kapcsolatos szkepszis a dominánsabb vélemény. Az egyesülés kudarcát vázoló vélemények szerint az egyes egyházaikon belüli pozíciók megszerzése és megőrzése fontosabb, mintsem az ezekről való lemondás a közös cél érdekében. Egy másik érvelés szerint az egyesülés a már említett szociális okokból sem lehetséges, hiszen az amerikaival egyesült Kálvin Egyházkerület református gyülekezetei papjainak fizetését, nyugdíját az amerikai reformátusok állják, és ez jóval kiszámíthatóbb állapot, mint egy kis (amúgy fogyatkozó magyar) közösség eltartottjának lenni:

„(...) Egyesíteni a két egyháztestet, a Kálvin Szinódót, a Kálvin Egyházkerületet, és a függetleneket, akik mi vagyunk, Amerikai Magyar Református Egyház - ez egy óriási nagy dolog. Mi készek vagyunk rá, tehát mi hajlandók vagyunk arra, hogy valamit föladjunk, ami a saját csoportunknak, tehát a független egyháznak a törvényeiből, vagy alkotmányából, vagy az elveiből. Nem a hitelvekből, mert ugyanazok a hitelveink, mint a másik csoporté, csak annyi különbséggel, hogy ők amerikaiakhoz tartoznak, amerikai püspökeik vannak, illetve vezetőik. Ez csak rajtuk múlik, és csak pénzvetülete van a dolognak, mert az amerikai felsőbb egyház nagyon jó nyugdíjat biztosít a magyar lelkészeknek. És hogyha ezt ők feladnák, akkor ezt ők nem szívesen tennék meg, és ők meg is mondták ezt: tehát a nehézsége az, hogy a mi nyájunk vezetősége egy olyan meggyőző erővel kell feléjük fordulnunk, hogy nekik kedvük legyen azt mondani, hogy megyünk hozzátok.”

„Mindenképpen üdvözlém, és mindenképpen örülnék neki [az egyesülésnek]. Erről van szó, hát körülbelül már két évtizede. (...) Amíg gyakorlatilag azt látjuk, hogy úgy a Kálvin Egyházkerületben, mint a Független Magyar Református Egyházban sorozatosan szűnnek meg gyülekezetek, és nem történik semmi, talán azért, mert így itt is van egy püspök, ott is van egy püspök, meg itt is van egy püspök-helyettes, ott is van egy püspök-helyettes, és ez már négy pozíció, négy cím. Sajnos vannak olyan lelkész kollégák, akiknek az élete, az életműve nem teljes anélkül, hogy a püspöki címet magának mondhassák. (...) Tehát mondom: én ezt a magam részéről üdvözlém, de én ezt már elkésettnek is tartom valamennyire, (...) de ez egyébként az ötleten soha nem lépett túl. (...) Itt látom az egésznek a buktatóját, hogy megint csak beszélünk, beszélünk, beszélünk.”

„Két táborba tömörülnek. Ennek is egzisztenciális oka van, mert a [Kálvin Egyházkerületbe] tömörülő egyesületekben több juttatást kapnak, és szervezeti előnyt élveznek nyugdíj meg egészségbiztosítás terén. Ez egy nagyobb szervezet, tehát ott több támogatást tudnak kapni.” (49.)

Ha a két egyháztest egyesülése csak pénzkérdés, akkor pragmatikus szempontból rögtön adódik, hogy ezt valahogy kezelni kell(ene). Javaslat szinten megfogalmazódott, hogy talán létre kellene hozni egy közös nyugdíjintézetet, amely biztonságot nyújtana a Kálvin Egyházkerület papjainak is:

„És csak pénzen múlik, újra mondom, és egy nyugdíjintézetet, egy közös nyugdíjintézetet hozunk létre, amelyikből olyan lehetőséget, nyugdíjlehetőséget biztosítunk annak a csoport lelkészeinek is, hogy ne érezzék, hogy kárt szenvednek, azáltal, hogy hozzánk jönnek. Nahát ez lesz a nehéz ...”

Függetlenül az egyesülés sikerétől azonban a magyar református gyülekezetek valójában helyi szinteken komoly szervezőerőt képviselnek. Az egyház szerepe ugyanis diaszpóra közegben még inkább felértékelődik és nem csak a lelki vigasz nyújtása terén, hanem a magyar jellegű társadalmi élet fenntartása és működtetése területén is. Csakhogy ezeket a funkciókat a magyar származásúak demográfiai csökkenése és asszimilációja körülményei mellett akkor tudja kellőképpen ellátni, ha szórványmissziót is végez:

„Belmissziói szolgálat külmissziói körülmények között, illetve külmissziói szolgálat belmissziói körülmények között - bármelyiket alkalmazhatjuk rá, mert utazni kell, menni kell, megkeresni az embereket, idegen emberekkel beszélni, és főleg olyanokkal, akik amióta itt vannak, talán még templomban sem voltak, de lehet, hogy vágnának egy lelki megújulásra, vagy egy kis nyugalomra, egy imádságra, amit addig nem kaptak meg.” (27.)

E missziót persze nem könnyű betölteni, hiszen itt is érvényesül az „Amerika – nagy ország” effektus, azaz az óriási fizikai távolságok közepette nagyon nehéz a konkrét, szemtől szembeni fizikai kapcsolattartás.

„Énnekem (...) itt Amerikában egy egészen más jellegű volt, mint otthon Magyarországon. (...) Otthon egy nyugodt, kiegyensúlyozott élet volt, úgynevezett igazi lelkészként kellett megélnem az én szolgálatomat, és végezni a szolgálatomat, mint egy olyan lelkész, akinek mondjuk így, hogy helybe visznek mindent, mert ott van az úgynevezett “neighbourhood church.” Tehát a szomszédságból, a falu-

ból érkező emberek ugye azok alkotják a gyülekezetet; itt pedig ez olyan, mintha misszionárius lenne az ember. Énnekem egy óriási nagy területem volt még akkor rögtön az elején: San Diegótól Palm Springs, San Bernardino, Riverside, és ugye azok az emberek, akik [idejárnak], azoknak a nagy része (...) 40–50 mérföldről jönnek ide hozzánk. Tehát ez kelet-nyugat irányban, ez körülbelül 120 mérföld. Ez egy óriási nagy terület, amit az én gyülekezetemben végzendő szolgálat átfog - már területileg, földrajzilag.”

A missziós tevékenység mellett figyelembe kell venni azt is, az egyházak Amerikában másképpen működnek, mint az anyaországban, vagy a Kárpát-medencei területeken. Az egyház sokkal inkább szolgáltató is, így a lelkész nem csak szolgálja a nyáját, hanem szolgáltatója is. A „helyi”³⁴ református közösség számára ezért állandóan vonzó programokat kell kínálni, olyan tevékenységeket kell ellátni, amelyek nem egyszer a szoros értelemben vett hitéleten is túlmutatnak. Ennek részeként, illetve az említett nagy távolságok miatt az egyházi, templomi együttlétnek például szerves része a közös étkezés is, hiszen azok a hívők, akik több óras utat tesznek meg egy Istentisztelet érdekében, igénylik is ezt. Mindez azt is jelenti, hogy a lelkészi munka funkciója átalakul, a jó, azaz sikeres lelkész gyakran kulturális menedzseri szerepbe is kényszerül.

A lelkészi munkából adódó programkínálat kialakítása során különböző szervezési stratégiákat is be lehet azonosítani. Az egyik stratégia a nemzeti azonosságtudat erősítésére helyezi a hangsúlyt. E logikában a cél az, hogy minél több magyar jellegű programot kell szervezni, minél több ünnepet meg kell tartani. Ez végső soron önmagát gerjesztő folyamat is: a református egyháznak szüksége van az adományokra, hiszen azokból él meg, a hétvégi istentiszteleten azonban viszonylag kevesen vannak, ezért havonta valamilyen eseményt muszáj szervezni. Ez, mint korábban is jeleztük, együtt jár a templom közösségben betöltött vezető szerepével, amely ugyanakkor sűrű magyar jellegű programkínálatot feltételez.

„A mi egyházunk igazság szerint az egyedüli, ahol minden hazafias ünnepünk-ről megemlékezünk. Tehát itt minden hónapban van valami rendezvény, a többi egyháznál nem tudom, hogy miért nem teszik ezt: én úgy éreztem, amikor idekerültem, idejöttem, hogy nekünk az emigrációban nemcsak... tehát mint emigrációs egyháznak nemcsak az a feladatunk, hogy a lelki szükségletet kielégítsük, hanem biztosítanunk kell azt a közösségi igényt is, amire vágnak az emberek.

³⁴ Az idézőjel használata a már említett nagy távolságok miatt is indokolt.

Hogyha messze laknak egymástól, akkor ide eljöhetnek, és beszélgethetnek egymással, hogy régóta látták egymást, hogy vagy, megkérdezik egymástól, hogy alakult az életed sora, hogy van a családotd, gyerekek, régóta láttuk egymást stb. (...) Azonkívül biztosítjuk a kulturális szükségleteket is: ápoljuk a hagyományainkat, a kultúránkat, a magyar nyelvünket. Csak magyarul beszélünk, az istentiszteleteink magyarul folynak, tehát én úgy érzem, itt ezen a helyen, mintha Magyarországon lennék, mert többet beszélek magyarul, mint angolul.” (27.)

Egy másik gyülekezetvezetési stratégia igazi menedzseri szemléletről árulkodik. E logikát szervezetirányítási partnerközpontúság jellemzi, azaz a lelkesz arra törekszik, hogy híveinek igényeit valamilyen módon feltérképezze, illetve majd ezen igényekre szervezeti választ is adjon:

„Itt arról van szó, nem azért működtetünk egy templomot, vagy egy szervezetet, merthogy van, és hogy legyen. Ennek nincs igazából értelme, habár sok helyen így vannak az egyszemélyes szervezetek, hogy legyen, de valójában nincs semmi mögötte. Hanem a lényege az, hogy az ember a szükségeket követi, hogy mire lenne szükség, és hogy lehet ezeket a szükségeket betölteni. És ezek mind ilyen, ilyen dolgokkal telnek meg, hogyha az ember meglátja mi a szükség, akkor próbálja a legjobban és a legmegfelelőbbben valamiként összeegyeztetni és ismertetni a megoldást a szükséggel.” (24.)

Ha a gyülekezet vezetője felismerte a tagok, avagy a potenciális tagok közösségi igényeit, akkor elkezdheti szervezni is a megfelelően adaptált programokat. Így lehet része a gyülekezeti életnek a többfunkciós terem, a gender-jelleget, vagy éppen a generációs sajátosságokat figyelembe vevő program, mint például a sakknapok szervezése férfiak számára, illetve a fiatal anyákat megcélzó programok, vagy akár egy közös kirándulás, piknik is. Azt is mondhatnánk, bizonyos értelemben az etnikailag semleges, vagy kevésbé túlterhelt tevékenységek is hozzájárulnak a közösség kohéziójának megerősítéséhez és megteremtéséhez.³⁵

„A Kossuth terem valójában nem étterem, hanem ez egy terem, amit több mindenre lehet használni, és ez nagyon fontos, mert étteremnek is használjuk, tehát

³⁵ Ez a jelenség a vasárnapi iskolák esetében is érvényes: ha az iskola pedagógiai koncepciójában számol a társadalmi integráció kihívásaival, nagyobb valószínűséggel lehet sikeres, mintha a magyar nyelvet, magyarságot csak önmagában tételezi. Lásd kötetünkben Német Szilvia írását.

amikor például olyan rendezvényünk van [átrendezzük], (...) mint a mostani jótékonyági koncert is, amikor lesz, a klasszikus koncert ugye le fog járni itt. És akkor van egy gálaebéd, amikor aztán valahol meg kell állni, és fogyasztani valamit. Na ilyen alkalmakra nagyon fontos, de mindenféle szempontból nagyon fontos, tehát nincsen alkalom, hogy ne legyünk itt, és ne legyen kihasználva [a terem].

Most sakknap van, egy évben egyszer tartunk sakknapot, és egyszer sakkversenyt. Vannak, akik ugye szeretnek sakkozni. Az ötlet az onnan jött, mikor idejöttem, hogy általában a nők voltak azok, akiket jobban el lehetett érni, és akkor mi az, ami a férfiaknak fontos lenne? És akkor jött az ötletem, hogy hát tartunk sakknapot.” (24.)

„A cserkészek, meg a magyar iskola, meg szavaltatok [vannak], tulajdonképpen az istentisztelet után egy másik ünnepségsorozat is van, ahová el szokott menni 60, 80, 100 ember. Utána természetesen rögtön már utána Karácsony, Új Év. (...) Tehát a januári hónap az amikor egy kicsit olyan lazább a dolog, és a júliusi hónap, amikor a legnagyobb része a társaságnak különböző helyen szabadságot, vagy visszamennek az anyaországba. (...) Minden más hónapban van legalább egy nagyobb rendezvényünk. A két legnagyobb rendezvény, amit tartunk, az a két piknik. A piknikeket azt úgy képzeljétek el, hogy van itt egy nagyon szép park, és annak az egyik részét kibérel az egyház. Azt meghirdetjük, és körülbelül 1400 címre kimegy a hirdetés, hogy lesz a református piknik, ami abból áll, hogy az asszonyok már egy jó héttel előtte nekiállnak főzni, és akkor ott nemcsak egy gulyásleves, hanem négy-öt fogásos különböző ebédet [készítenek] 300–400–500 ember számára.” (37.)

„Mindig az a jó, amikor ki van alakítva egy olyan jó gyülekezeti légkör, ahol az emberek jól érzik magukat, s akarnak oda menni. Természetesen rengeteg dolgot szervezünk, például nyáron mindig szervezünk egy kirándulást. És mindig valahova máshová megyünk, (...) a gyülekezeti tagok, szülők, egyaránt megyünk, és akkor van, aki foglalkozzon a gyerekekkel, a szülők pedig különböző foglalkozást, fociástól akármit el lehet képzelni, attól kezdve minden. Amikor együtt vannak az emberek, és erre is van egy nagy igény, mert legalább van két-három olyan nap, ezt olyankor is szoktuk, amikor a július 4-e van, tehát egy nagy ünnep, akkor van az a három nap, és arra a három napra elmegyünk sátorozni. És akkor ez azt jelenti, hogy az emberek együtt vannak, közel kerülnek, tehát valahogy kiszakítódnak ebből az izoláltságból. (...) Tehát filmektől, kirándulásoktól elkezdve próbálunk szervezni minden olyat, ami nem csak az idősebb generációnak szól.” (24.)

Az egyház funkcióváltozása tehát a lelkészt is új kihívások elé állítja. Ez annál is inkább élesebbé válik, hogy a lelkészek zöme Magyarországról vagy Erdélyből származik. A gyülekezet életében azonban a lelkész mindenképpen „jövevénynek” számít, akit gyakran azzal vádolnak, hogy nem ismeri a helyi, szórvány feltételek közötti működés sajátosságait. És ugyanakkor kérdés az is, a lelkész otthoni képzése milyen mértékben készítette fel a diaszpórában való működésre. Erdélyből származó alanyaink szerint egyáltalán nem, mert a hazai református egyház még egyáltalán nem állt át a korábban már jelzett szolgáltatói jellegű működésre, illetve azért sem, mert az erdélyi és nyugati református egyházak között valójában óriási kulturális szakadék van, hiszen az otthoniak nem értik az amerikai magyar embert, életet:

„Nagyon egyenesen fogok fogalmazni: ahhoz hogy ez [a funkcióváltás] bekövetkezessen, ahhoz a papok le kéne vegyék a palástot a vállukról, és el kellene azt felejtetni, hogy én vagyok a NAGY TISZTELETŰ, az összes nagy betűvel. Igazából ember kéne maradni és közelebb a néphez, mert ez az egyik, ami otthon nagyon jellegzetesség. Igaz, hogy el is várják tőlük, hogy ők a nagy tiszteletű emberek. Itt nincs, itt ez nincs. Megadják a tiszteletet, az vitán kívül, tehát engem se tegeznek le úgy egyből, a fiatalok azok igen, az más tál tészta, de nem az a státus van, hogy most itt jaj istenem, most hajbókolunk, vagy földre vetjük magunkat. Ez az egyik dolog. A másik dolog, hogy kéne (...) az otthoni püspökségekbe egy olyan előre-gondolás, hogy ezeknek az embereknek, akik nyugaton vannak, a tapasztalatait valamilyen formában gyümölcösztetni. Már csak olyan szempontból is, hogy ők is egy csomó kapcsolatot tartanak a különböző nyugati gyülekezetekkel, és akkora kulturális és gondolkodásbeli különbségek vannak, olyan baklövések, hogy [az itteniek] éppen csak nevetnek rajta. De tulajdonképpen, aki nem tudja és nem érti, hogy mi folyik itt, normális hogy elköveti azt a hibát. De erre nem igazán látok hajlandóságot, legalábbis az erdélyi egyházban.”

„Hát a kolozsvári is, meg a budapesti [képzés] sem tudja, szóval nincs honnan tudják, hogy mire van itt szükség, és hogyan kell működnie. Egyszerűen az amerikai magyar embert sem értik meg, tehát akkor hogyan értsék meg azt, hogy hogyan él az amerikai magyar ember. Egészen más, tehát ez nem azt jelenti, hogy nincsenek közös jellemvonások az itteni magyar és az ottani magyar, vagy akármelyik más területen lévő magyar között, de vannak különbségek. (...). Úgyhogy természetesen nincs senki azokon a teológiákon, akik tudnának arról, hogy körülbelül milyen lelkipásztorra van szükség itt, és hogyan készítsék fel őket.”

Interjúink alapján megállapíthatjuk, hogy az Amerikába került lelkészek viszonylag könnyen veszik az akadályokat, amelynek legfőbb oka az, hogy az új helyzetbe került személyek valójában nyitottak az újra, földrajzi és társadalmi értelemben is mobilisak, többnyelvűek (vagy azzá váltak).³⁶ Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy nincsenek kivételek, illetve, hogy ne léteznének konfliktusok. Sőt, az egyházi konfliktusok valójában a legláthatóbb konfliktusok, hiszen az egyház/templom az a hely, ahol a különböző társadalmi háttérrel rendelkező személyek, illetve a gyakran „idegennek”, máshonnan érkezőnek számító lelkész találkoznak, és közösen igyekeznek ügyeiket intézni.

A közösség szempontjából nézve nem mindig tűnik egyszerű feladatnak a megfelelő lelkész megtalálása. Az esetleges „alkalmazás feltételei” között kiemelt szerepe van az angol nyelv megfelelő szintű ismeretének, illetve a helyi sajátosságok ismeretének, avagy megismerésére való törekvésének. Ez azért is fontos, mert a lelkészt nem csak szűken értelmezett szakmai felkészültségért, hanem emberileg is el kell fogadnia a közösségnek:

„Egy nagyváradi, nagyon kellemes, nagyon helyes lelkéssel próbálkoztak először, de az a lelkész nem, különösen a felesége nem érezte jól magát Amerikában. Úgyhogy körülbelül egy évet töltöttek itt, és aztán állandó lelkész keresés volt, ami nem egy könnyű dolog, hogy kétnyelvű lelkészt [találjanak]. (12.)

„Nagyon tehetséges ember, fantasztikus bibliaismerete van, egy kicsit gyenge [viszont] az emberismerete, (...) azt hiszem mások szerint is. Tényleg nem igyekezett. Úgy látszik [számára] nem szükséges az emberekkel való kapcsolat. Például évekkel ezelőtt, HÁROM ÉVE VAN ITT, meghívták a cserkészek egy regős előadásukra, a HARMINCÉVES ÉVFORDULÓJUKAT ünnepelték a regősök. Nem jelent meg, [pedig] többfele meghívták, és nem jelent meg. Úgyhogy, szóval ez egy hiány nála.” (12.)

Az utóbbi idézet általunk tett kiemelései alapján fontos megfigyelni, hogy az elmesélésben implicit módon hogyan jelenik meg a jövevényi státusra való utalás: a mi „regősaink” már harminc éve működnek, ő (a lelkész) pedig csak 3 éve van itt, és ráadásul ez a „jövevény” nem is akar megismerkedni a mi értékes hagyományainkkal – gondolhatta mindezt az interjúalany, és minden

³⁶ Egy erdélyi református püspök-helyettessel folytatott magánbeszélgetésben e témával kapcsolatban tömören ennyi hangozott el: „A fiatal végzősök közül a legjobbak mennek el Nyugatra szolgálni.”

bizonyval e véleményével nincs egyedül a helyi társadalomban. Van, aki ezt egyértelműebben is megfogalmazza:

„Most is jönnek ki papok, például az egyik mondta, hogy huszonegy éve van itt, ő Erdélyből jött, Háromszékről. A református egyháznál is egy fiatal pap van, a [másiknál] is egy fiatal van, de ezek csak egy bizonyos szolgálati időre jönnek. De aztán van, aki visszamegy, van, aki itt marad. Nehéz nekik, mert ők nem érzik, ezek az új bevándorlók, hogy az öreg amerikasok milyen céllal jöttek ki.” (21.)

Ezt a távolságtartást maga a szóban forgó lelkész is érzékeli, tudja, és idegenségére vonatkozó helyzetét így kommentálta:

„Ezt sokszor hozzám vágják, hogy reverenda, te nem itt nőttél fel, te ehhez a dolgokhoz nem értesz, az itteni törvényeket nem is igazán ismered... Próbáltak néhány békát lenyomni a torkomon, különösképpen éppen azért, hogy nem egy személyben hozok döntéseket, vagy vagyok képes döntéseket hozni. (...) Voltak kemény pillanatok, ha úgy tetszik, nem személyeskedést értek ez alatt, hanem azt, döntse el végre a gyülekezet, hogy embereknek akarunk tetszeni, vagy Istennek? Szóval, hogy a zsebünket akarjuk megtömni, vagy ugyancsak Isten tiszteletét akarjuk szolgálni?”

Az emberi tulajdonságokra vonatkozó elvárás ugyanakkor felveti a református szórványegyházak egyik legsarkalatosabb kérdését is, nevezetesen azt, hogy a templomnak milyen mértékben kell a református identitást ápolnia, illetve milyen mértékben kell a magyar társadalmi élet (szervezeti és akár pénzügyi) megerősítésére fókuszálnia, valamint e két célkitűzés erősíti-e avagy gyengíti egymást? A kérdésre adható válaszok a társadalmi nyitottság és egyfajta vallási zártság felvállalásának mértékétől függenek. Válaszadóink között mindkét véletem megtalálhatjuk:

„Egy ilyen kulturális programot is biztosít az egyház, ugyanis ezzel azt hiszem, már a nyugati egyházaknak jó része rájött, hogy ha csak a vallásos életre koncentrálnak, akkor nem igazán megy a magyarok között. Az emberek azért jönnek ide, mert találkoznak, beszélgetnek, ez egy ilyen kapcsolattartás.” (35.)

„Ha bemegy vasárnap délben a templomba, és megkérdezi egy ott ülőtől, hogy mitől más ő egy baptista, egy lutheránus, egy római katolikus testvértől, (...) sokaknak fogalmuk sem volna erről. De arról sem volt például fogalmuk nagyon sokaknak, és még a mai napig sincs sajnós, hogy mik azok az értékek, amelyek

mentén annak idején [szerveződünk]. Sokat beszélünk mindig a gyászévtizedről, a XVII. századnak egy bizonyos szakaszáról, a gályarabságra ítélt prédikátorokról és egyebekről. De nem igazán vannak tisztában, hogy ugye mostan Bocskai István fejedelem halálának négy századik évfordulóján, hogy kik voltak azok az erdélyi reformátusfejedelmek, akik a világon, a világ történelmében ugye először lehetővé tették a szabad vallásgyakorlatot minden felekezeti keresztény számára. Tehát a vallási türelmet, amely nem csak szavakban létezik, mint a Habsburg abszolútizmusnak egy puhány változata idején, hanem valóságosan. Tehát, hogy ez például, a reformátusságnak köszönhető. A kollégium megalapítása, az hogy magyar nyelven kézbe adni a Bibliát, (...) a tanításokról meg nem is beszélve. (...) Ezekről igazán fogalmuk nincsen.” (16.)

De mekkora is az egyház tagsága, illetve hogyan lehetne jellemezni őket?

A tagság jellemzésére egységes válaszokat nem lehet adni, ám egy-két helyi sajátosságot érdemes felvillantani: Clevelandben például a fiatalok hiányáról számoltak be, míg Los Angeles környékén éppen a fiatalok sikeres megszólításáról szóltak interjúalanyaink.

„Ez idáig a fiatalokat nem igazán engedték oda a kormányrúdhhoz, ha úgy tetszik, hogy ehhez ti nem értetek, vagy valahogy így. Ennek a következménye az, hogy az én generációm, tehát a harmincas, negyvenes éveikben járók, a már itt született nemzedék gyakorlatilag nincsen jelen. És nyilvánvaló, hogy akkor az ő gyermekeik sem lesznek jelen, és ha ők sem lesznek jelen, akkor csak idő kérdése, hogy ez a gyülekezet mikor szűnik meg.”

„Minden jó eredményt az úrnak tulajdonítunk, szóval ez az első mindig, viszont tudatosan, arra építünk, és tudjuk, hogy a jövő a fiatalokban van.”

Társadalmi összetétel szempontjából sem lehet egységes képet rajzolni. A véleményekből azonban az derül ki, hogy noha heterogén az istentisztelet látogatók tagsága, az igazán módosak – akárcsak a laikus magyar társadalmi szervezetek esetében is – mintha távol maradnának, vélhetően nagyobb mértékű társadalmi integráltságuk vagy asszimilációjuk következtében:

„[A tagság] inkább alsóközép és közép: érdekes módon az egyházaktól valahogy távol tartják magukat a módosabb emberek. (...) A főkonzul tapasztalata is ugyanez, hogy a magyarságnak az életébe a módosabb emberek, és nemcsak

a módosabb, tehát nemcsak a jól szituált emberek, hanem az értelmiségi osztály rétege sem kapcsolódik bele, ez nagyon érdekes. [Pedig] mi mindenkit megpróbálunk megszólítani. Jobban asszimilálódtak, lehetséges, hogy a munkájuk által jobban bekerültek amerikai környezetbe, és ott jobban kialakítottak baráti kapcsolatokat amerikaiakkal, vagy más nemzetiségűekkel, és ezáltal egy kicsit elhatárolják magukat a magyarságtól, (...) holott ugyanúgy szükségünk lenne ezekre az emberekre is.” (27.)

Ám a látogatók összetétele is gyülekezetenként változik, egy másik helyen például nem panaszkodtak a módosabb avagy értelmiségi réteg hiányáról:

„Annyit elmondhatok, hogy mindenféle kategória van. A mérnöktől, a szőlóstól elkezdve a hétköznapi munkásig, alkalmi munkásig mindenféle van. Az egyik leghíresebb lézer szemorvos idetartozik, akkor van fogorvos, pszichológus, úrfelszereléseket készítő mérnök” (24.)

Érdemes összevetni e véleményeket a fennebb említett gyülekezet-működtetési stratégiákkal is. Megállapíthatjuk, hogy ott ahol a gyülekezet működése a nemzeti ünnepek tartását helyezi előtérbe, ott jellemzőbb az értelmiségi távolmaradás, ahol pedig a szervezeti partnerközpontúság érvényesül, mintha a felsőbb társadalmi osztályokhoz tartozó személyeket is be tudnák vonni. Ebben kétségtelen a lelkésznek nagy szerepe van, aki nem csupán tudatos stratégiával törekszik mindenki bevonására, hanem kommunikációját is ehhez igazítja:

„Szólni kell ahhoz az emberhez is, akinek más az intellektuális, más a kulturális időzónás háttere, és mégis egy közös nyelvet [kell] használni. Ez nagyon nehéz. Általában mindig abban nyilvánul meg, hogy az ember többszintesen beszél. Ugyanannak a dolognak van egy értelme, amit megértett mindenki, és van egy másik értelme. Tehát két szinten folyik a kommunikáció. És persze ez soha nem könnyű, de erre kell igyekezni, mert ez az egyetlen egy módja, hogy lelkileg is és intellektuálisan is, tehát az emberek úgy érzik, hogy valamit kaptak, mert ha nem, akkor miért jönnének ide.” (27.)

A gyülekezeti tagok nemi arányának tekintetében meglehetősen egységes kép rajzolódik ki: mindenhol a nők nagyobb, mintegy 60 százalékos arányáról számoltak be. A nők a presbitériumokban is egyre nagyobb arányban vannak jelen, illetve helyenként nem elhanyagolható a lelkész feleségének

szerepe sem. Egyik válaszadónk ezt megindokolva a nők lelki dolgokra való nagyobb érzékenységét említi, ám inkább arról van szó, hogy az események körüli tényleges kétkezi munkában, mint a főzés és takarítás valójában a nők vesznek részt. (Tegyük hozzá: szociológiai értelemben azonban a nők magasabb aránya az egyház társadalmi presztízsének csökkenéséről is árulkodik):

„A nők aktívabbak, érdekes módon én ahová elmentem, ott mindenütt a nők voltak aktívabbak a közösségekben, úgy Seattleben, Denverben, Ontarióban, Honoluluban, mind a négy egyháznál a főgondnoka a presbitériumnak nő. Például nagyobb százalék arányban vannak presbiterek a vezetőségben Seattleben, Honoluluban, most már itt is, (...) San Diegoban is. Tehát aktivizálódnak. Egy kicsit úgy jellemezném, hogy a férfi lelke az nem annyira hajlamos a lelki dolgoknak az elfogadására: a nők jobban érzékenyebbek a lelki dolgokra, és a férfiak ezért talán kicsit úgy távol maradnak tőle, és a nők ezáltal kapcsolódnak be aktívabban. Itt is, ugye nőegylet van, a nőegylet főz, a nőegylet díszít, takarít, az anyagi, gazdasági életét intézi tulajdonképpen az egyháznak. (...) Igenis többen vannak a nők valamivel, tehát százalékarányban valamivel többen, mondjuk legyen 60 és 40 az arány a nők javára.” (27.)

Érdekes azonban a fiatalabb nős lelkészek esete, akik nem minden esetben számíthatnak a papfeleség klasszikusnak mondható támogatására, ugyanis a feleség is szakmai karriert épít. Ez szintén hozzájárul a már említett lelkesi munka funkcióváltásának ártérteküléséhez és megértéséhez. Lelkésznek lenni gyakorlatilag egy munka, egy munkahely, amit hivatásszerűen végezhetnek. Ám Amerikában az sem meglepő, ha a helyi református közösség nem elég erős, hogy hét közben az Erdélyből érkezett és angolul sem igazán tudó lelkész akár kétkezi munkásként is keresi kenyerét:

„Én mindig magyarok között dolgoztam, utána templomba jöttem, most lengyelek között dolgozom, egy nagyon jó üzem, a világ minden részére látom, visznek árut. (...) Mutogatok nekik, megértetem magam, ők sem tudnak [angolul]. Itt olyan nagy számban van lengyel közösség, hogy nem tanulnak meg soha, (...) Időm [angol nyelv-] iskolába menni nem volt, mert éjfélig dolgoztunk, kilenckor kezdtünk, kilenckor végeztünk, mire hazamentem már 11 óra [volt].”

A nők részvételi arányán kívül az egyházak működését még két tényező vonatkozásában mondhatjuk hasonlóknak: a fizikai távolságoknak a látogatottságra való közvetlen hatása tekintetében, illetve a generációs és más konfliktusok mondhatni állandósult jelenléte vonatkozásában.

Bizonyos értelemben azt is mondhatnánk, hogy a gyülekezetek működési módját nagy mértékben a fizikai távolságok nagysága határozza meg. Az egyes eseményeken, istentiszteleteken való részvételt a távolságok befolyásolják: templomba szinte kizárólag autóval érkeznek, ami feltételezi a parkoló meglétét is. Egy magyar templom, melynek nincs parkolója minden bizonnyal nem tud Amerikában sikeresen működni. Az istentiszteleten kívüli tevékenységek, mint például a közös étkezés, szintén a távolságnak köszönheti létét: a messziről érkezőket, a 2–3 órát oda és ugyanannyit visszautazó híveket, résztvevőket, köztük a gyerekeket is, etetni kell. A távolságok strukturálják az időbeosztást is, az istentiszteletek kezdő időpontját például szintén a távolság befolyásolja, hiszen figyelembe véve az utazásra fordított idő nagyságát, korai időpontban nem lenne célszerű semmilyen eseményt szervezni.

„A mi egyházunk tagjai messze vannak, 30–40 mérföldre és azért vagyunk ilyen kevesen a templomban általában. 30–40 mérföldről nem fognak beutazni minden vasárnap ide a templomba.” (10.)

„Elég nagy távolságok vannak. Például akinek ide kell jönni Ontárióból, vagy nekünk mikor oda kell menni, két és fél órát kell vezetni. Úgyhogy ez azért, ez egy elég [nagy] távolság. (...) Ha az átlagos kaliforniai forgalmat vesszük, akkor két óra, két és fél óra, ha nincs forgalom, akkor meg egy-másfél óra alatt, igen. Az viszont nagyon ritkán történik meg.”

A másik közös vonás a gyülekezetek működése során a konfliktusok állandó jelenléte. A konfliktusok létéről már többször is szó volt a magyar szervezetek kapcsán, itt csak újra érzékeltetni szeretnénk, hogy mennyire élesen meghatározzák a gyülekezetek mindennapi működését. Ez esetben is a személyeskedésbe hajló és gyakran a különböző generációs hullámokhoz tartozó egyének közötti konfliktusokról van szó, illetve a lelkész már előbbieken is említett „jövővény” megítéléséről. Az alábbi első idézet (általunk kiemelt) szóhasználata szerint mintha éppen a lelkész lenne a konfliktusgerjesztő, a másik idézetben pedig a magyarok közötti állandó, kicsinyes konfliktusokról van szó:

„EGY LELKÉSZNEK NEM NAGYON ILLIK AZT A NÉPET, AMELYET SZOLGÁL NAGYON NEGATÍVAN LEFESTENIE. (...) Ez a gyülekezet talán annyiban más mint a többi összes magyar református gyülekezet az Amerikai Egyesült Államokban, hogy itt a többség még mindig anyanyelvén beszél. Tehát a mai napig sokkal többen látogatják a magyar nyelvű istentiszteletet, mint az angolt. Ezeket külön is válasszuk. Hogy teljesen őszinte legyek, összetett a gyü-

lekezet, tehát egyrészt áll az öreg Amerikásoknak a leszármazottjaiból, tehát akiknek már a nagyszülei kivándoroltak, a szülei itt születtek, illetve akik már teljesen itt nőttek fel, tehát akiknek tehát az anyaországgal semmilyen kapcsolata nincsen. Érdekes módon, egy részük mégis jól beszél magyarul is. Egy másik része az úgy nevezett dipis magyarok, ezek a második világháborúnak negyvennégy-negyvenöt során, főleg negyvenöt során főleg Magyarországról Nyugat felé menekült magyaroknak, illetve az onnan kivándorolt, kihozott magyaroknak egy része. Érdekes, hogy ők már egészen más szemmel nézik azokat, akik mondjuk ötvenhatban érkeztek ki, ez volt ugye a második nagy hullám, és azok, akik itt születtek. Tehát már ezeknek a világháború, ötvenhat utáni kivándoroltaknak a leszármazottjai, akiknek elég nagy része megtanította a magyar anyanyelvét a gyermekeinek. Tehát összetételében valami ilyesmi a gyülekezet. (...) Ugye lakva ismeri meg egymást az ember, tehát amit első ránézésre nem lát az ember, amit felfedez akár a borok árán, az az, hogy, RENGETEG AZ ÉN MEGLÁTÁSOM SZERINT A LELKI SÉRÜLT EMBER. Tehát aki azzal a tudattal él le évtizedeket, hogy Magyarországra, ha akarna sem mehetne vissza, vagy legalábbis következmények nélkül nem.” (16.)

„Ez a terem állandóan tele volt abban az időben, és elhatározták, hogy egy történelmi jellegű templomot építenek, csak hát itt is a magyar mentalitás [érvényesült], és a magyar gondolkodás nem engedte véghezvinni azt, hogy egy történelmi jellegű templomot hozzanak létre. (...) Innen indult el a feszültség a hetvenes években, 74-ben kezdődött a templomépítés, és hat évig tartott a veszekedések miatt. Nagyon szomorú erről beszélni, de ez volt, ezek vagyunk mi, magyarok, és ez jellegzetes, ez jellemző ránk, tehát hogyha valakinek van egy jó ötlete, akkor azt azért is kettévágjuk, nehogy úgy legyen, ahogy a másik [akarta], hanem úgy legyen, ahogy én [akarom]. De aztán amit én akarok, a másik kettő úgyis megtorpedózza. Nehéz, nehéz munka a magyarokkal... de mi itt nagyon látjuk, mert itt nem annyira homogén a társaság, mint Magyarországon” (27.)

3.2. *A katolikus egyházzal kapcsolatos tematizációk*

Az elmúlt mintegy száz évben nagyon megcsappant az Egyesült Államokban működő katolikus közösségek száma. Míg például a huszadik század elején közel száz katolikus egyházi közösségről van tudomásunk, ez

a szám mára lecsökkent 22–29-re.³⁷ És ráadásul ezek nem mindegyikében zajlik magyarul a szertatás.

A katolikus egyházzal kapcsolatos vélemények közül megint csak a konfliktusok léte domborodott ki leginkább. Noha a katolikus papot az illetékes püspöknek kell kineveznie, személye szintén alkalmat ad arra, hogy a közösségen belüli nézeteltérések felszínre kerüljenek. Az egyik közösségben a pap személyét ért támadások egyben az autentikus magyarság kérdését is feszegetik. Az Erdélyből származó katolikus pap azt gondolja például, ő tudja mit jelent a (mai) magyarság, míg az emigránsok csak emlékképekből élnek, és nemzetileg ezekből táplálkoznak. Ugyan mindenkinek megvan a maga magyarság-, és Magyarország képe, ám, hogy melyik az autentikusabb, arra nem tudnak az érintett szereplők konszenzusos választ adni. Nyilván, mindenki azt gondolja, a sajátja, és ez tovább erősíti a magyarok közötti széthúzást. A konfliktushelyzetben továbbá az is benne van, hogy a magyarságát (erdélyi, magyarországi közegben) természetesen megélt fiatal pap nem tud azonosulni a tanulmányai alapján is történelmietlennek vélt mondákkal (Szent Korona és egyéb tanokkal), amiért a régebben Amerikában élők természetesen minden módon meg akarják fűrni, többek között azért is, hogy nem elég magyar.

„Így van, nem tudtam mindig jól kezelni, néha-néha én tudom magamról is, és utólag sajnós belátom, hogy néha agresszíven kezeltem a dolgokat, mert néha már nem bírom türelemmel, hogy nekem erdélyi embernek, itt élő amerikai magyar, aki egyébként életében nem járt Magyarországon, Erdélyben, ne mondja meg, hogy én hogy kell otthon élnem. Szóval legyen szíves, és ne mondja meg, hogy az erdélyi magyarok vagy az amerikai magyarok melyik erdélyi pártra gyűjtsenek. Az erdélyi magyarság majd eldönti, hogy melyikre szavaz.”

Ráadásul a szóban forgó papot a közösség egy része – akárcsak a református papok esetében is láttuk – friss jövevénynek tekinti, aki nem csak nem érti

³⁷ Az első szám (22) 1997-ből származik az USA főlelkészétől (Mustos István: Magyar nyelvű szolgálat és oktatás az amerikai magyar katolikus egyházakban. In: Nagy – Papp i.m. 65–67 o.), a második Miklósházy Attilától, a külföldön élő római katolikus magyarok püspökétől (Miklósházy Attila SJ: *A tengeren túli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek rövid története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában*. Toronto, 2005. 13–68.o.). Miklósházy püspök ezeken kívül néhány férfi és női magyar szerzetesi közösség létéről is beszámol. A kutatás során készült adatbázisban 50 római katolikus egyházi szervezet szerepel, ám ezek nem csak az egyházi közösségeket, hanem a különböző egyházi szerveződések is tartalmazzák.

az amerikai magyarok életét, hanem nem is viselkedik eléggé „magyarként”, amiért állítólag még a küldő (nagyváradai) püspöknél is feljelentést tettek. Ez felveti itt is azt a kérdést, hogy a katolikus templomnak milyen mértékben kell „kultúrháznak”, és milyen mértékben kell isten házának lennie?

„Az egész abból adódik, hogy húsz évvel ezelőtt az egyik elődöm, lelkipásztor tett egy kijelentést, amit ő sem úgy gondolt, hiszen beszéltem vele, hogy ez magyar ház, magyar kultúrház. Az egész itteni ténykedése négy éve alatt ezt a mondatát jegyezték meg, és ezt mindenki úgy értette, ahogy akarta, a legtöbben azt, hogy magyar ház. Úgy értették, hogy nekem - a katolikus papnak - semmi beleszólásom nincs, hogy itt mi és hogyan megy. Tehát nincs jogom abba beleszólni, hogy milyen könyveket nyomtatnak, nincs jogom beleszólni a templomi gépekhez, (...) Sőt, nem vagyok elég magyar, hogyha a sumerológiai nem fogadom el, és azt mondom, hogy a szent koronát az avarok nem Jézus második eljövételére készítették, másképp került a magyarokhoz. Ezeket a történelmitelen dolgokat nem voltam hajlandó elfogadni, és [ezért] még a nagyváradai püspökömnél is több ízben feljelentettek, hogy nem elég magyar. Olyan emberek, akik amellet a templomba nagyon ritkán fordultak meg.”

A generációs konfliktusok itt is érvényesülnek, és azt is tapasztaljuk, hogy e konfliktusok egy része a lelkipásztornak is köszönhető, hiszen híveiről szóló elmesélésében az ő részéről is tetten lehet érni a megbélyegzést:

„Egy példa: [azt mondja egyik személy] én azért nem megyek haza már ötven éve, mert a kommunisták megölnének. Ránéztem, és azt mondtam, ne haragudjon, senki meg nem ismerné, még a gyermekkori ismerősei sem tudnák, hogy maga ki, nemhogy a kommunisták, akik esetleg annak idején üldözték. De jól hangzik! Szóval ő annyira fontos ember volt ötven ével ezelőtt, hogy őt a halál üldözi. Akinek ezt el tudja adni, az fölne. Mindenhol ismerünk ilyeneket. Sajnos az ilyeneket úgy látjuk, jobban kitermelik az ilyen belterjes kis közösségek.”

Érdekes, hogy egyik véleményben itt is elhangzik, hogy a fiatal lelkész emberileg, pszichológiailag nincs felnőve a feladatához, és amerikai szemmel nézve nagyon rugalmatlanul tartja a miséket is:

„A templomok is fontosak, de valahogyan meg kellene változtassák (...). Beszéltem is az atyával, hogy amiket csinál, meg folyik a mise, valahogy nem annyira flexibilisek, mintha például elmennék egy amerikai misére, egy ugyanilyenre. És ő azt mondta, hogy neki az a célja, hogy ugyanazt adja át miserendszerbe,

mintha Magyarországon lenne. (...) Összetehetjük a két kezünket, hogy van egy magyar pap, meg fiatal, meg blablabla. Nehezen tudja felkarolni az embereket szerintem, mint pszichológus. Szerintem, van valami baja, ahol a társadalmi foglalkozás zavart okoz. Vagy egy kicsit hiperaktív.” (3.)

A konfliktusok megítélése azonban változó: míg az egyik egyháztág szerint ez az állapot alapvetően káros, addig a lelkipásztor természetesnek tekinti azokat, sőt azt is kifejti, hogy az életerős magyar közösségek fontos ismérve az, hogy ilyen viták kialakulnak:

„Az atya szerintem sokkal ellenségesebb, és van egy pár ember, aki nem tud már vele szóba jönni. És ez kár, mert nem ilyen kellene legyen egy magyar pap.” (3.)

„Mikor a püspök kérdezte tőlem, hogy van-e valamilyen receptem, hogy lehetne ezt megoldani, én optimistán azt mondtam, hogy a helyzet az, hogy magyarok vagyunk, és lehet, ez egy örök átok, végig magyarokon, hogy állandóan vitatkozunk. Én örülök annak, hogy vitatkozunk. Megmondom miért: azért van életjel bennünk, ugyanis ha tényleg egy haldokló közösségi templom lenne, akkor senki nem törődne semmivel. Ez bizonyítja, hogy egy igazi magyar közösség vagyunk, hogy még a magyar virtus megmutatkozik, én pozitívnak látom ezt az egészet, és életjelként, amit kezelni kell természetesen.”

E logikából egyenesen következik az is, hogy a lelkipásztornak nem az a feladata, hogy a halódó gyülekezet és templom „múzeumőre” legyen, hanem az, hogy átvitt és konkrét értelemben is felújítsa, és életet adjon a templomnak és közösségének:

„Örülök annak, hogy sikerült elfogadtatnom a hívekkel azt, hogy nem egy múzeumőr vagyok, tehát nem azért jöttem ide (...), hogy egy jó múzeumőrként a lepotyogott, stukkó díszeket, átvitt értelemben, pillanatragasztóval visszragasztgassam, hanem láttam az egész állapotot, [és azt mondtam] seperjük ki, tisztítsuk ki bizony. Ehhez (...) hozzátartozott a templom tényleges rossz állapota, tehát nemcsak a lelki, a fizikai állapota a templomnak, amely beázott, a templom közepére két-három vedret kellett tenni esőzés alkalmával, ömlött a víz a templom közepébe le a padlásról, tehát a tető s a padlás beázott, tehát a tetőt ki kellett cserélni, festeni templomot s persze mindenhez pénz kellett.”

A múzeumóri szerep túllépése tehát egyrészt az újnak számító lelkipásztor elfogadásán, illetve magának a templomnak a helyi, társadalmi-szervezeti beágyazódásán is múlik. A templom megerősödése ugyan a hívek adakozásán is áll vagy bukik, ám lényeges a templom helyi kapcsolatrendszerének kialakítása, fenntartása, és az ehhez kapcsolódó gazdasági tevékenység is:

„A Koltay előadását a Magyar Társasággal közösen szerveztük meg, vagy a délvidéki magyarok [szervezete] például itt tart minden évben szüreti bált, (...) ezért ők cserébe adnak egy jelképes összeget, lényegesebben kevesebbet mintha kibérelnének egy termet bárhol. Ez is egy jelképes már, maga a cserkészletnek az ittléte, ők ténylegesen jelképesen évente kilencszáz dollárt adnak, ami kevesebb, mint a havi gázszámlánk. Tehát jelképesen mi a magunkénak képezzük a cserkészeket is, pedig nagyon kevés katolikus..., nagyon kevés az belőlük, aki esetleg tíz év múlva templomunknak a fönntartó embere lesz. Magyaroknak érezzük, és egynek érezzük magunkat a cserkészletnek a célkitűzéseivel, mert ugye magyarok s ápolni kell.”

Míg az egyik közösségben pozitívumként értelmezik a konfliktusok létét, addig kis általánosítással mégiscsak kijelenthető, hogy az amerikai magyar katolikus közösségek egyik legnagyobb gondja a paphiány. Ennek kezelése érdekében ugyan van, aki igyekszik lobbizni, ám tevékenységének mintha gátat szabna a néha áttételesen, néha azonban közvetlenül is megjelenő vélekedés, miszerint a katolikus egyház vagy képviselőik „nemzetileg” nem eléggé elkötelezettek:

„Lobbizunk, hát Erdő Péterrel³⁸ már volt egy beszélgetésem. Én minden magyar papot elkapok a frakkjánál, és elkezdem ezt magyarázni neki, és, hogyha kell, én felülök a repülőre, és haza repülök. Én abban reménykedtem, hogy volt egy nagyon jó kapcsolatom a Rigóval, ez, aki most a Szeged-Csanádi püspök lett,³⁹ ott volt egy közös papismerősünk, akivel nagyon jóban voltunk, és megtaláltuk a hangnemet. Neki ezt mind elmondtam, utána voltak ilyen mozgolódások, és abban reménykedtem, hogy nekünk van egy nyugati magyar püspökünk (...), aki nyugdíjba akar vonulni és jezsuita. Az utolsó a legfontosabb. A jezsuitákat a magyar érzésre nem nevelik. Nem az ő hibája, de nemzeti érzést nem nevelnek.

³⁸ Erdő Péter 1952-ben született Budapesten, bíboros, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye érseke.

³⁹ Dr. Kiss-Rigó László 1955-ben született Budapesten, a Szeged–Csanádi Egyházmegye megyéspüspöke 2006. augusztus 26-tól.

Össz katolikus-jezsuita érzést nevelnek (...). Most a Rigó az értette, és abban reménykedtem, hogy a pápa kinevezi a Rigót, mint nyugati magyarság püspökének. Ha nem kapunk püspököt, nem tudom mi lesz, de talán a magyar püspöki karban, valamelyik püspököt kinevezi, hogy értünk felelős, hát akkor azt le fogom rohanni. Ezt nem tudom a magyar kormánytól, hogy kérni, hogy ez kéne nekünk, de ez nem ennek a kormánynak, főleg nem ennek a kormánynak, de még az Orbánéknak sem ez a hivatásuk. De ez fontos lenne, és jó lenne.” (44.)

A szórványközösségek katolikus paphiányának másik említett oka, hogy ez Kárpát-medencei viszonylatban is kulcskérdés, ezért nem várható el, hogy az utánpótlást Magyarországról vagy a környező országokból (pl. Erdélyből) megoldják. Az utánpótlás hiánya azonban magával hozza majd a misék angol nyelvű megtartását, avagy a katolikus magyar közösségek felbomlását:

„Az egész katolikus misszió (...) addig van, ameddig ezek a magyar papok élnek. Utánpótlás magyar pap részről nincs, és nem is akarnak. Én rákérdeztem erre, hogy miért nem, és azt mondták nekem, hogy otthon sokkal nagyobb paphiány van, katolikus paphiány, inkább otthon töltsék be és ne itt. Magyarán, hogyha azok a papok kihalnak, akkor a magyar katolikus régió, közösség nagy bajba kerül.” (37.)

Egy másik vélemény szerint, az igazi megoldást az jelentené, ha már kint született amerikai magyarokat lehetne pappá nevelni:

„Alapvetően itt született amerikai magyar fiatalokat kellene magyar lelkészeknek, magyar papoknak fölszentelni, kiválasztani és megbízni, tehát hogy foglalkozzunk velük.” (11.)

Igaz, a misék egy részét jelenleg is angolul kell megtartani, hiszen a magyar érzelmű, magyar felmenőkkel rendelkező, ám magyarul már nem tudó személyeknek⁴⁰ is nyújtani kell egyházi-magyar élményt. A magyar katolikus közösségek fenyegetettsége tapasztalataink alapján legalábbis tehát két oknak tulajdonítható: egyrészt a magyar katolikus papok hiányának, másrészt pedig a generációváltással és asszimilációval összefüggő „helyi igénynek”, azaz a magyarság ápolásának nem magyar nyelven történő művelésével, támogatásával:

⁴⁰ A különböző etnikus identitástípusokat lásd az *Összegzésben*.

„Gyülekezeti tagokat, hogy mondjam, nem termelünk, nem gyártunk. A magyarországi kivándorlás Istennek legyen hála, megszűnt. Legalábbis nagyon minimális. Erdélyből, Romániából még tart a kivándorlás. A hetvenes években ugye Délvidékről, tehát a délvidéki magyarok is nagyon jelentős számban vannak a templomunkban. (...) A második generáció sajnos már nem nagyon beszél magyarul, tehát a gyerekek, akik itt születtek. A harmadik szinte egyáltalán nem beszél. A harmadik talán újra elkezdni keresni az ő gyökereit, s ezeknek kellene egy angol nyelvű, magyar kulturális bemutatószerű valamit tartani, ami sajnos még hiányzik. Tehát lehet a magyart is, pont ez az elméletem, hogy magyar kultúrát magyar nyelv nélkül is meg kell tanuljuk (...) megőrizni. Lehet, hogy a nyelvében él a nemzet, de a nyelven kívül is élhet. Nem azt mondtam, hogy egészséges, de élhet.(...) Liszt Ferenc mondta, hogy magyar vagyok, de nem tudok egy szót sem magyarul, mégis őt tartjuk a legnagyobb magyar zeneszerzőnek. Tehát az utókor eldönti, hogy helyes volt-e az az út, amit választottunk vagy sem. Tehát választanunk kell, vagy teljesen elveszítjük azokat a fiatalokat, akik nem beszélnek magyarul, meg nem hajlandók megtanulni magyarul [vagy nem magyar nyelven megtartjuk őket].” (11.)

A magyar katolikus gyülekezeteket fenyegető kihalás ellenére azonban – kissé paradox módon – több helyen is arról számoltak be, hogy a gyülekezeti tagok száma növekedik. E jelenséget a református egyházak esetében is regisztráltuk, és talán úgy értelmezhetjük, hogy bizonyos szórványközösségek felszámolódása magával hozza más működő közösségek erősödését, illetve megerősödésének percepcióját. Vagyis, ahol magas az asszimiláció mértéke, ott sokkal láthatóbbá válik egy-egy szigetszerű közösség megerősödése:

„Hála Istennek, nagyon sokan vannak a templomba fiatalok nálunk is. (...). 100–150 ember egy átlagos vasárnapi magyar szentmisén bejön. Ez a negyveneshez képest (...) mikor idejöttem [jó arány]. (...) abból adódóan nem jöttek, mert nincs amiért idejőjön egy-másfél órára azért, hogy egy angol helyettes papot hallgasson. (...) Szóval nem jöttek, negyven ember volt az első egy-két hónapig itt a templomban. Amerikai nagyon kevés, hiszen ez ukrán, lengyel negyed. (...) Szemben a Fülöp-szigetiek részén ott esetleg lengyelek, ukránok, olasz, mexikói, ezekből adódtak az én híveim az első mise vasárnapon. A második pedig a magyarok. Tehát az első a helyi, környékbeli, a második pedig a magyarság, akik jönnek. Tehát a százötven ember nem egy rossz szám, én azt mondom, lehetne jobb is, hisz egy ünnepi napon ha bált rendezünk, akkor háromszáz is van, annyi megjelenik. Táncolni, pláne ha enni és szórakozni lehet, akkor jönnek a magyarjaim.” (11.)

3.3. Baptista egyházak szerepe az amerikai magyarok körében

Észak-Amerikában kutatásunk időpontjában, egyik interjúalanyunk véleménye szerint 6 (USA-ban 5, Kanadában 1) nagyobb magyar baptista gyülekezet működött, illetve 3 úgynevezett misszió, azaz kisebb gyülekezeti kezdeményezés. A gyülekezeteket az Észak-Amerikai Magyar Baptista Gyülekezet Szövetsége tömöríti, amely minden évben legalább háromszor összehívja tagszervezeteit. A szervezet honlapján 2008-ban viszont az szerepel, hogy „Szövetségünkhez ma hivatalosan 10 gyülekezet tartozik, melyek a következő nagyvárosokban, vagy annak közvetlen környékén működnek: Bridgeport, Chicago, Cleveland, Detroit, Los Angeles, New York, Palm Bay, Santa Monica, Toronto.”⁴¹

Kutatásunk során egy baptista gyülekezetet közelről is láthattunk, illetve több beszélgetésben is vélemények hangzottak el a baptista közösségeknek az amerikai magyar társadalmi életben betöltött szerepéről.

Az általunk meglátogatott gyülekezet vezetője (jó néhány református és katolikus paphoz hasonlóan) szintén Erdélyből származik. Ellentétben a református és katolikus gyülekezetekkel itt közösségen belüli konfliktusról nem számoltak be: a lelkipásztort az amerikai helyi baptista közösség hívta, érkezésekor már a repülőtéren várták felekezettársai, akik ugyanakkor szolgálati lakást is biztosítottak neki és családjának. A lelkipásztori munka viszont itt is átértékelődött, az erdélyi és magyarországi tapasztalatokhoz képest a hangsúly nem a missziós tevékenységre, hanem az egyházi tanítások mindennapi életbe történő pragmatikus átfordítására helyeződik:

„Sokkal missziós centrikusabb volt a munkám otthon. Otthon valóban olyan ifjúsági csapat állt mellettem a szolgálatban, akikkel bárhová elmehettem egy evangelizálásra, egy szolgálatra. Rendszeresen jártunk árvaházakba, gyermekvárosba, pszichiátriai intézetbe, különböző helyeken megjelentünk, Karácsonyi csomagokat vittünk, nagy szervezéseket csináltunk, és embereket nyertünk meg, ez egy lendületes munka volt. Na most ehhez képest itt egy kicsit olyan más a lelki életünk. Néhány hónap ittlét után rájöttem, hogy itt arra van szükség, és az a gyülekezet igénye, hogy tanítást halljanak arról, hogy a mindennapokban hogyan kell gyakorlatba átvinni azt, amit Isten igéje tanít. (...) Majdnem, hogy azt mondanám átprofilálódttam, mert odahaza valahogy abból éltünk, hogy az

⁴¹ Lásd: www.evangeliumhirkok.net. A honlap említést tesz a Melbourne-ben (Ausztráliában) működő baptista közösségről és más olyan gyülekezetekről is, amelyekkel testvéri kapcsolatokat ápolnak.

emberek folyamatosan tértek meg, folyamatosan jöttek a gyülekezetünkbe és ez mindig lelkesítette a gyülekezetet, és, mint egy méhkas, együtt voltunk, együtt éltünk, együtt dolgoztunk, és rendszeresen végeztük a kifelé való szolgálatot. Itt ezt nem tehetem, és arra vagyok beállva, hogy felkészítem az embereket azokra a kihívásokra, amikkel szembenéznék minden nap. És három év elég volt arra, hogy megismerjem, hogy mennyi baj van családi életekben, egyéni életekben, hogyan keresik itt meg az emberek a kenyerüket, hogyan költik el, költik el a pénzüket, hogyan él meg a szabad idejüket, hogyan nevelik a gyerekeiket, és ezekben a dolgokban nagy szükségük van irányításra, tanácsra.” (8.)

A szóban forgó gyülekezetnek mintegy 50–60 állandó tagja van, igaz, egy-egy istentiszteleten ennél többen is megjelennek:

„A gyülekezetnek 56 úrvacsorázó tagja van. Ez (...) azt jelenti, hogy ezek az emberek minden alkalommal itt vannak a gyülekezetben, ezekre az emberekre lehet számítani, amikor a gyülekezet anyagi kérdéseiről van szó. Ők a teherbíró családok, (...) és ezek közül többen is komoly szolgálatokat végeznek a gyülekezetben és a gyülekezetért. Tehát 56, és gyermekeikkel együtt, meg barátokkal, vagy nem gyülekezetünkhöz tartozó rokonokkal, ilyenek is vannak, akik azért látogatják a gyülekezetünket, egy-egy istentiszteleten vagyunk 70-en, 80-an körülbelül.” (8.)

A tagok száma ugyan lényegesen nem emelkedett az utóbbi időszakban, ám egy enyhe növekedés tapasztalható volt. A gyülekezet ott ugyan nem folytat missziós tevékenységet, ám az internet használata következtében néha be-betoppan egy új tag:

„Bizony volt növekedés, amióta itt vagyok, létszámban. Hát nem dicsekedhetek azzal, hogy nagy növekedés volt, de volt egy bemelegítésünk. Nálunk a bemelegítés az egy a hitünknek és a belső meggyőződésünknek egy kifejezője, külső kifejezője, olyan, mint más közösségeknek, például református közösségeknél a konfirmáció, vagy bérmálás a katolikusoknál. És egy ilyen alkalmunk volt, ahol ötven tettek hitet Isten mellett. (...) Tehát szaporodtunk valamelyest, de hát volt elhalálozás is és voltak elköltözések is. Így eléggé mozgásban van itt azért a magyarság Amerikában. (...) A vallási palettán azért helyel-közzel [itt] mindenki el van helyezkedve valahol, és oda meg nem missziózunk, mert nem illik, és nem is akarjuk. De vannak esetek, amiknek nagyon örülünk. Például az internet-honlapunkat valaki megnézi (...) és csak úgy beáll ide egy vasárnap, és

azt mondja, hogy 'hát akartam hallani magyarul prédikálni valakit'. És így, így már több esetünk volt, és volt, aki itt maradt, és bemerítkezett." (8.)

A tagok kapcsán elhangzik, hogy a viszonylag fiatal gyülekezethez kizárólag a 80-as, 90-es években Erdélyből kivándorolt személyek tartoznak. Ez nem valamilyen tudatos szegregáció eredménye, hanem feltételezhetően a kivándoroltak networkjének jellemzőivel magyarázható. A tagok – ellentétben a többi egyháznál tapasztaltakkal – viszonylag közeli, mintegy 20 mérföldes körzetből járnak a gyülekezetbe. Társadalmi összetételüket tekintve – noha ez tételesen nem hangzik el – inkább középosztálybeliekhez tartozhatnak, ahogy egyik fenti idézetben is olvashattuk, az ún. „teherbíró családok” teszik ki a gyülekezet zömét. A gyülekezet, mint említettük már, szolgálati lakást is fenntart lelkésze számára, illetve fizetést is biztosít:

„Rendszeresen adakoznak, ebből tartjuk fel az épületet, ebből kapom én is a fizetésemet, és minden más missziós tevékenységünket ebből finanszírozzuk.” (8.)

Szintén a tagok középosztályhoz való tartozására utal az is, hogy a már említett, 10 tagszervezetet tömörítő Észak-Amerikai Magyar Baptista Gyülekezet Szövetsége kanadai találkozóhelyén, az ún. ramai nyári táborban komoly ingatlanfejlesztést valósíthatott meg:

„Van egy nyári táborunk, Kanadában, Rama-ban, az Toronto-tól 100 kilométerre van. És ott minden nyáron van egy konferenciánk, egy évi beszámoló közgyűlést tartunk, (...) megbeszéljük a költségvetésünket, a terveinket, mint szövetség, és ezen kívül a gyermekeinket táboroztatjuk, tábori heteket szervezünk a gyerekek és a fiatalok számára. Nemrég fejlesztettük a tábort 400 000 dolláros beruházással, és egy új, vadonatúj étkezőt, konyhát, ebédlőt építettünk, egy emeletes épületet.” (8.)

A tagok összetétele életkorukat tekintve heterogénnek mondható, igaz, a középkorosztály mintha nagyobb mértékben lenne jelen. Az idősebbek és a középkorosztály mellett viszont megtaláljuk a fiatal házасokat, illetve az „ifjúságot” is:

„Korosztály szempontjából eléggé kiegyensúlyozott (...) az összetétel, merthogy vannak ugyan idősek, de van egy jó erős középkorosztály, akik viselik a gyülekezetnek a terheit, meg mindent, amit vállalni kell. És van egy kis ifjúságunk is,

úgy értem tinédzserek, a 14 évestől egészen 24 évesig, 25 évesig. Vannak 12-en. (...) Fiatal házások [is] vannak vagy 5 házaspár.” (8.)

A fiatalokkal külön is foglalkoznak, a gyülekezet saját vasárnapi iskolát működtet, amelynek fő célja a fiatalok magyar nyelven történő hitéletre nevelése. Kifejezetten magyar nyelv és irodalom oktatása nem folyik, de Magyarországról származó szemléltető eszközöket vesznek igénybe a hittan oktatása során:

„A gyerekek sajnos nem nagyon tudják követni a magyar beszédet, nem értik. El tudják mondani, amit akarnak magyarul nagy nehezen, tört magyarral, de ha beszélsz velük folyamatosan, és, ha egy kicsit is elvontan, akkor már el vannak veszve, nem értik, mert angolul beszélnek. (...) Ezt próbáljuk valamelyest egyensúlyozni azzal, hogy vasárnapi iskolánkat, amit itt az alagsorban tartunk minden vasárnap reggel, magyarul, színmagyarul tartjuk. A fiatalokkal magyarul foglalkozunk, erőltetetten néha egy kicsit. Néha gyengébben fogom fel ezt, aztán megszólalok angolul, akkor mindenki örül, de következtetések vagyunk, az igehirdetések magyarul zajlanak, minden program magyarul van.” (8.)

Érdekes azonban, annak ellenére, hogy – mint láttuk – a magyar nyelv művelésére a baptista egyház a részletezett esetben nagy gondot fordít, a baptisták gyakori megítélése az, hogy nem vesznek részt tevékenyen a magyar szociális életben.⁴² Ennek fő oka meglátásunk szerint a diaszpóra közösségek és a baptista gyülekezetek működése között feszülő ellentét: míg előbbinek fontos velejárája a népi hagyományok (néptánc, népdal) ápolása, illetve a gasztronómizálódott etnikus tudathoz kapcsolódó „magyaros eszem-iszom” jellegű együttlét, utóbbiak vallási okokból elutasítják az excentrikus megnyilvánulásokat, az alkoholfogyasztást stb.

⁴² A baptistákkal és más kisebb egyházakkal szembeni lekezelő, előítéletes gondolkodás Várdy könyvében is tetten érhető. Ő így vélekedik: „... a különböző ún. „fundamentalista” egyházak – úgymint a baptisták, adventisták, szombatisták – szerepe az amerikai magyar életben még a föntieknél is elenyészőbb. Ez elsősorban kis számukból ered. De ugyancsak származik abból a tényből is, hogy ezeknek az egyházaknak alig-alig vannak magyar gyökereik, s kevés kivételtől eltekintve, vezetőik is a legegyszerűbb emberek soraiból kerülnek ki. Kivétel ez alól inkább csak az 1956 utáni időkből, s ott is inkább csak a baptisták között akad. Ők az egyetlenek, akik ma már föl tudnak mutatni egy-egy szellemileg képzett és magyarságában is erős vezetőt.” Várdy i.m. 301. o.

„A baptista templom az utolsó 10 évben lett része a [helyi] magyarságnak. Ők a vallásra koncentrálnak, a kórusra, a zenére és nem járnak táncolni a bálba. Szóval nagyon külön állnak tőlünk és ez is egy kicsi templom.” (1.)

„Baptistákkal problémánk van, mert önekik a vallásukban megvan korlátozva, hogy nekik mit szabad csinálni, és mit nem. Pl. népdalt nem szabad énekelni, mert a népdalban erkölcsstelen dolgok vannak, pedig az úgy van, a világ tele van ilyen dolgokkal, és mi népdalt énekelünk.” (44.)

„A baptisták nem mennek [olyan] helyekre, szóval ők sehol nem támogatják a magyar ügyeket, mert ők olyan helyre nem mennek, ahol isznak az emberek. (...) Hát a sajtónapra ők nem jönnek el, mert ott sört szolgálnak ki. (...) Akkor nem jönnek a Magyar Házhoz, mert ott is van egy bár úgy-e, és akkor ott is van ital. Akkor már nem jönnek. Szóval így sehova nem mennek.” (22.)

A baptista egyház részéről azonban nem ilyen élesek az ellentétek. A gyülekezetben ugyan a hitéletre nevelés az elsődleges, ám a magyar öntudatra nevelés is zajlik, igaz, ez csak közvetetten történik. Ezzel összefüggésben a különböző magyar jellegű rendezvényeken is részt vesznek, csak nem ők kezdeményezik azokat:

„Mi úgy gondoljuk, hogy a [közösségszervezés és a hitéletre nevelés] nem zárja ki egymást, vagy nem egymástól elkülönítve kell ezt csinálni, hanem együtt. (...) Nagyon is tisztelem a kollégáimat és az őáltaluk végzett munkát, mi azonban kevésbé vagyunk aktívak olyan területen, hogy a magyar identitás, a magyar kultúra alapján valami rendezvényeket szerveznénk külön. Nem tesszük ezt, de annál aktívabbak vagyunk a hitélet területén, úgy gondolom. És az a meggyőződésünk egyébként személyesen, hogy elsősorban - legyen az etnikai gyülekezet, vagy bármilyen gyülekezet - az elsődleges funkciója nem az, hogy, hogy a nemzeti öntudatot tartson fenn, hanem az, hogy az embereket tanítsa az Istennel való járásra, a hitük megélésére a mindennapi életben gyakorlati módon. Természetesen nem ítéljük el, vagy nem nézzük le azokat, akik ezt teszik, sőt részt veszünk ezeken a rendezvényeken, csak nem mi szervezzük őket. És mindig segélykezet adunk azoknak, akik ezeket a más magyarságot, magyar öntudatot erősítő rendezvényeket szervezik. Ott vagyunk, jelen vagyunk, sokszor komoly részt vállalunk. (...) Ez nem azt jelenti, hogy más úton járunk, csak mi úgy gondoljuk, hogy [más] az elsődleges feladatunk. Tehát mi nem egy hagyományörző egyesület vagyunk, nem egy öntudatot, magyarság-öntudatot erősítő közösség elsősorban, bár azt is tesszük közvetett módon, hanem a hitün-

ket erősítjük és bátorítjuk egymást és tanítjuk egymást az Úrral való járásunkra. És ebben nagyon szép eredményeket is elérünk, úgy gondolom.” (8.)

Helyi szinten ezeket a szép eredményeket mások is elismerik, és a vélekedésekből kis irigység is kiérződik, illetve – korábban felvillantott vélekedésekkel ellentétben – éppen a magyaros jelleget hangsúlyozzák ki:

„A magyar baptistáknál már vannak gyerekek, még csecsemők is, azokat is vizsik. Énekar van, ottan komoly egyházi élet van.” (10.)

„Baptista egyházra jellemző itt, hogy kicsi közösség, alig vannak negyvenen, azt hiszem. Életképesek, életerősek. (...) Ők nagyon szépen beszélnek magyarul, mert a gyerektől ott él meg a társadalmi életüket, vagyis ők nem mennek szórakozni más helyre, énekelnek, szavalnak, és olyan szépen beszélnek a gyerekek magyarul, hogy csoda. Gyönyörű kórusuk van.” (2.)

Az ellentétek hátterében vélhetően itt is az autentikusság kérdése rejlik, illetve számolni kell azzal is, hogy az etnikus identitás struktúrája különböző csoportoknál másképpen szerveződik. Van olyan szórványcsoport és szervezet, akik számára a magyaros jelleg megnyilvánulása és diaszpóra közegben kanonizálódott formáinak fel- és megmutatása a kötelező (a magyaros ételek, illetve a népies kultúra, a műdalok stb. fogyasztása prioritás), míg a magyar nyelven működő baptista egyház pusztán léte közvetett módon is hozzájárul az etnikus tudat fenntartásához, őrzéséhez. Hogy melyik a hitelesebb, nehéz eldönteni egy olyan világban, ahol a környezet ingerei ezer módon a nyelvi asszimiláció lehetőségeit kínálják fel.

3.4. Egyházi viszonyok és kihívások

Az amerikai magyarság életében fontosnak számító három nagyobb egyház rövid áttekintése után mintegy összegezőképpen nézzük meg az egyházi életnek milyen fontosabb kihívásai bontakoznak ki interjúalanyaink elmeséléseiből. Az alábbiakban említendő kihívások és jellegzetességek egy részéről a korábbiakban helyenként már szó volt, ám úgy gondoljuk e rövid összegzésben is fontos említést tennünk róluk. Beszélgetéseink alapján az amerikai magyarok életében kiemelt fontosságúnak tekintett egyházaknak az alábbi kihívásokkal kell szembenézniük:

1. Negatív jövőkép;
2. Lelkipásztori, lelkesítő utánpótlás;

3. A gyülekezet fenntartásának kérdése;
4. Konfliktusok jelenléte;
5. A vallásos hit versus magyarságápolás dilemmája.

3.4.1. Negatív jövőkép

Beszélgetéseink alapján meggyőzően körvonalazódott az a vélemény, hogy az egyház mára már veszített magyarságápoló funkciójából, illetve, hogy maga az egyház intézménye is nem sokáig lesz meghatározó a magyarság számára. Ez a negatív jövőkép leginkább a katolikus gyülekezetek vonatkozásában hangzott el, ám helyenként a többire is alkalmazható.

„A templomok, azok természetesen megmaradnak, addig, amíg van valami igény rá. A katolikusoknál azt hiszem nehezebb, mert a katolikus az olyan nemzetközi vallás (...), ottan nem vagy annyira kötve a sajátodhoz.” (15.)

„A katolikus egyházak élete nagyon meg van számlálva. A reformátusok azok saját kézben vannak, ugye a kongregációk kezében van, de (...) azok közül is én nem hiszem, hogy több mint vagy három vagy négy, olyan templom van, amelyik csak magyarul prédikál. A többi az már két nyelvű, s ahol két nyelvű ott egyre tolódik. Tehát vannak hatvanan az angol istentiszteleten, s vannak nyolcan a magyaron. S akkor az a nyolc is kezd kihalni, s akkor már nem lesz, nincs értelme. (...) A pap nem tud magyarul ugye, az ottani magyar templom már teljesen amerikai kézben van, de még van egy pár ember, aki hajlandó összejönni egy hónapban egyszer, és akkor hívnak egy vendégpapot arra. Ez így megy, úgyhogy ez kihalóban van végsősorban. (49.)

A katolikusok azért szerepelnek kiemelt helyen e kontextusban, mert a gyülekezet nem teljes mértékben ura önmagának, hiszen a papot kinevezik, nem a közösség választja vagy hívja. Ezt tetézi a magyarok demográfiai jellegzetessége, azaz az a tény is, hogy egyre előregedettebbek a gyülekezeti tagok (és az, ha főleg közösségszervezési szinten ezzel nem tud mit kezdeni a helyi pap). Több katolikus gyülekezetben azonban nem csak a tagság, hanem a szolgálatot végző lelképásztor is idősebb, vagy netán nem is magyar származású, csak történetesen beszél magyarul. Ez néha nagyon komikus helyzeteket is eredményezhet, ami nem mellékesen éppen a fiatalabb generáció távolmaradásához is hozzájárulhat.

„Egyetlen katolikus templom van, de ez a katolikus templom is egyre rosszabb, mert a plébános amerikai. És úgy képzeljétek el, hogy ott vannak az idős hölgyek, és a szüzességről és a csókolózás veszélyeiről beszél nekik. (...) Ezek meg ott ülnek, [és mondogatják] 'Megőrült az atya, vagy mi [lett]?', 'De jó lenne, ha még...'. Az emlékeik fölcsillannak.” (26.)

A negatív jövőkép másik forrása az egyházak etnikus jellegére utal, és valójában az egyház tudatos magyarságmegőrző tevékenységének kérdését feszegeti. E logikában, ha az egyház csak a magyar nyelvű híveket képes megszólítani, óhatatlanul a tagság apadásához, illetve a gyülekezet felszámolódásához vezethet.

„A nagy olvasztó tégelyben (...) etnikai közösségek nem fognak tudni megmaradni. (...) Nagyon furcsán fog hangzani, de minél tovább lesz kiírva templomainkra, hogy magyar, és nem az, hogy mondjuk református, vagy keresztény, vagy egyház, (...) annál inkább maga ellen dolgozik minden egyes közösség. Tehát kvázi azt a hitet gerjeszti, ami egyébként nem igaz, hogy csak magyarok jöhetnek. Nem! Hát ez mint minden keresztény gyülekezet számára mindenki számára nyitott, mindenki számára elérhető, az egy másik dolog, hogy Magyarországról hozott beidegződésekkel még valakinek még 6–8 évtized után is feláll a szőr a hátán, ha lát egy másik bőrszínű embert. Szóval érthetetlen.” (16.)

3.4.2. *Lelkipásztori, lelkési utánpótlás*

Erről a problematikáról már szó volt korábban is, és tapasztalataink szerint ez is leginkább a katolikusok esetében releváns, noha a többi felekezet esetében sincs intézményesítve a lelkési utánpótlás. Kutatásunk során - felekezettől függetlenül - azt láttuk, hogy leginkább erdélyi származású teológusok válnak USA-ban élő papokká, és kisebb arányban Magyarországról történik a lelkési utánpótlás biztosítása. A reformátusok esetében talán könnyebb lelkészt találni, mint a katolikusoknál, az utóbbiaknál ugyanis a katolikusok lelkipásztor hiányra való hivatkozása esetében a leggyakrabban az amerikai és anyaországi püspökségek ilyen irányú érzéketlenségét, illetve az „otthon is kevés a pap” toposzát szokták felemlíteni.

Mindegyik felekezethez tartozó papra jellemző azonban, hogy akkor lehet sikeres, ha kétnyelvű, azaz ha az angolt is megfelelő szinten beszéli. A gyülekezetek zöme ugyanis többnyelvű, azaz nem csak magyarul kell szolgálatot végezni. Ez a nyelvi feltétel, és az ehhez kapcsolódó nyitottság, illetve a nyugati világban való jártasság szokta a legnagyobb akadályt jelen-

teni. Ez érvényes a reformátusok esetében is, hiszen – mint az előbbieken is láttuk – az ilyen környezetben való munkára nem igazán készíti fel a potenciális Amerikában szolgáló lelkészt az otthoni képzése:

„Olyan pap kell ide, aki nagyon jól tud angolul, és aki az amerikai környezetbe be tud illeszkedni. Szóval az nem elég, hogy jó pap és jó magyarsága van és hogy jó. Mert ide egy kettősség kell, hogy hatásos tudjon lenni az amerikai híveknek. (...) Hát nagyon is tudom, hogy nem erre vannak felkészítve, mert más a prédikációjuk, a hozzáállásuk, minden más.” (47.)

Az újonnan érkezett papok személyes életútjában is megfigyelhető egyfajta mobilitás vagy mobilitásra való hajlam. A fiatalabb papok szinte mindegyike újabb tanulmányokat is folytat. Van, aki pszichológiából doktorál, van, aki jogot vagy mást tanul. Külön elemezni lehetne az USA-ba kerülő fiatal papok, lelkészek karrierútját, itt csak annyit jegyünk meg, az elmesélésekből néha az derült ki, hogy a papi továbbtanulás mindenképpen az amerikai társadalomba – esetenként pedig akár a gyülekezeten kívüli – integrálódás része is:

„A mi papunk most tanul, mintegy business-lawyer-nek (...) és annyira nagyon jó, hogy a Harvard-ra fölveszik. (...) Van itt egy házaspár, akik támogatják. Ő nemrég jött Magyarországról, a szegedi püspök nem nagyon engedi meg neki (...) szóval nem hivatalosan van itt, de megkapta az itt tartózkodást, és beiratkozott egyetemre, (...) de közben idejár hozzánk misézni.” (42.)

3.4.3. A gyülekezet fenntartásának kérdése

Az egyházak megítélése vonatkozásában gyakran elhangzott, hogy az amerikai törvények és szokások alapján, az úgynevezett egyházi adó nem létezése miatt önfenntartóknak kell lenniük. Bizonyos vélemények szerint azonban ez az önfenntartás néha átcsap üzleti tevékenységbe is, ami nem biztos, hogy jót tesz magának az egyháznak.

„A templomok azok itt egy kicsit máshogy néznek ki, mint Magyarországon, mert egy csomó bérelhető helyiségük van, ami ... tehát ők ezt egy kicsit üzletre is használják, nemcsak vallásos célokra.” (32.)

„Az egyházak, kérem szépen, azok rettenetes competitionök. Az egyházaknak nincs pénzük, ebből következően, mit csinálnak? Irodalmi, szórakoztató műsorokat rendeznek, megállás nélkül - kárukra... [De] meg kell élniük.” (26.)

Hogy mennyire tudnak jól megélni az ilyen rendezvényekből, íme egy rövid „gazdasági beszámoló”, amelyből kiderül, hogy a minimális profittal járó rendezvényszervezés célja alapvetően a templom találkozási helyként való megerősödése:

„Hát, úgy kezdtek bennünket kezelni (...), minthogyha mi kemény biznisszt folytatnánk, ugye. Erre senki nem gondol, hogy nekünk ebből a mai rendezvényből [kevés pénz marad]. Én most átlag számokat szeretnék mondani: ha 100 ember eljön ide hozzánk, 15 dolláros belépővel 1500 dollár jön be nekünk, tehát ez egy minimális összeg. Abból az 1500 dollárból nekünk biztosítani kell száz embernek az ellátását: ételt és italt, azon kívül hogyha valamilyen művészt hívunk ide, azt ki kell fizetni, akkor meg kell hirdetni (...) Olyan művészt hívunk ide, akit ki tudunk fizetni, mert hogyha olyan művészt hívunk, akit nem tudunk, tehát aki többet kér, azt egyszerűen nem tudjuk fogadni: tehát kell egy zenész, van egy zongorista meg egy énekes: az közel ötszáz dollárt kér ez a két ember. Tehát az 1500-ból marad 1000 dollár, - most így megyek a számokon -, ezt nem panaszként mondom, hanem egyszerűen ha végigszámoljuk azt, hogy a hirdetés, két újságba két alkalommal hirdetjük, egy alkalommal 80 dollár, 160, tehát akkor kétszer 160, az már ugye 320 dollár. Tehát ezek így nőnek, nőnek, nőnek, azon kívül postaköltség: mi 350 embernek küldjük ki, külön még akikről úgy tudjuk, hogy eljönnek, vagy ha nem jönnek el, legalább tud arról, hogy mi történik az egyháznál. Tehát ez megint már egy nagy összeg: tehát durván nem nyereséges, abszolút nem nyereséges. Hogyha mi arra mennénk, hogy ez nyereséges legyen, akkor azt mondom, hogy nem érdemes csinálni. Inkább kiadjuk idegennek, és ezt szombat esténként mi 2000 dollárért ki tudjuk adni, úgy, hogy az ujjunkat nem mozdítjuk meg, és kiadjuk, főleg mexikóiak veszik ki, 2000 dollár van belőle az egyháznak! Emígy pedig marad 2–300 dollár extra, amivel nem tudunk mit kezdeni jóformán. (...) Mi azért csináljuk, hogy idejöjjenek ezek az emberek, és ápoljuk ezáltal a közösséget: eljönnek, elsősorban a templomba jönnek, utána baráti beszélgetés, szórakozás, szociális kapcsolatoknak az ápolása, építése - tehát mi ezt tartjuk elsődlegesnek.” (27.)

Talán e logikába illik, hogy esetenként a lelkipásztornak önmagának is önfenntartónak kell lennie. Ez nemcsak azt jelenti, hogy értelemszerűen egy közösség eltartja pásztorát, hanem azt is, hogy a pap akár „kis mellékesként”

vagy akár egzisztenciális okokból is kénytelen valamilyen formában plusz jövedelemforrásokra szert tenni. Korábban már említettünk olyat lelkészt, aki fizikai alkalmi munkát is végez a szolgálaton kívül, ám találkoztunk olyan esettel is, amikor a pap mondhatni a fehér galléros szürke gazdaságban van jelen – legalábbis a megítélés szintjén:

„De amikor szüksége van a társaságra, vagy amikor szüksége van, hogy az emberek eljöjjenek valamire, akkor nagyon puszi-puszi van meg minden. De ő segít is minket, mert tőle kapjuk legtöbb filmünket, ő seftel az ilyen filmmással.” (3.)

3.4.4. Konfliktusok jelenléte

Konfliktusokról az eddigiekben is többször szó volt már. Ezúttal röviden az egyházzal kapcsolatos főbb konfliktustípusokat említenénk meg. Interjúink alapján két nagyobb csoportba sorolhatók ezek: a gyülekezeten belüli és a gyülekezeten kívüli konfliktusok.

A gyülekezeten belül leggyakrabban nyelvi okok miatt, az adományozás célcsoportja, a lelképásztor jövevényi státusza, a tagok származása és társadalmi státusza miatt szokott konfliktus kialakulni. A nyelvi okok a magyar származásúak asszimilációjának előrehaladásával jelentkezhetnek egy gyülekezetben, és az istentiszteletek nyelvének kérdését vetik fel. Az adományozás célcsoportja mint konfliktusforrás részben összefügg a tagságon belüli generációs ellentétekkel is. Az anyaországtól vagy a Kárpát-medencei magyarságtól emocionálisan, nyelvileg és mondhatni kognitíve is eltávolodott tagság összeütközésbe kerülhet a magyarság mellett elkötelezett hívekkel, akik számára a Kárpát-medencei magyarság egy folyamatosan támogatandó, segítségre szoruló közösségként tételeződik.

„Az egyik gyülekezetben komoly problémák voltak, mert (...) csak magyarul volt, de az idő telt, az idő múlásával soknak a gyereke, ugye már harmadik generációs magyar, csak azt tudja, hogy palacsinta, mama meg ilyesmi, és hát azok ugye angolul kívánják a szolgáltatást. (...) Másik nézeteltérési alap nyilvánvalóan ezek a magyar egyházak, egyesületek, nem értették az anyaországiakat. Elszakították az angoloktól? Azt kérdezték, hogy miért nem segítjük az itteni szegényeket?” (21.)

E helyzet egy másik értelmezése az lehet, hogy bizonyos közösségek stratégiája az, hogy erőforrásaikat helyi célokra használják fel, hiszen ez által helyben

is meg tudnak erősödni, illetve biztosíthatják hosszabb távú fennmaradásukat. Úgy tűnik, néha ezt magyarországi politikusok is támogatják, és az erőforrások saját célra való felhasználását tanácsolják az amerikai magyar közösségeknek (és ezáltal a szóban forgó konfliktus erősödéséhez is hozzájárulnak):

„Úgy két éve volt itt Orbán Viktor⁴³, Clevelandba, s akkor az amerikai lelkészeket odahívták, hogy az egyházak vezetőivel beszéljessen. Ő is azt mondta, hogy a magyar kormánynak, bármelyik legyen is, nincs szüksége az amerikai magyaroknak a pénzére már. 'Hála Istennek, van pénzünk!' Arra van szüksége Magyarországnak, hogy az itteni magyar közösségek megmaradjanak, szóval fordítsuk csak magunk meglétére. Ezt én úgy is vettem mint egy nagyon bölcs direktíót. Hogy ténylegesen nem az az elsődleges célunk, most már hogy magyarországi politikai pártokat (...) támogassunk, hanem tényleg azon kell gondolkozzunk, hogy azt a kis pénzt, amit össze tudunk gyűjteni, a mi meglévő épületeink vagy a többinek a fönntartására, azokra tartogassuk.” (11.)

A gyülekezeten kívüli konfliktusok az egyház és más társadalmi szervezetek közötti viszonyra utalnak. Ha az egyház valamilyen értelemben helyi kulturális centrum, avagy az akar lenni, akkor természetes módon kialakulhat valamiféle versengés a többi magyar társadalmi szereplővel, mint például a helyi sajtó, a magyar iskola, cserkészlet stb.

„Mi meg azon voltunk, hogy hát az egyházak is támogassák a magyarságmegtartást. Hiszen volt olyan, amikor nagyon ellene dolgozott itt sok helyen, Clevelandtól kezdve Chicagón keresztül, hogy például a konfirmációs osztályokat akkor hirdették meg, mikor szombaton a hétvégi magyar iskola volt. Ne oda vigyék a gyerekeket, hanem a templomba! Mi meg azt mondtuk, persze, a templomba, de ne ahelyett! Hát nem lehet azt máskor csinálni?” (35.)

Adott esetben pedig éppen egy másik gyülekezettel is versenyhelyzet, rivalizáció jöhet létre.

„Létezik egyfajta féltékenység, amiből az ember igyekszik nem ügyet csinálni, de talán valahol fáj. Van egy kisebb keresztény közösség a környékünkön, akik ha bárki bármit rendez valamelyik napra, nekik minden áron muszáj ugyanarra a napra rendezni valami hasonló jellegű rendezvényt.” (16.)

⁴³ Orbán Viktor 1963-ban született Székesfehérvárott, a FIDESZ elnöke, Magyarország miniszterelnöke volt 1998–2002 között.

Az egyházak közötti rivalizáció néha egy helyi magyarságstratégia részét is képezheti: a katolikus egyház – korábban már említett – „előregedése” egy másik helyi gyülekezet számára a prosperitás lehetőségét hordozhatja. Tudatos gazdasági és közösségépítő stratégiával ugyanis elképzelhető, hogy a magyar jellegét elvesztő katolikus gyülekezet funkcióiból valamit átvész a helyi református gyülekezet:

„Mi itt most azon gondolkodunk, hogy ha most nekünk egy kis szerencsénk van, és tulajdonképpen, ha távlatokban gondolkodunk, és mi tudjuk azt, hogy a katolikus misszióknak sajnos eléggé behatárolt az élet ideje, ha csak valami más megoldást nem találnak, segítse meg őket az Úristen hogy tényleg találjanak más megoldást, mert nagyon fontos a tevékenységük... De mi megpróbálunk felkészülni arra, amikor majd nagyobb hangsúly tevődik a mi egyházunkra. Magyarán ez a miénk, ez a magyar közösségé, ez a magyar református egyházé ez az épület, ki van fizetve, nekünk nincsenek tartozásaink, nem függ senkitől, ez úgy, ahogy van a magyar gyülekezeté, és tulajdonképpen ez az egyedüli [itt] a környéken, amit azt lehet mondani hogy magyar tulajdonban van. Na már most, valaki ránk hagyott két telket, (...) Ha azokat a telkeket sikerül majd eladni, (...) akkor abból egy annyi pénz jönne ki, hogy ha ezt a templomot is eladnánk, és azt a pénzt is hozzátennénk, akkor lehetne egy jobb környezetben venni egy másik templomot. Magyarán már találtunk is egy valamit, már folynak is a tárgyalások (...) Egy olyasmit néztünk ki, egy olyan templomot, ahol nagyobb gyülekezeti terem van, ahol osztálytermek vannak, ahol zöld terület van a gyerekek számára, pontosan azért hogy az iskolát, meg a cserkészetet azt tudjuk majd átvenni, mert másképpen baj lesz.” (37.)

3.4.5. A vallásos hit versus magyarságápolás dilemmája

Ez a dilemma talán a legélesebben felmerülő kérdés az amerikai magyar egyházak működése során, és az egyik olyan minduntalan visszatérő kérdés, amely a legtöbb egyház körüli konfliktust is szokta okozni. Már többször említettük, a magyar egyházak, templomok funkciója szórvány vagy diaszpóra közegben másabb, mint például anyaországi vagy többségi etnikai helyzetben. A dilemma alapvetően abból a strukturális szembenállásból fakad, hogy míg a lelkész rendszerint Kárpát-medencei magyar, addig a gyülekezeti tagság egy része már Amerikában szocializálódott, illetve egykori kivándoroltak másod- vagy harmadgenerációs leszármazottja. Míg előbbieket a vallási életet és a magyarság fontosságát meglehetősen könnyen szét tudják választani, utóbbiak esetében az Isten-haza, egyház-magyarság egységes fogalom-párt alkotnak. Főleg azoknak az amerikai magyaroknak, akik a cserkészeten

keresztül őrizték meg magyarságukat a vallás, magyarság és természet szerepére egyazon paradigma részét képezik.

„A vallás az pont azért van, hogy jó ember legyél, s próbáljál jókat tenni, de nekünk másik oldalon az is, hogy megtartsuk a magyarságunkat. (...) Később bennem kialakult, hogy igazából egy kicsit szeparálni [kell] a kettőt, de a cserkészettől azt kaptuk, hogy [a magyarság számára] a hit és a vallás az egy oszlop.” (33.)

„De sajnos történt ilyen kötélhúzás a már anyaországhoz érzelmileg nem kötődő itt születettek, angolul beszélők, illetve annyira nem inkább a hitükhöz, mint a magyarságukhoz gyökeresen ragaszkodók között. (16.)

Az egyházak diaszpóra közegben helyi kulturális centrumként is működnek, szoros kapcsolatot ápolnak más helyi magyar intézményekkel, mindegyiknél a cserkészzel és a magyar vagy vasárnapi iskolával (ha történetesen nem ők működtetik azt):

„A legtöbb emigráns helyen a magyar iskolák szorosan együttműködnek az egyházakkal, tudniillik ott fizikailag is megvan a hely, az emberek is odaszoktak, és a kettő együtt jár, a hazafias és a keresztény eszmének a megvalósítása majdnem egy helyen történik, úgyhogy általában ugyanazok vannak, azt mondanám, 80 százalékban, 90 százalékban. Aki cserkész a magyar iskolába jár, és egyháztag valamelyik egyháznál. Olyan társadalmi kérdés még nem merült fel, hogy mit csinálunk a zsidó vagy arab származású gyerekekkel, vagy ateista még az sem volt.” (21.)

Kérdés azonban itt is, hogy kik is járnak a magyar templomokba? Ha az egyház csak a hitéletéről szólna, akkor az lenne a természetes, ha elsősorban a kizárólag vallási elkötelezettségűek látogatnák a templomot. Viszont, ha másról is szól, akkor logikusan mások is látogathatják. Íme egy idevágó jellemzés:

„Ha bemegyek egy tradicionális magyar összejövetelre, mondjuk egy templom szervezésébe, akkor én olyan közegbe kerülök, ahol nekem nem sok keresni valóm van, hacsak kifejezetten szociológiai okokból meg nem akarnám figyelni, hogy hogyan viselkednek az emberek egy bizonyos közegben. Tulajdonképpen (...) inkább az idősebb generáció felé hajlik a dolog. Akik fiatalok részt vesznek ebben, azok vagy nagyon vallásosak, vagy pedig frissen jöttek, vagy nem sikerrel alakult még eddig az életük, és próbálkoznak kapcsolatokat teremteni. Szó-

val általában ez szokott lenni e mögött: lehet munkát szerezni, megismerkedni valakikkel.” (32.)

A fenti vélemények alapján talán megkockáztatható, hogy a dilemma feloldására mindaddig nincs esély, amíg az eleve szűk egyházi tagság is heterogén: a konfliktusok továbbélése és ezzel egy időben a dilemma megőrzése e feltételek mellett mondhatni addig „biztosított”, amíg a gyülekezetekben magyar nyelvű szolgálat is zajlik. Ha az etnikus kultúra részét képező egyházi élet magyar nyelv nélkül kezd működni, és érvényesül a „szívében él a nemzet” gondolata, a diaszpóra magyarság helyi megőrzésének stratégiái is át fognak alakulni.

4. Cserkészzet

4.1. Kis cserkészttörténelem

Korábban is jeleztük már, hogy meglehetősen egybehangzó vélemények szerint az egyházak mellett leginkább a cserkészzet az a szervezeti keret, amely hozzájárul a nyugati magyarság etnikai közösségként való fennmaradásához. Az országos szervezetek tárgyalásánál pedig jeleztük azt is, hogy a Külföldi Magyar Cserkész Szövetsége intézményi szervezettsége által kiemelkedik a többi szerveződés közül.

A cserkészzet hagyományosan, az alapító főcserkésznek számító Lord Robert Baden-Powell (Bi-Pi) tanításai alapján működik,⁴⁴ és fő célja „a fiatalok lelki, fizikai, szellemi és érzelmi adottságainak, valamint szociális érzékének kifejlesztése istenhitre alapozott neveléssel”, alapelvei pedig az Isten és mások iránti, illetve önmagunkkal szembeni kötelesség, a hithez, emberséghez és hazához való hűség.⁴⁵ A Külföldi Magyar Cserkész Szövetség szabályai szerint a magyar cserkészzet „nem szórakoztató, hanem nevelési intézmény. A cserkészzet célja egészséges testi, szellemi és jellembeli életfelfogás kialakítása keresztény-erkölcsi alapon. A jellemnevelésen kívül még célja a magyar öntudat fejlesztése is. A cserkészzet az ISTEN, HAZA, EMBERTÁRS és MAGYARSÁG SZOLGÁLATÁRA neveli cserkészzeit”.⁴⁶

⁴⁴ Klasszikusnak számító idézete: „Törekedjete arra, hogy kicsit jobbnak hagyjátok magatokat után ezt a világot, mint ahogyan ti kaptátok!” .

⁴⁵ In: <http://www.cserkesz.lap.hu/>

⁴⁶ In: <http://www.kmcssz.org/>. Kiemelések az eredetiben.

Látható, hogy az emigrációban létrejött, és azóta is 4 kontinensen fenntartott magyar cserkészzet deklaráltn is nagy hangsúlyt fektet a magyarság „szolgálatára”. A nemzeti jelleg hangsúlyozása a Cserkészszövetség komoly differencia specifica-ja, nemcsak a világ más nációinak cserkészmozgalmával szembeni megkülönböztetésben, hanem kissé paradox módon, ám később részletezetten is érzékeltetve, az anyaországi cserkészettel szemben is.

A magyar cserkészzet nyugati világban való elterjedésének kezdete már 1945-re datálható, amikor az ausztriai és németországi menekülttáborokban újjáéledt az egyébként 1912 decemberében létrehozott Magyar Cserkészszövetség. Csapatok már ezekben a menekülttáborokban is létrejöttek, szerveződésüket pedig az 1946-ban alakult Teleki Pál Cserkész Munkaközösség segítette. A csapatszerveződések folytatódtak az USA-ba, Kanadába, Dél-Amerikába, Ausztráliába és Nyugat-Európába vándoroltak körében is. A magyarországi cserkészmozgalomnak az 1948-as úttörő mozgalomba való beolvasztása általi felszámolása után az említett Munkaközösség felvette a Magyar Cserkész Szövetség nevet, amely egy darabig Száműzött Magyar Cserkész Szövetség (*Hungarian Scout Federation in Exile*), majd pedig 1989 után Külföldi Magyar Cserkész Szövetség (*Hungarian Scout Federation in Exteris*) név alatt működött és működik.

Az USA-ba Bodnár Gábor⁴⁷ és csapata kivándorlása következtében kezdett terjedni a cserkészmozgalom, illetve a Cserkészszövetség központi helye is átkerült Garfieldbe (New Jersey). A következő évtizedekben a cserkészmozgalom folyamatosan erősödött, jelenleg mintegy 70 csapat 4000 cserkészét tömöríti magába, a legnagyobb számokat állítólag a nyolcvanas években érte el, amikor is 84 csapatban 6200 cserkész tevékenykedett. A cserkészzet központi vezető képző tábora Fillmore-ban (New York) van, az USA-ban pedig New Brunswick, Garfield, Cleveland városokban cserkészházakat tart fenn. A cserkészek sok helyen magyar iskolákat, illetve tánc- és regőcsoportokat működtetnek, vagy legalábbis létrejöttüknél bábáskodtak. A több földrészen működő cserkészmozgalmat folyóiratok (*Magyar Cserkészzet, Vezetők Lapja*), cserkészkönyvek, tankönyvek, jubileumi táborok, tanulmányi ösztöndíjak, vezető képző és más táborok is erősítik.⁴⁸

Hasonlóképpen a többi alfejezethez, ezúttal sem a szóban forgó intézmény és mozgalom történetiségének adatolására törekszünk, hanem inter-

⁴⁷ Bodnár Gábor (1920–1996) a külföldi magyar cserkészmozgalom vezetője.

⁴⁸ Mindezekről részletesebben lásd még a már jelzett két honlapot (www.kmcssz.org, <http://www.cserkesz.lap.hu/>). Az előbbiről külön említést érdemel Dömötör Gábor: *Cserkészzet, magyarságszolgálat. A Külföldi Magyar Cserkészszövetség helyzetének áttekintése, fennállásának 54. évében c. írása*), illetve Várdy i.m. 468–470.

júink alapján mintegy alulról, belülről próbáljuk rekonstruálni az amerikai magyar cserkészzet, illetve a Cserkészszövetség működését és kihívásait. Mindezt alanyaink elmesélései és megítélései segítségével.

4.2. Kezdetek – genesis történetek

Az interjúk során több olyan elmeséléssel találkoztunk, amelyek a cserkészzet németországi, ausztriai menekülttáborokban való indulásáról, kialakulásáról szóltak. Ezekben a mikrotörténetekben közös az egyéni érintettség, illetve a Bodnár Gábor szerepe, de fontos az a mozzanat is, miszerint a cserkészzet emigrációs körülmények közötti elindítása azért volt fontos, mert valamit kellett kezdeni a gyerekekkel:

„A mostani férjem (...) az emigrációs cserkészzetnek a megindítója volt, amíg Németországban volt (...) 16 évesként ment biciklivel szedni össze a gyerekeket ott Németországban, és megindította az egész emigrációs cserkészcsapatot, és ő volt, aki ezt megcsinálta. És ő szervezte be utána a Bodnár Gábort, aki volt aztán ugye a főcserkész, nem főcserkész, hanem az egyik cserkészvezető, és akkor ővele dolgoztak.” (17.)

„1945-ben, a második világháború végén, amikor kisodródott a magyar hadsereg, meg az akkori Szálasi-kormány, azok a családok is voltak a lágerokban, Németországban, Ausztriában. A gond az volt, hogy mit csináljanak a gyermekekkel? Hát iskolákat indítottak be és cserkészetet. Ott kezdődött a cserkészzet.” (44.)

Két elmésélésben azonban újra előbukkan a cserkészettel kapcsolatos konfliktuspotenciál, nevezetesen az, hogy noha a cserkészzet a dipik társadalmához kapcsolható, a részvétel benne a későbbi generációk számára is nyitott – egy kemény feltétel megléte mellett: a jelentkezőnek tudnia kell magyarul. Míg ez a feltétel adott volt a dipik és első leszármazottai esetében, a későbbiek számára már nem volt magától értetődő. Főleg nem azon bevándorló rétegek körében, akik számára az amerikai integráció volt elsődleges, amelynek része az angol nyelv minél gyorsabb elsajátítása, hiszen – a dipik számára kissé érthetetlen módon – nem mindenki azért vándorolt az Egyesült Államokba, hogy ott magyarságát őrizze. Helyenként e nyelvi kérdést magyar iskolák létrehozásával igyekeztek kezelni.

„Tehát a cserkészzet elsősorban abból a generációból, vagy társadalmi közegeből nőtt ki magát, ami a Bodnár Gáboré volt, tehát ő az a klasszikus dipis. Az 56-osok

már egy új hullámot [alkottak], és egy kicsit veszélyesnek ítélt nézeteket valló társaság volt. Sokan sokkal magasabb..., nem is magasabb, hanem tehát értelmiségibb rétegekből származók [voltak], és ezért itt New York-ban is voltak ilyen ütközetek éppen Bodnár Gáborral szemben, hogy muszáj lazítani. Például azon a vas szabályon, hogy magyarul kell tudjon a gyerek. Ez ellen lázadtok ez a (...) réteg, [amely] azon volt, hogy minél hamarabb angolul, és csak angolul beszélni. Tehát nem is foglalkozni azzal, hogy magyarok vagyunk.” (31.)

„Mi, akik elkezdtük a cserkészetet még a háború előtt, a háború alatt, és kikerültünk Nyugatra (...) ugyanolyanok voltunk, mint a többi ott kint Németországban, Ausztriában. Ott is voltak magyar iskolák, tehát folytatták az iskolát, megtanulták a helyi nyelveket. Mikor ide kijöttek még mindig legtöbbjük táborokban élt, tehát magyar közösségekben. Amikor megérkeztek, ez 50–51-ben volt, lassan (...) letelepedtek, a gyerekek, azok akik ugye velem egykorúak, vagy hasonló korúak, azok még jól tudtak magyarul, és a régi cserkész vezetők Németországban megalapították a Cserkészszövetséget, mert azt még 48-ban betiltották. Ugye, amikor kikerültek ide Amerikába, akkor az én generációm lett a cserkészvezető, de mivel mind a magyar közösségekből jöttek, tehát a magyar nyelv nem volt probléma, nem beszélve arról, hogy akkor érkeztek Amerikába, tehát a környezet befolyása még nem volt olyan erős. Ahogy teltek az évek azoknak a gyerekei, vagy a fiatalabbjai, ahogy idősödtek, rájöttek arra, hogy amerikai iskolába járnak, és szükséges a magyar iskola.” (21.)

4.3. *A Külföldi Magyar Cserkészszövetség mint szervezet*

A Cserkészszövetség 1945-ös újjáalakulása segítette az emigráns cserkészcsapatok létrejöttét, amelynek vezetői a menekülttáborok elhagyása után új otthonaikban (Nyugat-Európában és a többi földrészen is) tovább működtették a mozgalmat. Míg a tagság (még jórészt menekülttábori feltételek mellett) 1949 körül 37 csapatba szerveződve mintegy 2100-ra volt tehető, addig jelenleg e számok mondhatni megkétszereződtek.

„1945 második felében már voltak cserkészcsapatok alakulóban. Ez a szervezet 1948-ban tengeren túlra került, Rio de Janeiro-ba, Sydneybe, Ausztráliába. 1949-ben, 50-ben, már Venezuelába, után az USA-ba, és máma a Külföldi Magyar Cserkészszövetség, alapjában véve a Kárpát-medencén kívüli magyarságnak a cserkészszervezete. Így a szövetségnek máma négy földrészen, tizenegy országban van hetven cserkészcsapata, ötven magyar közössége. Körülbelül négyezren vagyunk, ebből realisan, körülbelül 2400–2500 a gyermekkel foglal-

kozó cserkészvezető. A többi meg aki volt cserkész, aki cserkész támogató, és aki még cserkésznek érzi magát. Ennek a 4000 tagnak körülbelül ötven és hatvan százaléka van az Egyesült Államokban. Cserkészcsapatok vannak a Keleti parton, Boston, New York, Garfield - New Jersey, Washington, Carolina, Cleveland, Chicago, Pittsburgh, szóval magyar lakta városokban, San Francisco, Los Angeles. Azt mondhatom, hogy ahol van magyar közösség, ottan ritkaság, hogyha nincs cserkészcsapat, s ugyanúgy van magyar templom is. A cserkészletünknek a célja, ha szépen akarom kifejezni, akkor emberebb embert és magyarabb magyart nevelni.” (44.)

A cserkészlet, a cserkészcsapatok megítélése legtöbbször pozitív volt: volt, aki az egyházaknál is stabilabb, hosszabb távon fennmaradó intézményként jellemezte, és volt olyan vélemény is, miszerint az egyetlen országos, valóban működő szervezet.

„A cserkészlet az egész kiválóan működik, de hát az nem amerikai, hanem világszerte létező. De Amerikában nagyon erős, mert ott van a nagy cserkészpark Fillmore-ban, és a központjuk is New Jerseyben. Szóval ezeknek a fennmaradása nagyjából azt hiszem, hogy eléggé biztos. Hosszú távú, jobb alapon állnak, mint az egyházak.” (49.)

A Cserkészszövetség vállaltan militarista, centralizált struktúrára épül. Ez részben a cserkészlet hagyományaiból is adódik, de részben a több kontinensre kiterjedő szervezet koordinálásához is nélkülözhetetlen. A szervezetet egy intézőbizottság (ún. parlament) irányítja, amelynek részét képezi az elnökség, amely az operatív, mindennapi irányítást végzi. A legfőbb döntéshozó testület a közgyűlés. A szervezet felépítése földrajzilag kerületekre, azon belül pedig körzetekre oszlik. A Szövetség alapegységei a csapatok, amelyeket parancsnokok irányítanak. A csapatoknak legalább 12 taggal kell rendelkezniük, tevékenységüket pedig egy igazolt cserkésztsiszt, az ún. Fenntartó Testülettel közösen irányítja. A Szövetségen belül tizenkét külön táborban rendszeres és részletesen kidolgozott vezetőképzés zajlik: fiú-, lány őrvezetőképző, segédtsitzképző, kiscserkész őrvezető- és segédtsitzképző tábor, cserkésztsitzképző, három mintatábor (kiscserkész, fiú- és lánycserkész mintatábor), és három előkészítő tábor (Dobó István, Zrínyi Miklós és Corvina táborok), amelyeken az ún. magyar nyelvi- és kultúrismeretek ápolása zajlik.

„Van egy struktúránk, amit szívesen használunk. Időtlen militarista struktúránk van. Van az elnökség, van egy intézőbizottságunk, az intézőbizottságban az elnök-

ség, és tizenegy megválasztott személy ül, ezek reprezentálják proporcionálisan a világot. Van a három amerikai, két kanadai, egy ausztráliai, egy dél-amerikai és két európai benne. Ez negyedévente összetül, és alapjába véve, ezt úgy lehet venni, hogy ez olyan, mint egy parlament. A közgyűlés igazából igazából rábízta a szövetségnek a vezetését [a parlementre]. A gyakorlati, mindennapi vezetést az elnökség csinálja. Vannak vezetőtisztjei, van vezetőképző, kiscserkész, rover, ez a kiscserkész fajták, ezek ilyen szakmai miniszterek, mi nevezzük annak. Van egy gazdasági osztályvezetőnk, van egy sajtó osztályvezetőnk, szóval megvan egy ilyen hierarchiák. Akkor megvannak a kerületek: Európa, Dél-Amerika, USA, Kanada, Ausztrália, annak egy-egy főnöke. Például az USA-nak van négy körzete, a Keleti (New York, Boston, Washington), a clevelandi, ami Chicago, Pittsburg, annak egy főnöke, a kaliforniai, és a Venice. És Venezuelát kooptáltuk az USA-hoz, mert közelebb vannak fizikailag az USA-hoz, mint Brazíliához. Ez csak ilyen logikai dolog. Ezek koordinálják a helyi cserkészcsapatoknak a működését. (...) Ha egy cserkészcsapat parancsnok (...) például lemond és bejelentette a Fenntartó Testületnek (...), elvittem az [ügyet] intézőbizottság elé, (...) és megszavaztuk.”

„Strukturálisan vannak a felépítések. Namost ezeket a főnököket (...) az intézőbizottság nevezi ki, (...) így van ráhatása mindennek. (...) Nagyon kiforrott vezetőképző rendszerünk van, nyugodtan mondhatom, hogy a világcserkészletben a magyar rendszer az egyik legjobb, és a KMCSSZ-é az egyik legtaktikáltabb. Nekünk már van hatvanegy év tapasztalatunk, szóval felépítettünk egy ilyen létformát, hogy a tizennégy éves gyerek, az elmehet kiscserkész őrsvezetőre, vagy cserkész őrsvezetőre. Megtanul kis csoportokat [vezetni], tíz éven aluli, vagy tíz éven felüliekkel, hogyan kell foglalkozni. (...) Akkor ezeket a kis csoportokat koordinálni kell, ehhez van egy segédtisztképző tábort. A segédtisztképző tábortban van egy kiscserkész, és egy cserkész (...). Van egy cserkésztisztképző tábortunk, ahol a csapatokat vezetnék, és a csoportokat koordinálnák. A cserkésztisztképző tábort mi csak központilag csináljuk csak, csak az USA-ban, csak a Sík Sándor Cserkészparkban. A szövetség elnöke a tábortparancsnok, a szövetség elnöksége a képzőkeret, ott tíz napig nyúzzuk ezeket az embereket.”

Látható, a cserkészlet működése elképzelhetetlen hierarchikus szerkezet nélkül. Az elmeséléseken áthat, hogy a szerkezet önmagával hoz és továbbgerjeszt egyfajta militarista nyelvezetet is. A beszámolók ugyanakkor nagyon szilárd, megingathatatlan világszemléletről is árulkodnak, amelynek kiemelt része az ún. magyarságápolás. Hogy ez mit jelent, illetve, hogyan történik, arra a későbbiekben visszatérünk.

4.4. Cserkészcsapatok néhány jellegzetessége

A cserkészcsapatok szervezetileg szorosan kötődnek a centralizáltan működő Szövetséghez, ám az elemzés szempontjából megpróbáljuk ezt a szintet külön kezelni. Ez azért is fontos, mert a cserkészcsapatok a helyi magyar társadalmi szférához is rengeteg szállal kapcsolódnak, több helyen iskolákat működtetnek, és az egyházzal és más társadalmi szervezetekkel is együttműködnek különböző rendezvények alkalmából. A helyi társadalomba való integráltság mondhatni egzisztenciális érdek is, hiszen a csapatok önfenntartók, a Szövetség a helyi szervezetek működését csak szakmailag és nem anyagilag támogatja.

„Minden kiscsapat önfenntartó. A szövetség egy 150.000 dolláros vállalás, ez az évi költségvetésünk. A költségvetésnek a fele az rendezvényekből jön be, és rendezvényekre megy ki. Csinálunk egy akadályversenyt, (...) összejön háromszáz gyerek, mindenki fizet 25 dollárt, ezért kap ebédet, vacsorát, reggelit. Bejön 7500 dollár ebbe a cserkészparkba, 7500 dollárt pedig el is költünk az eseményre. Csinálunk egy vezetőképző tábort 200 gyerekeknek, bejön 40.000 dollár, ki is adunk 40.000 dollárt. Szóval 75.000 dollár ilyen öt nagyobb eseményből bejön, és ki is megy. A másik 75.000 dollár az pedig, egy főállású alkalmazottunk van, a főtitkár, [és elmegy] az iroda, (...) a Magyar Cserkészeti, Vezetők Lapja kinyomatására, (...) ösztöndíjakat fizetünk, (...) ilyenekre megy el a pénzünk. Ez a 75.000 dollár, ez pedig úgy jön be, hogy tandíjat fizetnek a cserkészek, ebből körülbelül 20.000 dollár jön össze. Ezt a naptárt ezt most kiküldjük 3.000 támogatóknak, remélhetőleg, olyan 1000 fog küldeni 5–6 dollárt, ez olyan 5–6.000. Évente kétszer van egy gyűjtésünk, vannak hagyományok, szóval így. Nekünk igazából a gondunk az, hogy több ötletünk van, mint amennyi pénzkeretünk van, és hát így egyensúlyba kell tartani, mert ha lenne kétszer ennyi pénzünk, arra is lenne ötletem. Most kezdünk egy cserkész alapot, remélhetőleg egy nagyobb összegpénzt lehet összehozni, és akkor a kamatból meg tudunk élni.”

A csapatok azáltal tudnak működni, hogy lokálisan forrásokat gyűjtenek. Ennek egyik fontos módja a cserkészbál, amelynek bevételeit igyekeznek felhasználni, de nagyon fontos a szülői hozzájárulás is. Az alábbi idézetek szerint egy cserkészcsapat éves szinten mintegy 10–15000 dollárral gazdálkodik:

„Körülbelül 1000 dollár marad meg a [cserkészbálon eladott] jegyekből, körülbelül 1000 dollár jön be a süteményszalából, 1500 a tombolából. (...) És akkor azt hiszem, a legjobban keresünk az adományokon. Szóval emberek, akik nem

jönnek a bábra, de küldenek egy csekket, és az azt mondanám, hogy körülbelül 2000–2500 dollár. (...) Ez összesen 5–6000 (...) Mindig jobb, ha több lenne (...), de jobb, mintha semmi lenne. Mondjuk eddig, nem volt nagyobb anyagi bajunk, szóval nem az, hogy minden kiránduláson nézem, hú, ez a kenyér túl drága lesz, olcsóbb kenyeret kell venni a gyerekeknek. De sajnós, mikor tervezünk programokat, azt is kell figyelembe venni, hogy jól van, nem megyünk egy háromnapos lovaglásra, mert az rögtön 4000 dollár lenne. És szóval azt is hozzáadom, hogy az a 2500 dollár adomány, az csak a bálról van, de azt mondanám könnyen, 4–5–6–10 ezer dollár adományt kapunk évente. Nem is úgy, hogy a csapatnak adnak csekket emberek, hanem hogy kell egy új sátor. És van, aki csak elhoz, és leteszi, és tessék, egy új sátor. És az rögtön 400 dollár. Szóval ez inkább úgy van, hogy hát egyik cserkésztvényünk szerint, a cserkész takarékos.” (9.)

„Amikor [a gyerekem] elkezdte a cserkészetet, akkor kértek fel formálisan, hogy legyek ennek a Fenntartó Testületnek az elnöke, aki a pénzügyi részt megteremti. Hát ez az egyik fő dolga. (...) A cserkészbál az egyik lehetőség. (...) Önkéntes adományokat gyűjtő akciókat, meg mindent kitalálunk, hogy adományokat gyűjtsünk erre. A csapatnak az évi költsége idestova úgy tízezer dollár, úgyhogy ezt nekünk valahogy meg kell teremteni” (4.)

Ákár a KMCSSZ-t, akár az egyes csapatokat nézzük, mindenképpen figyelemre méltó az önfenntartó, civil társadalomra épülő jelleg. A cserkészetre, ám a többi magyar szervezetre is érvényes, hogy teljes mértékben beágyazódnak az amerikai civil társadalmi modellbe, amelynek lényege az állami forrásoktól való független működés és az önkéntesség. Az önkéntesség a cserkészetnek is kulcsmozzanata, ám bizonyos vezetők esetében ez akár egy teljes főállásnak is minősülhetne.

„Amikor dolgoztam, akkor én reggel fél nyolctól este hatig dolgoztam, hazajöttem, vacsoráztam, levágódtam az irodámban és mondjuk héttől tízig, mondjuk hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek, szombaton egész délután, vasárnap egész délután cserkészkedtem: adminisztráció, kapcsolattartás, szerkesztés, megszervezés, ami kellett. (...) Most könnyebb, mert most nyugdíjas vagyok. Reggel kilenckor lemegyek, délután négy-ötig cserkészkedek. (...) Főmunkaidőben dolgozom. Profi cserkész lettem, fizetés nélküli profi cserkész.” (44.)

A cserkész – mondhatni törvénytörően, illetve a Légy résen! jelszóhoz híven – sosem pihen. Legalábbis erről számol be egy fiatalabb csapatparancsnok is, aki egész napos munkája mellett cserkészkedik, havonta legalább

60–70 órát szintén a cserkészetnek szentel, és évi két hetes szabadságát is a cserkészetre fordítja.

„Havonta lehetne jobban felmérni, mert havonta van egy nagyobb kirándulásunk, ahol az legalább egy 12 órás kirándulás, szóval nem esti kirándulás, egy napi kirándulás. Minden héten van egy két órás gyűlésünk. Avval, hogy vezetői gyűlés, készülés, ilyesmi, abból lesz egy négy óra gyűlés. Minden héten csak azzal, hogy drótposta, ilyesmi, az legalább még egy 5–6 óra. (...) És akkor még (...) duplázzuk meg a kirándulásnak az időtartalmát azzal, hogy kitervezem a vezetőimmel ezt. Az (...) 60–70 óra havonta, mondjuk. S akkor minden évben van egy heti tábor, ahol egész idő alatt cserkészkedünk, és azzal is mikor megy a szervezés, akkor egy kb. négy órát belegyűlünk minden nap három hétig. Szóval ez inkább olyan, hogy megvan a heti, a heti, mondjuk 5–6 óra hetente és 4 óra gyűlés. Szóval a 10 óra mindig megvan, s akkor a nagyobb eseményekre, a bálunkra, a táborunkra, a kirándulásunkra az még mindegyik külön hozzáadunk egy 20–30–40 órát.” (9.)

A cserkészet mint mozgalom és szervezet áthatja a résztvevők egész időhasználatát és szemléletmódját is, végső soron pedig önképét és identitását. A cserkészetben aktív személy számára a világ dichotomizálódik: egyik póluson van a cserkészet és magyarság mintegy összefonódva, másik oldalon meg minden, ami nem ezzel a két dologgal függ össze. A szervezet teljes embert, egész lényt kíván. Különösen érvényes ez egy parancsnok számára, aki viszonylag fiatalon már felelősségteljes (illetve annak hit tevékenységet) folytat, és rengeteget dolgozik is. Mintha egyfajta természetes szelekció is érvényesülne, a kiegész felé sodródó parancsnokot mindig van, aki felváltja, és így a szervezet prosperitása is biztosított.

„Én úgy lettem parancsnok, hogy sajnos itt nagyon kevés az olyan, aki már lelkesen dolgozik a magyarságáért. Szóval ez sok a munka, sok a tervezés, sok a felelősség. (...) Az önképem az nagyon a cserkészetből áll, az hogy mi is vagyok. Nagyon fontosnak tartom, hogy a következő generációnak legyen meg ez a választék, hogy ha akarnak ők is cserkésznek lenni, legyen meg ez az alkalom nekik. (...) [Tudtam] ez egy nagy kitüntetés, tudod, magasan vagy, hú de jó. De minél többet dolgozom benne, annál jobban értem, hogy ez nem csak kitüntetés, és nemcsak hogy kell, hanem hogy ezt fontosnak tartom, és hogy tényleg hiszek ebben a szervezetben és a célunkban.” (9.)

„Az egyik barátnőm volt a parancsnok. És ez nagyon sok munka, szülőkkal, gyerekekkel, templommal kapcsolatot tartani, nagyon sok munka és ő már csinálta 2–3- évig, és ő azt mondta, hogy kész. (...) Én meg most jöttem vissza, öt éve nem cserkészkedtem, nem fáradtam bele a bálrendezésbe, meg semmi ilyenbe. Így frissen jöttem vissza, tele energiával.” (1.)

A cserkészletben megkívánt ellenálló képesség és mások iránti felelősség felnőtt korban is hasznosítható. Még az amerikai haditengerészetben, az ún. navy-ben is, ami mintegy visszaigazolja a két szervezet hasonló militarista jellegét:

„A cserkészlet, szerintem, aki részt vett a cserkészletben, az mindenkire hatott. (...) A katonaságban kisegített az, hogy felelősséget kaptál. A cserkészletben, amikor fiatal vagy, már tizenégy, tizenhárom éves korodban felelős vagy őrsi tagokért. S a katonaságban is elég fiatal korban vagy felelős vagy millió dolláros gépekre vagy más katonákra, életekre.”

A cserkészletben nem hogy parancsnok, még őrsvezető sem lehet akárki. A szervezetben szigorú szabályok érvényesülnek az előléptetéseket illetően, és egyik alanyunk szerint, ha valaki 15 éves korára nem lesz őrsvezető, gyakorlatilag kiesik a szervezetből.

„A cserkészletben van egy sorrend, hogy 10 éves korig kiscserkész vagy, és akkor leteszél egy próbát. A vezető tesz fel kérdéseket, hogy a himnusz, népdalok, megvan minden próbára, hogy mit kell előírni. Akkor felavatnak nagycserkészszé, tehát 10 éven felül. És akkor ilyen 12–13 éves korban elkezdesz készülni egy ilyen őrsvezetői vizsgára, és aki leteszi ezt a vizsgát, az elmehet a táborba, és ha azt leteszed sikeresen, akkor felavatnak őrsvezetőnek. És hogyha felavatnak őrsvezetőnek, és amikor visszajössz, te kapsz egy ilyen kis 2–3–4–5–6 fős kis csoportot, és akkor te ugyanazokat a próbákat tanítod nekik. Könyvek vannak. Elő van írva, hogy mikor, milyen szezonba mit kell tanítani. (...) Egy csapatparancsnok feladata, hogy motiváld azt a gyereket, hogy tanulj a vizsgára, hogy akarjál része lenni a csapatnak, mert 15 éves kor után, ha nem vagy vezető, nincs feladatod a csapatban. (...) Vagy vezető vagy, vagy kiesel.” (1.)

Egy helyi cserkészparancsnok mindenképpen központi szereplő a magyar társadalmi (ifjúsági) életben. Ez néha azonban a legitimitás kérdését is felveti, amelyet egyik alanyunk életeseményein keresztül igyekszünk érzékeltetni: a harmadgenerációs parancsnok úgy érzi, magyar nyelvtudása nem tökéle-

tes, ezért mások számára ez negatívan hathat. A parancsnok számára pedig ez az állapot frusztrációt eredményez, hiszen hármás nyomás nehezedik rá: egyrészt funkciója beleilleszkedik egyfajta családi hagyományba, hiszen felmenői (apja, nagypapja) is aktív cserkészek voltak, másrészt állandó magyar megfelelési kényszernek van kitéve a helyi társadalmi életben, harmadrészt pedig a cserkészlet, a Szövetség irányába is tanúsítania kell jó magyarságát. Ő maga is érzi, hogy nyelvtudásán és magyarságismeretén még csiszolni kellene, ám éppen azért, amiért parancsnok, gyakorlatilag nincsen ideje arra, hogy „20 éves hiányosságait” pótolja. Igaz, e magyar „defekteket” igyekszik magánéleti vonatkozással pótolni, hiszen élettársa szintén cserkészkedik, és ráadásul éppen a cserkészlet által Tündérországnak tanított/hitt Erdélyből származik, és ezért lakásuk is tele van magyar szimbólumokkal. Az élettárs kiválasztásában amúgy nagy szerepe volt a helyi magyar társadalmi élet egyik központi figurájának, aki szintén erdélyi és történetesen rokona a kiválasztott társnak.

„Biztos vagyok abban, hogy például (...) a bálon vannak olyanok, akik nem az, hogy nem fogadnak el, mint magyar, de biztos csalódnak abban, hogy egy amerikai gyerek, aki nem is tudja ezt, nem tudja azt - az a parancsnokunk. És ez a csúcspontja a magyar ifjúságnak! (...) Az is a baj, hogy most mint parancsnok többet kell foglalkozzak más csoportokkal. Szóval ez van, mikor észreveszik. De akkor van a másik fele, aki látja, hogy még mindig próbálok részt venni ilyesmikben, és minden 56-os és 48-as megemlékezésen szavalok és ilyesmi. Szóval, amit lehet könnyen - nem az, hogy könnyen - de amit lehet rendszeren belül megtenni, azt megtehetem. De (...) ha meg is van a kedvem, nincs időm leülni magyar könyveket olvasni, hogy most betanuljak 20 év, bepótoljam a 20 év hiányt. Szóval, hogy ezt most mind megtanuljam. Sajnálom, de ez van. És a Szövetség is biztos egy kicsit szégyelli, mert mondom, most tettem le ezt a tisztii igazolványt, és mindenki más első alkalommal így levizsgázott a magyarságismereti [tárgyból], és én háromszor kellett próbáljam, mielőtt végre sikerült.”

A cserkészletben való részvétel okai többretegűek lehetnek: van aki csak informális okokból, egy baráti kör kedvéért, van aki családi hagyományba ágyazódva, ám van, aki magyar nyelvű társaság iránti vágya miatt. A részvétel előfeltétele a magyar nyelv megfelelő szintű ismerete, amiért gyakran kritika is éri a Szövetséget. Új tagok toborzása tudatosan is, külön feladatként és rendszerint a templomon (egyházon) keresztül zajlik, de gyakran mégis véletlenszerűen történik.

„Az idén már három új cserkészt toboroztunk úgy, hogy a feleségem elment a vásárlóközpontba, és hallotta, hogy az asszony magyarul beszél a gyerekhez. Odament és elkezdtek beszélgetni, megdumálta, hogy tudja-e, hogy van cserkészlet, nem tudom, itt-ott, és elvitték a gyereket cserkészletbe. Sok magyar nem is tudja, [hogy létezik a cserkészlet].” (44.)

Az elmesélések szintjén a rekrutáció kapcsán meglehetősen sarkos vélemény körvonalazódott, miszerint hasonlóan a többi magyar szervezethez, ez a kérdés az igazi kihívás a cserkészlet számára. Noha a teljes nemzeti önfel-számolást vizionáló jövőkép – a magyar szervezeti vezetőkkel ellentétben – hiányzik, az már negatívumként fogalmazódik meg, hogy a tagság növekedés helyett, inkább stagnál. Egyik alanyunk egyfajta intuitív statisztikai becslése alapján 100 Amerikában élő magyar származásúra jut egy cserkész. Kis, egy-két évtizedes történelmi távlatban azonban a tagság is csökken, hiszen alanyaink szerint míg a 70-es években az ún. „jubi táborokban”, azaz az 5 évente tartandó jubileumi táborokban még kb. 1800 magyar fiatal vett részt, a legutóbbi időkben már csak 800-an. Így nem véletlen, hogy megjelenik a nemzetféltes gondolata, amely mellett például etnikai sztereotipizációk is tetten érhetők az alábbi, valójában a rekrutációról szóló idézetben:

„Engem igazából nem érdekel, hogy az ember milyen színű, milyen vallású, honnan jött, ha beszél magyarul, és magyarnak vallja magát, olyan kevesen vagyunk, hogy. Én, ha be tudnám integrálni a cigányságot a magyarságba, azt is megtenném. Nekem, pedig nem vagyok liberális gondolkodású, de ilyen szempontból, a nemzet szemszögéből én úgy érzem, hogy nem tudjuk megengedni magunknak. Vagy megtanulunk szaporodni, vagy megtanulunk összetartani. Vagy mindkettőt, mert, ha nem fogjuk sem az egyiket, sem a másikat, lassan ki fogunk halni. Itt vagyunk nyugaton, ahol minden gyerek fontos a cserkészlet szemszögéből nézve, és a cserkészeti vezetőinknek azt tanítjuk, hogyha lát egy gyereket a templomban, akkor menjen oda, és beszéljen a gyermek szüleiével. (...) A cserkészletnek a pedagógiai módszere (...) a banda. Ha a bandában hárman vannak, az nem banda, ha haton vannak, az már banda.” (44.)

Az elmesélések szerint a cserkészcsapatok tagjainak fele lány, vallási megoszlás tekintetében pedig a katolikusok dominálnak. A lányok nem csak a tagság, hanem a vezetők körében is fele arányban vesznek részt, sőt, egyik vélemény szerint, mivel a lányok összetartóbbak, kitartóbbak, összességében is nagyobb arányban vannak jelen a cserkészletben:

„Egyenlő volt a létszám, amikor indultunk, de valahogy a fiúk nem tartottak úgy össze. Bár jóbarátok voltak. Valószínűleg, mert különböző korosztályok voltak, vagy nem tudom mi volt, de ők így egyenként kiestek. És utána hiába jött egy következő, mert így lassan eltűnt a mi korosztályunk és fiatalabbak lettek. Valahogy a fiúknál ez másképp volt. (...) Voltak fiúvezetők is, ugyanúgy mint lányok. Ezek ilyen fiús dolgok voltak, amiket csináltunk, hogy sátorba aludtunk, fát vágunk, meg fára másztunk, meg ilyenek. Nem tudom miért, de valahogy a fiúk kiestek, (...) valahogy nem alakult ki ez a fiúknál.” (1.)

4.5. Cserkészlet mint magyar szocializációs keret

Az amerikai (és nyugati) magyar cserkészlet egyik fontos, vagy talán a legfontosabb pillére a magyarságápolás, magyarságszolgálat. Ez a deklarált cél azonban nem ennyire egyértelmű minden résztvevő számára, hiszen a „magyar cserkészlet” is állandó kihívásnak van kitéve: noha a Szövetség felfogásában a cserkészletben a magyarságra nagy hangsúly fektetnek, a parancsnokok szintjén néha gond, hogy a „magyarrá” vagy a „cserkészetre” helyezték-e a hangsúlyt. Kihívást jelent ugyanis, hogy milyen mértékben tanítsanak magyarságot, és milyen mértékben „csomókat”, azaz cserkész-módszereket. Véleményük szerint sokkal könnyebb a csomókészítést tanítani, mint a magyarságot.

„A programunkban sokkal nehezebb a magyarság megtartása, mint a cserkészanyag. Nagyon könnyű csomókat tanítani. Ha van olyan, aki erősen magyar és nem annyira cserkész, az talál valamilyen módszert, hogy tudjon segíteni nekünk és tudjon a gyerekeknek segíteni. (...) Van 10 cserkész törvényünk, a tízparancsolat, de van magyarságon kívül is célunk, és ez mindig a legnehezebb döntés. (...) A cserkészletnek a legnehezebb kérdése, hogy mi is a fontos. A fontos az, hogy „magyar” cserkészek vagyunk, vagy hogy magyar „cserkészek” vagyunk. És ez mindig a parancsnoktól függ.” (9.)

A cserkészlet azonban elsősorban mégiscsak magyar szocializációs keretként működik: a belépés nyelvismerethez kötött, a tevékenységek magyarul zajlanak, a cserkészleten belüli képzések egy része valamilyen módon magyarságismerethez kapcsolódik, a fenntartók a helyi magyarság, illetve magyar szervezeti élet köréből kerülnek ki. Mindezek eredményeképpen nem csak a magyarságról szóló, többnyire a népi kultúra, illetve irodalom- és történelemcentrikus (logikus módon szelektív) ismeretek bővülnek, hanem

magyar érzelmi kötődések, informális, baráti körök alakulnak ki, sőt a cserkészlet bizonyos értelemben a magyar házassági piacnak is részévé válik.

„A cserkészeten belül ismertük meg, hogy mi az a kántálás, mi az, hogy március 15., mi az, hogy október 23. Minden ilyen magyar dolgot a cserkészeten belül ismertem meg. Emlékszem, hogy amikor ideköltöztünk, nem tudtam, hogy mi ez az októberi felhajtás, miért jön mindenki össze, és miért mond mindenki verseket. Szóval ezt Magyarországon ezt nem így adták elő, ez nekem mind új volt. Szóval minden ilyen magyar bármit is a cserkészeten belül ismertem meg.” (1.)

A közös kirándulás, táborozás mint motívum végighúzódik az egész cserkészmozgalmon. A táborozások során kialakított „kis magyar sziget” jelenti az egyik legnagyobb vonzerőt, illetve az elmesélésekben is e táborozások jelennek meg, mint közösségalkotó tényezők. Több interjúalanyunk is beszámolt arról, hogy a táborozásnak nem a természet közelsége, hanem sokkal inkább a humán oldala, azaz az emberi kapcsolatok elmélyülésének lehetősége jelentette az igazi élményt.

„Amikor ideköltöztünk (...), senkit nem ismertem. Elkezdtem egy iskolába járni, ahol én nem beszéltem angolul, mindenki más csak angolul beszélt. És volt ez a cserkészlet, ahol mindenki csak magyarul beszélt. Oda sokkal könnyebb volt beilleszkedni, mint egy amerikai iskolába. És voltunk kb. tízen majdnem egykorú lányok, barátnők lettünk, minden szülinapot együtt töltöttünk. Minden nyáron egy hetet vagy két hetet együtt táboroztunk, és ezek voltak az igazi ilyen barátságok. Ezért nekem fontos volt, szerettem járni és mentem tovább az ilyen vezető kiképző táborokba, de nem is azért mert én annyira szeretek sátorba lenni egy hétig meg minden, hanem azért, mert ott voltak a barátnőim és ez így összetartott minket.” (1.)

„A gyűlések mellett vannak hát a kirándulások. Minden tavasszal, minden ősszel van egy hosszabb tábor, és utána a csapat nyári tábora, ami egy hetes nyári tábor, ahol tényleg hát egy ilyen kis falut varázsolunk az erdő közepén, ahol harminc-negyven gyerek csak magyarul beszél, angol szót nem hallanak, mert tényleg el vannak zárva az amerikai világtól.” (4.)

Ez a már-már idealizált magyar sziget-világkép kissé árnyaltabbá válik azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a gyerekek egymás között gyakran továbbra is angolul beszélnek, ugyanis akár a rendszeres heti találkozásokon, vagy akár egy elkülönített magyar világban is, idő szükséges, amíg átállnak

a magyar nyelv folyamatos használatára. A gyerekek szempontjából a magyar (cserkész)táborban a szülők vagy a felnőttek felügyelete hiányában való angol kommunikáció éppen közösségszervező huncutságnak is bizonyulhat.

„Amikor a tíz napos jubi [értsd: jubileumi] tábor volt, az első három napban nem hallottál mást, minthogy Beszélj magyarul, Beszélj magyarul! A negyedik nap már kevesebbet hallottad, a hetedik-nyolcadik nap már egészen ment, mert a gyerekek is át kell állnia. A gyereket meg kell érteni, hogy mivel kínlódnak.” (44.)

„A cserkészetbe csak magyarul beszélő gyermekeket vesznek föl, minimális szinten beszéljen az a gyermek, aki cserkészetre jár. De ott is sokszor megtörténik, hogy egymás között sokszor angolul folyik a társalgás.” (11.)

A cserkészetbe való belépés feltételeként állított magyar nyelv megfelelő szintű ismerete megosztja az amerikai magyar szervezeti vezetőket, illetve szülőket. Egyik véleménycsoport szerint ez megkérdőjelezhetetlen elvárás, amin nem szabad változtatni, hiszen a szülők azért adják a cserkészetbe a gyereket, hogy anyanyelvi kompetenciái erősödjenek. E logikában a magyarul nem beszélő gyerekek nem kívánatosak a cserkészetbe, és szintén negatívan tekintenek az olyan szülőkre is, akik a cserkészet után így fogadják gyerekeiket: „Charming, how was scouting?”

„Mi megkapjuk a gyereket, hetente egyszer, maximum három órát. Most az alatt a három óra alatt mi megcsináljuk, amit csinálunk, és a gyerek kimegy az ajtón, és ott áll az anyuka, és azt mondja: “Charming, how was scouting?”, vagy “How was cserkészet?”. És akkor az ember tépi a haját, mert megakarja folytatni az édesanyját, mert nem támasszák alá, amit mi csinálunk. Ugyanakkor van magyar család, ahol otthon is magyarul beszélnek, magyar iskolába jár a gyerek, cserkészetben, és egészen, mondjuk azt, hogy nem tudják eladni Magyarországon a gyereket. Ezzel kínlódnak, és ezt próbáljuk elérni, hogy egy olyan szinten tudjon a gyerek, hogy megmaradjon a magyarságunk.” (44.)

A másik véleménycsoport szerint ez a rigid, magyar nyelvismereti elvárás már idejétmúlt, amit mindenképpen újra kellene gondolni, hiszen miközben csökkent a tagok száma, gyakran előfordul, hogy egyeseket elutasítanak, mert nem beszél jól magyarul. E logikában a nyelvi felzárkóztatásra, a bevonásra kell helyezni a hangsúlyt. A két vélemény között feszülő dilemmát van, ahol a magyar iskola megtudja oldani, hiszen az iskolában igény szerint lehetséges olyan csoportot működtetni, amely e felzárkóztatásra helyezi a hangsúlyt.

„Nagyon nagy dilemma, mert a cserkészlet az a szervezet, amely tényleg bizonyos mértékben megtanítja a gyerekeket még jobban magyarul, meg amit a szülők nem tudnak, meg ápolni a nyelvet, meg a hagyományt, ami nálunk fontos, mert én egy bizonyos mértékben ilyen tradicionális vagyok. De ugyanakkor én ismerek szülőköt, meg gyerekeket, akik el akartak volna menni cserkészletbe, de nem tudnak, mert nem beszélnek magyarul, és akkor elveszítjük azt az értéket is.” (43.)

A cserkészlet mint magyar szocializációs keret alapvetően önjáróvá válik. A magyar kultúra mondhatni népi-konzervatív felfogásának intézményesült világaként valójában teljesen mindegy, hogy a világ mely részén működik. Sajátos paradoxon is kibontakozik, ugyanis az elkötelezett résztvevők számára ez az önmagáért való magyarság válik fontossá, és nem például a jelenlegi magyar kultúra nem csak népiségre, vallásos hitre épülő sokszínűsége.

„Tulajdonképpen az itteni ifjúsági mozgalom a magyarok körében az a cserkészlet. A helyi magyarságból nehezen tudsz olyan fiatalot kiválasztani, aki végül is nem a cserkészleten keresztül megy ezekbe a dolgokba, és aztán utána a vezetőjük is ezekből a garnitúrákból kerülnek ki. A népi vonalnak az egyik alap gárdája is a cserkészleten keresztül kerül [ki].” (32.)

4.6. Cserkészlet mint oktatási, képzési helyszín

Az előbbieken már említettük, hogy a cserkészletben különböző táborokban vezetőképzés folyik, illetve külön előkészítő táborokban magyar nyelvi- és kultúrismeret ápolása is zajlik. Nevelési céljait a cserkészlet korosztály specifikus ún. próbarendszereken keresztül igyekszik elérni. Egy adott korosztálynak szóló próbához 5 alpróba tartozik, amelyek a következő területeket érintik: jellemnevelés, cserkészstudás, embertársak szolgálata, magyarságismeret, testi teljesítmény. Röviden, a cserkészlet cselekvő életmódra, magyarságismeret felhasználására, jellemnevelésre koncentrál.⁴⁹

Nézzük meg a fenti deklarált célok, hogyan jelennek meg interjúalanyaink elmeséléseiben.

„Kiképzőtáboraink általában tíz naposak. (...) Jellemnevelés, csapatvezetés, lélektan, magyarságismeret, közösségi kapcsolatok, egy kis néprajz, bedobunk tábortűzvezetést, szóval azok a feladatok, amit egy felnőtt és egy csapatvezetőnek tudnia kell, hogy meg tudja szervezni a programot, a vezetői gárdáját be

⁴⁹ Minderről részletesebben ld. Dömötör i.m.

tudja megfelelően osztani, programot tudjon adni, felismeri a problémát. Ezért csinálunk lélektant, a pszichológus beszél más és más korosztályokról. A sorskérdésekről tárgyalunk, vannak hosszú vitáink a jellemnevelésről, fegyelmezésről, szex, alkohol, kábítószer, mindezek a modern világnak a problémái.” (44.)

Az, hogy kik oktatnak részben változó, helyenként egyházi személyekre támaszkodik, ám a vezetőképzésben meglehetősen állandósult személyeket is találunk. A cserkészlet bizonyos értelemben kitermeli saját „oktatóit”, „képzőit”, hiszen már egy őrben is az őrvezetőnek „foglalkozni kell a gyerekekkel”. Szociológiai értelemben azonban mindenképpen szembetűnő, hogy az említett, stabilnak tekinthető oktatói gárda jobbára műszaki végzettsége mellett oktat humán tárgyakat:

„A jellemnevelést azelőtt egy jezsuita pap tartotta, amióta őt hazavitték Magyarországra, azóta én [a mérnöki végzettségű] tartom, én vagyok az aki azt tartja, amit muszáj. A munkaterv-készítést azt régen én tartottam, most a Dömötör Gábor tartja, aki IBM igazgatója volt Braziliában, egy nagyvállalatnál. A néprajzot, a lélektant, pszichológus, jellemnevelést nagyjából én, bár próbálunk behozni lelkészeket, papokat, hogy ha lehet, de nem mindig sikerül. A magyarságismeret itt igazából már inkább elvetett dolog (...), [hiszen] amire a tagot föl vesszük a táborba, őneki már egy magyarságismereti vizsgát kell végezni. [Itt a táborban] például Márait olvasok föl a zászló fölvonásától a levonásáig, hogy halljanak Márait.”

A cserkészleten belüli előléptetésekhez vizsgákat kell tenni. A vizsgák egy része írásbeli, másik része gyakorlati próbákból áll. A szervezet centralizált működéséhez tartozik, hogy az írásbeli vizsgák javítása a garfieldi (New Jersey) központban történik. A gyakorlati rész helyben történik, amelyet korábban vezetői rangot szerzett tagok bevonásával bonyolítanak.

„Mindenki egy őrben körülbelül egykorú, és az őr egyszerre próbálja meg letenni azt a vizsgát, meg egyszerre próbál meg elmenni a táborba. (...) És így alakul ki, hogy ki lesz vezető. Szóval ez egy ilyen konkrét vizsga, gyakorlati és írásbeli része is van. (...) Az írásbelin, mindenki beül egy terembe, és ír. Azt az egyik volt parancsnokunk csinálja, a Péter apukája. Ő felügyel, amíg írják, aztán összehajtogatjuk és elküldjük New Jerseybe, a központba. Minden csapat oda küldi, és ott javítják ki a vizsgát. És a másik rész a gyakorlati, hogy csomókat kötni, kérdésekre válaszolni, elsősegély, meg mit tudom én mi. (...) Aki csinálja a vizsgákat, hív, hogy ezen a szombaton lesz a vizsga, és ki ér rá? Azok a vezetők, akik

ráérnek, idősek, fiatalok mindegy, [elmennek] és ott ilyen kis állomások vannak, és ott mindenkinek megvan a feladata.” (1.)

Noha a cserkészzet a leghatékonyabban megszervezett intézménynek tűnik, a tananyag tekintetében mintha mégis autonómiát biztosítana a tagszervezeteknek. Legalábbis ott, ahol a cserkészzet magyar iskolát működtet, nagy valószínűséggel az oktatott tartalmak eltérnek egymástól. Mindez alól kivételt képeznek a vezetőképzésben használt tankönyvek:

„Tartottunk például (...) ilyen iskolai konferenciát, összeegyeztetni a dolgokat. A torontóiak itt voltak, vagy a keleti tengerpartról, meg innen középről, de valahogy úgy tűnt, hogy a társadalmi összetétel más, (...) és emiatt minden iskolának más volt a dolga. Megvoltak a tankönyvek, voltak olyan helyek, ahol az csak olyan vezérelv volt. Úgyhogy az volt az általános megállapítás, hogy tudunk egymásról, de nem ugyanazt az anyagot használjuk, kivéve ezt a cserkészvezető anyagot.” (21.)

A „tankönyvpiac” valójában visszaköszön az amerikai magyarok anyaországhoz való konfliktusos viszonya is: van, aki elfogadja Magyarországot, mint partnert, és van, aki továbbra is elutasítja az anyaországi kezdeményezéseket. Az elmúlt években történtek kísérletek új tankönyvek magyarországi készítésére is, ám ezek elfogadottsága sem egyforma.

„Ezek olyan tankönyvek, amiket nehéz volt elfogadtatni épp azért, mert ez hiányzott belőle vagy az hiányzott belőle. De voltak olyan cserkészcsapatok és közösségek, ahol elfogadták, csak ez nem volt általános. Az általános kép inkább az volt, hogy a Hornai Gabriella néaninek az összeollózott irodalom története meg ilyesmi, ami tényleg csak egy részét mutatja be a tudnivalóknak és tendenciózus. (...) Két évvel ezelőtt egy csoport szerkesztett egy könyvet a külföldi magyaroknak, ami szerintem jó. (...) Ez egy általános könyv, mert néprajzi elem van benne, történelmi elem van benne, a mai társadalommal foglalkozik. (...) Ezt mi próbáltuk terjeszteni a saját körünkben, mert ez egy ilyen, ami ad elég információt és ismereteket a mai magyarság életében, amit azok a régebbi könyvek nem nyújtanak.” (47.)

Az, hogy mit és hogyan oktatnak, korosztályonként és célcsoporttól is függ. Különböző foglalkozásokon, ún. kerettörténeteken keresztül mélységben és mennyiségben is mást oktatnak például az őrsvezetőknek, és mást

a segédtiszteknek, tisztéknek. Ebben konszenzus van a fiatalabb és idősebb cserkészek között is.

„Mindegyik szinten megvan egy megkívánt tudás. Az őrsvezetőknek van egy földrajz, irodalom, történelem, néprajz, körülbelül száz oldalas füzet, amit önekik fűjni kell. A segédtiszteknek már van egy kétszáz oldalas, több irodalommal, több földrajzzal, a tisztéknek ezt mind kell tudni. A Bakosék által kiadott *A haza a magasban* könyvnek az utolsó száz oldalát, ami mondjuk a modern magyar történelem, irodalom, képzőművészet, a nyugati magyarságról szól, azt kell tudni, és egy vizsgát kell tenni.” (44.)

„A szövetségnek van egy a magyarságismereti tanfolyama, amiben benne van földrajz, irodalom, történelem és szóval minden, a 14 éves őrsvezetőnek van egy egyszerű szinten, mi az aranybulla, ilyesmi. De mikor már tisztí igazolványt kérsz, akkor az már sokkal nehezebb kérdések. (...) Kérnek egy ilyen nagy könyvet elolvasni, a *Haza a magasban* könyvet olvastuk, az egész első kötetet és hát sok jó volt benne. És sok jót elfelejtettem már.” (9.)

Ennyi magyarságismereti oktatás után kissé meglepő, hogy arra a viszonylag egyszerű kérdésre, hogy Magyarországnak, vagy a határon túli egyes régióknak körülbelül mennyi magyar lakosa van, a megkérdezett, cserkészletbe aktív szerepet vállaló személyek nem tudtak válaszolni, vagy legalábbis nagyon pontatlan választ adtak.

„*Kérdező:*(...) Magyarországnak szerinted hány lakosa van?

Válaszadó: Hány magyarországi magyar van? Fogalmam sincs. Az a vicces, hogy ebből vizsgáztam tavaly, de már elfelejtettem.

Kérdező: Ez most nem vizsga, csak kíváncsi vagyok.

Válaszadó: Hat millió.

Kérdező: Azt mondtad korábban, hogy tudod, hogy Erdélyben is élnek magyarok. Ott szerinted hány magyar van?

Válaszadó: Négymillió. Nem. Kétmillió. Hárommillió? Mondjuk ez a baj, hogy őszintén fogalmam sincs, de sokan. A barátnőm Marosvásárhelyről van és tudom, hogy ott élnek magyarok.”

„*Kérdező:* Magyarországnak mekkora a lakossága?

Válaszadó: 8 és 10 millió között.”

„*Kérdező:* Erdélyben hány magyar él, szerinted?

Válaszadó: Azt nem tudom.

Kérdező: Picit bővítjük. A Kárpát-medencében hány magyar él?

Válaszadó: Azt sem tudom.

Kérdező: És ezeken a vizsgákon ahol van magyarságismeret, nem voltak ilyen típusú kérdések?

Válaszadó: De, abszolút. De én azt már nagyon régen tanultam.”

Érdekes ellentmondást lehet itt tetten érni: miközben az etnikai, nemzeti identitás kitermelése, fenntartása mondhatni intézményesítve zajlik a cserkészeten keresztül, ennek az identitásnak jelenbeli és kifejezetten kognícióra épülő vonatkozásai bizonytalanok. Ennek eredményeként a megélt etnikus identitás inkább mozgalmába szerveződő, múltba hajló és emocionális töltetű lesz, és nem a jelen tényeit figyelembe vevő, valóságismeretekre épülő egyensúlykereső beállítódás. A cserkészek számára bizonyos értelemben a magyarságra vonatkozó konkrét ismeretek egy tananyag részeit képezik, és mint ilyet – természetesen - könnyen el is lehet felejtetni. Ám ettől a cserkészet mint szervezet tényleg sokak számára nyújt valamiféle életen át tartó magyarságélményt, amelynek kialakítása és fenntartása részben személyközi, családi viszonyokon, illetve a fiatalok életéhez tartozó sajátos, cserkészetbe ágyazott ifjúsági kultúra által történik.

4.7. Cserkészet mint az ifjúsági kultúra terepe

A cserkészet legnagyobb megtartó ereje – interjúalanyaink elmesélései alapján – a fiatalok számára felkínált közösségi élményben keresendő. A cserkészetben résztvevőknek nem csak a magyar nyelvet kell ismerniük, hanem a későbbiek folyamán azonosulniuk kell a cserkészet tízparancsolatával:

- 1. A cserkész egyenes lelkű és feltétlenül igazat mond.*
- 2. A cserkész híven teljesíti kötelességeit, amelyekkel Istennek, Hazájának, embertársainak, és magyarságának tartozik.*
- 3. A cserkész, ahol tud, segít.*
- 4. A cserkész minden cserkészt testvérének tekint.*
- 5. A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú.*
- 6. A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz és kíméli a növényeket.*
- 7. A cserkész felelősségteljesen jár eljuttatni a jóvalékkal és készségesen engedelmeskedik.*
- 8. A cserkész vidám és meggondolt.*
- 9. A cserkész takarékos.*
- 10. A cserkész testben és lélekben tiszta.*

Há puszta csak e cserkésztestvényt vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az Isten, Haza, embertársak és magyarság melletti elköteleződéseken kívül

az igazmondásra, természetszeretetre, felebaráti szeretetre, takarékosagra és hierarchikus szervezetben való engedelmisségre tanít. Ezek az értékek tehát egyrészt az etnikai identitás erősítésére, másrészt pedig engedelmisségre és valamiféle weberi értelemben vett protestáns etikára⁵⁰ sarkallnak. Nagy kihívás ezért a cserkészlet számára, hogy a fiatalokat olyan értékrendszer szerint nevelje, amely rengeteg ponton konfliktusba kerül a mindennapi ifjúsági kultúrával. Az ifjúsági kultúra globalizációs kontextusban és ráadásul az Egyesült Államokban a fogyasztásra épül, sok vonatkozásban pedig az ifjúsági „kísérletekre”, a szabadidő tudatosabb használatára, a drog, szex, alkohol kipróbálására. A fiatalok ugyan veszélyeztetettebbé válnak, de ezek a kísérletek közösségteremtő erővel is hatnak.⁵¹ A cserkészletbe járó fiatal egy minden szempontból más kultúrával, értékrenddel találkozik: magyar nyelven, szigorú szabályok szerint a mindennapi kultúrájának, az iskolai kortárs csoportok tapasztalatainak gyakran ellentmondó dolgokat talál. Ebből a cserkész számára óhatatlanul komoly belső ellentmondások támadnak, míg a cserkészletet működtetőknél ez komoly kihívást jelent. Utóbbiaknak ugyanis olyan közegben kell átadniuk információkat, értékeket, ahol ezek a mindennapi kultúra felől nézve ósdinak, avítottak tűnnek. Egyik alanyunk szerint például nagyobb kihívás a szüzesség megtartása mellett érvelni, mint Nagy-Magyarország széteséséről beszélni.

„Hetente megkapjuk két-három órára a gyereket, a gyerek elmegy az iskolába, angol közegben, a szokásos nyomás rá, hazajön és, ha szerencsénk van, akkor az asztalnál még magyarul beszél a szüleivel, miután fölmegy a szobájába, isten tudja, milyen zenét hallgat, mit néz a tévén, és péntek este elmegy a haverjaival. (...) Azt vesszük észre, hogy [míg korábban] majdnem elvettünk dohányzó cserkészt, most hirtelen többen jelentkeztek, hogy hol van a dohányzó hely. Szóval kezd Amerikába visszajönni a dohányzás. A kábítószer (...) egy tizenhat-tizenhét évesnek vagy ellenáll, van, aki ellenáll, vagy nem, és ezzel kell neki harcolni. Az alkohol, ami a magyaroknál egy általános probléma, az nálunk a cserkészletben egy ideig probléma volt, főleg az előző vezető nemzedékben, akkor visszaesett, és most kezdjük észrevenni, hogy a táborban (...) sört ivott a gyerek. Rákérdezel, bevallják, átadják, kiöntjük, de azért kezd megint visszajönni. És a negyedik, az a szex, az erkölcsi normák, amit a televízión látnak, amit az utcán látnak a gyerekek, az ellen mi próbálunk tenni. Ez sokkal mitikusabb,

⁵⁰ Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat, Budapest.

⁵¹ Az ifjúsági kultúra szociológiai értelmezéséről lásd: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Belvedere, Szeged, 2006.

mint a Nagy-Magyarország, azt magyarázni a gyerekeknek, hogy szűz legyen, tartóztassa magát. A cserkésztörvények (...) abszolút dolgokat kívánnak meg a modern világban, és próbáljuk betartatni, ezek ellen még extra kell harcoljunk. Szóval ezek még komoly kihívások.” (44.)

A cserkésztörvények betartásának és a kihívások meghaladásának mindenképpen fontos hozadéka, hogy az egyik célkitűzés, nevezetesen a „testi teljesítmény” látszólag lenyűgözi egyik (Magyarországon született és felnőtt) interjúalanyunkat:

„Ezek a cserkész gyerekek megtanulnak mindent, és sokkal, de sokkal keményebbek, őszintén megvallva, mint a más, ilyen amerikai gyermekek, akik már csak televíziót, internetet nézik. Ők is ebbe beleesnek nyilván. De azért hétvégenként, amikor elmennek, és a szülők nagyon keményen viszik őket táborokba télen, és ott vannak, és ott alszanak kint a hóban. Én tudom, hogy ez így van, ez nem mese. Szóval, nem egy ilyen kis nyavalyás társaság.” (29.)

E cserkésztörvényekből és a megtartásukból eredő kihívások által a szervezet különböző szintjein közösségek kovácsolódnak. Már pusztán a magyar nyelv kizárólagosságra törekvő használata is belterjességre utal, amelyet átszőnek és megerősítenek az informális kapcsolatok és a baráti körök. Az életük vagy legalábbis szabadidejük nagy részét a cserkészletnek áldozó fiatalok számára ez a szervezeti élet egyben a párkapcsolati kísérletezés szinte egyetlen színterévé, vagy komolyabb elköteleződés esetében a házassági piac részévé válik. (Néhány véleményből ugyan nem lehet általános, messzemenő következtetéseket levonni, ám itt megjegyzendő, hogy többen is utaltak arra, hogy a cserkészletben való közös részvételből született házasságok valójában nem voltak hosszú lejáratúak.) A cserkészlet a fiatalok számára elsősorban élmény, amelyben csak szívvel-lélekkel érdemes részt venni. A vezetők szerint az élményben való részvétel által valósítják meg jellemnevelési és magyarságnevelési céljaikat. Az itt kialakult barátságok életre szólnak, a cserkészlet sok szempontból referenciává, a későbbi társadalmi kapcsolatok meghatározó részévé:

„Nagyon gyér körülmények között (...) voltak az őrsi összejövetelek. Nagyon fontos összetevője volt az én tudatomnak leginkább egy ok miatt. Egy hely, ahol mások is magyarul tudnak, ha nem is beszélnek mindig, mert ahol lehetett nem magyarul beszélünk, ahol nem felügyelet alatt voltunk. (...) Az első feleségem egy cserkész lány volt szintén. Tehát az a viszonyulási pont nagyon erős,

nagyon-nagyon fontos eleme volt az életemnek, más gyerekeknek is. Tulajdonképpen nem annyira a cserkész foglalkozás miatt, hiszen olyan történelemről beszéltek, amit nem is tudtam beazonosítani azzal, amit tanultam az iskolában. De egy érdekes, sajátos dolog volt számomra, hogy van ilyen is. Népdalokat, egy egész népi kultúrát, nagyon erős tudatát felébresztette, és az élvezetét is. És társadalmi kapcsolódási pontokat jelent mai napig, [hiszen] azok, akikkel akkor együtt voltam, azokat mind ismerem, és mind jóba vagyok. Nem mind, de sokakkal. Tehát ötéves koromtól egészen 14 éves koromig nagyon aktívan vettem részt a táborokban, őrsvezető, rajvezető voltam.” (31.)

4.8. Cserkészlet mint családi „örökség”

A cserkészetről szóló elmesélésekben szembevetődik a családi, rokoni szálak gyakori ismétlése. Bizonyos értelemben a cserkészletben való részvétel családi „örökségnek” vagy hagyománynak tekinthető. Ez természetesen azzal függ össze, hogy a szülőknek óriási szerepe van a mozgalomban, hiszen az ő áldozatvállalásuk és elkötelezettségük nélkül mindez nem működhetne. Ennek eredményeképpen a szervezet működtetése lokálisan gyakran valamiféle „családi vállalkozásszerű” intézménynek tűnik, amelyben fontos a szülő-gyerek kapcsolat, az újak felvétele pedig a „ki-kinek-a kicsodája” elvén is működik.

„Minden cserkészcsapatnak van egy fenntartótestülete, az megbeszélte e körzeti parancsnokkal, hogy a Horváth Péter helyett a Kocsis Mihály lesz a csapatparancsnok. Ezt levélben, fölhívtak és megmondták nekem. Én elvittem az intézőbizottság elé, hogy Horváth Péter ezek az okok miatt lemondott a csapatparancsnokságról, Kocsis Mihályt ajánlom, ennyi éves, ő az édesanyja, te vagy a nagybátyja, szóval a cserkészek eléggé [így működnek].” (44.)

Mindez az értelmezés szintjén talán két tényezővel hozható összefüggésbe: az amerikai tömegtársadalom anonimitásával, illetve a magyar szervezeti élet fenntartásában szerepet játszó fontos családok („dinasztiák”) létevel. Az amerikai magyar társadalmi élet megértése egyrészt feltételezi a korábbiakban itt-ott már említett nagy amerikai földrajzi kiterjedésekkel való számolást, illetve az amerikai társadalomba való integrálódás anonim jellegét. Az önmagára és magyarságára értelemszerűen büszke egyén névtelenül integrálódik a társadalomba, ezt kompenzálva viszont természetes igényként jelentkezik számára a közösség ígértét hordozó személyhez kötöttség. Az elmesélésekben ez úgy jelenik meg, hogy a történeteket, eseményeket

gyakran személyekhez kapcsolják. Az elmesélőnek ez annyira természetes, hogy észre sem veszi, hogy a kérdező nem része ennek az informális világnak, azaz minden szereplőt nem ismerhet.

„Balassi Endre egy fiatalember, aki középiskolai tanár (...) Van neki a legidősebb fia, János katona, a következő fia, a Péter az a Cserkészszövetségben egy nagy fej, és annak a felesége az Ilike, aki szintén lánycserkész parancsnok volt egy rövid ideig, és két kislányuk van.” (17.)

A kiterjedt családi kapcsolatok nem csak a cserkészzet, hanem a magyar szervezeti életben is meghatározóak. A családi hálózatok átszövik egy helyi társadalom működését, és ennek eredményeképpen a családtagok több intézményben is meghatározó szerephez juthatnak. E jelenségben nem valamiféle összeesküvés hálózat elemeit kell látni, hanem azt, hogy a szervezeti életben való aktivitás a családi szocializáción keresztül „öröklődik”. A magyar közösségi életben aktív szülői minta átadódik, és a szervezetek generációváltásánál e szülők gyerekei nagyobb eséllyel indulnak a „pozíciószerezésben”.

„A cserkészzetnek megfelelőképpen el tudtam végezni a vezető tábortokat. Azt is kis korom óta csináltam, tizenkilenc évesen a segédtszti képzőt is elvégeztem, és át is vettem a cserkészcsapat vezetését. (...) Most kevésbé cserkészkedem, most azt átadtam a testvéremnek, az öcsémnek, meg a kedves felesége, Ildikó vezetik most a csapatot. Na, mondhatom azt, hogy mindkét húgom és öcsém is, hogy a magyar iskola szempontjából, meg a cserkészzet szempontjából ugyanezt a pályafutást végezték ők is, ezt csinálták.” (30.)

„És mindenki cserkész volt, apám volt a parancsnok előttem itt (...) 82-től 90-ig, úgy tudom. Szóval ez a cserkészzet és az egész [íteni] magyarság majdnem hogy családi szokás. (...) A magyar szokásaink inkább az apámtól jöttek (...) 2 éves voltam, mikor először mentem táborba. Mindig voltak 17 éves fiúk, akik futottak és én parányi kis lépésekkel próbáltam követni. Mikor megkérdezték, hogy mi vagyok 5–6–7 évesen is azt mondtam, cserkész. Minden péntek este elmentünk cserkészetre, visszajöttünk, ittunk egy kakaót, és akkor elmentünk ágyba. És ez volt a szokás, ez volt a családi, az összekötő kapcsolat. Hogy más iskolákba jártunk, mert én fiúiskolába, nővérem csak egy lányiskolába. Apám dolgozott nagyon sokat, szóval ő este is tanított az iskolánál, nem láttuk. Tehát a cserkészzet volt egy nagyon összekötő alkalom.

Az öcsém most Clevelandban egy segédtiszt, (...) a bátyám itt van, most születt meg a harmadik gyereke, ezért most ő nem cserkészkedik, de most máshogyan szolgál a következő generációnak. És a nővérem, az ő férje katonaságban van, és mindenhova kell költözzön - most éppen nem is tudom, hogy hol van. De négy gyerekével még mindig cserkészkedik, eljön táborunkba. Most elment egy szövetségi táborba New Yorkba (...) Ezen a szövetségi táboron voltak testvérek, unokatestvérek, kilencen vagy tízen. Szóval ez a cserkészlet nagyon része a családuknak.” (9.)

4.9. Cserkészcsoportok közötti kapcsolatok

A cserkészcsoportok más országokkal, avagy éppen más amerikai cserkészcsoportokkal való kapcsolatai árnyaltabb képet adnak az amerikai magyar cserkészlet sajátosságairól. Mivel a külföldi cserkészlet, mint láttuk deklaráltan is a magyarságápolás mellett elkötelezett, az lenne a logikus, hogy a Kárpát-medencei országok magyar cserkészeivel jó kapcsolatai legyenek. Ez azonban inkább csak a kinyilatkoztatások szintjén igaz, és egyfajta ellentmondás tapasztalható a Cserkészsövetség vezetői, illetve a fiatal cserkészparancsnokok véleménye között. Míg a Cserkészsövetség vezetői folyamatosan arról számolnak be, milyen jó együttműködések alakultak ki az anyaországiakkal, addig az aktív fiatal cserkészek véleménye szerint csapatuknak nem igazán vannak ilyen kapcsolatai.

„Magyarországi cserkészcsoporttal nem volt kapcsolatunk míg én voltam a parancsnok. Ezeket a kapcsolatokat a New Jersey-i központból intézik, az ottani vezetők a vezetőképző táborban adtak át könyveket, meg ilyeneket, amikor újraindult a cserkészmozgalom. Magyarországon kívül, tehát Erdélyben, a Délvidéken, ott ment a cserkészmozgalom már régebben és azokkal régebb óta tarjuk a kapcsolatot. És néha van ilyen, hogy Erdélyben van egy csoport, akikkel a mi csapatunk levelez és beszélget. De így különösebb kapcsolatunk nem volt. Van minden évben őrsvetetői körút, tehát aki letette az elsőfokú ilyen vezetői vizsgát meg tábor, azok meg vannak hívva egy ilyen őrsvetetői körútra, ami három hét, és Magyarországon elmennek, bicikliznek, kenuznak, (...) meg elmennek Erdélybe, meg Délvidékre is meg ilyen helyekre.”

Egyfajta szimpátia sorrendiség is kialakul, ugyanis hozzájuk legközelebb a többi nyugati magyar cserkészek, majd pedig az anyaországiakon kívüli (határon túli) magyar cserkészek állnak, és csak ezután jönnek számításba a magyarországi cserkészek. A legnagyobb ilyen értelemben vett társadalmi

távolság azonban a külföldi magyar cserkész és a magyarországi nem cserkész között tapasztalható, hiszen cserkész a cserkészt könnyebben megérti a közös értékrendszerük miatt. A külföldi cserkészek szempontjából a magyarországi cserkészek nem elég „magyarok”, kevés velük a közös kapcsolódási pont. A nyugati magyar cserkészek pedig azért állnak közelebb az amerikai magyar cserkészethez, mert hasonló (diaszpóra) körülmények között működnek, ahol többek között az azonos szintű magyar nyelvi kompetencia is összeköti őket. A magyarországiak mintha néha arrogánsak lennének, legalábbis a nyelv és magyar kultúra ismerete hiányosságainak szempontjából, míg a nyugati magyar cserkészek találkozási fenntartja a világ magyarsága összetartozásának képzetet is.⁵²

„Teljesen máshogyan értékelik a magyarországi cserkészek a cserkészetet. Teljesen másfajta cserkészet, mert ott mindenki magyar. (...) Itt a magyar cserkészetben több hangsúlyt fektetünk arra, hogy magyar. (...) Ha levelezek valakivel Magyarországon, és azt mondom, hogy tanultam 20 órát, hogy végre megtanuljam a verset, a másik meg azt mondja, hogy hát ezt a második osztályban tanultam meg, ez miért olyan nehéz neked?” (9.)

„Itt arra koncentrálnak, hogy magyarul beszéljenek, valamit tanuljanak, ott meg nem erről szól az egész. Teljesen mások a célok. Nem ismerem az ottani cserkészetet annyira, hogy azt mondjam, hogy kellene vagy, hogy jó lenne [ha kapcsolatot tartanánk].” (1.)

„A németországi csapatokkal jobban megy a kapcsolat. Van ilyen közös tábor, ahol Németországból, Ausztráliából összejönnek csapatok, és sokkal jobban érzem ott a kapcsolatot, és majdnem, hogy ott még jobban. Például ott voltam egy szövetségi táborban az idén és Dél-Amerikából volt három ember és Németországból kettő. És hát persze angolul egy kicsit beszéltek, de csak úgy tudunk egy normál szinten beszélgetni, hogy magyarul. A magyarságunk összeköt az egész világon, és rájöttem, hogy ez nem csak egy kis monda, hogy de jó, hogy mindenki magyar, hanem ez tényleg az.”

Az eltérő környezetekben, országokban működő magyar cserkészet éppen a fentiek miatt sem tud/akar egységes magyar cserkészetbe tömörülni, így jelenleg nyolc magyar cserkészszövetség működik: kettő Magyar-

⁵² A magyar-magyar előítéletek néhány vonatkozását lásd még *Az etnoszociális (diaszpóra-közösség) identitás ematizációi c. 8.1.2. alfejezetben.*

országban, öt határon túli régiókban (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja, Horvátország) és a KMCSSZ, ami a Kárpát-medencén kívülieket tömöríti. Noha egységes szervezet nem is jött létre, és esélye is kicsi, létezik a Magyar Cserkészszövetség Fóruma, ahol közös dolgaikat mégiscsak igyekeznek megtárgyalni.

„Nem tudom, talán, ha valaki közülünk lenne egy olyan vezetői személy, ezt már meg tudná valósítani. De jelen pillanatban nem látom..., mindenki csinálja a saját dolgát, és koordináljuk, megbeszéljük. Van közös munkatervünk, tudjuk, hogy mit csinálunk, csinálunk közös cserkész kiképzést, ahova mind a nyolc cserkészszövetség, főleg a határon túliak küldik el az embereiket.”

A magyarországi cserkészeken kívül az amerikai cserkészzel sem jók a kapcsolatok. Ennek egyik kézzelfogható oka az etnikai identitás hangsúlyozásából ered, a másik oka azonban pénzügyi vetületekre vezethető vissza. Az amerikai cserkészek állítólag részesülnek állami támogatásban, illetve iskolák is támogatják, ezért könnyebben megengedhetnek maguknak olyan drágább tevékenységeket, amelyeket az önfenntartó magyar cserkészlet nem tud felvállalni. (pl. lovaglás). Ráadásul az amerikai cserkészlet több időigényes kötelezettséggel is járna, amit a már eleve sokat dolgozó magyar cserkészek időhiány miatt sem tudnának teljesíteni.

„Annyi idővesztés van azzal, hogy próbáljuk az amerikai köteleességünket betölteni, hogy nem lehet, nem is lehet a magyar programot eléggé csinálni. (...) A másik dolog az, hogy egy amerikai csapat beiratkozik egy iskolához, és az iskola támogatja. 800–900 gyerekből mindenki ad két dollárt, az már többet keresnek, mint mi egy egész bállal.” (9.)

A Cserkészszövetség szintjén fontos megemlíteni a világcserkészethez való viszonyt is. A cserkészlet valójában nemzetközi szervezet, amely négyévente világtalálkozót, ún. jamboree-kat rendez. Ezek a rendezvényeken minden ország képviselteti magát, éppen ezért érdekes, hogy a külföldi magyar cserkészlet, amely nem egy országhoz kötött, és ráadásul nem Magyarországot képviseli, hogyan találja meg ebben a helyét. A világszervezetben – cserkészttörvények ide, cserkészttörvények oda - mintha a nációk (a magyarokat is beleértve) a cserkészleten kívüli világokra jellemző beállítódásokkal és előítéletekkel tekintenének egymásra, amelyhez gyanakvás, árusítás, mások félrevezetése stb. is hozzátartozik. A magyar kontingens jobbra csak

magyarországiakból állhatott, ám az utóbbi időben, mintha megengedték volna, hogy a külföldi magyarok is részt vegyenek:

„A Világ Cserkészszövetség országonként egy szervezetet ismer el. Így mi illegálisak vagyunk, nem léteünk jogilag. A Magyar Cserkészszövetség az létezik, a Felvidéki, a Kárpátaljai, az Erdélyi, ezek nem léteznek a világszövetség szemében. A románok már megpróbálták bekebelezni a romániai magyar cserkészeti szövetséget, Felvidéken a szlovákok, azok elég gyengék, és nem tudták. Az ukránokról ne beszéljünk, mert ott az ukrán cserkész, meg az ukrán kommunista cserkész szövetségek egymást nyírják. (...) Most megengedte a világszövetség, hogy a világ jamboree-ra, ami jövő nyáron lesz Angliában, a magyar kontingensbe benne legyen mind a nyolc magyar cserkészszövetségnek a tagja. Ami az ők szemszögükből egy elég forradalmi gondolat, miután megjártunk egyszer, hogy Chile-ben a magyarok akartak egy nagyobb kontingenst és csak 35 emberre volt pénzük, erre mi kölcsön adtunk nekik brazil és argentin magyar cserkész. Így a magyar cserkész volt az egyik legnagyobb európai kontingens, de hát a románok beárultak minket, hogyhogy ezek itt vannak és, hogyhogy ezek spanyolul és portugálul tökéletesen tudnak, és erre kaptunk egy ilyen [felszólítást], hogy ilyent ne csináljatok többet.”

4.10. Kritikai vélemények a cserkészzel szemben

Interjúalanyaink elmeséléseiben helyel-közzel kritikai vélemények is megfogalmazódtak a cserkészzel szemben. E vélemények néha ellentmondásos módon a nyelvi kérdést, a szervezet „magyar” és militarista jellegének megkérdőjelezését, a generációs és személyes konfliktusokra visszautaló témaköröket érintenek.

Egyik vélemény szerint a cserkészlet etnikailag befelé forduló társaság, és hosszú távon nem tartható fenn az, hogy a belépéskor megfelelő szintű magyar nyelvismerettel rendelkezzenek a tagok. Ez főleg azért nem tartható fenn, mert az amerikai magyarok száma folyamatos csökkenést mutat, ami komoly kihívás minden amerikai magyar szervezet, így a cserkészlet számára is.

Egy másik kritikai vélemény érdekes módon a cserkészlet nem elég harcias és elkötelezett jellegére utal. Ez személyi, az emigrációba kényszerültek között gyakori konfliktustípusra is visszavezethető. A konfliktus intézményi elkülönülést eredményezett, amelynek eredményeképpen létrehozták az ún. lövész társaságot, amely ugyan nem sokáig, de egy időszakban mégiscsak a cserkészlet ellenmozgalmaként működött, és fő célja Magyarország felszabadulására való felkészítés volt.

„Aktív voltam a cserkészletben és a Vasvári Zoltán szervezetében, ami egyben egy lövész mozgalmat hozott létre, ami ellentétben lett volna a cserkészekkel. Ez személyi konfliktuson is alapult, ami sokszor megtörténik az emigrációban. Tehát Vasvári Zolibá úgy érezte, hogy a Bodnár Gáborék túl semleges, kulturális programot nyújtanak, és nekünk fel kell készülni arra, hogy Magyarországot fölszabadítsuk. Mentünk ki a farmra és ottan flaubert puskákkal lövöldöztünk. De hát ez jó volt azért, mert egy olyan társasággal kerültem össze, melós gyerekekkel, akikkel máskülönben sose lett volna közös élményem. És ezeknek is jó volt ez, annak dacára, hogy ez egy zsákutca volt minden szempontból, utólag az ember rájön erre. Ezek olyan fiatalok voltak, akiknek a cserkészlet már sajnos nem mondott semmit akkor, és olyanok, akik máskülönben még gyorsabban felszívódtak volna az amerikai életben. Úgyhogy így egy kis magyar közösségben voltak, és hát olyasmit csináltak, amit élvezettel csináltak: célba löni, meg tábor-tüezni.” (47.)

Egy harmadik kritikai vélemény a cserkészlet és az egyes helyi társadalmak közötti viszonyra utal. Helyenként ugyanis a cserkészlet noha a maguk keretei között jól működnek, nem tudnak, illetve nem akarnak részt venni a felnőttek, „az öregek” szervezeteiben. Ez a jelenség teljes mértékben a korábbiakban már jelzett generációs konfliktusokról, illetve a fiatalok bevonásának nehézségéről szól. Végezetül megemlíteném, hogy több alanyunk szintén negatívan viszonyult a cserkészlet militarista jellegéhez. Egy nem cserkész számára ugyanis e szigorú szabályok, az egyenruha viselése mind-mind olyan jelképek, amelyek egy elfogadhatatlan értékvilág részét képezik.

5. A magyar szervezeti, közösségi életben való részvétel tematizációi

Az eddigiekben jórészt szervezetekhez kötötten mutattuk be, hogy az amerikai magyarok a különböző intézményesített formákon keresztül hogyan igyekeznek a számukra fontos magyarságeszményt kultiválni, illetve milyen formai keretek között próbálnak etnikai magyar közösségek fenntartására törekedni. Minden fontosabb szerveződési típus mentén beazonosítottuk a fontosabb tematizációkat, illetve kihívásokat.

Ebben az alfejezetben nem egy konkrét szervezeti formához kötött részvétel jellegzetességeit fogjuk végigvenni, hanem az amerikai magyar szóhasználatban „magyarkodásnak” nevezett, egy konkrét szervezeti életben is túlmutató tevékenység-együttesnek az interjúk során felmerült fontosabb

kérdéseit, megállapításait igyekezünk csoportosítani. Elemzésünk alapján 5 nagyobb tematizáció kapcsolódik a magyar közösségi élet jelenségköréhez:

1. A „magyarkodás” értelmezései és megélése;
2. A „magyarkodás” mint civil társadalmi tapasztalat;
3. A „magyarkodás” mint kontraszelekció eredménye;
4. A „magyarkodás” mint időhasználati kérdés;
5. A „magyarkodás” pszichikai kihívásai.

5.1. A „magyarkodás” értelmezései és megélése

Mielőtt bármilyen megállapítást tennénk a „magyarkodásra” vonatkozóan, szükséges rögzíteni azt a tényt, hogy a kifejezés maga is megosztotta interjúalanyainkat. Legtöbbször ugyan pozitív értelemben (és tegyük hozzá: bátran) használták, ám volt olyan alanyunk, aki számára a kifejezés inkább pejoratív kicsengésű.

„Ez az egész tulajdonképpen magyarkodás, amit mi annak mondanánk, nem szeretem a kifejezést, de mindegy, önkéntesek munkájára támaszkodik.” (50.)

„Nem szabad elfelejteni, hogy itt Amerikában élünk, szóval itt ugye a nemzeti kérdés, mint olyan, a haza, nem olyan, mint Magyarországon. Ha itt veszek egy magyar zászlót, akkor azt a kifejezést szokták alkalmazni általában, hogy magyarkodsz. S ez a kifejezés, ez eléggé gusztustalan (...) Ez nagyon-nagyon zsvány kifejezés, mert itt próbáld meg azt mondani egy amerikainak, hogy nem teszem ki az autóra az amerikai zászlót, vagy a házam oldalára, vagy ne legyen büszke arra, hogy amerikai. (...) Rögtön nem értené a kérdést.” (29.)

Művelői számára a „magyarkodás” kifejezetten pozitív érzés, cselekvés-együttes, etnikai közösségi, ha úgy tetszik családi, baráti örömforrás. A kifejezés tehát ebben a kontextusban nyer értelmet, és mint ilyen, valamilyen pozitív érzésre, aktív jelenlétre utal.

„Ez a lelkizés mind hozzátartozik a magyarkodáshoz, és nem egy negatív sztori, lehet, hogy negatívan hangzik, de tényleg a legjobb értelemben gondolom, ez egy érzés, egy ige, hogy magyarkodsz, ez egy aktív dolog. (...). Lehet, hogy negatívan hangzik, de mi így hívjuk, és pozitív értelemben mondjuk. Olyan klassz a férjemmel meg a családjaikkal, hogy mindenki érzi, hogy miről van szó, mindenki benne van térdig, nyakig, szóval mind együtt csináljuk, szóval ez klassz.” (33.)

A „magyarkodás” érzések szintjén és intellektuálisan is olyan örömforrás, amely kiteljesíti az egyének életét, valamiféle plusz töltetet ad. Ennek következtében az életük felfokozottabb, ugyanakkor stresszesebb is lesz, de a közösségi élmény, a magyar nyelvű baráti körök kialakulása, továbbélése, illetve az anyanyelvi intellektuális, művészi élmények mindenért pótolják az idejük, szabadidejük nagy részét erre áldozó közösségi egyéneknek. Bizonyos értelemben a vélt vagy valós közösségben feloldódik az egyén, akinek a magyar származása olyan elhivatottságot jelent, amelyért valamilyen formában szolgálni, tenni kell. Amerikai viszonylatban ez a magyar jellegű közösségi elhivatottság az individualizált világ ellenpólusává válik, a közösségi, szimbolikus igények kielégítésének eszközévé, amelyről máskülönben sok helyen a konkrét közvetlen amerikai szomszédság sem tud. Feltételezhetően ez az individuális szinten megélt önmisztifikáció is hozzájárult ahhoz, hogy olyan elképzelések jöjjenek létre, amelyek a magyarság vallássá tételéért küzdött.

„[A magyarkodás] egy intenzív, felfokozott élet, de ugyanakkor egy olyan fantasztikus többlet, ami az általános társadalomban nincs benne. (...) Magyarországon az embereknek több idejük van a családi dolgokra, kisközösségekben összejönnek, táborúeznek, ezt csinálnak, meg azt csinálnak, együtt kimennek kirándulni, ami Amerikában nincs. Amerikában van, de úgy hogy egymástól izolált családok, meg úgy hogy testvérek, ha nem laknak annyira távol egymástól. Lehet, hogy ez csak egy geográfiai probléma. De az, hogy mi összegyűnk minden évben Lake Hope-on, ez egy ilyen feltöltődést jelent. Mert egy olyan kisközösséget újtunk minden évben, amit a mindennapi életben nem találok. A szomszédaimat csak látásból ismerem, pedig ott vagyok negyven éve. Ott én mindenkit látásból ismerek, és ők is ismernek engem, de nincs olyan típusú intim kapcsolat, hogy ezeket a dolgokat elmondhassam. Erről kilencvenkilenc egész kilenc százaléka nem tud semmit, és nem is érdekelné őket. Szóval nincs egy emberi viszonyulási, lehetőség, az hiányzik.” (47.)

Ez a „magyarkodásra” jellemző felfűtött életérzés, és az ehhez kapcsolódó állandó cselekvésre való hajlandóság a magyar nyelvet már nem beszélők egy részére is igaz.

“Well, the Hungarian identity for me in some way it is probably similar to many of my other Hungarian-Americans and in some way it’s maybe a little bit different. It’s similar in the sense that I feel a cultural and social connection to my community, and also a strong connection to certain traditions that are cultural and social. Despite my lack of Hungarian language it’s still quite strong, and then in

addition to that, because my family is an ancient Transylvanian and Hungarian family, I always was told that I was very lucky to not have been brought up under communism and when things changed I needed to dedicate my time to working on issues associated with helping Hungary. At first I thought it was a very hard burden and now I find it to be one of the greatest sources of pleasure in my life.” (45.)

Ha a „magyarkodás” központi eleme a közösségi együttlét, a jelenséget könnyen értelmezhetjük a civil társadalom részeként. A magyarság megélésének szolgálatába állított szervezetek önfenntartására gondolva ez a megközeletítés rögtön adódik, ám itt nem csak erről van szó. Az egyén és állam közötti térben kialakuló civil társadalmi szerveződésekben való részvétel fő motivációja az önzetlen, voluntáris segítségnyújtás, a másoknak adni valamit, amit másoktól kaptam.⁵³ A „magyarkodásban” a fiatalabbak beszámolnak arról, hogy számukra fontos továbbadni azt, amit szüleiktől, vagy adott esetben az Egyesült Államoktól és Magyarországtól kaptak. A másoknak adni mozanata közösségteremtő, hiszen azzal számol, hogy mindaz, amit az egyén a szűkebb vagy tágabb közösségtől kapott nem „magántulajdon”, hanem olyan közösségi jószág, aminek noha ő maga az egyedi hordozója, alkalmazsint kötelessége a közösség többi tagjainak (vissza)adni. Ebbe az adok-kapok folyamatba végülis nem határozott döntés eredményeként lehet részt venni, hanem csak belesodródni, „benne lenni” lehet:

„Ha nekem húsz évesen valaki azt mondja, hogy ezt akarod csinálni, akkor nem tudom, igent válaszoltam volna-e rá, de így annyira, úgy érzem, lassan beleestünk, belefolytunk. Szóval nem volt egy ilyen pillanatnyi döntés, hogy igen, ezt most választom. De most már annyira része az életünknek, és jó érzés másoknak valamit adni, vagy kreálni, szóval ilyen szempontból jó érzés.” (4.)

Ha már a közösségi élet „beindult”, ha az egyén már belekerült a „magyarkodásba”, akkor folyamatosan cselekednie, szervezkednie kell. A magyar társasági életben aktív szereplők (ahogy láttuk a cserkészeknél is például) nem pihennek, nincsen vagy csak ritkán van igazi szabadságuk, hiszen szabadidejük is alárendelődik a magyar ügyek megfeszült szolgálatának:

„A magyar ügyek... ez egy olyan dolog, hogy azt nem is hagyod abba. Rendben van, hogy közben elmész WC-re, vagy kimész sétálni valahova, de az benned

⁵³ A magyar közösségi élet civil társadalmi jellegét lásd a következő, 5.2. *alfejezetben*.

van, veled él, az folytatólagos. Ebben az évben nagyon, nagyon [sűrű volt]. Nem tudtunk megállni, és a feleségem nélkül én nem tudom, hogy mit csináltam volna. Akkor le kellett volna mondanom, mert a nejem nagyon sokat csinál, és úgy belendül mindig.” (38.)

A magyar közösségi életben intenzíven részt vevők saját bevallásuk szerint is egy végeláthatatlan spirálba kerülnek. A „magyarkodás” önmaga gerjesztésévé válik, egyik program szervezése mintegy megköveteli egy másik magyar jellegű program szervezését.

„Egyik dolog a másikat követi. Megvolt a nagy Itt-Ott. (...) Egy öttagú zenekar ott volt egész héten, viszont azok eljöttek hozzánk, vendégeink voltak, előadást szerveztünk nekik itt még a tábor előtt. Szakály Sándor⁵⁴ volt az egyik meghívotunk, ő is itt volt nálunk, neki is előadást szerveztünk. Tíz nappal azelőtt Tófalvi Zoltán⁵⁵ volt itt, aki egyébként az Itt-Otra jött. Az Itt-Ott előtti két hét ilyen teljes örületes roham volt, mert jöttek-mentek az emberek. (...) Akkor nem is dolgoztam, mondhatni akkor a munka ilyen másodlagos volt nekem. (...) Utána jött a szüreti bál, utána ötvenhat, szóval minden három-négy hétben volt valami. Most meg a cserkész, két hét múlva jön a tanácsgyűlés. (...) Közben a cserkészeten belül mi kezdeményeztük azt, hogy ne csak a gyerekeknek legyenek kirándulások, hanem fontosnak tartottuk, hogy a családok megismerkedjenek, (...) februárban egy másik cserkészkirándulás, ami szintén családi, de szánkózás, februárban van a Magyar Klub bálja, de abba mi nem csinálunk semmit, de elmegyünk.” (4.)

A folyamatos magyar közösségi munkát csak hivatásszerűen lehet és kell üzni, míg végül mondhatni a „magyarkodás” kezdi üzni az egyént: nincs megállás, a résztvevők pedig szigorú időrend mellett azzal küszködnek, hogy kis ráadással még tökéletesebb, sikereesebb munkát végezzenek.

„Minden nap döntenem kell, szóval tényleg, a szó szoros értelemben, el kell döntsem, hogy hol van az a határ, amit meg kell húzzak, hogy most már elég, vagy még ezt is képes vagyok csinálni. Az egyik hibám, szóval így személyesen az, hogy sokszor azt nézem, ha még egy picit rádolgozom, akkor az sokkal nagyobb eredményt hoz más számára” (4.)

⁵⁴ Szakály Sándor: hadtörténész, Budapest

⁵⁵ Tófalvi Zoltán: újságíró, Marosvásárhely.

A „magyarkodás” ebben a kontextusban komoly menedzseri munkát feltételez, hiszen a közösség igényeinek felismerése, a sok program tervezése, lebonyolítása, esetenként értékelése is állandó szervezést, illetve menedzseri szemléletet is feltételez. Jó példa erre, ahogy egyik alanyunk elmeséli a magyar telefonkönyv és címlista ötletének kipattanását és megvalósítását:

„Az ember ott kezd, hogy mi az, amit én tenni tudok a magyarság érdekében. Nejemmel beszélgettünk erről. (...) Az asszonyok ott vannak, főznek minden vasárnap, hát mi nem tudunk főzni, azt már valaki csinálja. Azok tartanak előadást, azok ezt-azt tesznek, mi mit csinálunk? S akkor láttam, borzalmas dolog volt, hogy az asszonyok leülnek, ugyanazok, akik ott szorgoskodtak, és kézzel kiírják, megcímezik a leveleket. És én elolvastam egy párat, és [már] ránézésemből meg tudtam mondani, hogy ilyen nincs. (...) Hát erre beszéltem az egyik barátommal, aki már akkor hetvenháromban, hetvennégyben a számítógépekkel foglalkozott. És mondtam neki, te figyelj ide, tudsz nekem segíteni, beletesszük számítógépbe. S akkoriban még ezek a papírkártyák voltak (...) összeírtuk ezeket a címeket és utána (...) kiküldtük a következő meghívót valamilyen ünnepélnyel kapcsolatban, visszajöttek a levelek javítani, javítani. És utána mondtam, hogy figyeljtek már ide, miért mindenki a saját kis listájáról próbálja meg kiküldeni a meghívókat, miért nem tesszük egy helyre, és akkor megszámozom úgy, hogy mindenkinek ki tudom választani a saját listáját, és akkor az egymásét javítjuk. Hát szóval így történt, hogy azóta én ezt csinálom.” (38.)

A magával ragadó „magyarkodást” sokan kvázi főállásban művelik, és mint egyik fenti idézetben is láttuk, van időszak, amikor a magyar jellegű események szervezése elsődlegessé válik a munkahelyi elvárásokhoz képest. A cserkészeknél tett megállapítás, miszerint az aktív tagok számára a tényleges pihenés valójában kizárt, itt is visszaköszön, és gyakran találkozni olyan véleménnyel miszerint az igazi pihenés, a szabadságolás is valójában a magyar közösségi életben való részvételt jelenti. Hogy ez a felfokozott élet milyen hatással van például a családi életre, megoszlanak a vélemények. Van, aki állítja, egyáltalán nincs negatív kihatással, van aki felismeri az ebben rejlő veszélyt, de családon belül, illetve a család segítségével igyekszik valamiféle egyensúlyt tartani, és van, akinek voltaképpen a családi élete megsínylette ezt, de erről csak utalások, elszólások szintjén beszélt.⁵⁶ Alábbi idézetünk

⁵⁶ Az amerikai magyarok családi állapotára vonatkozó statisztikákat, lásd a demográfia elemzés és a demográfiai mellékletek vonatkozó adatainál. A válaszok és értelmezése tekintetében lásd a 48. számú lábjegyzetet.

alapján kissé sarkítva azt is mondhatnánk, ha „magyarkodás” van, még a tó vize is másabb, és fordítva: a tó vize valójában nem ér semmit, ha a környezet nem „magyarkodó”:

„Nem sínyli meg, hanem sőt, gyakorta nagyon boldog emberek, mosolyognak, és élvezik azt, hogy hozzáad az életükhöz és a családi életükhöz is. Mikor egy Itt-Ott-on elmegyünk a tóba, és nagyokat fürdünk, de aztán lassan, de ott vagyunk az előadásokon és különösen, ha azt érdemes meghallgatni - mindenki elmegy meghallgatni az előadásokat és közben, úgymond, magyarkodik és osztja, és politizál, és mindent csinál és vitatkozik, meg veszekszik, aztán már megint megyünk fürödni egyet és egész héten így megy. Na de ha nem lennének az előadások, és hát egy tóba elmennék fürödni vakációba... Nem, nem. Hát a tóvíz magában talán nem is érne annyit, mint így, hogy onnan lehet indulni egy jó előadásra.” (35.)

Ilyen intenzív magyar szervezeti élet láttán joggal merül fel a kérdés, a résztvevőknek miért ennyire fontos az anyaországtól nagy távolságra ezt a magyar nyelvű közösséget fenntartani. Az interjúkból kifejtendő válaszok egyrészt manifeszt okokra utalnak, azaz a részvétel közvetlen célja a magyar kultúra Amerikában való fenntartása, művelése, intellektuális élvezete, illetve az amerikaiak számára megmutatni a magyar népi kultúrát. A manifeszt funkciók természetes velejárója a népi kultúra oly mértékű művelése, amely nem csak az amerikai közönség számára, hanem adott esetben éppen a magyarországi közönség számára is megmutatandó. Másrészt ugyanakkor mondhatni látens okokat azonosíthatunk be, amelyek az informális, baráti együttlétre, illetve a házassági piac intézményesülésére utalnak. A házassági piac több szinten is jelen van, a korábbiakban említett cserkészeten kívül mondhatni minden már magyar szervezésű esemény magával hordozza a magyarok közötti partnerkapcsolatok és házasságok esélyét.

„Magyarországon nagyon is megvoltak lepődve, hogy mi megkaptuk ezeket az erkölcsöket itt, és magyarul kaptuk meg, és mai napig is csodálkoznak bizonyos rokonok. (...) A nagybátyámmal csináltunk egy fogadást (...), volt egy nagy buli, jött egy lagzi zenekar, és akkor mintha itt lennénk, ott is úgy csináltunk. Az ő gyerekeik nem láttak ilyet, vagy nem éreztek ilyet, s ők köszönték meg nekünk, hogy megmutattuk a gyerekeknek azt, hogy mit jelent magyarul nótázni, magyarul néptáncolni, magyarul mulatni.” (33.)

„Az együttesnek általában 24 és 40 között ingadozott a száma. Volt időnként, amikor volt élőzenésznünk, volt, amikor nem, de valamennyien önkéntesen, nagy lelkesedéssel... Életem egyik legkiemelkedőbb élménye, hogy volt ez a tánc-együttes, ami összetartott. Nagyon sokan a táncsoporton belül választották a házastársaikat, és ezek a házasságok jóval az átlagon felül sikerültek, úgy hogy, az elválasí arány az minimális.” (36.)

A „magyarkodás” ezen vetületeit a network-elemzés terminusaival is leírhatnánk. A hálózatelemzésben különbséget tesznek az egyének közötti gyenge és erős kötések között: míg előbbieket sűrű találkozásokat, interakciókat jelentenek, utóbbiak lazább, ritkább kapcsolatokat jelentenek. Egy hálózatnak több funkciója lehet, integratív funkcióját pedig a közös értékekre, érzelmvilágra, tapasztalatokra építve valósíthatja meg. A hálózatelemzés azonban kihangsúlyozza, hogy az erős kötések zárt szerveződéseket hoznak létre, és ezek élettartama rendszerint rövidebb, míg a gyenge kötések, a nyitottabb kapcsolatok eltéréjése a közösségek élettartamának növelésével jár.⁵⁷ Mindezt az amerikai magyar közösségek működésére alkalmazva, azt állíthatjuk, miközben a „magyarkodás” adja a keretét azoknak az erős kötéseknek, amelyek a közösség kohézióját erősítik, addig számolni kell azzal is, hogy az ezekre épülő közösség élettartama – a hálózatelemzés állítása szerint – valószínű rövidebb lesz. Az amerikai magyar közösségiség fennmaradása ezért a Kárpát-medencei újabb bevándorló rétegek jelenlétén kívül, éppen a egyes házasságoknak és az amerikai társadalomba nagyobb mértékben elfogadott, a magyar származásúak és magyar nyelvet beszélők körében pedig magasabb arányban előforduló válásoknak köszönhető. Ezek azok a tényezők, amelyek a kemény kötésűnek minősíthető kapcsolatokat minden, etnikai egységet támogató igyekezet ellenére megtörik, és teret engednek a lazább kapcsolatoknak. A gyenge kötések pedig egyszersmind hozzájárulnak a közösség hosszabb távú fennmaradásához is.

5.2. A „magyarkodás” mint civil társadalmi tapasztalat⁵⁸

A magyar szervezeti életben való részvétel, és a szervezetek adományozásra irányuló tevékenysége valójában az amerikai civil társadalmi

⁵⁷ Kadushin, Charles *Kapcsolathálózatok a kultúra termelésében*. SZOCIOLÓGIAI FIGYELŐ 1998/3 33–38.

⁵⁸ Jelen alfejezet egyben a 1.3. táblázat civil társadalom tematizációjának (C1.) a kifejtése is.

felfogás⁵⁹és gyakorlat részének is tekinthető. A szervezeti élet önfenntartó, önkéntességre, bizalomra, szolidaritása épülő világa olyan gyakorlat, amelynek lényegét az amerikai kontextus adja, ám amelynek hasznélvezői nem csak a helyi magyar közösségek, hanem az adományozások célcsoportjaként a Kárpát-medencei magyarok is. Ilyen összefüggésben bátran használhatnánk a transzlokális civil társadalmi kifejezést is, hiszen az amerikai magyar szervezetek egy része saját lokalitásán túlmutató célkitűzésekkel is bír.

A civil társadalom sokféle értelmezése közül egy mozzanat talán megtalálható minden megközelítésben: az egyének társulása a magán- és közszféra közötti térben jön létre, és célja az egyén és társadalom között olyan világok kialakítása, amelyek bizonyos állami feladatok átvállalása által a társadalmi integrációt elősegítik. Közösségi élményt nyújt az egyénnek, ám megőrzi az egyén integritását. Az így értelmezett civil társadalomban az egyének magánemberekként vesznek részt, ám közösségi céljaik vannak, amelynek érdekében képesek áldozni, önkéntes munkát végezni. Tevékenységük bizalom, szolidaritás nélkül nem lehetséges, hiszen ezek szolgáltatják azt az erőforrást, amely kioltja a társadalmi interakciók egyre komplexebbé válásából eredő egzisztenciális, gyakran viselkedésszavarokkal is járó szorongást.⁶⁰ Talán mondanunk sem kell, hogy a bizonyosság iránti igény emigránsok, kivándoroltak esetében talán hatványozottabban jelentkezik, hiszen az egész életút bizonytalanságát, az ország- és társadalomváltásokból eredő kiszámíthatatlanságokat ellensúlyozhatja egy közösség vagy az ahhoz való tartozás lehetősége. Az amerikai civil, polgári társadalom gyökerei a magára utalt individualizmusra és a közösségi önszegélyezésre egyaránt támaszkodnak:

„Ez [a civil szervezeti kultúra] egyébként nagyon amerikai dolog. Amerikába ide kijött ez a rengeteg ember, és nem várta, hogy Washingtonból kapjanak manát, az égi manát, hanem kimentek és meghódították a kontinenst. Ők.” (41.)

A magyar szervezeti életben való részvételt tehát e kontextusokban is el kell helyeznünk. A szervezeti életbe való involválódás a közösségi élmé-

⁵⁹ A civil társadalom eszmetörténeti vonatkozásait ld. Seligman, Adam B.: *A civil társadalom eszméje*. Kávé Kiadó, Budapest, 1997. A fogalom közép-európai, illetve határon túli magyar kisebbségi-többségi relációban való alkalmazhatóságának kérdéseit ld. Papp Z. Attila: *A civil társadalom eszméje a romániai nyilvánosságban 1990 után*. In. uő: *Sétanyomatok. Szocioesszék*. Pro Print, Csíkszereda, 2001:103–146. o.

⁶⁰ Ld. Giddens, Anthony: *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge, 1990.

nyen túlmutatóan a bizalom, a szolidaritás jelképévé válik. A közösség által az egyén ad, pontosabban visszaad valamit annak a közösségének, amelynek köszönettel, hálával tartozik. Az amerikaiakban ezért az adományozás kultúrája erősen érvényesül, ami feltételezhetően a különböző bevándorolt népesség körében kezdetben nincs oly mértékben jelen, ám az Újvilágban megtanulják és kialakítják a közösségi szerepvállalás és közösség szolgálat (*community service*) e formáit.

„Szerintem Magyarországról (...) hiányzik, ez az adományozás. (...) Itt pedig az emberek úgy vannak nevelve, és legyen az magyar, legyen az akármelyik, hogy részt [kell] venni, ez, úgynevezett *community service*. Pláne akik gazdagabbak..., hogy valamit vissza [kell] adni annak a társadalomnak önkéntesen.” (43.)

Az amerikai magyarok esetében „visszaadni” két tágabb közösségnek is lehet: a magyarságnak és Amerikának is. Ebből következik az is, hogy az adományozás célcsoportja nem csak a különböző Kárpát-medencei magyar közösségek lehetnek, hanem a saját amerikai társadalom általában, illetve a helyi amerikai magyar közösségek is. A Kárpát-medencébe irányuló adományok összegben és juttatásának formájában is nagyon változatosak, az egy-két száz dolláros ösztöndíjtól a több ezres, akár százezres nagyságrendű támogatásokig is terjedhet. A közösségnek egyénként „visszaadni” ugyanakkor csak egy idő után lehet, amikor egy személy megengedheti magának, azaz, amikor szakmai karrierje, családi egzisztenciája jobbra biztosított. Talán ezzel is magyarázható, hogy az amerikai civil társadalom részének tekinthető amerikai magyar szervezetek működésében és fenntartásában a középgeneráció és az idősebbek nagyobb részt tudnak vállalni.

A támogatásszervezés bevett gyakorlata a valamelyik helyi intézmény által célirányosan szervezett rendezvény, vagy akár (rendezvény nélküli) ún. néma bál szervezése. A célra befolyt összeget vagy ténylegesen, azaz készpénzben valaki elviszi a Kárpát-medencei célcsoportnak vagy célszemélynek, vagy átutalják, esetleg ha magának az adományozás céljának a képviselője jelen van a rendezvényen, akkor ott kapja kézhez a befolyt összeget vagy csekket. Nehéz lenne megbecsülni, hogy az elmúlt közel két évtized alatt mekkora összegek kerültek ilyen formán a különféle Kárpát-medencei célok támogatására, azonban biztosan állítható, hogy a kilencvenes évek első felének Tőkés László volt a kedvence, míg a 2000 utáni éveknek Bőjte Csaba erdélyi ferences pap volt a legsikeresebben adományt gyűjtő „sztárvendége”.

Az amerikai közösségek végigjárásának⁶¹ már kialakult csatornái, hálózatai vannak, amelyek főleg egy nagy hírnévnek örvendő vendég esetében gyorsan aktivizálódnak. Egy több hetes amerikai körutazás során 10–20 közösségben megfordulni, mondhatni bevett szokásnak számít. Kutatásunknak ugyan nem volt kifejezett célja e támogatások mértékét felmérni, ám a beszélgetések során itt-ott összegek is elhangzottak: egy sikeresebb adománygyűjtéskor akár 15.000–20.000 dollár is összegyűlhet, ami azt jelenti, egy körutazás során legalább 150.000–300.000 dollárra is lehet becsülni azt az összeget, amit egy neves személyiség nemese célra begyűjthet.⁶²

Noha a főbb Kárpát-medencei adományozási célcsoportok, célszemélyek és akár célok is változatosak, mégis egyfajta „kanonizálódást”, azaz trendek, „adományozási divatok”, ügyek szerinti strukturálódást lehet tapasztalni. Ez személyek szintjén is érvényesül (pl. Tőkés vagy Bőjte említett támogatása), de témák szerint is, mint például a Kárpát-medencei kisebbségi magyar oktatás, ami magával hozza a különböző ösztöndíjak adományozását, „kereszt-szülő programokat”, vagy tantárgyversenyek, intézmények támogatását, mint például a vajdasági Zentán működő Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium, vagy a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. E kanonizációs hatás természetesen nem profitszerzésre irányul, hiszen az ado-

⁶¹ Ahogy Nagy Károly nevezte egyik írásában: peregrinus közvetítés, amely a magyar közösségtudatot lélektől lélekig erősíti. (Nagy Károly: *Szigetmagyarság és szolidaritás*. Corvin, Montreal, 1988. 77. o.)

⁶² Az adományok felhasználása és szerzése külön, akár antropológiai kutatási téma is lehetne. Egy adományszerzés céljából szervezett bálon például a vendég előadása és/vagy videofilmrel való alátámasztása szükséges kellékeknek számítanak. A videó szerepe nagyon lényeges, hiszen közelbe hozza az eltűnt/elhagyott/távoli világot, az óhazát vagy a szülőföldet. Az amerikai magyar bálozási szokásoknak megfelelően a frakkos és estélyi ruhákba öltözött tisztes középosztálybeli férfiak és nők előtt a kivetítő vásznon megjelenik a ferences rendi atya a maga puritán öltözékében, és a dévai árvák sanyarú helyzetéről további képekkel alátámasztott előadást tart. A nézők valószínűleg elrémülnek, lelki szemeik előtt is végigpörgetik, hogy akár ők is kerülhettek volna ilyen sorsra, hiszen „idegenben”, emigrációban élni kicsit azt is jelenti, mi is árvák vagyunk. E kontrasztok kiemelése nem részvevő megfigyelés, hanem egy 2005-ös bál interneten elérhető (http://www.gimagine.com/gimagine/AMSZ/2005-10-08-DiszvacSORA_Bojte_Csaba_Csango_iskola/default.htm) képei vázlatos felvillantásának, illetve Bőjte Csaba köszönő szavai felhasználásának eredményei. A szóban forgó eseményen többek között jelen voltak Leblanc Győző és Tóth Éva magyarországi operett énekesek, akiket azonban 2006-os terepmunkánk során volt szerencsénk többször is élőben követni. Az ő performanszukhoz is hozzátartozik egy videofilm levetítése, amelyben megjelenik a megtépzott Magyarország, a szépségesen kopott, ám édes anyaország, amely a Halász bástya és a pusztában futó magyar telivér által is megjelenik.

mányok, támogatások mértéke vélhetően mindig alacsonyabb az igényeknél, azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a „kanonizálódott” támogatási területek képviselői jó lobbipotenciállal, kifinomultabb pr-tevékenységgel vannak megáldva, amelynek része az is, hogy képesek olyan nyelvet is használni, ami beleillik az amerikai magyarok magyarságképébe.⁶³

A Kárpát-medencei adományozások azonban nem csak határon túliakra, hanem Magyarországra is irányulnak, ahol rendszerint egy kimagasló ügy (pl. autista gyerekek kezelése, májátültetés), vagy valamilyen informális szálon előtérbe kerülő kérdés lehet a cél. Az amerikai magyarok azonban saját társadalmuknak is hálával tartoznak, és rendszerint e logikába illeszkedik a helyi cserkészcsapatok, az iskolák és egyházak támogatása is. Néha azonban magyarországiakat úgy támogatnak, hogy valamilyen helyi, amerikai rendezvényen részt tudjanak venni:

„Arra gondoltunk tavaly, hogy (...) segítsük ezt a helyi magyar iskolát. És ez Amerikának is jól néz ki, hogy nem küldjük az összes pénzt külföldre, hanem itt helyben is segítünk valakin, valakiken.” (41.)

„A Children Game, ami itt volt (...) két évvel ezelőtt, ott is a Development Panel adott nekik hatalmas pénzeket. Sőt, mi 40 000 dollárt adtunk, hogy a magyarországi fiatalok ki tudjanak ide jönni Clevelandba. (...) Azt hiszem, hogy a magyaroknak volt a legnagyobb csoportja, aki kijött ide Clevelandba. (...) Maximum 500 dollárt [adtunk] minden gyereknek, mert azt mondták, hogy a gyerekek nem tudnak ide jönni, mert olyan drága volt az útiköltség. Szóval mi azt gondoltuk, hogy ezek a magyar gyerekek akarnak ide jönni, akarnak sportolni, ez egy olyan mini olimpics volt, és 40.000 dollárt adtunk nekik akkor.”

Az adományok szétosztásának módja, és a felhasználás utókövetése nem sztenderdizált módon történik. A szétosztás bizalmi, származási, informális alapon egyaránt történhet, ám minden esetben átlátható, elkönyvelt módon, hiszen ez az adományozó szervezetnek is érdeke, mert adócsökkenést élvezhet. A szétosztás rendszerint valamilyen írásban is rögzített igény alapján

⁶³ Érdekes lenne egy kutatás keretében megnézni, hogy ezek az adományok hogyan függenek össze a mai határon túli magyar támogatáspolitikával. 2006 óta az új rendszerben, az ún. nemzeti jelentőségű intézmények, más megfontolásból ugyan, de szintén egyfajta kanonizációt szolgálnak. Talán nem véletlen, hogy ezen a listán is találunk olyan intézményeket, amelyeket az amerikai magyar közösségek is szoktak támogatni. Boér Krisztina (szerk.) *Nemzeti jelentőségű intézmények és programok*. Mett, Budapest, 2007.

történik, és ilyen értelemben akár formálisnak is tekinthető. Csakhogy az adományozó szervezet saját forrásai elnyerését ritkán „pályáztatja” meg, ezért nyilvánvaló, a támogatások lehetőségének ismerete, illetve az igények eljuttatása a meg nem hirdetett források megszerzéséért valamilyen bizalmi, informális mozzanatot is feltételez.

A Kárpát-medencei támogatások elosztásának mértékét néha a továbbadományozó szervezet adakozóinak származása is befolyásolja. Helyi szinten például lehet tudni, ki honnan, melyik régióból származik (erdélyi, felvidéki stb.), és a szervezet adományai elosztásakor ezt figyelembe is veszik. Egy adományozó szervezet valójában szabadon dönthet, hogy adományszerző stratégiája során egy nagy célt hirdet meg, avagy kisebb, régióhoz kötött célkitűzéseket:

„A százalékokat [azt úgy döntjük el], hogy körülbelül tudjuk, hogy ez az adomány honnan származik, (...) hogy ki erdélyi, ki felvidéki. (...) Ha több erdélyi, szóval székely van, akkor úgy kapták a százalékokat, szóval úgy határozták el, ez már régen így megy. (...) Most kezdődik, [hogy ha] az emberek látják, hogy egy külön célra van, akkor inkább adnak, mint egy nagy [célra], ez egy új taktika.” (13.)

Egy másik adomány elosztási stratégia, amikor a források már rendelkezésre állnak, és az adományozó szervezet, akár fizetett munkatárs révén is, a Kárpát-medencei helyszínen tájékozódik, hogy ki felelne meg legjobban a támogatási elvárásoknak.

„Van egy ilyen összekötő személy, akit Erdélyben megbíztunk. (...) Tőlünk kap fizetést, ennek fejében ő az, aki [ezt-azt] tanácsolja. Már rájöttünk arra, hogy innen nem lehetünk annyira okosak, hogy nem tudjuk megállapítani, hogy (...) ki kerüljön a listára, mert nem élünk ott, nem látjuk a helyi lehetőségeket. A cél valójában az, hogy olyan legyen az a diák [akit támogatunk], hogy tanulmányi eredménye is megfelelő legyen, de ugyanakkor, ha lehetséges anyagi lehetőségek [szempontjából is] olyanok legyenek, akik erre rászorulnak.” (36.)

Az általunk megkérdezettek körében elvétve akadt olyan eset, hogy valamely adomány megfelelő célba juttatását szakszerűen követték vagy „monitoringozták” volna. Ez alapvetően természetes dolog, hiszen az adományozás kultúrájához hozzátartozik a kölcsönös bizalom is. A bizalom, a továbbgyűrűző bizalom rendszere csökkenti a kockázatok esélyét, és az adományozó, továbbadományozó szervezet rendszerint épít is erre.

„Nem kérnek semmi mást vissza, de itt az amerikai gondolat az, hogy you have to gave back to the community. Ok. You give back to the community. I got rich, but I want to share my wells and I want to gave back to the community. Therefore, when they support [us], we give that to an other community, that's just what is't goes around, comes around. And that's what they do. There's no reason, why they would want to give anything to any Hungarian organization. They do it because they know, that the money is spent well, we don't waste the money, and the money goes to a good cause. And they believe in freedom. They never ask for one penny back. (...) Bízunk mibennünk. We have a serious reputation, because our books are totally open, there is nothing that is hidden, nobody gets a salary, nobody gets paid for travel, nobody gets nothing. Everything is open. And when a charitable organization is open, then you don't have a problem, because nobody takes anything from there self and that's the important thing. (...)

Ha egy bankhoz oda megyünk és azt mondjuk, hogy (...) this is what we put our money to, ők nem akarják azt tudni, hogy én egy demokrata vagy republikánus, vagy akárki vagyok. Ők ezt nem akarják [tudni], ők egyet akarnak tudni, hogy a pénz, amit ők adományoznak, hova megy.” (19.)

A bizalom civil társadalmi gyakorlata azonban másképpen merül fel az eltérő kultúrájú országokban. Ahol kiépült civil társadalom működik, ott a bizalom magától értetődő jelenség, ahol azonban történeti okokból nem épülhetett ki erős civil szféra, ott indokolt lehet némi körültekintés. Alábbi idézetünkben éppen az mutatkozik meg, mi történik, amikor az adományozó és adományozott más-más kultúrájú világhoz tartozik:

„A Duna Tv-nek is én vittem a pénzt. Igen cash-t. (...) A szó legszorosabb értelmében ott vittem a hasamon a pénzt. És én a tévének [vittem]. (...) És mindig összeszidtak. Vagy kétszer vittem pénzt, és mind a kétszer összeszidtak, (...) mert a pénzügyi osztálynak adtam a pénzt. Hát hova adjam a pénzt, ha nem a pénzügyi osztálynak? Másnak akarták, hogy adjam, a mit tudom én kinek ottan. (...) És adták az elismervényt, a pénzügyi osztály, de mindig összeszidtak utána.” (41.)

A továbbadományozó szervezet szintén ezt a bizalmi logikát folytatja, és rendszerint megelégszik egy informális beszámolóval, egy fényképes köszönőlevéllel. Néha ugyan helyszíni „ellenőrzés” is szokott történni, ám ezek sem egy szigorú elszámoltatásnak, hanem egy utazás részállomásán történő helyszíni baráti tájékozódásnak minősülnek. Visszaélések vélhetően szoktak történni, hiszen az alfejezet elején említettekre alapozva az ameri-

kai és Közép-európai civil társadalmi felfogások között nagy különbségeket tapasztalni, ám alanyaink ilyenről ritkán számoltak be. A civil társadalom alapját képező „civility”, udvariassági gesztus esetenként még a helyi adományozások során is el szokott maradni:

„Az elmúlt 12 évben adtunk legalább 25 ösztöndíjat, minden évben volt legalább kettő-három. 900 dollár volt legalább. (...) Azt nem követeltük meg, hogy tudjanak magyarul, csak az volt a követelmény, hogy egyik nagyszülő legalább Magyarországról származzon, hogy legyen legalább három és fél tized százalékos tanulmányi eredménye - a maximum az négy. Akkor két tanárunk adjon nekik rekomendációt, hogy megérdemlik az ösztöndíjat. És – ez volt a legérdekesebb – mindegyiknek kellett írni egy ilyen 250 szóból álló fogalmazványt, nem volt szükséges magyarul, és az volt a címe, hogy Mit jelent nekem a magyar származásom? És olyan gyönyörű dolgokat írtak a gyerekek, hogy majdnem mind-egyik kapott ösztöndíjat. (...) De a legtöbb gyerekekkel elvesztettük a kapcsolatot. Szóval megkapták az ösztöndíjat, elmentek, azután fityültek ránk.” (41.)

Ez a magyar civil szervezeti világ teljesen önfenntartó, működése során pedig elsősorban önkéntesekre tud építeni. Ez adja ugyanakkor csodálatát és kockázatát is. Csodálat, hiszen magyar származású egyének néha a nyelvi asszimiláció ellenére is még mindig fontosnak tartják gyökereiket, illetve kultúrájukat, hagyományaikat, egyszersmind saját magyarságukat, amely érdekében tevékenyen felelősséget is vállalnak. Kockázatos viszont az, hogy az ingyen vállalt, az önkéntességre épülő munka komoly elköteleződés mellett esetleges működést eredményezhet:

„In the case of our organization, when you are dealing with an organization of volunteers, people are giving up their time and they are under no obligation to do so. So they have to be willing, to be committed to what they are doing. So if they aren't committed 100%, I don't want them to participate. If they are committed 100%, sometimes other things happen in their job, in their family so we often have to make adjustments to our projects because of the challenges that people have in their daily lives. That's just the way it is. (...) It is my responsibility to make sure that the trains run on time and that, regardless whether I receive a salary or not, something gets done.” (45.)

„Aki önkéntes munkát végez, azt nem lehet számon kérni. Tehát ha azt mondom, hogy csináljunk egy hírlevelet, egy újságot, és eltelt hat hónap, és még nincs kész, akkor nem tudom neki mondani, hogy holnap legyen kész, mert akkor azt

mondja: figyelj, nincs rá időm. Tehát én legszívesebben azt csinálnám, hogy felvennék előre önkéntes alapon két embert, vagyis nem is önkéntes alapon, és azt mondanám, figyelj, menj, írd a leveket a cégeknek a nevünkben, akinek akarod, amennyi pénzt behozol, húsz százalék a tied.” (46.)

5.3. *A „magyarkodás” mint kontraszelekció kérdése*

A magyar közösségi életben való részvételt illetően több alanyunk is úgy fogalmazott, hogy ez egyfajta kontraszelekció eredménye. Igen ám, de a kifejezést pozitív és negatív értelemben is használták.

Negatív értelemben (és ez volt a gyakrabban előforduló vélemény) arra utaltak, hogy leginkább azok vesznek részt a magyar társadalmi-kulturális életben, akik „civil” életükben, illetve szakmájukban, karrierjükben sikertelenek. Ezzel magyarázható az a sok, gyakran pitiáner jellegű konfliktus, ami a szervezetek életét jellemzi, hiszen a sikertelen szakmai integráció frusztráltságot szül, amelyet a magyar társadalmi élet keretei között élnek ki ezek a személyek. Ennek helyenként taszító hatása is van, hiszen az értelmetlen viták tömkelege elrettenti a jóhiszemű, magyar érzelmű emberek részvételét:

„Néha, amikor cinikus vagyok, akkor azt mondom, hogy, olyan embereknél áll elő [az értelmetlen dolgokról való vitatkozás], akik így az életükben meg professzionális alapon nincsenek olyan helyzetben, hogy dönthessenek, határozatuk fontos legyen, és akkor itt élnek ki magukat ilyen szervezetekben. És akkor [fontossá válik], milyen színű asztalterítő legyen. Szerintem ez sok esetben így van, de nem akarok általánosítani.” (4.)

„Nem akarok általánosítani, de van egy ilyen jelenség, (...) hogy aki magyarkodik, az gyakran kiéli a frusztrációit annak, hogy ő nem tud érvényesülni a szakmai életében. Ez egy nagyon gyakori jelenség. Tehát egyfajta kontraszelekciót jelent ez a magyar közeg. S ezzel magyarázható részben az is, hogy miért ilyen gyengék ezek a magyar egyesületek, hogy olyanok vonzódnak hozzá, akik sajnos gyakran tényleg ott élnek ki a frusztrációikat. Amit a munkahelyen, az életben nem engednék meg maguknak, egymás közt ebben a zárt közösségben megengedik. És olyan, olyan személyes sértődések lesznek aztán, évtizedekig tartó viták ezekből a vihar a bilikből, hogy kétségbeejtő. (...) A kontraszelekció abban rejlik, és abban nagyon káros, hogy elrettent nagyon sok más embert attól, hogy bármiféle közösségi életben részt vegyen. És részben ennek is köszönhető, hogy a magyarok otthonokban magyarok, nem közösségben. Ahhoz képest, hogy hányan élnek itt, és hányan ragaszkodnak ahhoz, hogy ők magyarok, ahhoz

képest nagyon-nagyon apró hányada vesz részt valamilyen szervezett magyar életben.” (31.)⁶⁴

A negatív értelemben vett kontraszelekciót erősíti annak az interjúalanyunknak az életútja is, aki aktív amerikai szakmai tevékenység után mondhatni „véletlenül” csöppent be a magyar társadalmi életbe (ahol majd utána aktívan is tevékenykedett).

„Amerikai vonalon szerepeltem, vagy vállaltam szerepet és munkát, és a magyar kérdésekkel csak akkor foglalkoztam jobban, amikor a szövetség újjá alakult. (...) Addig kifejezetten magyar szervezeti kérdésekkel nem foglalkoztam intenzíven. (...) Az ipari testületnek voltam az elnöke, teljesen amerikai vonalon szerepeltem, aztán majdnem véletlenül keveredtem bele ebbe a szövetségbe.” (49.)

A kontraszelekció témája azonban pozitív, mondhatni elitista értelemben is előjött. E vélemények szerint a magyar egyesületi, kulturális életben valójában sikeres, elkötelezett emberek vesznek részt, akik számára a magyarság elköteleződést és intellektuális örömet jelent. Ezért, akik részt vesznek az így értelmezett magyarkodásban valójában többek, mint az átlag.

„Van bennem egy olyan gondolat is, hogy van itt egy kis kontraszelekció. Az ugyanis, hogy aki ilyen dolgokra úgy vállalkozik, hogy elég intenzíven, az eleve olyan ember, akinek a motivációja, akinek a munkaképessége, munkabírása, az élettempója olyan, hogy kedveli, szereti a sokféle elfoglaltságot. Tehát nem elmegy egy bélyeggyűjtő klubba háromszor, és utána bridzsezni, hanem elmegy előadásokra, vagy elmegy ide-oda, mert különben esetleg kocsmába járna, vagy mit tudom én hova. Nem oda jár, hanem magyar dolgokkal foglalkozik és ez ad neki örömet.” (35.)

5.4. A „magyarkodás” mint időhasználati kérdés

Az említett zsúfolt programszervezéssel természetesen együtt jár a megfelelő időhasználat is. A „magyarkodás” voltaképpen idő kérdése, és mint ilyen, opció kérdése is. Az amerikai társadalomban ugyanis az időhöz való viszonyulás szigorúbb, rögzítettebb, ezért a magyar közösségi életben való részvétel időhasználat szempontjából is döntés kérdése.

⁶⁴ Más kontextusban e két idézetet már használtuk a 2.2.1.1. alfejezetben.

„Az amerikai betegség, az elfoglaltság, minden átlag embert elér, engem is. Nincs időm. Az embernek nagyon vigyázni kell arra, hogy [mire használja idejét]. Az amerikai átlag ember élete tehát [arról szól], annyi minden dolga van, annyi minden tennivalója van. Nehéz tényleg kiválasztani, hogy ezt csináljam, azt, vagy talán elhalasztjuk.” (18.)

Noha elhangzott, hogy a „magyarkodás”, mint tevékenység folyamatos igénybevételt feltételez, mégis kíváncsiak voltunk, meg lehet-e becsülni, hogy időben és akár pénzben is, mennyibe kerül ennek folytatása. Interjúk adatok alapján átlagot nincs értelme számolni, ám annyit rögzíthetünk, hogy a ma már kevésbé aktív szervezeti vezetők heti mintegy 2 órát, a nagyon aktív, országos szervezetet irányító személy pedig egész munkaidejét, heti 40 órát is a magyar ügyek menedzselésének szentel. E két véglet között helyezhetjük el azokat, akik még aktívak és amerikai munkahelyük mellett hetente 3-tól 25 órát is áldoznak „magyarkodásra” (mint korábban láttuk, egy cserkészparancsnok kb. heti 10 órát). Egyik már nyugdíjas 56-os menekült alanyunk pedig konkrétabb számítást is végzett, és azt állította, hogy eddigi amerikai életében mintegy 22.000 órát szánt a magyar ügyekkel való foglalkozásra.

Lényeges itt is kihangsúlyozni, hogy ezt az időmennyiséget az érintett személyek önkéntesen áldozzák a számukra érzelmileg is, racionálisan is fontos magyar ügyek képviselőjére, menedzselésére. Noha mindezt persze nehéz vagy éppenséggel lehetetlen pénzben is kifejezni, néhány alanyunk megsaccolta, hogy a magyar közösségi életre szánt tevékenysége amerikai viszonylatban éves szinten 3.000-tól akár 40.000 dollárig terjedő összeget is kitenne. Tény az, hogy ezen becsléseken kívül, egy kisebb szervezet éves működtetéséhez (telefon, fax, irodaszerek) is minimum 1000 dollár szükséges, és ezt szintén saját családi költségvetésükből gazdálkodják ki az érintettek.⁶⁵

Az időhasználat kérdése két fontosabb témakört vetett még fel: egyrészt a magyarokra jellemző, és amerikai viszonylatban nem teljesen tolerált pontatlanság kérdését, másrészt pedig a családi, jórészt gyerekeket érintő időhasználati specifikumokat.

A pontosság kapcsán valójában kritika fogalmazódott meg, azaz több alanyunk is azt hangsúlyozta ki, hogy a magyarok képtelenek a megegyezett időpontot betartani. E vélemény hangoztatása mögött ott rejlik, hogy a „magyarkodás” menedzsmenti kérdés is, amely valamilyen professzionalításra törekszik, ám a „magyarkodók” között mintha érvényesülne az említett

⁶⁵ A szervezetek pénzügyi vonatkozásaiba enged némi betekintést kérdőíves vizsgálatunk. Lásd kötetünkben Márton János kérdőíves feldolgozásra épülő tanulmányát.

negatív kontraszelekció is, azaz azok vesznek részt, akik szakmailag nem integrálódtak az amerikai életbe.

„Ez egy eszméleten valami, mert az évek folyamán kialakult az, hogy hát nem pont nyolckor kezdünk, hanem nyolc tíz, nyolc húsz, kilenckor, vagy mit tudom én mikor? És ez nem tudom máshol is jellemző a magyar közösségekre, de itt igen. Szóval, hogy minden mindig későn kezdődik. Az amerikaiaknál olyan nincs!” (4.)

A „magyarkodásról” korábban mondtak, mint a zsúfolt program, gyerekek, család leterheltsége, a stressz helyzetek kialakulása, öngerjesztő magával ragadása, szocializációs funkciója nagyon szemléletesen megragadható a heti időhasználat leírásával. Ezen belül kiemelt helye van a hétvégéknek, amikor is a „magyarkodás” úgymond kiteljesül, azaz a legtöbb esemény zajlik. Egy átlag „magyarkodó” (ha van ilyen) valamilyen szempontból kettős életet él: hét közben többnyire amerikai életet folytat, hétvégén pedig beindul és felpörög a „magyarkodás”. A két életformához kapcsolódó identitás⁶⁶ közötti egyensúly tudatos megteremtése fontos az egyén integritása szempontjából:

„Itt, itt úgy mondom, hogy hétköznap amerikai vagyok, és hétvégén magyar vagyok, mert péntek estétől vasárnapig, vasárnap estig minden magyar program van, amit csinálunk, és hétfőtől kezdve pedig dolgozunk és akkor néha hét közben is van valami este. (...) Nem szabad szeparálni a két identitásomat, és nem is kell, tehát nem kell egy vonalat választani a dolgok közepébe.” (33.)

De mi történik hétvégén? Tekintsünk bele egy ilyen, magyarságát aktívan megélő család hétvégéjébe:

„Az átlag ember ledolgozza az öt napot, és a péntek estét várja, hogy végig bulizza a hétvégét, vagy egymaga ellegyen. Nálunk az a vicc, hogy mi a vasárnap estét várjuk. Hát végül is mondhatnám, hogy minden egyes hétvégünket igényli. Szóval úgy van, hogy próba péntek este, (...) a szombati programunk például: a kedves feleségem most indítványozta a magyar iskolán belül az óvodát. (...) És most beiktatták az újszülöttől négy évesig. Ez olyan foglalkozás, hogy a gyerekek szülőstől együtt el tudnak jönni, körbe ülnek és vannak bizonyos foglalko-

⁶⁶ A kettős-, többes identitásról, illetve az amerikai életbe való integrálódás kérdéséről részletesebben szólnak *Az etnoperszonális identitás tematizációi c. 8.1.1. alfejezetben.*

zások nekik, amik hétről hétre, ez mindig változik. Szóval ezt most beiktatták, és ott is tizenöt család jön össze, minden szombat reggel. Az fél tíztől fél tizenegyig van. Akkor a kedves feleségem hazafut, kicsit megpihen, és akkor megy vissza fél kettőre, hogy levezze a gyermek táncsoportot. Úgyszintén ötven és hatvan fős táncsoport, ott négy különböző korosztályra van felosztva: szóval öttől hét, héttől kilenc, valahogy így van felosztva. Ez a szombati nap közben. Az utóbbi pár hétben egy kicsit sűrűbb volt, mivel ötvenhatról emlékeztünk meg, minden hétvégén valahol máshol. (...) A vasárnap végül abból áll, hogy nagy nehezen fölkelünk, és akkor elkészülünk, és misére megyünk, hála Istennek utána nyugszik a nap, vagy rokonlátogatásból áll, de akkor már ki vagyunk merülve.” (30.)

A gyerekek magyar nyelvű szocializációja több csatornán keresztül is zajlik, ezek pedig néha mintha kioltanák egymást: a hét közbeni (kötelező iskolán kívül is zajló) hajsza után, már nem mindig marad energia a hétvégi misére. Mindez heti lebontásban valahogy így néz ki:

„A cserkészek nem járnak oda templomba vasárnaponként, mert hétfőn van a magyar iskola ott este, szerdán van a táncsoportnak a gyűlése este, pénteken van a cserkészlet este, ott akkor már vasárnap nehéz. Pláne, ha ilyen külvárosból jönnek be a gyerekek szóval háromszor ott vannak, de már vasárnap (...) a fiatalok [nem] jönnek a templomba. Azért nem jönnek a templomba, mert rengeteget csinálnak így ott a templom környékén, és hát már vasárnap nehéz, fáradtak. Én is tudom, milyen az, hajkurászni, ide menni, oda menni, amoda menni, ezt kell csinálni, azt kell csinálni. Nehéz.” (13.)

„A részvétellel kapcsolatban, nálunk hétfőn van (...) a magyar iskola fél héttől fél kilencig. Mindenki autóval jön. Kedden van a regős, ez a cserkészeknek a tánctanítása, tánc és népszokások, népművészet, faragás stb., és pénteken van a cserkészgyűlés, az is tanítás után.” (21.)

5.5. A „magyarkodás” pszichikai kihívásai

Az eddigi leírások, és az utóbbi néhány idézet is azt tükrözik, hogy a magyar közösségi életben való aktív részvétel a szülőknek is és a gyerekeknek is zsúfoltsággal, leterheltséggel jár. Egy szokványos hétre vonatkozóan azt láttuk, hogy míg az átlag amerikaiak a péntek estét várják, addig az intenzív magyar szervezeti életben részt vevő szülők a vasárnap estét várják. A gyerekek a szülők szerint is elfáradnak vasárnapra, ezért gyakran már nem is viszik őket templomba. Egy évre lebontva viszont azt tapasztaltuk,

hogy a „magyarkodás” oly mértékben magával ragadja a szereplőket, hogy az évi szabadságukat is ennek függvényében, illetve alárendelve szervezik meg: „Nyaralásuk magyarkodásuk!” – állapította meg egyik alanyunk.

Sokuk elmesélése szerint tehát teljes mértékű kikapcsolódásra, pihenésre nincs alkalmuk. Ezt az átlag amerikai életet mondhatni logisztikai értelemben is zsúfolttá tévő életmód jogosan veti fel a kérdést, hogy az érintettek hogyan kezelik ezt a gyakran stresszes helyzetet.⁶⁷ Míg a „helyzet” leírása, azaz a probléma felismerésére vonatkozóan hasonló állításokat hallottunk (megjegyzendő, hogy a pszichikai vetületekről leginkább nőnemű alanyaink számoltak be), addig a kezelési mód tekintetében két nagyobb stratégia körvonalazódott: az egyiket egyensúlykeresőnek, a másikat pedig óvakodó-menekülő stratégiaként értelmezhetjük. Az állapot leírását nagyszerűen kifejezi az alábbi meglátás:

„Én állandóan, tudatosan ezzel küszködöm, mert úgy érzem, hogy a személyes életem, hogyha nem vigyázok magamra, akkor szétesek fizikailag vagy valami, és akkor senki sem fog ebből hasznot húzni hosszú távon. (...) Állandó feszültség, de nem akkora, hogy azt mondjam, hogy nem akarom csinálni.” (4.)

Az egyensúlykereső stratégiát alkalmazó „magyarkodók” racionálisan tudatosítják a pszichikai veszélyeket, amelyre oly módon igyekeznek választ adni, hogy a „magyarkodásba” vetett hitük, bizalmuk, elköteleződésük se inogjon meg, illetve pszichikai integráltságuk se sérüljön. E logikában egyrészt mérlegelés alá kerül a család fontossága, amely felülírja az előbbi két tényezőt, másrészt pedig menedzseri, szervezési kvalitások érvényesülnek: a kiégés ellen úgy próbálnak e típusba sorolható személyek védekezni, hogy új aktív szereplőket vonnak be munkájukba. A család központba állítása jelentheti azt az erőt, amely segít az újabb és újabb felkérések elutasításában, de vonatkozhat az éves családi időhasználat, azaz a pihenőszabadság „magyarkodástól” (és Magyarországtól) független szervezésére is.

⁶⁷ E kérdést feszegette egyik előadásában Bokor Erika is, és többek között megállapította: „Úgy érzem, hogy a magunk sorsánál sokkal többet foglalkozunk itt a Reménység-tó partján azzal, hogy tevékenységünk milyen hatással van az egyetemes magyarság sorsára. És ez fontos is, de szerintem egyenlően fontos szerepe kellene, hogy legyen egyéni sorsunknak.” (Bokor Erika: *Önismeret, öntudat és a második nemzedék a nyugati szétszórtságban. A lelki egészség követelményeiről*. ITT-OTT 1997/1. 25–29.)

„2000-ben például volt egy olyan, hogy (...) nagyon szerette volna az idősebb gárda, hogy már átvegyük. Elméletileg lett is volna kedvünk, de úgy éreztem, hogy gyerekem túl fiatal. Nem akartam, hogy a rovására menjen, hogy ne lehessen olyan szülő, annyira odafigyelő, hogyha felvállalom. Visszatekintve, nagyon örülök, hogy azt tettem. Most látom, hogy Úristen, ez rengeteg munkával jár. (...) Én nem tudom, mi lett volna? Gyerekünket vagy teljesen elhanyagoltuk volna, vagy mi szétestünk volna egymástól, vagy valami. De lehet, hogy nem mindenki veszi ezt észre. (...) Kell látnunk, (...) hogy mennyi időnk van, és mibe érdemes azt az időt fektetni, és ez egy nagyon nehéz balansz, amit tényleg minden évben ki kell értékeljünk.” (4.)

„Amivel most küszködök az életemmel az az, hogy ne legyek csak magyar és ne csak magyarul gondolkodjak. Az a célom, férjemmel is ezt próbálom, (...) hogy nem baj, hogy ha néha a klasszikus adót hallgatod, nem kell mindig a népzeneét hallgatni. A híreket is figyeljük, ő nagyon figyel azért a magyar dolgokat a hírekben, én is igyekszem (...) figyelni a világhíreket. Amennyire lehet, járjunk el néha koncertre, amikor lehet, csináljunk mást, ami nem magyar dolog. Ez nekünk nehéz, mert sok kötelességünk van, ahol ott kell legyünk. A stressz meg az a része az még hagyján, de amit én szeretnék a mi személyes életünkben valahogy megoldani hosszú távon, hogy ha van 2 hét szabadságunk, nem muszáj Magyarországra menni. Menjünk Olaszországba, menjünk máshova, utazzunk más dolgokat látni.” (33.)

Mindezen kísérlet és elhatározás ellenére azonban kimondatlanul is folyamatosan központi kérdés marad, hogyan lehet egyensúlyt teremteni a szülők aktivizmusa, illetve saját és gyerekeik lelki épsége, egészsége között. Ezt a valójában stresszel, lelki teherrel járó csapdahelyzetet, amelyet jó érzéssel több alanyunk is felismert, van, aki már-már érzélgős, szentimentális hangot megütve igyekszik feloldani:

„Az embernek teher néha, de egy áldozatot teszel, ha vállalod és megteszed. Mert én nagyon sokat gondolkodok azon, hogy hát ha majd egyszer nem leszek, akkor jó, áldozatot tettem, de vállaltam, és feladtam sok mindent, és csináltam is. De ki fogja a nagy világban tudni azt, hogy én a magyarkodásban tevékenykedtem? (...) Tudom, hogy ez hülyének hangzik, de úgy szeretnék távozni ettől az élettől, hogy Woa! A Mészáros Juci⁶⁸ ezt és ezt csinálta.” (33.)

⁶⁸ Alanyunk nevét az anonimitás biztosítása érdekében természetesen megváltoztattuk.

Az óvakodó-menekülő stratégiát jelentő válaszokat azért kezeljük együtt, mert interjú tapasztalataink alapján nem válik el élesen a kifejezetten menekülésre, és kizárólag óvakodásra épülő beállítódás. A két, „magyarkodásból” származó stresszhelyzetre adott válasz-együttes egymást erősíti, és létük kölcsönösen feltételezik egymást. E stratégiákban gyakran szintén a gyerekek, illetve az egyének, családok leterheltsége elleni küzdelmet láthatjuk, és vonatkozhatnak a „magyarkodás” tudatos abbahagyására, vagy csak szüneteltetésére. A szó szerinti „pihentetést” is jelentő stratégia jellegzetes formái a tevékenységek tényleges abbahagyásán kívül a vegyes házasság elfogadása, vagy adott esetben a válás is, illetve egy konkrét elutazás is.

A menekülést jelképező elutazás akár több évre szóló elutazás is lehet, igaz – ahogy egyik alanyunk tette – éppen Magyarországra. Ez nem ellentmondás, hiszen a „magyarkodás” igazi terepe ugyanis az Egyesült Államok, azaz a diaszpóra feltételek közötti életmód, és nem Magyarország. Érdekes azonban, hogy az éppen Magyarországra „menekülő” személy, akinek fő motivációja az volt, hogy „átlagos magyar” legyen, az anyaországban hiányérzettel küszködve, végül is szintén az USA-ból származó magyar személyek, cserkészek társaságát kereste, illetve azok környezetében tudott igazából feloldódni. Egyfajta diaszpóra hatásként értelmezhetjük ezt az állapotot, hiszen magyar többségi közegben is a diaszpórához kapcsolódó személyek közöségén belül mozog.

„Az motivált engem, hogy Magyarországra költözzek, hogy egy kicsit menekültem. Mert 1996-ban rendeztünk egy ilyen 500 fős megemlékezést Magyarország 1000 éves múltjáról. És ez egy évi munka volt nekem. Én hétfőtől péntekig ezen dolgoztam, és hétfvégen jártam be a munkahelyemre. Ez annyi energiába telt, hogy kész voltam, az egésszel. Nem azért, mert összevesztem volna, vagy valami ilyesmi, csak ez így nagyon sok volt. És akkor mondtam, hogy én is szeretnék Magyarországra költözni. (...) És Magyarországon jó volt, hogy mindenki magyar, és nem kell arra figyelni, hogy cserkészet meg ez-az, hanem egy ilyen átlagszemély lehetnél. És a munkán kívül más program nem volt. Tehát ilyen szempontból nagyon jó volt. Igazából nem. (...) Legtöbb embert, akit ott megismertem, vagy Amerikában született, vagy ott élt vagy onnan jött vissza, és mind cserkészkedett.” (1.)

Itt tárgyalt témánk szempontjából azonban releváns az az információ is, hogy ez a menekülő stratégia – előbb idézett alanyunk esetében – először házassággal társult (Magyarországon ismerkedett meg szintén cserkész és amerikai magyar származású férjével), majd pedig válással zárult. A magyar-

ködés lelki veszélyei családban való lecsapódásának legszembetűnőbb jele a házasságok gyakori felbomlása. Interjúalanyaink mintegy fele számolt be (első) házassága felbomlásáról vagy válásáról. Egy házasság felbomlásának természetesen rengeteg oka lehet, és a kivándorlók esetében gyakran arról van szó, hogy a házastársak új környezetbe kerülve másképpen ismerik meg egymást, és eltávolodnak egymástól.⁶⁹ Az intenzív programokkal járó „magyarkodás” azonban mindenképpen kihívás elé állítja a házastársakat: ez érvényes a vegyes házasságok esetében is, amikor kulcskérdés a nem magyar fél elfogadó vagy elutasító hozzáállása, de érvényes a magyarok között kötött házasságokra is. Korábban azt állítottuk, hogy a „magyarkodás” főleg a már USA-ban született, szocializálódott magyarok számára a házassági piac szerepét is betölti, és érdekes, hogy ugyanezen keret feszegeti az így létrejött házasságok belső tűréshatárát is. Ez jól jelképezi a magyarkodás öngerjesztő jellegét, illetve a pozitív és negatív vetületeinek együttmozgását.

„Tényleg egy stressz van abban, hogy a magyarkodás vagy a magyar megmaradás az sokat követel az embertől. És merthogy sokat követel az embertől, bizonyos dolgokat félreteszünk, hogy hát azok nem annyira fontosak, ennél fogva itt a két házastárs között ellentét fölmerülhet, hogy hát miért nem a házra gyűjtjük a pénzt, és ne menjünk magyarkodni.” (47.)

A házasság felbomlásának réme és a „magyarkodás” szembeállítására óvatosságra inti a magyar társadalmi életben résztvevő szereplőt. Az óvatos stratégiát alkalmazók teljesen és azonnali hatállyal ugyan képtelenek lemondani a szervezeti életben való részvételről, ám annak lehetőségét napirendi tartják.

⁶⁹ Kötetünk demográfiai elemzéseiben teljesebb képet kapunk a válásokról. A *Mel-léklet 9. táblázata, illetve 1. és 2. ábrái* alapján például megállapítható, hogy a válások aránya az USA-ban született és a 20 évnél régebben kivándoroltak csoportjai esetében az amerikai átlaghoz közelítenek. A 0–20 év migrációs tapasztalattal rendelkezők esetében a válások aránya az amerikai átlagot 2-szer, 3-szor meghaladják, és ez az arány a kivándorlási tapasztalattal pedig egyre nő. Az is megállapítható, hogy a családban magyarul beszélők körében magasabb a válási hajlandóság, mint a magyar származásúak körében. Mindezzel párhuzamosan a bevándorlók körében az első 10–15 évben magasabb házassági tevékenység tapasztalható, ám ez a kivándorlás éveinek növekedésével lassan kiegyenlítődik, és beáll az átlag amerikai szintre. Mindez azt jelenti, hogy a magasabb válási arány tehát nem házassági státusz csökkenést eredményez, hanem magasabb házassági arányt, ami a bevándorlók újraházasodásának köszönhető. A kivándorlás által az új közegben valószínű a korábbi házasságok felbomlanak, ám rövidesen újak is születnek. Ugyanez érvényes a kivándorlás első éveiben kötött házasságokra is.

Ahol az egyik házastárs kevésbé elkötelezett a magyarkodás mellett, érdekes paradoxon alakul ki. Az aktív szereplő szeretne megszabadulni a „magyarkodás” plusz terheitől, és ugyanakkor házasságát is szeretné megmenteni, ám éppen óvatoskodó stratégiája visszalöki a „magyarkodáshoz”: az óvatosság és kivonulása hangoztatásával egy időben valójában a családjától menekül a magyar társadalmi életbe.

„Maximum még egy évet [fogom csinálni], már az sem biztos. (...) Az alapszabályzat szerint csinálhatom, ameddig akarom, illetve ameddig megválasztanak. Már sokat csináltam, már többet csináltam, már nem vagyok olyan jó, mint az elején. (...) Ezért mondom, még egy évet. (...) Nagyon boldog lennék, ha én azt látnám, hogy ugyanazon nyílegyenes erővel mennék fölfelé, mint ahogy kezdtem. Könnyű volt a rosszból jót kihozni, de ebből tovább törni rettentően nehéz, és a feleségem kifejezetten mérges rám. (...) Ha önálló egzisztenciája lenne, már nem lennék férj, vagy nő. Így, visszatartja az, hogy egyelőre én keresem meg a pénzt. Jó, vicceltem (...) a feleségem a világ legjobb felesége, [de szerinte] több mint kicsit sok a magyar(kodás), sokat van egyedül.” (26.)

Az óvatoskodó „magyarkodó” és a házasságkötési stratégia kapcsolódásáról árulkodnak azok az esetek is, amikor a „magyarkodásban” felnőtt felek gyerekkorukra visszatekintve látják e tevékenységekbe rejlő veszélyeket, és úgy döntenek, hogy gyerekeiket nem akarják kitenni ennek az állandó stressz lehetőségét hordozó életformának. Ennek következtében a házassági stratégia vagy arra irányul, hogy ne magyarkodó (ám magyar) házastársat találjon, vagy arra, hogy vegyes házasságot hozzon létre.

„Az én fiam beszél magyarul, de úgy, hogy ’apu majd megmesélem neked.’ Tehát nem elmeséli nekem. Itt mi nem elme gyünk valakiért, hanem felvesszünk valakit, (...) szóval ő fordítja az amerikai gondolkodást. Ő már nem igazán jön el ide. Van, akinek eljön a gyereke, mert a családi kötelékek olyanok, hogy gondolom, terrorizálja a gyereket, és az eljön. (...) Én az enyémet nem tudom, nem is terrorizálom a gyereket.” (26.)

„Nem annyira a válásokat láttam, mint azt hogy keresik a nem magyarkodó párt. Az én ismeretségemben (...) olyat láttam, és ezt gyakran, hogy mind a két fél magyar, itt nőtt fel és ügyben [értsd: fontos] volt a magyarság az egész életükben, és valószínűleg, hogy aktívan eldöntötték, mikor már összeházasodtak, és jöttek a gyerekek, hogy ők ezt nem fogják csinálni az ő gyerekeikkel, amit velük tettek – idézőjelbe. Ezt sosem mondták ki, de a tetteikkel mutatják. Van 3–4–5

pár akiről tudok, akik már évek óta házasok, és boldogan házasok, és senki nem érti meg, hogy az hogy történt, hogy ők nem járnak egy magyar dologra sem és hogy a gyerekek nem beszélnek magyarul, mikor mind a két fél olyan jól beszél magyarul. Szóval itt arról van szó, hogy nem elég csak magyarul beszélni, hanem tudatban kell legyen az, hogy te át akarod adni és csinálni akarod.” (33.)

A gyerekek „magyarkodástól” való óvásának hátterében, vegyes és nem vegyes házasságok esetében is, többek között a kétnyelvűség megítélése is áll. Állítólag az amerikai társadalom nagy részében, részben az iskolán keresztül is, erőteljesen él az a homogenizáló felfogás miszerint a két- vagy többnyelvűség káros, stresszes a gyerekek számára.

„Azok a családok, ahol úgy gondolják, hogy most én nem fogok magyarkodni, van sok olyan, azt gondolják, hogy a két nyelvűség az túl nehéz, túl sok stressz. (...) Főleg a modern amerikai gondolkodásban nagyon sok helyen hallod ezt, hogy túl nehéz és megzavarja a gyereket. Ez mostanában nagyon nagy divat lett. Anya mondta, hogy divat volt náluk is, mikor mi voltunk gyerekek, de most is nagyon sok helyen hallom, hogy nyomják ezt a tanárok, mondják, hogy You have to be careful vocabulary! Hogy a szókincs, ez meg az. (...) Mi ezt megbeszéljük a baráti körben és a családi körben, hogy ez hülyeség, hát minél több nyelv, annál jobb az a régimódi európai gondolkodás. (...) A párok is azért válnak, el és keresik az amerikai párt, ahol nem kell talán ezt [a stresszet] túrni. Mert az könnyebb, nekünk is könnyebb lenne kikapcsolni mindenhol. És aztán az a röhejes, hogy ugyanúgy bekapcsolódnak programokba, csak amerikai programokba mennek, (...) nem magyarkodok, de ugyanúgy csinálják a rengeteg programot.” (33.)

6. A sajtóval, médiával kapcsolatos tematizációk

Interjú terepmunkánk során az amerikai magyar nyelvű média néhány jellegzetességét is igyekeztünk feltárni. Noha a kutatásnak nem volt célja az amerikai magyar lapok, kiadványok teljes körű összeírása,⁷⁰ mégis fontosnak tartjuk felsorolni mely orgánumok jöttek szóba beszélgetéseink során. A ma is létező sajtótermékek közül az *Amerikai Magyar Hírlap* (Los Angeles), *Californiai Magyarság* (LA), *Amerikai Magyar Népszava Szabadság* (New

⁷⁰ Ez egy külön kutatási téma is lehetne. Szervezeti adatbázisunkban igyekeztünk minél több sajtóorgánumot feltüntetni, ám vélhetően nem szerepel minden, főleg a különböző egyházi és más intézményekhez, egyesületekhez kapcsolódó sajtótermék.

York), a *Kanadai/Amerikai Magyarság*, *Kanadai Magyar Hírlap* hetilapok, a negyedévente megjelenő *Panorama*, a Clevelandben és New York-ban működő rádió- és tévéadók, illetve a különböző szervezetekhez, egyházakhoz kapcsolódó helyi kiadványok neve hangzott el (*Hirmondó*, *Magyar Híradó* – Sarasota, *Hadak Útja*, *Hírek*, *Magyar Krónika* - Cleveland, *Új Úton* – San Francisco). Megszűnt sajtóorgánumként pedig a *Szabadság*, *Magyar Szó* (NY), *Új Világ* (LA), *Népszava* (LA), *Chicago és környéke* került említésre.

Az amerikai magyar sajtóval kapcsolatosan az interjúk elemzése három tematizációra irányította figyelmünket: a sajtó lokalitásba ágyazott működésére, az internet térhódításával kapcsolatos médiakészítési és –fogyasztási szokásokra, a sajtóval kapcsolatos pozitív „múltkép” és a jelen eseményei közötti ellentmondásokra. A vélemények ismertetésekor röviden kitérünk a Duna Tv megítélésére is.

6.1. A sajtó lokalitásba ágyazott működése

A helyi világba ágyazott működés több mindenre vonatkozik. Egyrészt azt jelenti, ezek az orgánumok egy helyi magyar világ vagy magyar világok életében tájékoztató funkciót töltenek be, másrészt pedig azt, hogy a kiadványok zöme a magyar szervezeti élethez, és az egyházakhoz kapcsolódik. Mindezek alapján már-már adódik az a megállapítás is, hogy a helyi szervezeti világok jellemzőit részben magukon hordozzák e kiadványok is, magyarán a sajtó nem csak a konfliktusterhes szervezeti működéseket mutatja be/meg, hanem pusztán létezése is beleillik e logikába. Azokban a magyar világokban, ahol több sajtóorgánum is működik, gyakran az ezek közötti, illetve a lapok és a helyi szervezetek közötti konfliktusokról számoltak be, ahol pedig csak egy olvasottabb lap létezik, ott az újságíró vagy a tulajdonos tűnik megosztó személyiségnek a helyi szereplők szemében.

Akárcsak a szervezetek egy része esetében is láttuk, a sajtóra vonatkozóan is érvényes az a megállapítás, hogy egy lap rendszerint „egyszemélyes (családi) vállalkozásként” tud csak működni. Ha nincs egy (valamilyen „magyar-ságápolási” vagy piaci szempontból) elkötelezett helyi személy, akkor a lap vagy rádió fenntartása, működése megkérdőjeleződik. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy egy médium megítélése pedig éppen e központi személy tulajdonságai és életeseeményei alapján történik. Ha ez a személy aktívan részt vesz a helyi magyar életben, akkor a lap megítélése is pozitív, ha meg nem, akkor a társadalmi megítélés a személy és környezetének vélt vagy valós negatív tulajdonságaira helyezi a hangsúlyt, és a sajtó más szervezetekkel való viszonya beleillik a helyi konfliktusláncba. Ezen ellentmondásos viszo-

nyulásokban visszaköszönnek a szervezetek tárgyalásakor felvillantott generációs és személyközi konfliktusok is.

Mindezek alátámasztására kicsit részletezzük a Los Angeles-i helyi magyar sajtóviszonyokat, valamint a New Jersey-i szerkesztőséggel működő *Amerikai Magyar Népszava Szabadsággal*, illetve a Kanadai/Amerikai Magyarság chicagói tudósítójával kapcsolatos véleményeket.

Kaliforniában két lap jelenik meg: a *Californiai Magyarság*, illetve az *Amerikai Magyar Hírlap*. Előbbi 1922 óta működik, utóbbi csak 1989 óta. Az előbbit a legutolsó időkig egy olyan személy⁷¹ vezette, illetve készítette, aki nagy presztízsnak örvendett a Los Angeles-i magyarság körében, őt tartották a helyi magyarok „illemóriásának”. Halála után a lap megmaradt, és a korábbi szerkesztő fia vette át a kiadást.

„A Magyar Hírlap tizenhat éves most, vagy tizenhetedik. A Californiai Magyarság sokkal régebbi, azt valamikor talán 100 évvel ezelőtt alapították, ez került kézről-kézre, amíg a Fényes Mária kezébe került, aki Fényes Attilának, tehát a mostani újság főszerkesztője és tulajdonosának az édesanyja. Hosszú évekig ő csinálta az újságot, ő maga is írt, kellemes, könnyed stílusban, olyan anekdotázó stílusban, de egy női anekdotázó stílusban. (...) Egyfajta sajátos illemóriása [volt] ennek a városnak, nem feltétlenül jó értelemben vett mindig, de ő jellem-, egy karakteróriása [volt]. Nélküle a város sötétben lenne, meghalna. Máriának sármja volt, csinált évről-évre egy bált, mégpedig egy nagyon jó bált, ahol úgymond csillogó kristályok között, fényes szmokingba öltözött, estélyi ruhás társaság taftével, egyebekkel, ami, ugye olyan kicsit almanach stílusú volt az egész, a 30-as évek korának a konzerválása, neobarokk volt. Ma tovább folytatják ezt a hagyományt. Az Attila egyszer megpróbálta, de vesztett rajta, és ezzel abbahagyta, holott kell tudni csinálni olyan dolgokat, amiken veszítünk. (...) Így nézett ki ez a város, de Mária nélkül elvesztette azt a hangulatát, azt a sármját, amit a Mária kölcsönzött neki. És minden egyes ilyen veszteség (...) a magyarságot szegényebbé teszi.”

Az új szerkesztő/kiadó azonban piaci szempontból közelített e munkához, és minimum nullszaldós vállalkozásként fogta fel a lap megjelentetését, aminek eredményeképpen megemelte a hirdetési tarifákat, beleértve az egyházakét is, amelyek rendszerint tartalmazták a heti műsortervet is. A helyi egyházak azonban sokallták az emelés mértékét, ami állítólag 200 százalékos volt. A lapban egyébként kis mértékben jelennek meg helyi hírek, az írások zöme az internetről származik. Az új tulajdonos ugyanakkor nem folytatta

⁷¹ Fényes Mária (1918–) a Californiai Magyarság kiadója 1970-től haláláig.

anyja hagyományos évi bálját sem, amit a helyi magyar szervezeti vezetők egy része hiányolt is.

A másik lapot az egyik helyi magyar vendéglő tulajdonosa tartja fenn, mondhatni családi vállalkozásként: a lapot felesége készíti, mert szerinte „nagy igény van kultúrára”, illetve a helyi hírekre. Szerzői között helyi és nyugat-európai „tudósítókat” is megtalálunk. A tulajdonos számára a lap nem kifejezetten üzleti vállalkozás, hiszen a kinyomtatott lapok mintegy negyedét ingyenesen is terjesztik a magyar intézmények, egyházak körében. E terjesztésben egyébként - üzleti szempontoktól is vezérelve - segíti a Los Angeles-i Magyar Ház vezetője is, aki szállítással foglalkozó cégének reklámszövegét betétlapként elhelyezi a lapban.

A két lap egyenként mintegy 1500–2000 példányban jelenik meg, és a hírek tekintetében látszólag a „komplementaritás elve” alapján működnek: az egyik a helyi hírekre nagyobb hangsúlyt fektet, a másik kevésbé; az egyik kétnyelvű, a másik csak magyar nyelvű. A látszólagos komplementaritás a helyi társadalomban azonban a két lap közötti látens konfliktusról árulkodik. Az egyik lapot a lokális világban ugyanis szolgáltatónak, dinamikusnak, színesnek tartják, a másik működését pedig politikailag elkötelezettnek, profitorientáltnak állítják be. Mivel az utóbbi nagyobb hagyománnyal (és olvasótáborral) rendelkezik, valójában a helyi közösség veszít az új piacorientált stratégia érvényesülése miatt, hiszen a hívekhez nem jutnak el a református egyházzal kapcsolatos hírek.

„Jó viszonyunk van, egyházi híreket adunk minden héten, főleg a Magyar Hírlapnak. (...) A másik újságba úgyszintén ugyanazokat a híreket küldtük tovább, csak ők felemelték drasztikusan a hirdetéseinknek az árait, és az egyházak, közösen megbeszéltük a lelkipásztorokkal, hogy ezt mi nem vállaljuk, és közösen egyszerre mindenki kilépett abból az újságból. (...) A katolikus nem lépett ki, de az összes protestáns egyház, igen. (...) Úgy kezdtek bennünket kezelni, minthogyha mi kemény bizniszt folytatnánk, ugye. (...) A [Californiai Magyarorságot miután] meghalt az édesanyja, ő átvette, és rögtön ráment arra, hogy neki ez ugye biznisz, és inkább más hirdetésekkal tölti meg. Persze nem töltötte meg azt a részt, mert főleg a katolikus egyháznak a pápáról, meg a katolikus egyháznak a világi híreit nyomja bele oda az itteni helyi egyházi hírek helyett. Nem látom a logikát benne sajnos, amit sajnálunk, mert a magyarság nagyon sokat veszített ez által. Jöttek ugye visszhangok, nemcsak hozzám, a többi egyházhoz is, akik kimaradtunk, hogy hát ő onnan tudta meg, hogy mi történt az egyházaknál, egy rövid igemagyarázat volt leírva, amiből egy kis lelki táplálékot is tudott venni magához.”

Az interjúban nem részletezett módon, ám itt tovább görgethetnénk a konfliktusláncot. Ahogy a fenti idézetben is utalás történik, itt implicite a katolikus és református egyházak, illetve az egyház és a többi szervezet közötti konfliktusokról is szó van. A katolikusok ugyanis nem léptek „paktumra” a református egyházakkal a *Californiai Magyarság* elleni bojkott során, az egyházakkal kapcsolatosan pedig többször is elhangzik, hogy „ők is bizniszt csinálnak”.

A sajtó és megítélése körüli ellentmondások a legnagyobb „országos” amerikai magyar lap, az *Amerikai Magyar Népszava Szabadság* körül is kibontakoznak. Erről már a korábbiakban, a konfliktusok kapcsán egy helyütt szó esett,⁷² ám a lokalitásba ágyazottság kapcsán itt is érdemes e lapra kitérni. Mivel országos lapról van szó, természetesen a lokalitást ezúttal is egyrészt geográfiaileg kellően tágra kell értelmezni, másrészt egy valós vagy képzelt közösség relációjában kell elképzelni. A lokalitásba ágyazottság ugyanis nem kimondottan a területi leszűkítésre, hanem az amerikai magyar országos szervezeteket is jellemző működési logikára vonatkozik. A lokalitás sűrű személyközi viszonyokat, illetve az ezzel járó konfliktuspotenciált és konfliktusterhes kapcsolatokat jelenti, a lokalitásba élő ember leginkább önmagával van elfoglalva. A tárgyalt sajtóorgánum pedig azt gondoljuk, jól megtestesíti ezeket a viszonyulási módokat, hiszen nem csak megítélése körül tapasztalunk ellentmondásokat, hanem működése is a konfliktusgerjesztő magyar szervezeti világokat erősíti: a sajtó nem csak az események tudósítója, hanem gyakran tevékeny részese is, főszerkesztőjének konfliktusgerjesztő magatartása, stílusa pedig teljesen beleillik az amúgy éppen általa is kritizált viszálykodó lokális és országos amerikai magyar szervezeti világképbe.

Az újsággal kapcsolatos vélemények kontextualizálása érdekében vilantsuk fel a lap rövid történetét. A jelenlegi név alatt futó lap az 1891-es alapítású clevelandi *Szabadság* és az 1899-ben New York-ban létrehozott *Amerikai Magyar Népszava* 1949-es egyesítése nyomán jött létre. Az akkor még napilap a későbbiek folyamán heti kétszer jelent meg, majd 1976-tól hetilappá alakult. A korábbi két napilap egymás konkurrenciái voltak, illetve az amerikai magyarság központja státusáért való versengés intézményesülését fejezték ki.⁷³ A szerkesztőség jelenleg New Jersey-ben van, főszerkesztője pedig (2006 óta) a Magyarországon is ismert Bartus László újságíró.⁷⁴

⁷² Lásd a 2.2.1.3 alfejezetet.

⁷³ Minderről részletesebben ld. Várdu i.m. 306–324.

⁷⁴ A *Világgazdaság* volt munkatársa, rendszeresen közöl(t) többek között a *Hócipő*-ben, *168 órában*, *ÉS*-ben, illetve különböző televíziós csatornáknak is dolgozott. Vihart kavaráó könyveket írt a magyarországi szélsőjobbról, a Fradiról (*Varga Zol-*

Az amerikai magyar szervezetek működési logikája alapján a fenti helyzet már strukturális okokból is előrevetíti a konfliktusos állapotot: egy nagy hagyományokkal rendelkező amerikai magyar intézmény élén egy „újmagyar” jelent meg, akit minden bizonnyal megbélyegeznek azzal, hogy nem ismeri az amerikai magyarok életét, gondolkodásmódját. Ráadásul Bartus edzett újságíróként nem is rejti véka alá az amerikai magyar szervezeteket, magyar közéleti személyeket kritizáló véleményét, ami még inkább kiváltja az olvasók egy részének ellenszenvét vagy rosszsallását, illetve az újságíró politikai megbélyegzettségét. Interjúink során is visszaköszöntek ezek a vélemények: az újság megítélése rendszerint a főszerkesztő személyéhez kötött, és az elvéve hallott pozitív vélemények mellett inkább negatívumokat lehetett regisztrálni. Mások meglátása szerint az újság eléggé baloldali, illetve egy vélemény szerint a főszerkesztőnek csak egyetlen célja van: „mindenkit lehülyézni”.⁷⁵

„Egy Bartus nevezetű úriember vette meg a Kálnokytól⁷⁶, és most minősíteni fogok: énnekem úgy tűnik, hogy erősen baloldali vonatkozású. Én nem olvasom az újságot, de onnan tudom, hogy több levelezési listát, a bostonit, a New York-it megnézek, és a New York-iban rendszeresen van eszmecsere, és, amikor a tüntetések voltak és egyes más dolgok, árpádsávozások, nagyon negatív véleményrel jött. (...) [A Népszavának] mindig volt egy kicsit balra hajló [irányultsága], még a háború előtt is és utána is, de ez most folytatódik. (...) A nemzeti érzés Nyugaton az nagyon erős (...), inkább ilyen irányba kéne a dolgokat nyomni.”

Minden, a főszerkesztőt ért állítás ellenére, a lap mégiscsak sikeres, hiszen rendszeresen megjelenik, a laptestben több oldalnyi reklám is található, interneten is elérhető. E siker oka – egyik alanyunk szerint – szintén az amerikai magyar társadalmon belüli emigrációs hullámokkal kapcsolatos generációs konfliktusokra vezethető vissza: a lap elsősorban az újmagyarok számára fontos, akik nem tudnak még angolul, és a lap hirdetésein keresztül

tán disszidál. Volt egyszer egy Ferencváros. Bp. 2000), és a Hit Gyülekezetéről (*Fesz van: a Hit Gyülekezete másik arca.* Bp. 1999)

⁷⁵ A főszerkesztő megosztó személyisége körüli találgatásokat a laphoz érkezett levelek, illetve egyéb internetes írások alapján bőségesen lehetne folytatni: van, aki szerint az MSZP küldte Amerikába, van, aki szerint egyenesen Gyurcsány Ferenc, mások szerint más – közelebről meg nem nevezett – magyarországi intézmény. Egyik alanyunk szerint viszont a magyarországi nagyvállalkozó, a már jobboldalinak számító *Magyar Hírlap* tulajdonosa, Széles Gábor áll mögötte, ő segítette az amerikai magyar lap megvételét.

⁷⁶ Kálnoky Gyula a lap tulajdonosa 1996-2006 között.

találhatnak munkát, fodrászt, bankot, utazási lehetőséget is. Az újmagyarokról, az „illegálisokról” pedig a korábbi emigrációs generációk és leszármazottaik fenntartással szoktak beszélni.

A lapok körüli ellentmondásos megítélés jellemzi a Torontóban megjelenő *Kanadai/Amerikai Magyarság* chicagói tudósítóját is. A lapban *Chicagói krónika* címmel Harmath István jegyez tárcát,⁷⁷ amelyben rendszerint valamely helyi eseményről tudósít, ám amelynek tartalmával van olyan érintett, aki nem ért egyet. A konfliktushelyzet állítólag oly mértékben elmérgesedett, hogy az újságíró nemkívánatos személynek bélyegezték bizonyos rendezvényeken, illetve az FBI-hoz is fordultak:

„48 alkalmával, meg 56 alkalmával az ünnepeken vannak előadók, hol más-honnan hívnak, vagy pedig innen valakit, egyik évben én voltam. (...) Érezhető volt, az emberek szerették, élvezték és jól megtapsolták. (...) Élvezték valóban az emberek, és az újságíró mikor én leszálltam, s mentem, s az előadásnak vége volt, már láttam, bevörösödik, s úgy ment el mellettem, majdnem felborított, nagy ember is, és gondoltam kicsit talán haragszik, gondolom megint rosszat mondtam. És telik az idő, megjelenik a cikk, és végigmagasztal ott mindenkit, ír ezt-azt, rólam ír egy mondatot. Nem azért, hogy nekem hosszút vagy rövidet írjon, de [olyat írt, amit] abszolút nem is mondtam, nem is érintettem, ő csak kitalált valamit, hogy odairjon valamit. Erre én felhívtam, hogy miért teszi ezt, hát akkor most hadd tudjam mi van, erre ő nagyon mérges lett. (...) Akkor aztán elkezdett káromkodni, látta, hogy sakkba van szorítva, mondom hát, egy valamihez értesz, hogy nem írod a valóságot. (...) Őt nem csak én nem szeretem, hanem sokan utálják, ő keményen tartja magát a vonala mellett, és azt mondja, FBI-ra adlak, és föl is adott. (...) De hát szerencsétlen tudja, én is olyan fából vagyok faragva, hogy nem érdekel, akkor sem érdekelt.”

A helyi világban e fenti vélemény azonban nem általános, van, aki teljesen pozitív hangnemben nyilatkozik a szóban forgó újságíróról:

„Van egy nagyszerű újságírónk. Hogy is hívják? Harmath István. (...) Nagyon, nagyon jó újságíró. Ha valami történik valami komolyabb a városban, a magyarság körében, azonnal megírja, és nagyon szép cikkeket ír. De nincs újságunk,

⁷⁷ Harmath István az 1970-es évek közepétől foglalkozik újságírással. A *Chicagó és környéke* című hetilap munkatársa volt, majd az újság 1990-es *Kanadai-Amerikai Magyarság* című lapba történő beolvadása után *Chicagói krónika* címmel jegyzi heti tárcáját. Visszaemlékezéseit 2003-ban jelentette meg. (Harmath, Stephen I.: *A chicagói krónikás*. Masszi Kiadó, Budapest, 2003)

van egy újság, ami az amerikai magyarságnak az újsága. Én nem is tudom, hol adják ki, Kanadában adják ki, vagy Los Angeles-ben? Csoda tudja, ennek sosem néztem utána. (...) Nekem nem jár, de néha ideadják, aztán el-elolvasgatok én is belőle dolgokat.” (8.)

E vélemények kapcsán szeretnénk újra kihangsúlyozni, az interjúelemzés célja nem a konkrét elmésélések igazságtartalmának megállapítása, hanem az elmesélések mögött feltételezett érdekek, értékek és viszonyulások felfejtése. Ezek pedig arról árulkodnak, a sajtó (lett légyen országos vagy helyi) mint a helyi társadalom egyik intézménye, ráerősít a helyi ellentétekre, illetve generálja is a helyi magyar-magyar konfliktusokat.

6.2. Internet szerepe a sajtókészítésben és médiafogyasztásban

Az internet terjedése könnyebbé és nehezebbé is teszi a nyomtatott sajtó életét. Ez diaszpóra közegben még látványosabban megmutatkozik, hiszen ahol a humán erőforrás eleve szűkösebb, ott kapóra jön az internet segítsége. Az internet segíthet ugyanis egy lap vagy kiadvány „összerakásában”, kompilálásában. Csakhogy a könnyen átvett hírek csak az idősebb, internetet nem használó korosztály számára relevánsak, az internetet használók ugyanis a virtuális globális (és magyar) médiavilágban mozoghatnak. A fiatalok számára ez két kérdést vetett fel: vagy a helyi sajtótermékek fölöslegességét, vagy egy igazi internetes újság készítését.

„[Az újság] például édesanyámnak nagyon jó, mert ő nem beszél angolul éppen, és hát három hétre rá, vagy két hétre megjönnek a hírek... Szóval az újságot úgy olvasni, mint világhírek, hogy mik történnek, az nem reális. Ugyanazt, azt, amit a Washington Post-ban vagy a New York Times-ban elolvasnál angolul, azt valaki megírja magyarul és továbbküldi. Én (...) nem látom benne [az újságban] annyira az előnyt, azon kívül, hogy a helyi két oldalt, a helyi csoportokról beszámolót néha jó látni.” (4.)

„Nem hatott meg egyik sem igazán, nem éreztem egyikben sem, ha én egy igazi amerikai magyar volnék, akkor olvasnám. Nem, mert vagy az van, hogy innen veszed el a híreket egy hét késéssel, mert egyiknek sincs meg az az erőforrása, hogy össze tudja szedni az amerikai magyarság specifikus híreit. Vagy azt csinálja, hogy lefordítja az amerikai híreket magyarra, vagy a magyar médiából összeszedi, és itt az öreg szegény ül egyedül nyolcvan évesen, és nagyon boldo-

gan olvassa, hogy a múlt héten mi történt Magyarországon. A mi generációnknál ez nem megy, mi hamarabb tudjuk majd nem, minthogy megtörténik.” (46.)

Noha amerikai magyarokkal kapcsolatos gyűjtő honlap több is létezik, ismereteink szerint internetes, kifejezetten amerikai magyar (és angol nyelvű) napi vagy hetilap még nem jött létre. Az internet így szintén a lokalitásokat erősítette meg, és elsősorban helyi közösségszervező funkciót tölt be néhány helyen.

Az internet elterjedése tehát könnyebbé teszi a lapkészítést, elősegíti a lokalitások kohézióját, ám ugyanakkor hozzájárul a nyomtatott sajtó kihalásához, legalábbis az iránta tanúsított érdeklődés csökkenéséhez. A még létező olvasótábor így az internetet nem használók, idősebb generációk tagjaiból, vagy az alacsonyabb végzettségű és/vagy társadalmi integrációval, angol nyelvi gondokkal küszködők rétegéből verbuválódik. Ez részben érvényes a Duna TV-re is, amelynek 1990-es években való megjelenése még fontos (internet előtti) „köintézménynek” tűnhetett, ma már azonban az internet jóvoltából és a digitális televíziózás elterjedésével „csak” egyik csatorna a többi között, aminek vétele külön technikai feltételhez is kötött. Nem véletlen, hogy alanyaink elvéve (mindössze ketten) számoltak be arról, hogy nézik a Duna TV-t. Ugyanakkor a Duna TV presztízse magas, hiszen sokan elismerően beszéltek a csatornáról („hallottuk, milyen jó”), volt, aki – mint említettük már – arról számolt be, a kilencvenes években a „hasán szállított pénzzel” hogyan támogatta az új adót, és többen a beszélgetés közben „gyors ígéretet tettek”, hogy rövidesen beszerzik a megfelelő parabolaantennát a vételéhez. Mindezt úgy is értelmezhetnénk, a Duna TV valamilyen módon részévé vált a deklarált etnikai tudatnak, ám ez az identitáselem nem közvetlen kognícióra, hanem egy feltételezett és csak deklaráltan létező közösségi értékre épül.

6.3. Régi szép idők és a jelen konspirációja

A sajtóról szóló beszédekben is megnyilvánul egyfajta „régis szép idők”-effektus. Ez teljesen érthető egy olyan közösségekből felépülő világban, amelynek tagjai úgy érzik, folyamatosan csökken létszámuk, jelenlétük. Ennek következtében logikus módon csökken az újságcímek száma, a jelenben is létezőknek pedig a példányszáma. A két egykori országos lapnak (Szabadság, Amerikai Magyar Népszava) a 20-as, 30-as, 40-es években állítólag harminc, negyven ezres előfizetője volt egyenként,⁷⁸ míg a mai összevont

⁷⁸ Várdy i.m.

lap – egyik alanyunk szerint – 1000 körüli előfizetővel rendelkezik. A helyi lapok megszűnéséről majdnem mindegyik kutatási helyen beszámoltak:

„Az érdeklődés nagyon csappant már azelőtt, mert amikor mi kiértünk a hetvenes években, akkor itt volt egy magyar újság: Chicago és környéke, de az megszűnt. Nem tudom mikor, de a nyolcvanas években? A végén? Körülbelül. Ugyanúgy a magyar rádió is. (...) Tehát nem volt elég előfizető, nem lehetett előállítani. Szóval ez még az internet kora előtt.”

Az alábbi idézet nem csak a már nem létező lapokról számol be, hanem képet ad az olvasótáborok összetételéről, a lapok milyenségéről és – a korábban is említett – személyhez kötött, családi vállalkozásszerű működtetéséről is:

„Én adatokat gyűjtök, minden kiadványt, mindent ami a kezembe kerül, és ebbe beletartozik természetesen, hogy az újságokat is. A baj az, hogy az olvasóközönség csappant. Tudod, amikor mi idejöttünk, akkor még voltak a harmincas éveknek a menekültjei, azok nem sokat olvastak, de volt egy pár kommunista újságjuk. (...) Akkor voltak a második világháborúnak a menekültjei, az ötvenhatos menekültek, tehát volt olvasóközönség. Akik ma jönnek, azok általában tudnak angolul is, vagy pedig nagyon hamar megtanulnak, és az angol újságokat olvassák. Probléma van, egymás után álltak le: Chicagóban is volt újság, Ohio-ban, Kanadában, New Yorkban, Washingtonban. Itt is volt. Amikor én idejöttem hetvennégyben, akkor már újság nem volt, de még a kezemben volt egy pár száma. Na most mi is az, hogy újság? Az itteni újság az semmi más nem volt, mint ollózás valami más magyar újságokból, a nívója nulla volt, de újság volt. De rádió még volt, tehát volt egy magyar rádió. Nézd, minden esetben, amikor ilyen dologról van szó, akkor mindig egyetlen egy embernek a munkája. Az újságot egy ember vitte, a rádiót ketten, egy férj és egy feleség, (...) de a hetvenes évek végén leállt, mert a férj és feleség elköltözött Los Angelesbe.” (38.)

A lapok megszűnésének családi, üzleti és strukturális (demográfiai) okai egyaránt lehetnek. Érdekes azonban, hogy e látszólag egyszerű okokat nem mindegyik interjúalanyunk látta be, és kész összeesküvés elmélettel állt elő. Ennek lényege, hogy a magyarországi liberálisok célja Torontótól Bukarestig mindenhol megszüntetni a magyar nyelvű sajtót és a magyar szervezeteket, aminek érdekében készek együttműködni a különféle titkosszolgálatokkal, illetve módszereiket is használják. Az alábbi idézet már-már iskolapéldája az amerikai magyarok körében néha itt-ott, máshol is felbukkanó konspirá-

ciós gondolkodásmódnak. Az ilyen eszmefuttatások a következő elemekre épülnek: „valakiknek” a magyarság ellen titkos céljaik vannak, de „én” – az elbeszélő – tudom ezt, és tudom azt is „ők” kicsodák, „ők” pedig tudják, „én” ki vagyok; „ők” jól meg vannak szervezve, semmilyen módszertől nem riadnak vissza, de „én” képes vagyok leleplezni „öket”, hiszen azonos módszereik alapján könnyen be lehet azonosítani „öket” a világ bármely pontján.

„Én azt érzem, hogy akik meg vannak bízva [azoknak] tulajdonképpen az a céljuk, hogy a szervezetek ne működjenek, amely működik, jól működik azt szétverni. És a módszereik pedig ugyanazok, mint odahaza: lejáratás, kikezdése az embereknek. Egy az egybe úgy látom, és úgy is van, mint odahaza. (...) Akit én ismerek, ő is ismer engemet, lehetetlen meg ne ismerni őket. (...) Hát nyilvánosan úgy írnak, és úgy beszélnek, és ha valakinek valami más véleménye van, akkor olyan érdekes, annyira meg vannak szervezve letről egész fel, egész hazáig, hogy csak... Ott van például egy újság. Amikor megszűnt, én párhuzamokat vettem észre. Megszűnt Kanadában a lap, a Kanadai Magyarság, de abban az időben szűnt meg, majdnem abban az időben Bukarestben is [a Magyar Szó⁷⁹]. Nem működött ugye, azt mondták. (...) Megjelent egy másik vezetéssel, más ideológiával, utána [ez] érezhető volt. (...) Mikor kezdett a lap jó lenni, akkor megszűntették. Na úgy volt ez is: előbb nem volt jó a lap, mikor az emberek olvasták, élvezettel olvasták, meg érezték, hogy ezt nekünk írják, mi is ezt gondoljuk, csak ők kimondják. Az a jó cikk, amelyik tudjuk tulajdonképpen, hogy sokszor mi van, csak van, aki leírja. És ugyanolyan módszerrel [ahogy] Bukarestben, megszűnt itt is a Kanadai Magyarság. Azokat az újságírókat, akik benne bátran írtak, többet egy sem írt, nem engedték többet írni. (...) Akkor akarták megtisztítani a különböző magyar lapokat az olyan elnöktől, aki nekik nem tetszett. [Hogy kik?] Hát a magyarországi liberálisok, valószínű. (...) És ez olyan világos, mint a nap, hogy ezeket az embereket kifele tessékelték.”

7. A magyaros ételek szerepe a közösségszervezésben

Az interjúelemzés során egyik legmarkánsabban megjelenő tematizáció a magyaros ételek szerepére vonatkozott. Szinte minden beszélgetésben felbukkant a magyaros ételek fontossága, ám értelmezésünkben ezek az ételek

⁷⁹ *Új Magyar Szó* – Bukarestben megjelenő magyar nyelvű napilap. 1989-ig *Előre* címmel jelent meg, a Ceaușescu-rendszer bukása után *Romániai Magyar Szó* címmel.

közösségi szervezőerejüknél fogva, vagy ha úgy tetszik, az etnikus tudat elemeként relevánsak.⁸⁰ Az ételek oly mértékben fontosak a diaszpórában élő közösségek számára, hogy az etnikai identitás fontos kellékévé válnak:⁸¹ a magyar közösségi élet szervezése ugyanis szinte elképzelhetetlen nélkülük, ugyanakkor a külső környezet is nehezen tudja a magyarokat jellegzetes ételeik nélkül megkonstruálni.⁸² Talán véletlen műve, ám e kontextusban – hivatalos jellege folytán – sokatmondó elírással, egyébként gyakori szójátékkal találkoztunk Floridában, ahol Jeb Bush kormányzó saját kezűleg aláírt 1956-ra megemlékező levelében Magyarország, illetve a magyar nép (People of Hungary) helyett sok sikert kívánt az „éhes népnek” (People of Hungary).

A magyaros ételeknek kettős funkciója van: egyrészt az etnikai (és családi) együvé tartozás, a közösségi kohézió erősödésének, illetve az etnikai-diaszpóra közösség saját örökségesítésének részét képezi, másrészt pedig az amerikai társadalom, illetve a nyelvi asszimiláció előrehaladott fokát elért magyar származásúak számára az autentikus magyarság szimbólumát jelentik. A magyaros ételek mint szimbólumok tehát az etnikai határok autopoietikus önszabályozását⁸³ látják el: a közösség felé zárnak, hiszen az etnikai in-group azonosságtudatát erősítik, kifelé pedig nyitnak, hiszen az amerikai (out-group) társadalom felé szállítják a csoport ismérveit. E szempontból azonos funkciót töltenek be a magyar zenével, csak míg a zene lehet popu-

⁸⁰ Érdekeséggképpen és itt tárgyalt mondandónkhoz szorosan kapcsolódóan fontos megemlíteni, hogy volt olyan interjúalanyunk, aki saját készítésű (természetesen magyar) süteménnyel várt, illetve volt olyan is, aki rögtön magyar vendéglőbe invitált, ahol a világ legfinomabbnak tartott magyar húslevesét és csirkepaprikását fogyaszthattuk. Köszönet nekik ezúttal is.

⁸¹ A nemzeti ételeknek az amerikai etnikai csoportok identitásában játszott kiemelkedő szerepéről lásd még a kötetben a Pakot Levente tanulmányában is idézett Alba és Nee szerzőpáros munkáját. (Alba, Richard D. and Victor Nee: *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Harvard University Press. Cambridge, 2003.)

⁸² Mindezen képzetek fenntartásához mondhatni, a tudomány is hozzájárul. Huseby-Darvas antropológus a michigani magyarokról szóló rövid könyvében részletesen tárgyalja a csigatésza készítés közösségépítő, szimbolikus tevékenységét, a könyv végén pedig magyaros ételrecepteket olvashatunk. (Huseby-Darvas, Éva V. *Hungarians in Michigan*. Michigan State University Press, East Lansing, 2003.)

⁸³ Az *autopoiesis* elve biológiából kölcsönzött fogalom, a társadalmi alrendszerek leírására, értelmezésére szolgál. Lényege, hogy az egyes társadalmi alrendszerek egymással való interakciójuk során úgy zárnak, hogy közben nyitnak is, illetve fordítva is: nyitottságuk zártsgot, a saját működési logika fel nem adását jelenti. A szociológiában jórészt Miklós Luhmann dolgozta ki az elméletet, magyar nyelven pedig Pokol Béla képviseli leginkább. (Ld. Pokol Béla: *Szociológia-elmélet*. Századvég, Budapest, 2004.)

lárís és komolyzene is, vagy (autentikusnak deklarált) népzene is, a magyarosnak tartott ételek (csirkepaprikás, töltött káposzta, hurka, sült oldalas stb.) egyenlőségeszményt képviselnek. A diaszpóra feltételei között élők elgasztronomizálódott etnikus identitásában ugyanis nincs külön populáris és elit igényeket kielégítő magyaros étel. Ezért az étellel szemben kritikát például csak kulturális, elitista pozícióból, teljes elutasítással lehet kifejezni, amely egyébként a magyaros ételek mellett elkötelezettek „haspártiakká” nyilvánításában meg is történik.

Elemzésünk során a magyaros ételekkel, étkezéssel kapcsolatos véleményeket négy téma köré sorolva fejtjük ki:

1. Étkezés mint az amerikai magyar civil társadalom kelléke;
2. A templomokhoz kötött étkezés, étkeztetés szerepe;
3. A magyaros ételek, mint az etnikai közösségen belüli szervezőerő;
4. Kritikai viszonyulások a magyaros ételekkel szemben.

7.1. Étkezés mint az amerikai magyar civil társadalom kelléke

A közös étkezés, a magyar ételek készítése és forgalmazása elengedhetetlen kelléke a magyar klubéletnek és a különböző rendezvényeknek. A magyaros ételek az önfenntartó civil társadalomban működő intézmények számára konkrét és elvont-szimbolikus szinten is fontosak. Konkrétumok szintjén azért, mert nem csak a magyarok, hanem az amerikaiak számára is vonzerőt jelentenek, illetve bevételi forrásként is működnek, szimbolikus értelemben meg azért, mert a magyarság megnyilvánulási formájaként értelmezik.

A helyi szervezeti élet fenntartása az adományszerzésre épül, ezt pedig valamilyen alkalomból vagy célból lehet szervezni. A különböző piknik, cserkész- és más jellegű bál, magyar fesztiválok szervezése célirányos, „projekt-szerű” adományszerzés céljából is történik. A rendezvények sűrűsége részben a „magyarkodás” logikájának köszönhető, de részben pénzügyi okai is vannak. Ám pénzt csak úgy nem lehet kérni, ezért cserébe magyaros szolgáltatást, azaz ételt és szórakoztató műsort kell ajánlani.

„Az egyik nagy az a szüreti bál, amit tervezünk most. (...) Október elején volt a szüreti bál, most a cserkészbál, utána jön a Katalin-bál, utána a jön a másik. Nézd, így tudunk pénzt szerezni. Ezt nem tudom, hogy más amerikai magyarokra jellemző-e, de a chicagói magyarokra igen, hogy szeretnek valamit kapni ők is. Tehát, hogyha azt mondom, hogy nézd, van egy valami nagyon jó, amibe betudnál segíteni, adj pénzt rá, az nehezebb, mintha azt mondom, hogy gyere el,

kapsz egy jó vacsorát. A vacsorának az árát megduplázzuk, úgyhogy lesz egy kis haszon is belőle, s ha még úgy van, adj egy 50 dollár segílyt is és akkor az emberek szívesebben is adnak. Így működnek ezek a segílyakciók, hogy piknik és a bál, ez a két nagy módszer, ahonnan pénz van.”

Egy bál megszervezése komoly logisztikai feladat is, hiszen nem csak a menüre, a műsorok kiötölésére és megszervezésére, hanem az ülésrendre is oda kell figyelni. Igaz, előfordul, az ülésrend megszervezése sok időt vesz igénybe, ami a szervezők közötti konfliktusokra is okot adhat – miközben a rendezvény célja háttérbe szorul.

Mindegyik kutatási helyen beszámoltak valamilyen nagyobb magyar rendezvényről: sajtónap Los Angelesben, cserkésznapi Clevelandben, Magyar Fesztivál New Brunswickban (ahol állítólag 25–30.000 ember is megjelenik), református piknik San Franciscoban stb. A rendezvényeken magyaros ételnek számít a gulyás, bableves, lebbencsleves, lángos, palacsinta, pecsenye, töltött káposzta, paprikáscsirke, sertés-, marhasült. A rendszerint az idősebb asszonyok által készített ételek minden korosztály számára vonzóak, ám készítésükben a fiatalabbak már kevésbé vesznek részt, nem csak életformájuk miatt, hanem megfelelő ismereteik híján is. Ez részben generációs konfliktusokat jelent, és a „régii szép idők” felidézésével jár együtt, amikor is egy rendezvény mindenki számára fontos volt. Van azonban ahol a problémát mintegy felismerve, főzőtanfolyamok keretében igyekeznek az ilyen értelemben vett utánpótlást kitermelni.

„A cserkésznapi kimegy kétezer ember körülbelül. Annak mennyi, hány százaléká lehet magyar, nem tudom. Rengeteg amerikai jön most már oda cserkésznapi, ezt mi kezdtük el 52–53-ban. Akkor kezdtük el a lángos meg a fánk-sütéssel, meg mi voltunk az elsők, akik ilyenekkel kezdtük el, és nagyon fölment a cserkésznapi, és jártak is a gyerekek bőven. De máma meg az van, hogy meghívjuk, föl hívjuk azt a fiatal cserkészt, hogy gyere ki a cserkészetre [sütni]. Azt mondja, nem azért megyek én ki oda, hogy dolgozzak, hanem azért, hogy szórakozzok. A mi időnkben? (...) A mi időnkben halálos bűnnek számított, ha valaki Labour Day-kor, amikor a cserkésznapi van, az a szeptember első vasárnapja, valahová elmertünk menni. Olyan nem létezett, hogy az long weekend, tehát az háromnapos weekend. (...) Ezek a mostani fiatal szülők, [azt mondják] mi nem azért megyünk ki, hogy dolgozzunk, és bizony nagyon sokszor mi a fehérfejük kénytelenek vagyunk beállni (...) reggel kilenctől este kilencig lángost sütünk a nagy melegben. (...) Sokan jönnek olyanok, akik nem is magyarok, a magyar étel miatt jönnek.” (17.)

7.2. A templomokhoz kötött étkezés, étkeztetés szerepe

Az étkezés, magyaros ételek vonzereje a templomok életében is fontos szerepet tölt be, a templomi részvétel végső soron étkezéshez is kapcsolódik. Ennek szintén van egy pragmatikus magyarázata, ám van egy szociális-szimbolikus szférára visszavezethető mozzanata is. A pragmatikus magyarázat a templomlátogató lakhelye és a templom közötti távolsággal függ össze, azaz azzal, hogy a hétvégi istentiszteleten vagy misén való részvétel gyakran több órás autótutat (amerikai magyar szóhasználatban: „hajtást”) is jelent. A templomok programjai szintjén mutatkozik meg leglátványosabban az egyház és az ételek kapcsolata a közösségszervezésben, illetve az étkezés, étkeztetés fontossága. A programok alapját, vonzerejét ugyanis igen sok esetben a magyaros ételek képezik. Az ilyen értelemben klubosodó egyházak vendéglők ugyan nem lehetnek, de külön hangsúlyt fektetnek az étkezésre: piknik, disznótoros vacsorák, illetve a megszokott istentisztelet utáni étkezések. Ezekre persze szükség van, hiszen a tagok, hívők messziről utaznak, de a hangsúly egyre inkább a közös étkezésre, az étkezés szociális eseményként való megélésére esik. Néha a szó, az ige mintha hamarabb elszállna, mint az illat, amiből persze konfliktusok is származnak: a lekipásztornak az ige, a tagoknak pedig az étel a fontos. Tény, hogy majd mindegyik lelkész, pap interjúalanyunk kifejtette, hogy ha a templom körül olyan rendezvényt szerveznek, amelyen táncolni, enni lehet, akkor sokkal nagyobb a látogatottság, mint ezek hiányában.

„Nem járnak [templomba] azért, mert magyarok, vagy mert hogy ők valahova kell tartozzanak. Ők akkor járnak, hogy ha valami értelme és lényege van. Ezért van az, hogy a szervezetekhez is, és valami templomis dologra is csak akkor járnak, amikor ebéd van. S amikor van egy nagy multság, amikor van egy nagy rendezvény, akkor vannak kétszázan, és amikor nincs semmi, akkor ketten.” (24.)

„Nem mindig van tele a templomunk, de amikor nagy események vannak, akkor örömmel jönnek ide az emberek. Főleg a távolság miatt vagyunk mi bajban, hogy kevesen jönnek az átlag vasárnapokon, mert akkor csak egy kis, egyszerű ebédet adunk, akkor már nem mindenki [jön el]. (...) Nagyon sokan messziről jönnek, és csak számoljuk azt, hogy ugye, minimum egy órát vezet, akkor még egy órát az istentiszteleten van, hogyha haza akar menni rögtön utána, az megint egy óra, az már három óra kiesés a napból. És ugye főleg idősebb emberek, és pontosan az a déli időszak, amikor [ebédidő van]. Biztosítanunk kell, hogy itt ellássuk az embereket, és hát jól érezzék magukat: mindig beszélgetnek, kávé-

zás megy, elbeszélgetnek különböző dolgokról, tehát nekünk ez a feladatunk, ez a célunk ezt biztosítani.”

A templomok felszereltségéhez a konyha is hozzátartozik, ahol általában az idősebb asszonyok hétről hétre elkészítik az ételeket. Ez néha „csak” tíz-húsz-harminc embert jelent, ám ha valamilyen más esemény is van, akkor százas nagyságrendekben kell gondolkodni.

„Az istentisztelet minden vasárnap 11 órától kezdődik, utána pedig vasárnapról vasárnapra ebéd van itt a templomban. Ezt a nőegylet, az asszonyok állják, főzik, készítik. Minden vasárnap az azt jelenti 30, 35, 40 emberre vasárnapról vasárnapra főzni kell. Ezt egy olyan maroknyi asszony, tehát egy 10–15 asszony az, aki ezt állja, végzi, azonkívül nagyon sok, relatív az nagyon sok, de azért úgy érzem, hogy sok rendezvényünk van, tehát a 12 hónapból, 10 hónapban, minden hónapban van valami nagyobb rendezvényünk.”

Ekkora volumenű étkeztetés kemény, fárasztó munkát igényel, főképp, ha viszonylag idősebbek dolgoznak. Az alábbi, a „főzők”, a „szakácsok” szempontjait tükröző idézetben közelképet kaphatunk erről a fáradtságos, a templom fenntartása érdekében kifejtett önzetlen munkáról:

„Pénteken, szombaton és vasárnap dolgoztunk. Három napig (...) lent vagyunk, és főzünk a vasárnapi ebédre. Most volt 236 fizetett vendég, (...) de volt, amikor 400–450 emberre főztünk. Igaz, akkor volt segítségünk, 20-an, 25-en voltunk, és azok még mind 70 alatt voltak. Most, akik vagyunk 70 fölött, sőt, van egy, kettő, 80-on felett vagyunk, sőt 90-esek, akik főzünk. Hát nem bírjuk már. Szóval nem bírjuk, hát három napig ott voltam ugye én is a 81 éves fejemmel, ott volt Icuka is, aki 86 ugye. (...) Ott voltunk három napig, egész nap. Hát tudja milyen nehéz ez? Főzni, bevásárolni, (...) ez rettentő nagy munka. És a templomok ezt csinálják, (...) és muszáj, mert ebből tartjuk fenn. Tortát sütünk, fánkot sütünk. Most már megbeszéltük, hogy két hét múlva sütünk fánkot, azt eléggé viszik, úgyhogy eléggé lehet azon keresni, de hát ezzel segítjük a templomot, mert olyan örületesen, úgy felmentek a gázárak.”

7.3. A magyaros ételek, mint az etnikai közösségen belüli szervező erő

Az eddigiekből kiderült, mennyire fontosak a magyarosnak gondolt ételek az amerikai magyar szervezeti és egyházi életben. Ha a közös étkezés fontos egy etnikus kulturális közösségben, az ennek a szervezésére és intéz-

ményesítésére feljogosítottak köre mindenképpen kiváltságot élvez. Az étkezés körüli tevékenység, például egy húsbolt fenntartása komoly társadalmi tőkét is jelent a helyi közösségben, amelyből akár a leszármazottak is profitálhatnak. Hasonlóképpen egy közösség számára fontos, akár az egyházzal egyenértékűnek tűnhet a veszélyeztetett magyar vendéglő⁸⁴ is, amelyet éppen ezért meg kell menteni:

„Egy magyar vendéglő volt nagyon hosszú éveken keresztül, amit meg tudunk menteni, mert lebontották azt az épületet, mert hát a kórház jön erre, és megvásárolták. És erőfeszítéssel megnyertük, nem kellett nagyon alkudni a várossal, mert a polgármester is magának tette a gondolatot, hogy megmarad a vendéglő. Most a Szent László egyháznak az egyik épületében majd építjük meg ezt a vendéglőt, úgyhogy maradjon ilyen is, mert olyan fontos egy vendéglő mint a különböző egyházak.”

Az étkezés, magyaros ételek melletti elköteleződés azonban az egyéni, családi életre is kihat. E szinten a magyar étel szeretete része lehet az etnikailag zárt házasságkötési piacnak, kihathat a szabadidő szervezésére (pl. igazi magyar paprikák és paradicsomok termesztése), vagy akár a családi, rokoni kötelékek erősítésére is. Volt olyan alanyunk is, aki az amerikai ételekkel szembeni burkolt ellenszenvét fejezte ki a magyar ételek melletti elköteleződése által.

Korábban említettük, a magyaros ételekhez való viszony az etnikus identitás emocionális, nem racionális szintjére sorolható. Míg más kulturális szimbólumok rétegzettségét implikálhatnak, az étkezéssel kapcsolatos „ikonok” és tevékenységek a magyarságát aktívan ápoló diaszpóra közösségekben nem generálnak társadalmi különbségeket: a magyaros ételeket, mint szimbólumokat vagy teljesen elutasítják (ezt alább mindjárt látni fogjuk), vagy fogyasztásuk teljes mértékben beépül az elitista, középosztálybeli kulturális, irodalmi és más jellegű fogyasztások közé is. Az alábbi idézetben átmenet nélkül taglalt kulturális programok, Ady-szeretet és disznótrancsírozás jól tükrözi ezt a kettősséget:

„Minden hónapban az egyszeri összejövetel, az a minimum. Szeptemberben összeállítjuk a kultúregyesület tentatív programját, amelyben felsoroljuk azt, hogy mikor találkozunk, hol találkozunk, és mi lesz a téma. De állandóan jönnek a megkeresések, nemrégiben volt itt egy négy fős népi együttes, amely (...) nagy sikerrel szerepelt. Aztán, ha egy irodalmár jár erre, akkor az Ady estet ad

⁸⁴ E megfontolásokból vettük be szervezeti adatbázisunkba a magyar vendéglőket is.

nekünk itt - műsoron kívül. (...) A nyári hónapokat nem számítva, a kilenc hónap folyamán legalább találkozunk úgy 14–15-ször. Amellett olyan rituális összejöveteleink is vannak, mint a disznótor, amelyet már évek óta csinálunk. Az úgy kezdődött évekkkel ezelőtt, hogy elmentünk egy ilyen disznófarmra, ahol a farmer előttünk először lelőtte az állatot - ez volt az első -, egy néger farmer lelőtte az állatot, utána azt megperzseltük, szétbontottuk, és estére lett ebből a nagy dáridó. Aztán idővel ez finomult, most már a disznó az halott formában kerül a kezünkbe, de már feltrancsírozott formába, de viszont a feldolgozás az a csoport feladata. Ez egy egész napos dolog, és estére van egy összejövetel, amelyen általában élőzene van, és akkor nem csak énekelünk együtt, kicsit táncolunk is együtt, és mindenki nagyon jól érzi magát. És erre nagyon sok amerikai is meghívunk, és meg tudunk hívni, mert az ilyen dolog az univerzális. Nem nehéz megérteni: az ember a hasát is megérti, meg a dobhártyáját is megérti, meg az agyát is megérti – többé-kevésbé, legjobb esetben.” (36.)

7.4. Kritikai viszonyulások a magyaros ételekkel szemben

A magyaros ételek központi funkciója, illetve az ezzel kapcsolatos sztereotípiázások ellen több interjúalanyunk is szót emelt. Ezek az ellenvélemények, mint korábban említettük, elitista, a magas kultúra melletti elköteleződés szemszögéből fogantak, és rendszerint a nemzetben való gondolkodás komoly, szolidaritásra épülő feladatát állítják szembe a piknikus, magyarosan hedonista, eszem-iszom életmóddal.

„A probléma az, hogy nincs egy finom és okos szellemi vezérlés. De olyan, hogy rájöjjenek az emberek, hogy tényleg nem az evés-ivás, dínom-dánom a legfontosabb. A magyarok sorsa sokkal fontosabb, akik otthon vannak, meg a kapcsolat és a felelősség, hogy minden magyar felelős minden magyarért.” (41.)

Hasonlóképpen néhol a gyülekezeti vezetők is a hit melletti fokozott elköteleződés és felvilágosító elitizmus jegyében negatív utalásokat tesznek az amúgy a templom önfenntartásához hozzájáruló étkezési szokásokra, ételkészítésre.

„Talán mi nem vallunk szégyent azzal, ha azt mondhatom, hogy talán a miénk az egyik legszínvonalasabb [kiadvány]. Tehát amiben nem csak arról van szó évről, hónapra, hogy ekkor meg akkor lesz hurkacsinalás, hanem azért vannak igei, hitvallás szerinti dolgok is benne. Vannak benne versek, költemények, szép-

irodalom, illetve érdekességek. Tehát ami (...) egy kicsit művel, talán egy kicsit szélesíti a látókört.” (16.)

E vélemények azonban nem csak önmagukban léteznek, hanem a különböző lokalitásokban létező szervezetek közötti konfliktusokat is erősíthetik. A magas kultúra és a nemzet érdekében való magasztos munka mellett elkötelezett szervezet például elhatárolódik a magyarságot szerintük önmagáért, csupán az evés-ivásra korlátozó, és munkásparaszti háttérre építő szervezetek tevékenységétől. A létrejövő konfliktus erősíti a más okokból is kialakuló konfliktuspotenciált, része a helyi konfliktusláncnak.

„Valami olyasmi történt, hogy volt pénzük, és az egyik csoport el akarta költeni épületre vagy valamire, a másik meg, hogy küldjük haza, s akkor a pénztáros azt hiszem lelépett a pénzzel, és haza küldték a pénzt, és ezek kiátkozták azokat, azok meg azt mondták, hogy ti haspártiak vagytok, és itt azt hiszem valahogy így kezdődött a vita.” (39.)

Megjegyzendő még, hogy a magyaros ételek bírálata az autentikusság jegyében is előfordult. A Magyarországon felnőtt, szocializálódott egyik alanyunk nem a nemzeti identitás melletti elköteleződés akadályaként értelmezi az ételek körüli sűrű ténykedéseket, hanem az ételből magából, a magyarosnak beállított étel autenticitásából vezeti le kritikai észrevételeit. Az autenticitás központba helyezése ugyanakkor magával hozza a civil társadalom önfenntartó jellegének megkérdőjelezését is.

„Mit jelent az, hogy magyarság ápolása? Ők valószínű, hogy a magyarság ápolását csak annyiban tekintik, hogy csinálnak palacsintát, ami nem hasonlít a palacsintára, aztán csinálnak töltött káposztát, ami köszönő viszonyban nincs a töltött káposztával, adnak valami rossz bort, s elhívnak valami szörnyű zenészt. Tehát ez nem magyarság ápolása, hanem ez üzlet. Tehát, hol van, hol van ez? Szóval én igazán ilyet nem nagyon látok. Ha van, akkor csak hangsúlyozom, hogy nagyon-nagyon kis közösségen belül van ez (...) a magyarság kultúrájának az ápolása.” (29.)

8. Az identitás tematizációi

Kutatásunk deklarált célja a szervezeti világ sajátosságainak feltárása volt, azonban az interjú helyzet valójában az alanyok (valamelyik) identitásának megmutatkozására adott alkalmat. Az interjúhelyzet eleve egyfajta identitás-

politika melletti döntést vagy döntéseket követelt meg, és ez nem csak a kérdezett, hanem a kérdezőre is érvényes volt. Az interjúhelyzetet helyenként bizalmatlanság kísérte, hiszen alanyaink számára mi (a kérdezők) a sok szempontból negatív megítélés alá eső Magyarországról jöttünk, ráadásul kormányzati pénzen az ő személyes, illetve az amerikai értelemben vett közszférától távol eső és valójában a civil társadalomhoz tartozó világukról érdeklődünk. E bizalmatlansággal mi természetesen tisztában voltunk, ezért ahol szükséges volt, jómagunk is identitáspolitikai játszmákba keverednünk.⁸⁵

E strukturált bizalmatlansági helyzetet, illetve kezelési módját azért villantottuk fel, mert jogosan felmerülhet a kérdés, a számunkra (kérdezőknek) előadott, „performált” identitás mennyire hiteles? Vajon nem csak arról van-e szó, hogy a kívülállóról feltételezett tudás alapján az alany identitás-portfóliájából előveszi a helyzet értelmezéséből számára legrelevánsabbat? A felmutatott narratív identitás csak nekünk szól, avagy az egyén lehetséges identitáskonstrukcióinak magvát is jelenti? Ez annál is inkább kérdés, mert alanyaink átlag amerikai életébe nem tudtunk e kutatás során széleskörű betekintést nyerni, a zömében magyarul zajló interjúkban értelemszerűen a magyarsághoz kötött identitásának, azaz etnikai identitásának alakzatai jöttek felszínre.

A beszélgetéseink során felmutatott identitásokat az etnicitás különböző csatornáiként értelmezhetjük. A jelzett interjúk helyzetben alanyaink egy feltételezett etnikus perspektívából, Amerikában élő magyarként vagy magyar származásúként fogalmazták meg önmagukat, ám ez nem jelentette azt, hogy az identitásszerkezet más jellegzetességei ne törtek volna felszínre. A módszertani bevezetőben említett „objektív” szerkezet, és annak értelmezéssel összefüggő képlékeny jellege az identitásra vonatkozó tematizációk kapcsán talán még inkább érvényes, hiszen magának az identitás, etnikai identitás fogalmának a körülírása is temérdek szakirodalmi fogódzót igénybe véve lenne lehetséges.

8.1. Identitás szintjei

Tudatában lévén az identitásfogalmak inflálódásának,⁸⁶ az etnikai identitást analitikusan három szinten tárgyaljuk: az egyénhez kötött etnikai identitás, az etnikai csoporthoz való tartozással kapcsolatos vélemények, illetve az óhazá-

⁸⁵ Ennek egyik jól bevált módszere az volt, hogy a kérdező hasonló értékvilágról és kisebbségi élettapasztalatáról, illetve ha kellett, erdélyi, felvidéki és más Kárpát-medencei kötődéseiről, kapcsolatairól számolt be.

⁸⁶ Jó áttekintést ad erről Stachel, Peter: Identitás. A kortárs társadalom- és kultúrtudományok egy központi fogalmának genézise, inflálódása és problémái. REGIO 2007/4. 3–33.

hoz, anyaországhoz, nemzethez fűződő viszonyulások szintjén. E három szint avagy viszonyrendszer elemzése reményeink szerint tovább árnyalja az etnicitással, az etnikai közösségként való létezés működési módjaival kapcsolatos ismereteinket. Egy adott egyénnek az identitás szintekkel kapcsolatos érték- és normarendszerének megléte vagy hiánya a későbbiekben pedig elméleti szinten lehetőséget biztosít a különféle identitásalakzatok körülírására.⁸⁷

Az első identitás szint a személyes identitás részét alkotja. Mivel e személyes identitásból elsősorban azok a mozzanatok domborodnak ki, amelyekben implicite vagy explicite jelen van az etnikai tudat, nevezzük ezt a szintet *etnoperszonális identitásnak*. E megkülönböztetés azért lényeges tehát, mert a személyes identitás sok, etnikailag neutrális részből áll, ám elemzésünkbe azokat emeljük be, amelyek valamilyen formában összefüggésbe hozhatók az amerikai környezetben élő magyarok életvitelével. A szülői szerepek, a házasság például etnikailag független dimenziók, ám kutatásunk során többször láthattuk, hogy ezek sok esetben mégsem azok, ezért az etnoperszonális identáshoz sorolhatjuk. Az identitásnak ezen a szintjén tehát a „Ki vagyok én, mint magyar?”, és „Hogyan legyek én, mint magyar?” típusú kérdésekre – amerikai környezetben – adható válaszokat értjük. Az ilyen kérdésekre adható válaszok az egyénnek (és ne feledjük: emigránsokról, menekültekről, kivándoroltakról, illetve ezek másod-, harmadgenerációs leszármazottairól van szó) az amerikai társadalomba való integrálódásáról, a többes kötődések, identitások szövevényeiről szólnak, amelyen belül különös jelentősége van az angol nyelv elsajátításának, illetve a magyar nyelv megőrzésének és megtanulásának. A „nyelvi kérdés” a társadalmi integráció, asszimiláció kísérőjelensége, amely egyéni és családi válaszokat is indukál.

Az identitás második szintje az etnikai közösségi identitás területe, amely az egyén szociális identitásának részét képezi. Ez az ún. *etnoszociális identitás* a társadalmi kötődéseknek és azonosságtudatoknak az a része, amely az amerikai magyar diaszporikus élethelyzettel, sajátos csoporttudatával függ össze, és valamilyen formában a helyi, országos intézményekhez, intézményi részvételhez is kötött. „Milyen vagyok én, mint amerikai magyar, aki részt veszek más magyarokkal együtt a szervezeti életben?” Vagy: „Milyen ez a (szervezeti) világ, amelynek tagja vagyok?”, „Melyek a sajátosságai?”, illetve „Lokális világomon túlmenően, milyen más egyéni és szervezeti kapcsolataim működnek más amerikai magyar személyekkel, intézményekkel?” Vagy: „Milyen más közösségek élnek a környezetemben, ők mitől másabbak, mint mi?” Az etnoszociális identitás felfejtése az ilyen jellegű kérdésekre ad

⁸⁷ Lásd a kötet összegző tanulmányát.

választ, magyarán a feltételezett helyi magyar közösséghez és szervezeteihez fűződő kapcsolat, illetve az egyes szervezetek és lokális etnikai közösségek egymással fenntartott viszonyai megítéléséből bontakozik ki.

Az identitás harmadik szintjét a *kulturális nemzeti identitás* fogalmával jelölhetjük. Az azonosságtudatnak e szintje nem a közvetlen mindennapi élet-tapasztalathoz kapcsolódik, hanem az általában vett magyarsághoz tartozással függ össze. Ez szintén a szociális identitás részének tekinthető, amelyben fontos szerepet játszanak az anyaország és a Kárpát-medencei magyarokról szóló kategorizációk és mentális képek, illetve az ehhez kapcsolódó érzelmi, emocionális és kognitív vonatkozások.

8.1.1. Az etnoperszonális identitás tematizációi

Az etnikai identitás egyéni szintjén három nagyobb tematizáció körvonalazódott: a társadalmi integráció kérdésköre, az amerikai és a magyar identitás együttlétének kérdése, illetve a nyelvvesztés és nyelvmegőrzés harca.

8.1.1.1. Az amerikai társadalmi beilleszkedés

A beilleszkedés kapcsán leginkább a nyelvi nehézségek kerültek említésre. Noha a bevándorolt (emigráns) legtöbbször nyelvi gondokkal küszködött, a gyerekeinek ez már nem jelentett oly mértékben akadályt, mint elődeiknek. Későbbiekben részletesebben is látni fogjuk, azonban már itt meg kell jegyezni, hogy a nyelvi gond néha azoknál is felmerült, akik ugyan már az USA-ban születtek és nőttek fel, a szülők „magyarkodása”, illetve a magyar nyelv mindenáron történő átadása, megtanítása miatt, angolul valójában csak az iskolában, 5–6 éves koruk után kezdtek tanulni.

Az integráció sikere és mértéke a nyelvi kompetencián kívül még két fontos tényezővel hozható összefüggésbe: egyrészt a kivándorlás okával és mikéntjével, másrészt az amerikai társadalomba került vagy ott élő társadalmi-kapcsolati tőkéjével. Előbbi ok a láncmigrációval függ össze, utóbbi pedig az etnikai jellegű hálózatok működésével, amely a kezdeti munkahely-szerzésben és házassági stratégia kialakításában egyaránt szerepet játszhat.

„Ez itt, ahogy látom, úgy működik, hogy minden fajta, még amikor kijönnek (...) az első éveik úgy telnek el, hogy ott találnak menedéket, ott találnak munkát: a magyarok a magyarok között, a románok a románok között, a többiek a többiek között. Később aztán ahogy a nyelvet megismerik, [úgy] a tehetsége szerint, vagy küzdelme szerint végzi a maga dolgát, amit kell.” (2.)

„Kérdezték tőlem többen, hogy miért épp egy magyar lányt vettem el, és akkor én gondolkoztam azon, és úgy tudtam meghatározni, hogy nézd, nem akarom megmagyarázni, vagy újra és újra magyarázni valakinek, hogy mi az a Gellért-hegy, vagy hogy mi az a sírva vigad a magyar. Szóval, hogy mondjam, [az amerikai] egy más kultúra, ami elég távol áll tőlem ahhoz, hogy részt vegyek benne, és néha jól is érzem magam, de a magyarok között egész más. Egész más, egész más. Hát nem csak az, hanem általában az európaiak között is, az ember pár másodpercen belül is megtalálja azt a hangot. Hát rendben van, mindenre van kivétel, de most nem a kivételről van szó.” (38.)

A láncmigráció eredményeképpen kikerült személyek egy adott network-be kerülnek az USA-ban, és ez a hálózat segíti őket a továbbiakban. A segítség nem föltétlenül anyagi természetű, hanem gyakran információkról, vagy erkölcsi támogatásról van szó. Ezen utóbbi keretében fogalmazódott meg az a tanács is a már kint lévőktől egy viszonylag frissen USA-ba került számára, hogy lehetőleg 5 évig ne térjen vissza Magyarországra:

„Nekem nem volt probléma [a beilleszkedés], mert itt voltak a rokonaim [és segítettek]. Nem anyagilag, mert Amerikában ez nem divat, hanem erkölcsileg.” (28.)

„Amikor idejöttünk, az itteni testvérek azt mondták, hogy hát ahhoz, hogy jól meggyökerezzünk, és itt könnyűvé tegyük az életünket, ahhoz jó, hogyha öt évig nem megyünk haza. És ahhoz képest most három éve vagyok itt, három éve és pár hónapja, már ötször voltam otthon és egyszerűen nem bírom, hogy ne menjek haza. Már meg van véve a repülőjegyem jövő évre is.” (8.)

Az integráció sikerességének mértékét sok szempontból lehetne vizsgálni, interjúinkban azonban leginkább a társadalmi távolság szintjén, illetve az amerikai (nem magyar) civil társadalmi részvétel szintjén merült fel. Noha találkoztunk olyan esettel, amikor az alanyunk jóval több amerikai barától számolt be, mint magyar származásúról, a többször említett házassági piac „magyarkodásba” ágyazottsága miatt, illetve a baráti kör inkább magyaros jellege miatt, kijelenthetjük, hogy a magyar szervezeti életben aktív személyek privát szférája is inkább etnikailag meghatározott. Ez mondhatni logikus is, hiszen ha a magyar szervezeti életben való részvétel a szabadidő és nem a szakmai élet részét jelenti, akkor a magánélet szervezésének is összhangban kell lennie e magyar közösségi elvárásokkal.

„[A baráti körünk], így hirtelen az jön be, hogy négy-öt család az, akivel igazán közel vagyunk. Tehát, ha beszorzod, akkor olyan húsz személyről van szó. (...) Először akik eszembe jutnak, azok magyarok. Az amerikaiak egy körrel kijebb vannak. Szóval vannak jó haverjaink, amerikaiak, de az más. Nekem például van két barátnőm, akivel minden két-három hétben összejönök, de abba nincs belevonva a család. Néha elhívom őket egy táncházra, és eljönnek és érdekes nekik, de ez csak ennyi.” (4.)

„Én nagyon jól kijövök az amerikaiakkal, de nekem a nemzetem az érdekes. (...) Amerikai barátaim, olyan barátaim, akikkel rendszeresen összejárók nincs, és nagyon-nagyon kevés volt az életemben. Nem állnak elég közel hozzám, egy európai általában közelebb áll hozzám.” (38.)

Az európaiak iránti tisztelet, illetve pozitív viszonyulás és a beolvadás kérdése más beszélgetésekben is előjött, igaz kellő mértékű előítélet formájában:

„De én nekem van egy mondásom, ugyanolyan azonosságú népet, ugyanolyan azonosságú népbe könnyű beolvasztani. Például itt te hiába [akarod integrálni a] négert az amerikai társadalomba, akkor is néger marad. És itt a német, ha beolvad az amerikai közé, amerikai lesz, ha a magyar beolvad a többi fehér közé, amerikai lesz, és Európában is ugyanez van. Egy és ugyanaz azonosságú népet, egy és ugyanolyan azonosságú népbe könnyűszerrel be lehet olvasztani, Kína hiába olvad itten be, az akkor is kínai marad.” (10.)

A társadalmi integráció egy másik szintjén, amikor az egyén részt vesz – szülőként vagy másképpen – az amerikai civil szervezeti életben, érdekes, hogy rögtön az etnikai elemek bukkannak fel: relatív összehasonlításban kiderül, hogy az amerikai szervezetek hatékonyabban működnek, mint a magyar szervezetek. Ez az összehasonlítás (mint később látni fogjuk a diaszpóra jeleit mutató közösségek sajátos stratégiájáról van szó) visszahat tehát a saját etnikai világ értelmezésére is:

„Azon kívül, hogy a magyar szervezeteken belül segítünk, próbálunk úgy, amennyire tudunk, az amerikai csoportokba, főleg iskolákba bekapcsolódni, vagy helyileg az amerikai templomba is. Hihetetlen, hogy mennyire másként történnek ott a dolgok. Például egyszer [el kellett döntenem, hol, melyik vendéglőben lesz] a következő gyűlés. (...) És akkor mondom, hogy itt van ez a vendéglő, ajánlom, és akkor mindenki azt mondja, hogy jó, menjünk oda. Én ledöbbszemem,

mert egy magyar összejövetelen félóráig dumáltunk volna, hogy miért ez, és miért nem amaz?” (4.)

A beszélgetésekben feltáruló egyéni életutakat végigkísérve három egyéni szintű társadalmi integrációs modell rajzolódik ki: egyrészt beazonosíthatunk egy olyan életpályát, amely elsősorban magyar közegben zajlik, az egyén pedig az etnikai csoporton keresztül integrálódik a szélesebb értelemben vett társadalomban. Ez leginkább a 45-ös és dipik generációját jellemezte, és egyik fontos jellemzője a nyelv megőrzése.

Egy második modellben az egyén először szakmailag integrálódik az amerikai társadalomba, és utána – ha időközben nem asszimilálódott teljesen – különböző (családi, baráti) okoknál fogva esélye van újra felfedezni a magyar szervezeti világot. A nyelvi asszimiláció itt a legelőrehaladottabb, a másod- és harmadgenerációk rendszerint már nem beszélnek a magyar nyelvet.

„Apósomnak az inspirálására, ő [a szervezetben] tag volt, és feleségemmel megbeszélték, tudja, hogy van ez. Igazából a legjobb felelet az, hogy úgy lettem belevonva a magyar körbe, mert azelőtt elég külön éltünk, nem jártunk a templomba. Egy másik templomba jártunk ott kint, ahol mi laktunk, és az volt a legelső lépés, hogy visszahúzódtam a magyar körökbe. Ott ismertem meg Ernőt, és azóta beszélhetek egy kicsit jobban magyarul. Azelőtt nem volt olyan könnyű, az ember elszokik az ilyesmitől egy idő után, hogy állandóan az amerikai körökben voltam, vagyok.” (18.)

A harmadik modellben a szakmai és a magyar szervezeti életbe való integrálás párhuzamosan zajlik. A szervezeti életben aktív szerepet vállalók körében mára talán ez a legelterjedtebb, és egyéni szinten ez jár a legtöbb kihívással: hogyan lehet egyensúlyt teremteni a két világ között, hogyan lehet a gyerekeket magyar világban „tartani”, azaz hogyan lehet a magyar nyelvet megőrizni stb. E kérdésekre részben választ kaptunk a magyar közösségi életben való részvételt taglaló fejezetekben, ám újabb árnyalatokat villantattunk fel a kettős identitásról szóló elmesélések által is.

8.1.1.2. *Kettős identitás*

A kettős identitás alapvető dilemmája az *amerikai versus magyar* kérdés egyéni szinten való feszültségéből vezethető le. A kérdésben szereplő szembeállítás nem kizárólagosságra törekszik, hiszen amíg a kérdés egyáltalán felmerül, addig beszélhetünk a kettős kötődések valamilyen formájáról,

amikor pedig már nem, minden bizonnyal az egyén valamelyik opció mellett már letette a voksát.

A különböző identitások közötti interakciók valamilyen egyensúlyi állapotra törekednek, amelybe a befogadó világ/közeg, illetve a hozott/örökölt magyar világ értékei egyaránt szerepet játszanak. A két értékvilág között azonban éppen azért nehéz egyensúlyt teremteni, mert a befogadó, vagy „többségi” világ nem elnyomó: noha omnipotens jelenlétét lehet agresszívnek értelmezni, az amerikai társadalomban működő kulturális erők valójában nem kényszerítő hatásúak – legalábbis nem a kelet-európai diktatúrák értelemben. A kisebbségi, etnikai identitások Európában (és a vonatkozó szakirodalomban is⁸⁸) rendszerint a többségi ellenséges identitással és a hozzá kapcsolódó identitáspolitikákkal számolnak. Az Amerikában élő vagy odakerült magyarok számára ez az ellenséges környezet nem létezik:

„Kezdetben azt hittem ugyanaz a helyzet, mint Romániában, hogy egy nagy többségű országnak a kisebbsége [vagyunk]. Tehát egy angol [többségben] él a magyarság. Nem, ez egy szabad ország, ahol nem nyomják el a kisebbségeket, s ebben különbözik a romániai vagy a Kárpát-medencei magyarság sorsától. S azt kell, hogy mondjam, hál’ istennek, a román vezetés ezt nem ismerte (...) Az erdélyi magyarság pont az üldözés miatt kovácsolódott eggyé, és tartotta meg a kultúráját. Ha lehetősége lett volna, szabadon szárnyalhatott volna, azt mondom, hogy szinte még szégyellte volna is, hogy ő magyar, más. De nem ez volt a helyzet, és ezért maradt meg magyarnak a Kárpát-medencében.”

Éppen az ellenséges környezet hiánya miatt nehéz az etnikai identitás megőrzése is – egyéni szinten kiváltképpen. Az etnikus identitás ugyanis nem tud valami ellenében konstituálódni, hanem csak önmagáért, mondhatni immanensen kell, hogy létezzen. Ha nincs közeli vagy távoli ellenségkép, akkor az etnikus identitás fenntartásához szükséges mobilizálhatóságot is nehéz biztosítani. Talán ezzel függ össze egyik vélemény is, miszerint az amerikai magyaroknak mindössze körülbelül 1–5 százaléka vesz részt a magyar szervezeti életben.

Az amerikanizáció, illetve az etnikus magyar kultúra és szerveződés elemeinek keveredése különféle identitásstratégiákat hozhat létre. E stratégiák egyik végpontját a gyors asszimiláció, a másik pólusát pedig az etnikai identitás megőrzéséhez való elszánt ragaszkodás jelenti. Alanyaink e két véglet közötti, többnyire valamilyen dinamikus egyensúly elérésre törekcsenek.

⁸⁸ Például: Kurt Lewin *A kisebbségi csoportok*

Az egyensúlyteremtés skizofrén állapotot is előidézhethet akkor, ha az egyén nem tudja jól kezelni és ötvözni a különböző hatásokat:

„Te mint ember (...) több vagy, mint egy, mert ahány emberrel beszélsz, ahány helyzetben vagy, annyiféle vagy. De ugyanakkor egy vagy. És ahhoz, hogy ezt az egységet valaki megőrizze, mikor annyira két erős karakterű kultúrának a jellegzetességeit hordozza, és éli meg magában, ez szinte skizofrén tud lenni, ha az ember nem tudja irányítani. Vagy egyik oldalról átesik a másikra. Vagy úgy vagy magyar, hogy soha nem tudsz megtanulni angolul, és soha nem tudod otthon érezni magadat, és akkor egyszerűen egy olyan állapotban vagy, hogy itt vagy, de nem vagy itt, és amikor hazamész, akkor sem vagy ott, mert minden maradt ott, ahol otthagytad, és persze, hogy folytatódik ez a dolog a te fejedben, de azért nem úgy, ahogy a valóságban folytatódik. (...) [És] vannak sokan olyanok, akik szándékosan megölik magukban, az úgynevezett magyar gyökereket, elvágják, mert minél jobban akarnak érvényesülni magában a társadalomban, akcentusa lesz (...) és pár év múlva természetesen elfelejti a magyar beszédet.” (24.)

A két véglet közötti egyéni stratégiák skálája több tényezőtől függ. A későbbiekben⁸⁹ modellezni fogjuk ezeket az árnyalatokat, itt azonban megjegyezzük, hogy noha a többes kötődések aktualizált formái generációként és emigrációs kontingensekként változnak, a közös bennük egyfajta idegenség felismerése, elismerése és tudatos vállalása is. Akár a saját kultúrával, hagyománnyal, akár a befogadó világgal szembeni idegenségről van szó, a „benn is lenni – kint is lenni” valamilyen mértékű gyakorlásával, illetve az itthon-otthon fogalmak folyamatos relativizálásával számolni kell:

„Itt sokkal otthonosabban érzem magam, otthon sok minden zavar, mikor hazamegyek, két hét után olyan idegen a rendszer, hogy már az ember vissza akar jönni, mert az, az ami megy csak idegesíti.” (24.).

„Mi igazából magyarok vagyunk, de nem vagyunk magyarok.” (44.)

„Nehéz [Magyarországról] haza jönni idegenbe, idehaza. Nehéz, és én még úgy érzem, hogy én ott megszülettem, (...) ott voltam az idegen ismerősök között. (...) Én mindig úgy éreztem, hogy én magyar vagyok, és fáj, mikor azt mondom, nem, én amerikai vagyok.” (13.)

⁸⁹ Lásd az *Összegzést*.

„Ha Amerikában vagyok, akkor Magyarországot promoválom teljes erőmmel, ha hazamegyek, akkor Amerikát védem, ha arról van szó, kritikus is vagyok. Tehát ez mind a két oldalon megvan, de valamiféle híd szerepet éreztem és szerettem volna visszaadni.” (46.)

Van ahol, oly mértékben sikerült egyensúlyt teremteni az itthon-otthon viszonylagossá tételéből, hogy az már-már hedonizmussal társul:

„Amerikai állampolgár lettem, de hát azért én magyar vagyok, és igazán szeretem, nagyon szeretem, amikor Magyarországra léphetek be, és legalább annyira szeretem, amikor újra itthon vagyok. Szóval otthon vagyok, és itthon vagyok. És (...) egyik helyen sem érzem magam rosszul: itt megkeresem azt, amire nekem szükségem van, meg szükségünk van az élethez, és otthon meg boldogan elköltöm.” (26.)

A kettős identitás megkülönböztetésének, egyszerismind létének legkézzelfoghatóbb bizonyítékát a magyar közösségi élet tematizációjához kapcsolódó egyéni időhasználaton keresztül ragadhatjuk meg:

„Hétköznap amerikai vagyok, és hétvégén magyar vagyok, mert péntek estétől vasárnap estig minden magyar program van, amit csinálunk, és hétfőtől kezdve pedig dolgozunk.” (33.)

Az egyensúlyteremtés leglátványosabb módja viszont a nyelvi asszimiláció útján meglehetősen előrehaladott egyének esetében tapasztalható, hiszen a nyelvi kódváltás éppen ezt az egyén bensejében zajló, sok kereséssel, emócióval járó állapotot tükrözi:

„Although we are American, a szívünk magyar. (...) The people of my generation will tell you this: we are born American, but our hearts are Hungarian.” (14.)

Azonban aki tökéletesen beszél magyarul, az is beismeri, hogy a két nyelvhez való viszonyulásban kontextuálisan létezik különbség:

„Nekünk ez [a magyar] egy második nyelv, anyai nyelvünk, de mégis nyilván, hogy az angol nyelvben nyelvtanilag erősebbek vagyunk főleg, mert itt vagyunk, de hazamegyünk [Magyarországra] három hétre, és az már jobban megy, szóval ez teljesen ilyen kétoldalú.” (33.)

Az amerikai és magyar kultúra megkülönböztetése már a társadalmi integráció taglalásakor is felbukkant, a többes kötődések kapcsán pedig az amerikai „közkultúra” pozitív vonásai, illetve a magyar kultúra (történelem, irodalom) nagyszerűsége egyaránt elhangzik. Amerikai kontextusban az örökölt/hozott magyar kultúrfölény ugyan továbbél, de ez inkább csak egy generációra, a magánéletre, illetve a nyilvános viselkedések egy részére vonatkozik, ugyanakkor a befogadó társadalmi berendezkedés hatékonyságának elismerésével társul:

„Az én magyarságom az egy erős kultúrán alapozódik, mert az, hogy mi itt laktunk emigrációban, lényegében nem változott meg [értsd: nem változtatott meg semmit]. Mintha Magyarországon laktunk volna. Minden körülöttem magyar volt. A nyelviskola persze történt angolul, de különben minden magyar volt. (...) Ahhoz képest, hogy soha nem jártam magyar iskolába, rengeteget olvastam, nagyon kevés magyar költő van, akit én nem olvastam volna, az összes klasszikus regényt elolvastam. (...)

Az amerikai közkultúrát magasabbnak tartom, mint az európaiat külön, beleértve a magyart is. Az itteni társadalom felépítése szerintem eredményesebb, nem minősítem jobbnak, mint az európai társadalomnak a felépítése. Ez egy olyan plusz az embernek, hogy ismer egy kultúrát, ami sok szempontból egy nagyon értékes kultúra. Az én gyerekeim már nem tudnak ugyanígy érezni, mert az ő kultúrájuk nem olyan mély, mert ők koránt sem olvastak annyit, mint én, koránt sincs olyan tapasztalatuk magyar emberekkel. Mert azért mi már nem vagyunk magyar emberek, mi amerikaiak vagyunk, még én is. Már másképp gondolkodom, mint a szüleim, mint amikor én ide kijöttem.” (15.)

A kultúrfölény továbbélését tapasztalhatjuk a következő, a kettős kötődést taglaló véleményben is. Alanyunk identitásstratégiájában fontos szerepet játszik a magyar kultúra vélt kifinomultsága, amelyet szembeállít az amerikai kultúra nyersségével. A helyzet érdekessége, hogy miközben a magyar kulturális identitás mellett teszi le a voksát, mégis inkább angolul beszél. A kettős identításban ez egyáltalán nem paradoxon, hiszen e vonatkozásban gyakran elhangzik, hogy a magyar identitást angolul is lehet és kell fenntartani. Ez még inkább kézenfekvőnek tűnik akkor, ha elfogadjuk a „szívében él a nemzet” paradigmáját:

“Everyday I’m involved in some way with a Hungarian person that I grew up with, magyarul beszélünk, we would eat Hungarian food, it’s our whole psy-

che. In many ways I feel more Hungarian than I do American because the culture is different. But the Hungarian culture I knew was an old culture, and I'm an old person so maybe that's why - 71 éves vagyok - maybe that's why I feel that way. In my psyche I relate more to that than I do to what's going on. The American culture today is very coarse, it's not refined. It's not refined in the way people dress, in the way they greet each other and act. In the Hungarian community we still have that refinement that you don't see by and large out there, especially in the younger generation.” (14.)

Láthattuk, alanyaink legtöbbször sikeres egyensúlyteremtésről számoltak be, amelyek többféle módozatban jöttek elő: volt ahol negatív konnotációkkal társult („fáj a haza”), és volt, ahol előnyként és már-már hedonista stratégiába torkollott. A különböző (negatív, pozitív) hangsúlyú viszonyulásokban azonban közös vonás az, hogy átszaphatnak hivatásszerű elköteleződéssé. A negatív hangsúlyú egyensúlykeresés hivatásszerű nemzetfélétsébe, és a Kárpát-medencei magyarokra irányuló támogatáscentrikus szerveződésekbe, a pozitív kicsengésű egyensúlyteremtés pedig a hivatásszerű „magyarodásba” és magyar ügyek képviselésébe konvertálódhat.

„Igen, emlékszem jól, lényegében azt tanította a cserkészet, és [mindenki], akiket én ismertem magyarok, hogy az egész úgy, ahogy van tragédia, tehát egy szégyellnivaló, felháborító, kiszúrtak velünk, és nagyon lesújtó. (...) Számomra meg, amikor kicsit gondolkoztam róla, minden pozitívumnak tűnt, tehát '56 is, végül is. Levették. Rendben van. Hát, istenem. Hát, van ez a nagy orosz kommunizmus, ez a borzalmas Szovjetunió, de mégis a magyarok cselekedtek és valami reményt adtak. Albert Camus-nek adtak egy olyan remekművet⁹⁰ amit, anélkül nem írt volna meg. Vagy nekem még kedvesebb egy másik vers, amit E.E. Cummings írt,⁹¹ amit a mai napig tudok elmondani. (...) Ez egy jó példa ez az '56-os vers, mert amerikaiságomon keresztül éltem meg azt, hogy milyen jó magyarnak lenni. (...) Tehát nekem nem volt borzalmas élmény [magyarságom], (...) nem az volt a tapasztalatom, sőt aztán ebből lett hivatásom is, hogy ezzel foglalkozzak.” (31.)

Az etnoperszonális identitás, mint bármely más identitás, szintén nem stabil képződmény, és az egyén életútján, élethelyzetein belül is változik, vál-

⁹⁰ Albert Camus (1913–1960) francia író, filozófus. 1956-ban kiállt a magyar forradalom mellett, ekkor írta *Le sang des Hongrois* (*A magyarok vére*) c. művét.

⁹¹ Edward Estlin Cummings (1894–1962) amerikai költő, 1956-ról szóló versének címe: *Thanksgiving 1956* (Hálaadás 1956).

tozhat. Több interjúalanyunk is beszámolt ennek alakulásáról, amelyekből az alábbiakban kettőt érzékeltetni fogunk: az egyik esetben az amerikaiságtól haladunk az amerikai magyar identitás felé, a másikban pedig a magyar elköteleződéstől haladunk a kettős identitás kialakulásához, illetve az amerikaiság fokozatos felvállalásához.

Az első elmesélés alanya kezdetben szégyellte magyar identitását, hiszen a magyar világ számára a felnőttek által képviselt történelmi sérelmekkel sújtott világot jelentette, amelynek részeseként neki iskolában, kortárscsoportban még a saját személynevével is gond volt. Ez a saját etnikai csoporthoz való negatív viszonyulás a későbbiekben átsapott büszkeségbe, hiszen alanyunk rájött, a magyar nyelv egy olyan kód, amelyet a világon bárhol lehet használni, illetve a negatív történelmi eseményeknek meg lehet találni a pozitív oldalait is. A kettős identitás megerősödésének, kialakításának alanyunk esetében három alapja volt: egyrészt a szülők tapasztalataiból fakadó tanult tehetetlenségnek a történelmi tények újraértelmezése általi felváltása; másrészt az az erdélyi tapasztalat, miszerint a kisebbség nem a többség ellenében él, hanem valamilyen referenciális módon velük, általuk, ez pedig egyéni szinten előnyt és valamiféle többletet jelent; harmadrészt pedig az amerikai társadalmon belül akkor érvényes ideológia, ami már túl a szegregáción és az integráción az etnikai sokszínűség jegyében akkor azt hirdette, hogy minden egyenlő, még ha különálló is. E három tényező hozzájárulhatott a többes identitás megszilárdulásához – igaz, mindez a beszélgetésekből szüremlik le, így akár egy utólagos reflexiónak, értékelésnek is köszönhető. De hát minden identitáshoz hozzátartozik az egyén és környezete, egyén és tapasztalata közötti, az egyénnek tulajdonképpen önmagával folytatott magán párbeszéde is, amely végső soron meghatározza az individuum időben változó identitásgörbéjét.

„Én szégyelltem, hogy magyar vagyok. Az egyetlen ok, amiért nem angolul használtam a magyar nevemet, az az, hogy angolra fordítva az [mást jelentett], s azt még jobban szégyelltem. De azt, hogy ékezetekkel írják? Leszedtem az ékezeteket. Megmondom őszintén, szégyelltem a szüleimet, hogy olyan erős kiéjtéssel beszélnek. És az egésznek inkább egy teher szerepe volt rám – akárcsak azok a terhek, amiket én most a saját gyerekeimre helyezek, hogy mi a fenének? Nekem minden nap kellett iskola után, a valódi házi feladatom előtt egy órát magyar házi feladatot végezni. Én soha nem jártam magyar iskolába, de édesanyám tanított. Én előbb tudtam írni és olvasni magyarul, minthogy óvodába mentem volna. Mer’ ott abban a városrészben, ahol laktunk, nem volt más mit kezdjenek velem és tanított édesanyám írni és olvasni. És körülbelül olyan 11–12 éves koromban (...) változás következett be nálam, arra jöttem rá, s ehhez

a cserkészetnek is volt köze, hogy bárhova megyek ebbe az országba és Kanáda, akkor még nem jártam másutt, bárhol vagyok, mindig van egy magyar, aki ugyanezt a nyelvet beszéli. És ez egy kódnyelv, ezt mások nem értik, nyugodtan lehet beszélni. (...) És láttam, hogy mások is ugyanúgy viszonyulnak a dolgokhoz, és idővel arra is rájöttem, hogy magyarul beszélni és gondolkodni teljesen más, mint angolul beszélni és gondolkodni. Két egészen más világ, s nekem ez egy nagyon nagy élmény volt. Aztán 65-ben látogattam először Magyarországra, és onnét Erdélybe meg Felvidékre. És számomra Magyarország egy elég lapos és érdektelen hely volt, nagyon szürke és nagyon fásultnak tűnt, de Erdély óriási élmény volt számomra. Ott találkoztam először emberekkel, teljesen más körülmények között élőkkel, mint én, akik ugyanazzal a fajta kettős identitással rendelkeznek, és ők csodálatos erényt műveltek belőle. (...) Ami tetszett leginkább benne az az, hogy alapjába véve ez nem egy agresszív öntudat volt. Ez egy öntudat, ami kiegészült egy másikkal, ami nem akarta azt a másikat lenyomni, vagy megszüntetni. Nekem ez rettentő rokonszenves volt, hogy mit jelent, hogy lehet egy ilyen kettős kötődéssel élni, s azt, azt úgy tartani, hogy az ember saját maga jobb ez által, tehát hogy egy gazdagító elem. Ezt ott éltem meg leginkább. (...) S ez egybeesett azzal a korszakkal, amikor a feketék ugye már nem az integrációhoz, hanem a separate but equal... tehát a külön, de egyenlő felfogást, és a gyökerek fontosságát vallották. Tehát ez a korszak is hozzájárult ahhoz, amit én gondoltam akkor a saját magyarságomról.” (31.)

A másik elmesélésben azt láthatjuk, alanyunk szülei aktívan részt vesznek az amerikai magyar kultúra megtartásához kapcsolódó eseményekben, szervezeti életben, illetve a 70-es, 80-as években több más amerikai magyartól eltérően bátran és rendszeresen utaznak Magyarországra is. Alanyunk gyermekori szocializációja ehhez a magyar világhoz kapcsolódik, és annak ellenére, hogy Amerikában él, amerikai iskolába jár, tinédzserkori szimbólumrendszere „magyaros” (Magyarországra utal, avagy magyar jellegű ikonokat használ), illetve ekkor aktívan részt vesz az USA-ban is szervezett, a határon túli (erdélyi) magyarok védelmére irányuló politikai tüntetéseken. E már-már végletekig feszített kis magyar világ ugyanakkor Amerika-ellenességgel is társult, amíg közbe nem lépett az egyik nagyszülő, aki feladta az „amerikanizációs leckét”. Alanyunkat ugyanis figyelmeztette arra, ő is, szülei és ő maga is sokat köszönhet az Egyesült Államoknak. A lecke közvetlenül nem volt hatékony, ám szóban forgó beszélgetőpartnerünk egyik hosszabb magyarországi tartózkodása alatt rájött, hogy ő nagyon sok vonatkozásban inkább amerikai, azaz amerikai magyar. Ezek után jobban kezdett érdeklődni saját országa, az USA iránt is. Míg korábban – némi leegyszerősítéssel – egy-két földrajzilag Ame-

rikában lévő, de mégis inkább lokális közösségben mozgott, a későbbiekben tudatosan is kezdte építeni amerikai magyar identitásának amerikai pilléreit.

„[Szüleimnek] ez volt egy nagyon nagy tét az életükbe, hogy így tartják fenn a magyarságot. A saját szféráikon belül, tehát a saját családjukon belül, és a kultúrán keresztül ezt közösen másokkal is ápolni, megmutatni amerikaiaknak is. Most már majdnem 40 éve, különböző fokokon üzik és csinálják, mint hivatást. (...) Az egyik fok, hogy otthon csak magyarul beszéltünk. (...) Nagyon fontos nekünk, hogy megtartsuk a magyarságot, és én ezt is kaptam a szüleimtől. Aztán a másik fok, (...) hogy ők nem féltek hazavinni minket soha, tehát én 4 éves koromban mentem haza először (...) Amit itt spóroltunk, az arra ment, hogy nyáron haza tudjunk menni, különböző zenetáborokba jártunk. (...) Egyszer volt egy nem is konfliktus, hanem egy beszélgetés volt a nagytatámmal, [mert] nagyon-nagyon egyoldalúan, prompt magyar voltam, egyoldalúan nyomtam a tinédzser éveimbe, hogy én nem vagyok amerikai, magyar vagyok. (...) Ha kinyitottad volna a lockert, a szekrényt a gimibe (...) nekem úgy nézett ki, hogy piros fehér zöld, a Ceaușescu Drakula, mert akkor rengeteget jártunk tüntetni, a kis Sophianae cigarettadoboz, vagy a tipikus, a Blue Danube, tudod akkor volt a Bős-Nagymaros téma, az nagyon ment a 80-as évek végén, akkor fényképek a magyar haverokról, biztos egy hangszer is volt. Volt egy gomb, egy kis tű, egy kis csavar, és rá volt írva, hogy „CSAVAR-GO”, hogy csavargó. És akkor azt is kitettem, semmi amerikai dolog nem volt ott. (...) Amikor hazajártam, vagy ha elmentünk tüntetésre ’Nem, nem, soha’, mondtuk mindig a Ceaușescu-ellen, mikor mentünk tüntetni. (...) A nagypapám (...) nagyon büszke volt arra, hogy amerikai volt, és arra, hogy magyar volt. És engem egyszer úgy leszidott, azt mondta, hogy azt te sohase mondjad, hogy te csak magyar vagy, mert az egész családod sokat köszönhet ennek az országnak. És azokat a dolgokat meg kell tisztelni, amiket ez az ország képvisel. (...) Mindig tisztelettel voltam iránta, de nem értettem. És mikor Magyarországon éltem, akkor értettem, hogy miről beszél, és ott amerikai lettem, és jobban érdekelt, hogy mi történik az amerikai politikában, próbáltam megérteni miért, mert, hogy ha bárki valamit mond az amerikai politikáról, a helyzetről, kötelességem, hogy tudjak hozzászólni.” (33.)

E két hosszasan rekonstruált etnikai identitásról szóló narratíva meggyőzően tükrözi az etnikai identitás színeváltozásait, ugyanakkor felvet két kérdést: egyrészt az etnikus identitás távolságot legyűrő, mondhatni globális jellegét, másrészt pedig szociálpszichológiai értelemben felveti az amerikai magyar identitásnak a magyarországiakkal, illetve (onnan nézve) a határon túli magyarokkal szembeni viszonyulásának kérdését. Az előbbi kérdés

kapcsán tudatosítani kell, hogy az etnikai identitás a világ kitágulásával és ugyanakkor zsugorodásával folyamatosan új elemekkel bővíthet, ám ezek nem feltétlenül az etnikus identitás továbbélése irányába mutatnak. Ha valaki például könnyen és gyakran elutazhat Budapestre, vagy akár utazás nélkül interneten megélhet egy újfajta etnikai közösségi élményt, nem biztos, hogy számára továbbra is kellő mértékben fontos lesz a lokalitásba és közvetlenségbe, illetve (amerikai értelemben vett) közelségbe ágyazott magyar világban részt venni. Etnikus identitását ebben az esetben legyűrheti a más csatornákon keresztül fenntartott nemzeti vagy más egyéni és kollektív identitása.

Az említett szociálpszichológiai viszonyulások ugyan meghatározzák az egyéni etnikai identitást, ám voltaképpen az etnoszociális szinthez tartoznak, és felvetik azt a kérdést, létezik-e önálló amerikai magyar identitás, és ha igen, ez milyen viszonyrendszerben képzelhető el? Az erre adott válaszlehetőségek nem vonatkoztathatók el a diaszpóra közösség tételezésétől, ezért tárgyalására a későbbi vonatkozó alfejezetekben térünk ki.

8.1.1.3. Nyelvi kérdés

Nyelv és identitás viszonya „átlag”, „többségi” helyzetben is evidencia, hiszen a nyelv az a társadalmi csatorna, amelyen keresztül az egyén önreprezentációra képes, és környezetével állandó kapcsolatot alakít ki. Kisebbségi-többségi relációban viszont a nyelv nem csak az egyén, hanem a csoportok identitásának kifejeződése is. Az etnikus identitás létének tehát egyéni és csoportos szinten is bizonyítéka a nyelv, főképp ha az a fenntartására, megőrzésére, „termelésére” irányuló sajátos intézményrendszerrel is párosul. Ez persze nem jelenti azt, hogy etnikus identitás ne létezne nyelv nélkül is: a nyelv megléte ugyanis az etnikus tudat valamilyen mértékű meglétéről, hiánya azonban nem feltétlenül az etnikai tudat hiányáról árulkodik.

A nyelvnek az egyéni etnikai identitás kialakításában és fenntartásában játszott szerepe esetünkben azért is lényeges, mert a megőrzésére tett kísérletek nem pusztán magyar nyelvi kompetenciák átadására szolgálnak, hanem ennél jóval többről, az egyén egész életét mintegy behálózó érzékelvilágról és kultúráról is. A magyar nyelv átadása egyéni (családi) bravúr, ám ez által a későbbiekben biztosíthatja az egyén részvételét az ún. „magyarkodásban”, azaz a családon túlmutató magyar szervezeti életben.

„Itt [a városban] úgy a magyar cserkészlet, mint a magyar iskola egy olyan tempóban haladt abban az időben, az 50–60–70-es évek alatt, hogy azok, akik tényleg meg akarták a gyerekeket tartani magyar szellemben, a magyar kultúra és

a nyelv ismeretében, annak megvolt a lehetősége arra, hogy ezt családon kívül is tovább tudják fejleszteni.” (23.)

Interjúink során egyéni szinten tudtuk megragadni a nyelv és identitás viszonyrendszerét: a nyelvről szóló elmeséléseket az etnikus identitás olyan megnyilatkozási formáinak tekintjük, amelyeket a nyelvmegőrzés-nyelvvesztés közötti feszültség kelt életre. Az alábbiakban az egyéni etnikus identitás részeként a nyelvről való beszédeket adjuk vissza, és nem magát a használt nyelvet elemezzük.⁹² A nyelvvel kapcsolatos tematizációk nyelvmegőrzési stratégiákat és nyelvvesztési módozatokat írnak körül.

Az interjúkban elhangzott vélemények szerint a nyelvmegőrzés mondhatni egyöntetűen családi kérdés. A családon belül hozzák meg azokat a döntéseket, amelyek a gyerekek magyar nyelvismeretének továbbadására vonatkoznak. A családi döntés nyelvmegtartás szempontjából akár negatív is lehet, amikor a szülők éppen saját és gyerekeik sikerebb társadalmi integrációja érdekében e kérdést nem tartják napirenden, illetve nem kötelezik el magukat a minden bizonnyal plusz terhekkel is járó különféle szervezett vagy családon belüli anyanyelv ápolási tevékenységek mellett.

„[A gyerekek magyarul] beszélni nem sokat tudnak. Megérteni megértik, szóval nem lehet eladni őket, de nem beszélnek olyan sokat. Nem tudom, miért, én megmondom őszintén, a munkával és a gyermekneveléssel voltunk elfoglalva. Mi nem hoztuk őket (...) a magyar iskolába, és (...) nem hoztuk be őket a cserkészcsapatba. Nem tudom, hogy milyen oknál kifolyólag, amerikai cserkészek

⁹² Ez utóbbi más, nyelvészeti kutatások tárgyköre lehetne. Ilyen kutatások viszonylag gyakran születtek, például: Kontra Miklós *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1990., Bartha Csilla: *Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcsere az amerikai magyar közösségekben*. In: Kovács Mária – Szarka László (szerk.) *Tér és terep. Tanulmányok és etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2002. 111–136. Amerikai magyar szótár is készült Vázsonyi Endre összeállításában: Kontra Miklós (szerk.): *Túl a Kecegárdán. Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. Beszélgetéseink során mi is többször találkoztunk olyan szavakkal, fordulatokkal, amelyek az amerikai magyar nyelv részét képezik. Például: levenni a napokat = szabadságra menni, szabadnapokat kivenni (levettem a nyarat = nyáron szabadságra mentem), hajtás = vezetés (3–4 órás hajtás=3–4 órás vezetés, autótút), háttér=származás (magyar háttérű = magyar származású), meglancsoltunk=ebédeltünk, organizációk reprezentatívjai=szervezetek képviselői, megmesélem neked=megmondom neked, szelfon=mobiltelefon, 'water go, spagetti stop' = szűrő, ügyben volt=fontos volt stb.

voltak mind a ketten. Az utolsó 15 évet nem számítva, azelőtt én is elég keveset beszéltem magyarul, a mindennapi élet azt kívánja meg, hogy az ember ki tudja magát tisztán fejezni, mert az amerikaiak, azok nem értenek. (...) Az volt mindig nekem fontos, hogy a gyermekek azt hallják, hogy, hogy kell beszélni, hogy, hogy kell kifejezni magát.” (18.)

Ez a nyelvmegőrzés szempontjából negatív családi döntés vegyes házasságokban gyakrabban felmerülhet, de a nyelvvesztés folyamatának a magyarok közötti házasságban született gyerekek is ki vannak téve:

„Mind látszik ez körülöttünk, hogy van nagyon sok olyan ember, aki nagyon jól beszélt magyarul fiatal korában, van olyan is, aki magyarhoz ment, egy másik magyar, és tökéletesen beszélt magyarul, és nem volt fontos az életükbe, és már a gyerekek nem beszélnek magyarul.” (33.)

A nyelv megtartása melletti pozitív döntés természetesen csak egy kezdeti lépés, hiszen az ezután következő időszakban a szülői következetességen, a családi belső szabályokon és betartásukon múlik a nyelv megtartásának sikere. A döntésért, a nyelvi kérdés „házon belüli” kezeléséért felelős személy egyaránt lehet az apa és az anya is. Az apára vonatkozó elmesélésben az egykori szigor, a ma már viccesen előadott félelem, az anya vonatkozásában pedig a teljes elszántságra kész anya képe jelenik meg.

„Nálunk követeltség (sic!) [magyarul beszélni]. Én még szerintem édesapámmal, bár csak cukkolva, én édesapámmal még egyszer sem váltottam angol szót. Ez kezdettől fogva úgy volt, és édesanyám is belátja, hogy édesapám nélkül nem lettünk volna ilyenek. Hát mi is belátjuk, ez egyértelmű. A magyar közösségünk, illetve a mi baráti körünk az tudja, hogy ha édesapám belépett a szobába, ösztönösen mindenki átvált magyarra. Szóval Amerikában vagyunk, előfordul baráti körökben, hogy beszéljünk angolul is, de [ha] édesapám belépett a szobába, mindenki tudja, hogy hoppá, haptákba vágni magunkat. (...) A félelem, a félelem nagyon hatásos. Hehehe!” (30.)

„A két legjobb barátnőm, akikkel felnőttem, mind a ketten amerikaihoz mentek, és ott mind a két helyen a gyerekek beszélnek magyarul. De nem volt könnyű, és nem könnyű most sem, és nem is lesz sose könnyű, nagyon nehéz, de a két lány eldöntötte, hogy ez így lesz, és mindent megtesznek azért, hogy két nyelvű legyen a gyerek.” (33.)

Az anya vagy az apa, illetve (homogén házasság esetén akár) mindkét szülő magyar nyelv melletti elköteleződése sok apró családon belüli nyelv-őrzési praktikával kell, hogy társuljon. Beszélgetéseinkben mint ilyenek kerültek felszínre a fagyizás magyar nyelvhez kötése, de a televízió kizárólag magyar filmnézésre való használata, illetve az angol nyelv bizonyos életkorokban való tiltása is. Aki tehette, illetve nem ellenkezett emigrációs küldetésudatával vagy szerepvállalásával, az minden alkalmat megragadott, hogy gyerekeivel Magyarországra látogasson az anyanyelvi környezet biztosítása céljából.

„Családunkban mindig az volt a szabály, hogy ameddig a legfiatalabb nem kezdte el az iskolát, nem volt szabad angolul beszélni. (...) De szóval mikor gyerekek voltunk, a szüleim nagyon, de nagyon ezt nyomták, hogy csak magyarul kell beszélni. És mikor már megvolt az az első öt év alap, akkor onnan magyar iskolába jártam egyszer hetente. De szerintem az volt az alap, hogy az első öt évben egyáltalán nem volt szabad angolul beszélni a gyerekhez, csak magyar filmeket nézni. Nem is volt angol televízió. A szüleim ezt nagyon fontosnak tartották.” (9.)

A nyelv kettős identitás kialakulásában játszott szerepét a gyerekek szintjén könnyen megragadhatjuk. A gyerekek szemszögéből nézve ugyanis a magyar nyelv a felettes családi ének, a szülői elvárásoknak való megfelelést szimbolizálja, az angol nyelv akár titkos használata pedig az informális kapcsolatok, barátságok konstituáló tényezője. Az egyik nyelv a szűk családi körben kialakított normáknak való igazodást, a másik nyelv pedig a kortárs-csoport otthonosságát erősíti:

„Ha együtt vannak [a fiatalok], angolul beszélnek. A cserkészetben is bent vannak, ott magyarul kell beszélni, de amint az őrsvezető elfordul, vagy a rajvezető elfordul, már angolul beszélnek. Hát mit csináljunk? De mégis járnak.” (17.)

„Alig vártuk látni egymást, és dugiban végig angolul beszéltünk.” (33.)

A nyelv megőrzésében lényeges a szülői következetesség, és a magyar nyelv használatát biztosító társadalmi terek kialakítása, mint például a cserkészet, vasárnapi iskola, egyházak. Ez utóbbira szolgáló intézmények használata hiányában is lehetséges a magyar nyelv átadása, ám sokkal valószínűbb, hogy a gyerek anyanyelvismerete konyhanyelv szintű maradhat, vagy egyáltalán nem is alakul ki. A gazdasági menekültek egy jó részének például

kivándorlása pillanatában nem is volt ismerete az ilyen intézményekről, ezért a nyelv megőrzésére tett családi erőfeszítések valójában nem jártak sikerrel:

„Ez úgy szokott itt történni, hogy az ember a gyerekeihez magyarul beszél, és a gyerekek angolul válaszolnak vissza. Két kis gyerekkel jöttünk ki, öt és nyolc éves volt a két kislányunk, amikor kijöttünk, és mindig csináltam az esti mesét, és amit lehetett magyarul. És értenek is magyarul, de csak ritkán használják. Igaz, hogy amerikai férje van mindkettőnek, tehát a családban nem használják a magyar nyelvet.” (23.)

Van, ahol a szülői erőfeszítések esetében is tapasztalható egy kis kiégés, és a kisebb gyerekekre már nem jut annyi „nyelvmegőrzési energia”:

„Négy gyerekünk van, két fiú, két lány, mind a négyen, hogy úgy mondjam társalgási szinten beszélnek magyarul. Az idősebbek mondhatnám, hogy tűrhetően írnak, olvasnak, a két fiatalabbik az már, arra már nem jutott annyi energia, mint az első kettőre.” (20.)

Bármilyen módszerrel is sikerült a vonatkozó családi döntést érvényesíteni, az egyik igazi választóvonal a gyerekek a formális oktatási intézménnyel való találkozása. Míg iskola előtti korban elképzelhető, és a család vagy a magyar szervezeti világ (pl. cserkészet, magyar iskola) segítségével többé-kevésbé meg is valósítható a gyerek majdnem teljes magyar környezetben való mozgása, addig a kötelező oktatás megkezdése után ez már gyakorlatilag lehetetlen. Több interjúalanyunk (köztük olyanok is, akik jelenleg már akcentussal vagy kevésbé beszélnek magyarul) beszámolt arról a nyelvi törésről, ami az iskolában érte, ahol nem csak az angol nyelvvel, hanem adott esetben más etnikai közösséghez tartozó, más nyelvet beszélő kortársakkal is kapcsolatba került. Az alábbi két idézet közül az egyik chicagói harmadik generációs, a másik egy clevelandi másodgenerációs tapasztalatot tükröz:

„Mikor elkezdtem az iskolát, nagyon nehezen beszéltem angolul, és volt abban több nehézség is, és többször bajba kerültem, mikor nem értettem, hogy mi volt a feladat, és ilyesmi. És szóval igen, a keresztnevemen mentem amerikai iskolába, talán volt egy tanár egész 12 évig, aki majdnem helyesen kiejtette a nevemet. De, szóval, ez biztos nehéz volt, és még jobban azért, mert itt (...) ahol nőttem föl, az majdnem mind vagy a lengyelek vagy az olaszok voltak. És azzal, hogy iskolába voltam, ahhoz vagy lengyel, vagy olasz, és akkor volt három vagy négy, aki nem. És én mindig ebben a kis csoportban voltam, aki nem.”

„Itt születtem Cleveland-ben, a Buckeye Road-on, a drága szüleim magyarok voltak, és a nagyszüleik is mind a két oldalon, és amikor kezdtem az óvodát, nem tudtam beszélni angolul [csak magyarul], de hamar elfelejtettem, mert nem volt alkalom mikor kijártam az iskolát beszélni magyarul, és a feleségem olasz, és nem volt alkalom beszélni, de itt a szervezetben valahogy nagy nehezen vissza-jön a magyar szó. (...) I went to an elementary school, and the elementary school was very ethnic, we had Hungarians, Italians, Jewish and a few black children. And then I went to a junior high, that was basically the same way with many Hungarians again because it encompassed the Buckeye Road area, and in high school we had the same distribution, there were many Hungarians and the children that I went to school with I knew because of the various churches. Buckeye Road was... az egy kis magyar falu volt, nem volt szükség angolul beszélni, minden magyarul volt, and so I knew all the kids.”

Az etnikai identitás árnyalatai megértéséhez a nyelv megőrzése érdekében tett egyéni, családi és szervezeti erőfeszítések mellett látnunk kell a nyelvvesztés tipikusnak mondható folyamatait is. Még a magyar szervezeti életben rendkívüli aktív személyek esetében is gyakran tapasztalható, hogy a gyerekek már nem vagy csak részlegesen bírják a magyar nyelvet, az unokák esetében pedig nagy valószínűséggel már nyelvváltásról, nyelvi asszimilációról beszélhetünk. A nyelvvesztés folyamatát, mint ahogy az előzőekben szemléltettük, a család ellensúlyozhatja, illetve bizonyos esetekben a helyi etnikai, magyar közösség is. A helyi közösségek „ellenállása” településenként ugyan változik, azonban az egykori magyar kolóniák felszámolódása és térbeli koncentrátságukat jelképező városrészeinek más etnikumok általi „elfoglalása”, a magyar származásúak kertvárosokba, elővárosokba költözése, és ez által a helyi magyar közösségek, illetve az ún. szomszédságok⁹³ megszűnése általánosnak mondható. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy újabb kivándorlási hullám nem ellensúlyozza a nyelvváltásból vagy más okokra is visszavezethető demográfiai veszteségeket, belátható, hogy ezek a folyamatok a lokális etnikai közösségek zsugorodásához járulnak hozzá.

A nyelvvesztés egy másik módozata ugyanis éppen a legutolsó, jórészt gazdasági motiváltágú, a 80-as, 90-es évekre tehető migrációs hullám kivándorlóival kapcsolatban fogalmazódik meg legélesebben (ám vélhetően

⁹³ A kifejezést Appadurai értelmében használjuk (Appadurai, Arjun: A lokalitás teremtése. REGIO 2001/3.). A kötet összegzésében visszatérünk a lokalitás, szomszédság elemzésére, és az amerikai magyar közösségekre vonatkozó használhatóságára.

a korábbi időszakok gazdasági menekültjeire is érvényes volt). A vélemények szerint gyakori jelenség az „újmagyarok” között, hogy alig egy-két éves amerikai tartózkodás után, már-már akcentussal beszélnek magyarul, vagy éppen erőltetetten amerikainak akarnak tűnni. Az ilyen jellegű állítások mögött feltételezhetően részben a migrációs kontingensekhez tartozók közötti konfliktusok, és sztereotípiázások állhatnak, ám mindenképpen az etnikus identitás akár felgyorsult feladását jelképező önként vállalt nyelvi asszimilációs jelenségről, illetve egyénileg vállalt társadalmi integrációs kényszerről is szó van.

„Volt egy ilyen meghasonlottsági érzet, amin a bevándorlók keresztülmentek. Én magam abból tudtam sokszor felismerni, hogy valaki önmagával küszködik, mikor iszonyú kiejtéssel próbálta ékeesebben kimondani angolul azt, amit az amerikai mond. És túlteljesített ebben. Ez egy erőltetett, izzadságszagú, borzalmas látvány volt sokszor, hogy ő bizonygatja, hogy ő amerikai. Közbe kiált róla, hogy ő magyar, és nem vallja be, elzárkózik a magyarok elől, tehát nem foglalkozik velük. Számos ilyen példát tudok mondani, hogy pont attól mutatja a magyarságát, hogy bizonygatja, hogy mennyire amerikai.” (31.)

Az alábbi idézet érdekessége, hogy egy szintén nemrég kiwandorolt fogalmaz meg negatív állítást a viszonylag frissen érkezettek vonatkozásán. Egyéni etnikus stratégiája a korábban kiwandoroltak vagy leszármazottaik referenciális csoportjába (és ezáltal akár a szélesebb amerikai társadalomba) való integrálódásra irányul. És teszi ezt úgy, hogy e csoporttal mintegy sztereotípiázációs közösséget és szolidaritást vállal az „újmagyarok” megítélése szintjén is.

„És annak ellenére, hogy 15 éve vagyok itt, (...) én tudok magyarul. És vannak olyanok, akik csak néhány éve vannak csak itt, és már nem tudnak magyarul, már hülyeségeket beszélnek összevissza. Nem beszélve, akik már tíz éve vannak itt! (...) Na most ehhez csak annyit tudok hozzáfűzni, hogy baromság. Szóval az, hogy valaki az anyanyelvét így elfelejtse, affektálás, ez sznobizmus és hülyeség. Olyan nincs, hogy valaki az anyanyelvét elfelejtse, még ha állandóan amerikaiak között van, akkor sincs. Ez nem létezik! Azok vagy hazudnak, vagy egyszerűen csak mellébeszélnek. Ilyen nincs! Úgyhogy voltak ilyen sztorik, hogy, 'Jaj te, tudod, egyébként amikor, na, mondjad már nagyon gyorsan, hogy amikor fürdesz, mit is használsz?' 'Ja, szappant, te hülye!'”

A fent jelzett, önként vállalt nyelvi asszimilációnak egy másik vélemény szerint, mintha származási vonatkozásai is lennének: a Magyarországról származók van, ahol könnyebben vállalják ezt az egyéni integrációs utat, mint a Kárpát-medence más országaiból érkezett magyarok. Igaz, a következő generáció már egyaránt ki van téve a nyelvi asszimiláció kihívásainak.

„Az erdélyi magyarok (...) jobban megtanulták az anyanyelvüket megtartani, ápolni. Azt látom, legalábbis, hogy öt éve [itt élő] magyarországi fiatal és öt éve [itt élő] erdélyi fiatal közül a magyarországi fiatal alig beszél magyarul, akadozik, elfelejtette a magyart. Nem találok rá mentséget. Tehát a 'Már nem jól beszélni magyar, mert már öt éve itt élek Amerikában', ez azért még nem... Nem hittem, hogy ez a kabaráserű [dolog] létezhet. Viszont mindkettő (...) gyermekét nehezen tudja már magyarul megtanítani. És ez már független, hogy Erdélyből származik-e.” (11.)

Korábban már jeleztük, de a nyelv identitásban játszott szerepénél külön is ki kell hangsúlyozni azt az egyre gyakrabban elhangzó véleményt is, miszerint nem csak nyelvében, hanem „szívében”, vagy egyszerűen másképpen is létezhet a nemzet vagy az etnikai közösség. E gondolatmenet nagyon is amerikai, más ott élő etnikum esetében is érvényes, és elvezet annak belátásához is, hogy az etnikai (vagy akár a nemzeti) közösség tagjai köréből ne zárjuk ki a nyelvet már nem beszélők alcsoportját.

„Hát az írek például. Az írek nem beszélnek a régi ősnyelvet, de ha egy írrel összejössz a mai napig, az tudja, hogy ír és tudatosan, öntudatosan ír. Amerikai, de ír. Namost ebből a szemszögből itt szerintem nagy lehetőségek vannak, pláne, ha mi meg más hasonló társaságok fenn tudjuk tartani és nem hagyjuk el azokat, akik például nem beszélnek [magyarul], mert vannak olyan társaságok, hogy „beszélj magyarul, vagy menj a fenébe” Szerintem ez egy borzasztó hozzáállás. Inkább bevonni [kellene].” (43.)

Az etnikai közösségek számbeli nagysága megbecsülése érdekében a demográfiai elemzésekben a felmenő (*ancestry*) kategóriát használják, a szervezetek vonatkozásában e kérdéskör pedig lobbipotenciáljuk növelésével függ össze. Az individuuum szintjén a kettős kötődések egymást nem kizáró dimenziókban realizálódnak: az amerikai identitás például a hétköznapi, szakmai életvezetés támaszául szolgál, a nyelv nélküli magyar identitás pedig angol nyelven is zajló magyar szervezeti életben, eseményekben való elkötelezett, hivatásszerű részvételre sarkall.

„Well, the Hungarian identity for me in some way it is probably similar to many of my other Hungarian-Americans and in some way it’s maybe a little bit different. It’s similar in the sense that I feel a cultural and social connection to my community, and also a strong connection to certain traditions that are cultural and social. Despite my lack of Hungarian language it’s still quite strong. And then in addition to that, because my family is an ancient Transylvanian and Hungarian family, I always was told that I was very lucky to not have been brought up under communism and when things changed I needed to dedicate my time to working on issues associated with helping Hungary. At first I thought it was a very hard burden and now I find it to be one of the greatest sources of pleasure in my life.” (45.)

Érdekes, és több alanyunk is jelezte, hogy a kettős identitással járó ambivalencia idősebb korba mintha csökkenne, és, ha egyáltalán megvolt, egyre inkább „visszajön” a magyar nyelv használata.

8.1.2. Az etnoszociális (diaszpóra-közösség) identitás tematizációi

Az etnoszociális identitás szociálpszichológiai körülírása két szinten ragadható meg: egyrészt ott, ahol az egyén részben saját (szűkebb értelemben vett) etnikai közösségéhez viszonyul, másrészt – és Amerikában ez kiváltképpen lényeges – más etnikai, vagy éppen magyar diaszpóra csoportokhoz való viszonyulásokban. Míg az előbbi a sajátcsoportban való létezés sajátosságaira vonatkozó állítások összességét jelenti, az utóbbi olyan referenciális alapot eredményez, amelynek segítségével a tagok a csoport sajátosságait, céljait átértékelhetik, illetve a határait kijelölhetik.

8.1.2.1. A sajátcsoport és -identitás jellemzői

A sajátcsoport, a szűkebb helyi közösségek, illetve az abban élők identitásának, életmódjának jellemzőit, azt gondoljuk, az előbbieken gyakran érintettük, hiszen ezek nem választhatók el a helyi szervezeti élethez való viszonyulásoktól. Az alábbiakban azonban mégis megpróbálunk a beszélgetésekből rekonstruálni néhány – talán általánosítható – sajátosságot.

A sajátcsoport identitáskonstrukcióinak létezik egy szélesebb amerikai kontextusa, és van egy általánosabb amerikai magyar összefüggésrendszere. Az előbbi vonatkozásában az országnak magának a kiterjedtségét, a nagy távolságok létét, és ennek az egyénre (mint individuumra és mint az etnikai közösség tagjára) visszaható mindennapi életszervezési gyakorlatait értethetjük. Előbbi leírásainkban már láhattuk, hogy az egyházhoz kapcsolódó

eseményeken való részvételben, a cserkészet, magyar iskolák látogatásában meghatározó szerepe van a rendszerint autóval megteendő távolságoknak. A helyi távolságok egyre nagyobbá válása általánosnak mondható, és ez összefügg az egykori magyar kolóniák, városnegyedek felbomlásával, eltűnésével. Az egykori bevándorlók, emigránsok és leszármazottaik társadalmi mobilitása földrajzi mobilitást is indukált, azaz a tehetősebb magyarok régi városrészekből elő- és kertvárosokba költöztek. Ennek következtében a városok etnikai térszerkezete átalakult, az egykori magyar helyek elsummosodtak, aminek következtében az egykori magyar intézményeket vagy elköltöztették, vagy ha ez nem sikerült, látogatottságukat a megnövekedett távolságokon kívül a környék közbiztonsága is akadályozta/akadályozza. E jelenség még azokon a településeken is érvényes, amelyek egykoron amerikai magyar viszonylatban „többszerűnek” minősültek, mint Cleveland vagy New Brunswick is.

A társadalmi mobilitás és városszerkezet összefüggésével kapcsolatban még két megjegyzést tehetünk. Egyrészt ez a fajta mobilitás, a városok „lüketése”, az etnikai térszerkezetek átalakulása Amerikában állandó jelenségnek számít. Ebből kifolyólag a magyar kolóniák felszámolódása természetes jelenségnek tekinthető, ami beszélgetéseink esetében úgy nyilvánult meg, hogy szinte senki sem negatívan, vagy a Kárpát-medencében gyakori sérelmi diskurzust használt e vonatkozásban. Természetesen nem is tehetette ezt, hiszen ezekhez az átalakulásokhoz éppen interjúalanyaink saját, pozitívan megélt társadalmi-földrajzi mobilitása is hozzájárult:

„De hát ez minden nációra igaz: az olaszokra, a lengyelekre, szlovákokra és a többi etnikai csoportokra is jellemző az, hogy a városokból a külvárosba költöznek. És hát ez lényegében ez egy normális folyamat Amerikában. (...) A magyarokat például most felváltják a spanyolok, mi fölvaltottuk az íreket meg a németeket és a hollandokat, attól függ milyen időben jöttek. Mindig van egy úgynevezett száz éves eltolódás... ötven vagy hatvan éves” (28.)

Másrészt megjegyzendő az is, hogy helyenként, ahol ezt a helyi adottságok lehetővé teszik, tapasztalni újabb „magyar területfoglalásokat”, amelyek kisebb kolóniák létrehozásában, vagy akár újonnan kialakult utcák magyar névadásában is megnyilvánul:

„Ez egy ilyen különleges dolog, hogy mi vettük meg ezt [a házat] akkor, előtte [négy magyar család már] itt voltak úgy-e, és akkor mi itt megvettük ezt, és Péterék azt, és most ott a János meg az újabb generáció. Anyáékkal meg gondol-

tuk, hogy milyen klassz [lenne], hogy gyalog tudjunk menni hozzájuk s jövőnk hozzájuk, és már két éve keresnek egy jó helyet és négy utcával lentebb vannak. (...) A haverok, akikkel így összejárunk, meg akikkel találkozunk hétvégén, mindenki vagy majdnem mindenki [itt lakik]. (...) Szóval valakihez, aki közel áll hozzám, átugorni az egy 5 perc.” (33.)

A városszerkezet átalakulásával összefüggő tényezőkön kívül a közösségi identitást az amerikai magyarok sajátos kontextusai is meghatározzák. Itt nem csak arról van szó, hogy a különböző időszakokban bevándoroltak, és leszármazottaik között milyen viszonyulási módok alakultak ki, hanem arról is, a helyi közösségek, avagy a lokálist meghaladó szerveződések, illetve kezdeményezések vezetői (az „elit”) mit gondolnak e közösségek sorsáról, milyen teleológiaiával élnek? Nem tekinthetünk el ugyan az emigrációs kontingensek sajátos élettapasztalatától és az ezekből levezethető egyéni és szervezeti stratégiáktól, azt azonban állíthatjuk, hogy e közösségi identitást a szétszórtság tudatosításának különböző fokozatai hatják át.

Az emigrációban élők, illetve az emigrációs életformát egész életük során képviselők esetében a szétszórtság az anyaországtól való kiszakadást, lokális kényszerközösségekbe való integrálódást, és az ehhez kapcsolódó tudati-pszichikai vetületeket hordozza.⁹⁴ E gondolkodásmódba nem fér bele a Magyarországgal való kapcsolattartás, hanem sokkal inkább egy kezdeti aktív, majd pedig az ezt fokozatosan felváltó passzív elutasítási formák jellemzik.

„Amíg kommunizmus volt, nem voltam hajlandó Magyarországra menni. Lehet hogy helyes, lehet hogy nem, de ez volt az én felfogásom. A másik dolog az, hogy nekem nincsenek különösebben rokonaim [ott], egyetlen rokonomat nem ismertem, három éves voltam mikor eljöttem. Úgyhogy nem volt semmiféle vonzódás. (...) De nálam ez egy ilyen szándékos, tudatos elhatározás volt, hogy semmiféle ilyen lépést nem teszek. (...) Az én magyarságom az egy erős kultúrán alapozódik, [és azért] mert mi itt laktunk emigrációban, lényegében nem változott meg.”

Az emigrációs életformát egy sajátos emigrációs érzület jellemzi, amely a konkrét politikai aktivitásokon és szervezeti életben való részvételen kívül, az egyéni életvezetésben is megnyilvánul. Az emigrációs érzület kimondva,

⁹⁴ Az emigráció és szétszórtsági magyar megkülönböztetését Ludányi András fejti ki először az MBK mondhatni programadó írásában. Lásd: Ludányi András: *Szét-szórtság vagy emigráció?* ITT-OTT 1968. 12–15.

kimondatlanul állandó, magunkkal hordott, görgetett bizonytalanságérzetet is jelent. E bizonytalanságérzet részben „öröklődik” is, hiszen a családon belüli „karrier tanácsadásban” is szerepet játszik, amelynek hatására az iskolai életpálya például nagyobb valószínűséggel mutat a műszaki, reálszakok, mint a humán tudományok irányába.

„A dipi társadalom ez egy nagyon idős generáció volt, a gyerekek hamar a lábára kellett állni. Sőt sok esetben támogatni is kellett a szüleit. Ez az én esetem is volt. Úgyhogy milyen pályára mész? Csak a biztosra. És a biztos, az a műszaki. És az én ismeretségi körömből – én ismertem kb. olyan 200–250 fiatalot, akivel felnőttem, magyar fiatalot – egyelten egy ügyvéd nincs, egyetlen egy orvos sincs. Történész az van (...), de az is nagyon kevés. (...) A lányok közül a legtöbb tanárnő lett, 80 százaléka a férfiaknak műszaki pályát végzett, ez a réteg, aki most olyan 60–70 között van, ez majdnem mind ezekből tevődött ki. Ez egy anyagi kérdés is, sok esetben nem is ez a pálya lett volna alkalmas az egyénnek, de sok esetben kényszerből ... és nem egy rossz élet. (...)

Na mostan a későbbi generációk, azok már választhattak, nem voltak ilyen anyagi nehézségeik. Már választhattak, a későbbi generációból [például] sok orvos van. De tulajdonképpen az is egy műszaki, ha úgy akarod, nem egy tárgyi, humán tudomány. Ügyvéd is lett jóval több, ugye az én időmben senki nem lett ügyvéd. (...) Humánra még most sem mennek nagyon. És ez egy nagyon érdekes lélektani kérdés valóban, mert lehet, hogy itt ellentétben van a magyar felfogás az itteni, állítólagos humán felfogással.

(...) Énnekem anyagilag nem kell a segítség a gyerekeimtől, gyönyörűen megélek nélkülük, választhattak volna amilyen pályát akarnak, de egyik sem választott humánt. És még egy bizonyos fokig még mindig van az a bizonytalansági érzés, hogy jobb lesz, ha te is még megpróbálsz egy biztos állást, hogy gyarapodjon még a családi vagyon vagy a biztonsága a családnak. (...) Azt hiszem nálunk még mindig van egy anyagi bizonytalanság, nem olyan, hogy az embernek az elődei már háromszáz éve egy helyen laknak és akkor ottan csak azt csinálnak, amit akarnak. (...) A másik dolog az, hogy Amerikában van rengeteg limfócita tantárgy. Olyan tantárgyak vannak az egyetemen, ami máshol azt hiszem nem is létezik. (...) Nem szerettem volna, hogy a gyerekem elmenjen, és valamilyen communicationst tanuljon vagy valami hülyeséget, aminek abszolút nincs semmi értelme. De mondjuk, hogyha akart volna egy irodalom-történész lenni vagy egy történész, akkor is megmondtam volna neki, hogy OK, ha akarod, csináld, de

ha végzel, sokkal bizonytalanabb. Itt még mindig van ez az enyhe kétely, hogy vigyázzunk, még nem vagyunk annyira begyökerezve ide.”

Egyfajta képzettségbe ágyazott paradoxont is be lehet azonosítani, hiszen, miközben az emigrációt tudatosan vállalók zöme műszaki, reál pályát választott, magyar társadalmi tevékenysége irodalom, kultúra, (nép)művészet centrikus, azaz humán területeket érint. Ebből az ellentmondásból két dolog következik: egyrészt olyan személyek vezetnek humán területeket érintő egyesületeket, intézményeket, akiknek végzettsége más tudományágakhoz kapcsolódik, ami óhatatlanul is előidézik egy strukturális tartalmi dilettantizmust, ami gyakran csak jóindulatú, nemzetileg elkötelezett népművelésnek tűnik. Másrészt pedig gyakorló műszaki értelmiségként vagy akár tényleges menedzserekként jól el tudják látni az intézményműködtetéssel járó szervezési, logisztikai feladatokat.

A dipis generáció másod- és harmadik nemzedéke, illetve az 56-osok és később emigráltak leszármazottai egy része számára a szétszórtság már nem valami ellenében létrejött állapotot jelent, hanem olyan fájdalom nélküli kényszerközösségekben való létezést, amely inkább természetesnek mondható állapotra utal: „szigetállapot” a nagy amerikai tengerben. Ez a jobbára humán, társadalomtudományi végzettségűek által képviselt felismerés és tudatos vállalása, túl azon, hogy újabb elemmel bővítette az amerikai magyarok között létező konfliktusszövevényeket, egy másfajta gondolkodás kiterjedéséhez és intézményesüléséhez vezetett. E logikában az amerikai magyarok társadalmi rétegei nem menekültekből és emigránsokból állnak, hanem olyan amerikai állampolgárokból, akiknek magyar kötődéseik is vannak. Identitásuk mindkét, az amerikai és magyar részéhez is sajátos tevékenységek kapcsolódnak. Mint állampolgárok élvezik a minden más amerikai állampolgárra érvényes jogokat, ám differentia specifica-juk a magyar nemzeti, közösségi érdekek más típusú felvállalásában, amerikai módon való képviselésében rejlik. Ezért, mint amerikai állampolgárok Magyarországra is hazautaztak, élő irodalmi, kulturális kapcsolatokat áptak, politikai szinten pedig amerikai állampolgárokként a szabadság elve jegyében tiltakoztak romániai, csehszlovákiai, jugoszláviai és magyarországi események ellen is. Amerikai magyarokként pedig arra törekedtek, hogy a magyar „jelenlétet”, azaz a magyar kultúra és közösség sajátos, Magyarországtól távoli köreit az asszimilációs folyamatok ellenében és az utánpótlás csökkenése ellenére is létrehozzák és fenntartsák az Egyesült Államokban.

„Ez az ideológiai koncepció igazán két sínen halad. Az egyik az újrafogalmazása annak a dolognak, hogy, hogy lehet magyarnak lenni egy idegen környezetben, és erre [mondtuk], hogy mi diaszpóra magyarok vagyunk, vagyis szétszórtságai magyarok, hogy egy magyar szót használjunk, és nem emigránsok. Tehát nem úgy érezzük, hogy csak mint lövészek vissza kell menjünk, és megbuktassuk a rendszert, és visszahozni a régit. Tehát nem, hanem, hogy a magyar kultúrában és a magyar közösségi életben látjuk az értelmet, és hogy ezt Magyarországtól távolra is létre lehet hozni és életben lehet tartani. Viszont rájöttünk arra, hogy ez nem automatikusan történik, mert a zöme az amerikai magyaroknak az felszívódik. És akkor beszéltünk arról, hogy hát nézzük meg, hogy melyik népek tudják fenntartani magukat legjobban. És akkor az amerikai zsidóságot vettük számításba, az amerikai örményeket és a görögöket.”

Ez az emigráció szempontjából új, elsősorban a Magyar Baráti Közösséghez (MBK-hoz), Itt-Ott mozgalomhoz kapcsolható önmeghatározási szándék tehát egyrészt az amerikai magyar lét vagy közösség újradefiniálását jelentette, hiszen ebben az elképzelésben nem az anyaország politikai berendezkedése ellenében, hanem mondhatni önmagért történt az amerikai magyarok helyzetértékelése, másrészt pedig az intézményesülés és diaszpóra-tudat rendezőelvének kérdését vetette fel. Ezen utóbbit az etnoszociális identitás körülírásakor más kontextusokban is szerepet játszó referenciacsoportok sajátosságaival történő összevetés szolgáltatta, amelynek eredményeképpen egy új magyar vallás szükségességét jelölték ki, mint szervezőerőt. Kezdetben ezt az unitárius vallásban vélték megtalálni, ám a későbbiekben kiderült, hogy valamelyik vallás mellett való legyökerezés kizárást is jelent, ezért az intézményesülés ökumenikus jelleget öltött. Mindezért az emigrációs szervezetek részéről több kritika érte a koncepciót és mozgalmat: Magyarország elfogadása miatt balosoknak címkézték, a vallásra épülő szerveződés miatt pedig már-már szektának tartották.

„És akkor erre rengeteg támadást kaptunk. Nem csak azért, hogy balosoknak tekintettek azzal, hogy mi Magyarországgal nem akarjuk elvágni a kapcsolatot, hanem azért is, mert ez a vallás koncepció, hogy mi az? Mi fehér lovat fogunk áldozni az erdőben? Szóval ilyen típusú támadásokat kaptunk, eléggé. De az irányzat, amit mi felvettünk, az alapján véve az, hogy mi felvesszük a magyar vallási tradíciókat, és mondtuk, hogy Dávid Ferenc volt az egyetlen (...) a történelmi Magyarország keretén belül, aki egy vallás alapító volt.” (47.)

„Hát valóban, az ember emigrációban van. Az első törekvés, ami megvalósíthatatlan volt, hogy egy magyar vallást kell fölállítani. Hogy ez az, amit a zsidóknak [sikerült]. Ugye ez papíron nagyon jól hangzik, de annál nehezebb megvalósítani, mert a zsidók hisznek abban, hogy bizonyos dolgok történtek, bebizonyítják, hogy az Isten velük van. Nekünk kellett volna csinálni valamilyen égő bokrot? Szóval valami kellett volna pótolja? Szóval nem értettem velük egyet. Mondom, ez papíron jó, most valósítsd meg. Fehér lovakat fogunk áldozni vagy mi? A felfogásom az volt, hogy az én kultúráim magyar, mert beszélek magyarul és én a magyar kultúrát személyi alapon magasabbnak tartom, mint az amerikai kultúrát.” (15.)

Nézzük meg ezek után beszélgetéseinkben milyen, a saját csoport teológiájára vonatkozó vélemények hangzottak el. Az előbbieken szembeállított két markánsabb koncepció⁹⁵ másfajta amerikai magyarság célételezéssel operál. Az egyikben az anyaországgal szembeni ellenállásból levezethető célok szerepelnek, a másikban pedig a magyarság amerikai létének biztosítása a központi kérdés. Mindkét megközelítésben azonban közös, hogy a magyarság képviselete és/vagy megtartása kulturális, szellemi dimenzióban, illetve ennek igénybevétele által lehetséges.

E beállítódás szintén ismerős a magyar kisebbségi közösségek történetében, és óhatatlanul is eszünkbe juttatja azt a Németh László-i gondolatot miszerint: „A kevesebb joga az élethez, hogy különb legyen. A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.”⁹⁶A Németh László által képviselt kisebbségi elitista minőségesszme teljes mértékben visszaköszönt interjúink egy részében.

„Az van, hogy most már egy kicsit úgy eleresztette magát némelyik csoport minőség szempontjából. Nagyon kemény igényünk volt annak idején az egyetemen, hogy minőség, minőség minden egyes funkcióban, mert másképp nem érdemes. Mi meg, amit más tud csinálni, azt ne csináljuk. Csináljuk azt, amit más nem csinál, vagy nem akar, nem tud csinálni. Hézagpótlás.” (35.)

E nemzetféltő paradigmában a magyarságmegtartás központi helyet foglal el, amelyet magyarságszolgálattal, nemzetileg elkötelezett módon, hivatással

⁹⁵ Az MBK és az *Itt-Ott* folyóirat és a találkozók 1960-as évek végi és 1970-es évek eleji kialakulásának és működésének részletesebb megírása – stílszerűen szólva – megérne egy-két misét. Jelen tanulmány elsősorban jelenségek felvillantására törekszik, ezért keretei ezt nem teszik lehetővé.

⁹⁶ Németh László: Tanú. In. *Uő: A minőség forradalma – Kisebbségben*. Püski, Budapest, 1992.

lehet és érdemes művelni. Az ezt vallók számára a magyarság nem „hobbi-magyarság”, hanem olyan, elkötelezett tevékenység-együttes, amelynek nem csak az a célja, hogy az Amerikában élő magyarok nemzeti identitását erősítse, hanem adott esetben az is, hogy az anyaországban is megmutassák, és elismertessék azt, hogy igenis komoly értékteremtés zajlik az Újvilágban. Ennek egyik példája, amikor az Amerikában tevékenykedő magyar néptánc csoport fellép magyarországi fesztiválokon, és a minőségi értelmezés szerint a tánc „nem ugrándozás”, hanem a nemzeti esszencia Amerikában termelt kifejeződése lesz.

„Van egy nagyszerű táncosportjuk, (...) ami szintén folytatta azt a hagyományt, hogy csak minőségi módon és csak autentikus módon..., úgyhogy hazajártak Magyarországra összevásárolni az eredeti népviseletet, átmentek Erdélybe, hogy ott is hallják, átéljék a táncházakat, és ezt próbálják rekreálni. (...) És sikerült is olyannyira, hogy meghívták őket egyszer Debrecenbe is (...) utána aztán [Budapestben] a Mesterek Utcája amikor van, ott is szokott lenni néptáncbemutatónk, ott is nagy sikerrel. Hát nagy élmény volt nekik az, hogy odahaza is méltányolják azt, amit ők itt csinálnak, amiből kiderült az, hogy úgy látszik, hogy sikerült értéket is teremteniük, nemcsak az, hogy kicsit ugrándozni, aztán tölteni az időt - hobbi. Szóval ez nem hobbimagyarság, annál azért több - hál' istennek. Pedig hát ők itt születtek.” (35.)

Az előbbi idézet azért is érdekes, mert egy egyszerű példán keresztül két lényeges dolgot érzékeltet. Egyrészt felvázolhatunk egy autentikusságra vonatkozó „magyar minőségláncot”. Eszerint Magyarországon, de inkább Erdélyben lehet leginkább autentikussághoz jutni, ám azt Amerikában is lehet művelni, mégpedig annyira autentikusan, hogy azt Magyarországon is lehetséges és érdemes igazi értékteremtésként felmutatni. Mindez össze- cseng a más kontextusokban is tetten ért, a különböző magyar közösségek közötti viszonyrendszer természetével: a társadalmi távolságok szintjén az amerikai magyarok etnoszociális identitása leginkább az erdélyi (vagy más Kárpát-medencei) magyar kisebbségiekéhez áll közelebb, míg a magyarországiakat gyakran nemzetietlennek, avagy nemzetileg nem eléggé elkötelezetteknek tartják. Hogy a kép sejtelmesen teljesebb legyen, hadd jegyezzük meg azt is, hogy ezt azok az amerikai magyarok is úgy gondolják, akiket az emigráció egy része pedig baloldalinak titulált, mivel a rendszerváltás előtt is tartották a kapcsolatot Magyarországgal.

Ha az idézetet „fordítva” olvassuk, és a kissé pejoratív szóhasználatra is koncentrálunk, kihámozhatjuk az amerikai magyarok közötti konflik-

tusokat is: vannak, akik nem értéket termelnek, „csak ugrándoznak”, akik számára a magyarságörzés csak hobbi szinten történik, és nem elkötelezett módon, illetve az „értékkeremtők” valószínű nem tartják hitelesnek az utóbbiak „magyarkodó” tevékenységét.

A magyarságmegtartás eszköze tehát a népi kultúrán, de a cserkészeten, egyházakon, magyar iskolákon keresztül aktívan, jobbra kisközösségekben zajlik, azonban van egy másik jellegzetes módja is: a múzeumok által. A múzeumok mondhatni passzívan, de ugyanakkor ténylegesen is az őrzésre hivatottak. Azt talán túlzás lenne kijelenteni, hogy a nemzeti, etnikai-közöségi emlékezetipar intézményrendszere intenzív fejlődésnek indult volna, az azonban jelzésértékű, hogy az önmuzealizáció intézményesülése éppen ott zajlik, ahol jelentősebb magyar származású közösség él (Cleveland, New Brunswick). Ennek oka valószínű az, hogy a megőrzési kényszer intézményesítése, a múzeumalapítás ott erőteljesebb, ahol a magyar származásúak csökkenésének relatív percepciója is nagyobb. Ahol kevesen vannak, és valamivel kevesebben lesznek (vagy akár el is tűnnek), az nem annyira észlelhető, mint ahol többen éltek és „szemmel láthatóan” is kevesebben vannak (mert az egykori magyar kolóniát is felszámolták stb.). A népi kultúra különböző formáinak ápolása és a múzeumok működtetése jól jelképezi az etnikai közösségi identitás kettős funkcióját: ezek a tevékenységek – művelőik szerint – az etnikai jegyek esszenciáit hordozzák, ugyanakkor megfelelő eszközök arra is, hogy az amerikai társadalom számára megmutassanak vagy felmutassanak valamit ebből az esszenciából.

„Itt mondjuk voltak már olyan magyarországi látogatók, akik úgy kicsit felhúzták a szemüket, hogy magyar múzeum, és minden angolul van kiírva? Kérem szépen, nem mi magunk magunknak csináljuk ezt, azoknak csináljuk, akiknek be akarunk mutatkozni. Úgyhogy ez a szempont tulajdonképpen, és az, hogy ne csak azért gyűjtsük össze, hogy ne menjen veszendőbe a holmi, hanem azért, hogy evvel mutatni tudjuk magunkat, a magyar kultúrát és a magyar mivoltunkat valahogy prezentálni tudjuk a helyi társadalomnak.” (20.)

Röviden: az autentikusság és a vizibilitás egyszerre érvényesül, illetve megvalósulhat az egyre gyakrabban hangoztatott nyelv nélküli kultúramegőrzés stratégiája is. Korábbiakban már itt-ott jeleztük, hogy az „autentikus autenticitásért” valójában állandó harc zajlik, ezért az amerikai társadalom felé való megmutatkozást, illetve a nyelvtelenített etnikai identitást nem csak „tisza forrásból” – néha a szó szoros értelmében is – táplálkozva, azaz

a hagyományos kultúra értekeire építve, hanem a magas kultúra (komolyzene) által is lehet művelni.

A népi kultúra művelése és elterjedése beszélgetéseink során felhívta a figyelmet egy másik etnikus közösségi identitásmozzanatra is, amit bevett szóhasználatnál a „hely szellemének” nevezhetnénk. Ez azt jelenti, hogy a helyi etnikus közösségek oly mértékben ki tudják fejteni hatásukat, hogy az gyakran felülírja az egyének személyes identitásának korábbi szakaszait. Itt nem csak arról van szó, hogy az emigráns vagy akár a gazdasági kivándorolt kénytelen személyisége integritása megőrzése érdekében újraírni saját élet-történetét, hanem arról is, hogy ebben a látszólag személyi, intim lelki és intellektuális tevékenységbe komoly segítséget nyújthat egy helyi közösség, a lokalitás. Gyakran ez az új lokalitás, a helyi kontextus lesz az a keret, amely meghatározza az egyén választásait és újrendezi értékvilágát. Belépve e keretbe, igaz utólag reflektáltan legitimálja azt, a szereplők elfogadják a felkínált értelmezési lehetőségeket, interiorizálják azokat. Ez lehet a magyarázata annak, hogy több alanyunk is beszámolt arról, hogy míg Magyarországon élt, nem érdekelte a népi kultúra, de amióta Amerikában van, fontossá vált neki – valószínű, a hely szelleme kötelez:

„Saját személyi fejlődésen is átmentem, tudniillik, mert engem például Magyarországon olyan, hogy a népi kultúra, zene, tánc abszolút nem érdekelt. Itt viszont teljesen más kontextusba helyeződik a dolog, mintha ismertem volna mindent, és abszolút tetszik. (...) És éreztem, hogy valamiféle [módon] a magyar kultúrát megtartani, ápolni [kell], főleg látva, akik már itt születtek, második generációsok, harmadik generációsok.” (46.)

„Én alapító elnöke vagyok a táncegyüttesnek. Magyarországon soha nem néptáncoltam, itt azzá váltam, és 1959 és 1978 között ebben a beosztásban is működtem.” (36.)

A szervezeti elit fentiekén kívüli saját (szűkebb vagy tágabb) közösségére vonatkozó egy másik céltételezése az amerikai magyarokban rejlő lobbipotenciál. E funkció betöltésére ugyan szervezetek is létrejöttek, ám visszatérő vélemény, hogy a magyarországiak nem élnek kellőképpen e lehetőséggel. E sérelmi logika nem csak az anyaországiak felelőtlenségét, hanem a mindenkori magyar kormányzat szerepét is felveti (és amelyet a későbbiekben még tárgyalni fogunk), eredője ugyanakkor az amerikai magyarok létének és amerikai politikai kapcsolatai fontosságának nem kellő ismerete:

„Amit legjobban fájjalok otthon [Magyarországon], hogy ezt úgy belátná, átlátná, tudná akár az otthoni magyarság, hogy mennyire számíthatnak erre az embercsoportra, (...) mert nekik nem csak ilyen kis bélyeggyűjtő hobbi az, hogy ő itt táncházat csinál, hanem magyarságszolgálat. Sőt, magyar kisebbségszolgálat. Hát amikor arról volt szó, hogy el kell vinni a Markó Bélá⁹⁷t Washingtonba egy szenátorhoz, hát ez az itteni magyarságnak köszönhető, hogy őt megismerhette a Lantos. És amikor a Lantost el kell vinni Kolozsvárra, és azt mondatni vele, hogy igenis, a Babes-Bolyait vissza kell adni, azt megint csak az itteni magyarság egyik csoportja csinálta. (...) Ez egy akkora érték és akkora potencia, amivel nem tud most még elég jól élni az otthoni magyarság, és a vezetőség meg pláne nem. (...) Mert ez egy tékozló ország, ahogy Csóori Sanyi⁹⁸ mondta. Hát ez egy abszolút tékozlás, ami ebben a témában folyik.” (35.)

Az etnikus közösségi identitásra a magyarországi politikai események folyamatosan kihatnak, de az anyaországi és a többi Kárpát-medencei országban lezajlott rendszerváltások, a kommunista, szocialista egypártrendszerek megbukása kétségtelenül új kihívásként jelentkezett. Mivel megszűnt az ellenség, a közös ellenség, az emigrációs szervezetek egy jó része célok nélkül maradt. A talajvesztéssel nem minden szervezet tudott mit kezdeni, ezért ezek meg is szűntek, egy másik része számára pedig – a valójában addig is helyi szinten tevékenykedő – stratégiát kellett még jobban lokalitásba helyezni, illetve erre építve akciószerű kisebbségvédelmet és kisebbségi támogatást művelni. Az etnikus közösségi identitást működtetők számára ugyanis új, konkrét feladatként jelentkezett a magyarországiak és a határain túliak, a Kárpát-medencében élő magyarok támogatása.⁹⁹

Az etnoszociális identitás saját csoportra vonatkozó ismereteinek fontos részét képezi az emigránsoknak maguknak a megítélése. Tekintve, hogy ilyen állításokkal a korábbi alfejezetekben többször találkoztunk, itt csak vázlatosan említjük meg, hogy e vélemények szerint „az emigráció nem irredenta, hanem magyar érzelmű”, azért nem egységes jelenleg, mert valójában sosem volt az, illetve a tényleg elüldözöttek már visszatértek szülőföldjükre, aki

⁹⁷ Markó Béla 1951-ben született Kézdivásárhelyen, költő, politikus, a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének (RMDSZ) elnöke.

⁹⁸ Csóori Sándor 1930-ban született Zámolyon, költő, esszéíró, az MVSZ elnöke 1991–2000 között.

⁹⁹ Ld. erről részletesebben a 5.5.2. *alfejezetet* (A „magyarkodás” mint civil társadalmi tapasztalat).

maradt, inkább gazdasági okokból maradt.¹⁰⁰ Egy vélemény szerint, az igazán fontos dolog „megtalálni az embert az emigránsban”. Magyarországgal szemben az a kritika hangzott el, hogy az emigrációt „nem akarja megmenteni”.

A saját csoportra vonatkozó értékelések lényeges aspektusára hívják fel a figyelmet azok az állítások, amelyek a magyarországiakkal folytatott interakciók tapasztalataira épülnek. Főleg a fiatalok esetében megfigyelhető az önálló amerikai magyar diaszpóra-identitás. Akik ilyen identitással rendelkeznek, azok kellőképpen távol érzik magukat a magyarországi magyaroktól és az átlag amerikaiaktól is. Amerikában például a nem angol nyelvű közösségeket érzik közel magukhoz, míg a magyarok közül inkább a határon túli magyarok csoportjaival szemben tanúsítanak valamilyen sorsközösséget. Ezt a jelenséget már a cserkészethél is tapasztaltuk, ahol fiatal csoportvezetők kijelentették, hogy a magyarországi cserkészekkel azért nincsenek jó kapcsolataik, mert amazok nem eléggé magyarok. Paradox módon azonban, az amerikai magyar közösségi életre irányított gyerekek esetében az egyik konstitutív tényező éppen az angol nyelv informális használata volt— a szülői szigor ellenében.

E különbségtételek még inkább érzékelhetővé válnak, ha amerikai magyar származású alanyaink magyarországi mindennapjairól szóló elmésélésekre figyelünk. Ezekből kiderül, hogy az amerikai magyarok könnyen megtalálják egymást Magyarországon, és ott is ebben a networkben mozognak legszívesebben, miközben megerősödik amerikai magyar öntudatuk, és ezáltal az amerikai mivoltuk is. A sajátos diaszpóra-tudat tehát független attól, hogy hordozója magyar többségi közegben él, és akkor is életbe lép, ha a kontextus ezt nem föltétlen kívánna meg. A diaszpóra identitások mondhatni keresik egymást, és ezzel magyarázható az is, hogy az amerikai magyarok sok szempontból könnyebben létesítenek kapcsolatot határon túli kisebbségi magyarokkal, mint magyarországi magyarokkal.

„Az amerikai magyarok megtalálták egymást Pesten, és állandóan együtt voltunk. Sokszor gondolkodtam, hogy miért nem vagyunk többet magyarországi magyarokkal, mert mindenki igyekezett, hogy oké most nem találkozunk, most megyek másokkal, az unokatestvéremnek a haverjaival kimegyek. De nem volt ugyanaz az érzés (...) Ha erdélyi magyar, vagy felvidéki magyar vagy, az más érzés. (...)”

¹⁰⁰ Puskás Julianna az 1956-os menekültek kapcsán is kimutatta, hogy azok nem föltétlenül a forradalom miatt hagyták el az országot, hanem inkább a gazdasági és politikai okok sajátos keverékéről van szó. (Puskás Julianna: *Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században*. Regio 1991/4.)

Nagyon szeretem a rokonaimat és azokat a barátokat, akiket megismertem, de hosszan tartó barátságaim magyarországi magyarokkal [nem alakultak ki], mert ha Magyarországon nőtt fel és Magyarországon él, nem egy olyan erősen tudatos dolog, hogy te magyar vagy. Mi itt élünk, és (...) belénk volt annyira erősen nevelve, hogy fontos egy külföldi magyarnak otthon is időt tölteni. (...) Én nem voltam olyan büszke arra, hogy amerikai vagyok, igazán mit jelent az, hogy amerikainak lenni, de mikor ott éltem hat évig, jobban kialakult bennem az.” (33.)

A Magyarországon működő amerikai magyar diaszpóra-tudat fenntartásának közös szocializációs és nyelvi okai is vannak. Az amerikai magyar intézmények oly mértékben kifejtik hatásukat, hogy az a későbbi, amerikai és magyarországi életvitelre és önértékelésre is kihat. Az önértékelés része az önbesorolás, ez pedig Amerikában szocializálódott magyarok esetében a „külföldi magyart” jelenti, amely még szóhasználatában is a Cserkészszövetség terminusait veszi át. Az alábbi idézet tanúsága szerint a sajátos amerikai magyar intézmények diaszpóra tudatra kifejtett hatását mintegy továbbberősíti a más helyzetekben is említett nyelvi-közösségi, konstituáló tényező:

„Én az amerikai magyar barátaimat választottam, mert ott megvoltak az oszlopok [közös értékek]. Na most nem minden amerikai magyar járt mindig vasárnap templomba, de bennük volt az életükbe, és több közös dolog volt, amit vagy a cserkészektől kaptak, vagy otthon. (...) Nem akarom azt mondani, hogy mindenki a cserkésztől kapta, aki megtartotta a magyarságát, de mondjuk a legtöbb haver, aki ottan van [Magyarországon] nekem az onnan kapta. Cleveland, Chicago, Los Angeles, Jersey, New York ezek mind ott találkoztak valahol. És akkor tudod mi volt jó? Hogy tudtunk, meg tudtuk beszélni, hogy képzelj el, mi történt velem, hogy elmentem vásárolni a Skálába, és kértem egy zsákot. Hát tudod, zsák sok mindent jelenthet magyarul, de valaki lefordította angolról magyarra, hogy Can I have a bag please? (...) Vagy kértem egy kanna kólát, az dobozos kóla. Hát ki gondol arra, hogy az egy doboz? Ilyen dolgokat hiába beszélek egy magyarországi magyarral meg.” (33.)

Van, aki megpróbált e nyelvi-szocializációs körből kilépni, és magyarországi (szerelmi) kapcsolata alakult ki. Hiába voltak együtt Amerikában hosszabb időt, egy rövidebb magyarországi együttlét alatt alanyunk rájött, hogy ő a „külföldi magyarba” és nem az amerikai magyar értelemben vett „magyarba” volt szerelmes. És hiába volt minden női elhatározás, praktika, a Magyarországról jött „magyar” férfit nem lehetett megváltoztatni:

„[Ő] magyar orvos Debrecenben, és itt kutatott [Amerikában]. Jártunk két és fél évig, és úgy volt, hogy talán visszamegyek vele, mert ő is visszament. (...) Itt a kapcsolatunk megszűnt, szétmentünk egymástól. Azért gondoltam, hogy a legjobb lenne, ha elmaradnánk egymástól, mert én nem a magyar Péterbe szerettem bele, hanem a külföldi magyar Péterbe. (...) Láttam, hogy hogyan él ő otthon, és hogyan viszonyul az egészhez, meg az, hogy milyen stresszes számára a magyarországi élet. Meg itthon mindent én vezettem, tudtam, hogy hova megyünk, mit csinálunk, meg minden. És ott ő csinálta ezt, sőt még jobban, mert sohase mentünk sehova. (...) Éreztem azt, hogy különbözően nőttünk fel. Nem éltünk annyit itten, hogy kiderüljenek azok a dolgok, amiket három hét alatt Magyarországon láttam. Meg aztán az, hogy nem keresztény, és számomra ez nagyon fontos, és én úgy láttam, hogy fiatal és még változtatható rajta, de az évek alatt rájöttem, hogy nem lehet változtatni.” (3.)

8.1.2.2. Referenciacsoportok

Az egyéni és szociális identitások megerősítésében általában is lényegesek a referencia személyekhez, vagy vonatkoztatási csoportokhoz való viszonyulások. E szociálpszichológiai jelenség¹⁰¹ rendszerint arra utal, hogy az egyén attitűdjeit mások értékeléséhez, és mások ránk vonatkozó értékeléseihez, illetve a két értékelés összehangolásához igazítja. Cselekvéseinket tehát nem csak az határozza meg, mit gondolunk egy adott helyzetben, hanem az is, mások mit gondolnak rólunk, illetve az, amit gondolnak, milyen mértékben reális a mi számunkra. Ha a két értékelés között diszkrepancia mutatkozik, ez relatív deprivációhoz vezet, amelyet az egyénnek valamilyen identitástratégiával kezelnie kell.

Menekültek, emigránsok, kivándoroltak esetében ez mondható még élesebben megmutatkozik, hiszen egy személy, aki kényszerből vagy önkéntesen elhagyta korábbi természetes közegét és más társadalmi, nyelvi, kulturális közegbe kerül, naponta kényszerül arra, hogy új környezetében újra definiálja önmagát. Ez egyéni szinten is nagy kihívás, és még inkább az egy olyan csoport szintjén, amelyik közösségként, etnikai csoportosulásként is meg akarja határozni önmagát. Ebben az esetben a vonatkoztatási csoportok olyan más, akár etnikailag is tételezett, illetve valamilyen szempontból hasonló sorstörténettel vagy politikai-társadalmi feltételekkel rendelkező közösségek, amelyeknek tapasztalatairól szóló értékelések beépülhetnek a saját etnoszociális,

¹⁰¹ Lásd Tajfel, Henri: *The Social Psychology of Minorities*. Minority Rights Group, London, 1978. Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat, Budapest, 1980.

közösségi identitás stratégiájába. Ez nem föltétlenül interetnikus viszonyokat jelent, hiszen a vonatkoztatási csoportok nem kizárólag etnikai alapon szerveződnek, és ugyanakkor tényleges csoportközi interakciók sem biztos, hogy kialakulnak a saját és a referenciacsoportok között.

A vonatkoztatási csoportok szerepe az eleve több etnikumú és kultúrájú közösségekből szerveződő Amerikában még inkább fontos, és adott esetben közvetlenebbül is megtapasztalható. Az ott élő magyarok esetében többféle vonatkoztatási csoport létevel számolhatunk: egyrészt a szélesebb értelemben vett amerikai társadalom, más Amerikában élő etnikai csoportok, a Kárpát-medencei, de a magyarországi magyarok is, mint sajátos csoportok.

8.1.2.3. Amerikával kapcsolatos előítéletek

A szélesebb amerikai társadalomról alkotott képzetek, mint láttuk, a társadalmi integráció különböző formáiban játszottak szerepet, ehelyütt ezért nem térünk ki rájuk részletesen. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy az attitűdök szintjén az általánosabban vett amerikaiak megítélése a legdífűzabb, szemben az alábbiakban még tárgyalandó etnikai közösségekkel. Amerika egyszerre „fantasztikus ország”, „nagyon befogadó”, ugyanakkor a közbiztonság romlása miatt olyan hely, ahol már „a házam is börtön”. Amerikában „vitanyugalom” honol, ahol mindent meg lehet beszélni, ugyanakkor szellemileg „ellaposodott”. Az amerikaiak szeretnek utazni, de „Európáról keveset tudnak”. A legfontosabb azonban az, hogy valójában mindenki amerikai, aki ott van. Ezt azonban gyakran nem tudják azok sem, akik még alig érkeztek meg, és ezért árulkodó „míves” angolsággal igyekeznek beszélni, ám hajlamosak ezt elfeledni azok is, akik már hosszabb ideje ott élnek vagy ott születtek, ám negatív sztereotípiákkal illetik a nemrég érkezetteket.

„Amerikában mindenki amerikai. Attól a pillanattól, hogy leszállsz a banánhajóról, ugyanolyan amerikai vagy, mint a többi. Senki sem rendelkezik előjogokkal, az a WASP¹⁰² sem. Akármelyik másik, mint te, ugyanolyan bevándorló, csak legfeljebb több generációval korábban történt az a bevándorlás. Nem is a bevándorlás dátuma számít, hanem az, hogy te mit tudsz, és mit tudsz adni önmagadnak s a társadalomnak, mit tudsz teremteni a saját eszeddel, és nem az, hogy mi a háttered, vagy milyen jól beszéled az angol nyelvet. Az tulajdonképpen tökmindegy a legtöbb amerikai számára. Nem az számít, hogy hogy fejezed ki [magad], az számít, hogy mit mondasz. És ezt nagyon sok magyar nem érti, értette meg. A mai napig

¹⁰² WASP: White Anglo-Saxon Protestant.

is így van, hogy a magyaroknak ez rettentő fontos, a magyarországi magyaroknak, hogy milyen szépen beszél valaki magyarul.” (31.)

8.1.2.4. *Más etnikus csoportokkal szembeni sztereotípiázciók*

A különböző amerikai etnikus csoportokról, illetve más (amerikai, Kárpát-medencei) magyar közösségekről szóló vélekedések valójában a saját diaszpóra közösség határait jelölik ki. A külső csoportokkal szembeni értékelések ugyanis gyakran a belső, saját csoportra vonatkozó önértékeléssel társulnak. Nézzük végig beszélgetéseinkben milyen releváns más csoportok bukkantak fel, illetve ezekről milyen képpel élnek alanyaink.

A leggyakrabban vonatkoztatási csoportként használt közösségek a lengyelek és románok voltak, de a zsidókról, romákról, horvátokról, írekről, németekről, lettekről, ukránokról, csehekről, az ázsiaiak közül kínaiakról, koreaiakról, illetve közép- és dél-amerikaiak spanyol nyelvű közösségeiről és az afro-amerikaiakra vonatkozóan is hallottunk, néha burkolt állításokat is.

Természetesen az egyes vélemények egy adott helyszínhez kötődnek, hiszen nem csak az értékelő (az alanyunk, mint egyik magyar diaszpóra közösség tagja), hanem az „értékelt” is (az egyes szóban forgó közösség tagja) valamilyen lokalitásba ágyazottan él. A vélemények azonban olyan attitűdökről árulkodnak, amelyek kihatnak az etnoszociális identitás természetrajzára is.

A legtöbb európai kötődésű etnikai közösségről egy sajátos „bezzegizmusra” épülő paradigmában beszéltek, amelynek visszatérő toposza kimondatlanul is az, hogy: „bezzeg a másik náció tagjai, milyen hatékonyak, jól szervezettek stb.” Helyenként ugyan jelezni fogjuk, de majdnem az összes alábbi állítást olvashatjuk úgy is, hogy közben odagondoljuk a magyar etnikus közösségekre érvényes ellentétes állítást. A lengyelekről például az hangzott el, hogy annak ellenére, hogy sokan vannak, mégis egy helyen laknak, egy helyen vásárolnak, sokan meg sem tanulják az angol nyelvet. Chicagóban múzeumuk is van, Washingtonban pedig szervezettebben jelen vannak, fontos szervezeteiknek fizetett munkatársuk is van, ezért intenzívebb lobbitevékenységet tudnak kifejtetni (nem úgy, mint a magyarok).

A román etnikai közösséggel kapcsolatos „bezzegizmus” tematizációi a román kormány (magyarral ellentétben) pozitívabb hozzáállását, valamint a neoprotesztáns (pünkösdistá) vallás szerepét érinti. E két tényező hatására közösségeik erősebbek, az amerikai társadalom felé is láthatóbbak, Chicagóban például saját tévéjük is van. A románok esetében mintha nem állt volna meg a kivándorlási hullám, új generációk továbbra is érkeznek. Igaz, ennek ellenére állítólag ők is kezdik a diaszpóra közösségesedés jeleit

mutatni, a fiatalok mintha már nem beszélnének románul. A román etnikai közösség kapcsán fontos megemlíteni az erdélyi magyar bevándorlók otthonról hozott negatív, előítéletes, illetve az új helyen tapasztalt jobbára pozitív románság-kép összevetéséből származó kognitív disszonancia nyelvi és lelki feldolgozásának kérdését is. Az alábbi két idézet kiemelései ezt a disszonanciát érzékeltetik:

„MAGYARKÉNT SZÉGYELLEM AZT MONDANI, [A ROMÁNOK] JOBBAN MEG VANNAK SZERVEZVE, MINT MI. (...) Kiadják ezt az amerikai Yellow Page-t, sárga könyvet az összes Amerikában élő román üzletembernek a telefonszámával, reklámokkal. Milyen támogatással? A román kormány támogatásával. Nem [országimidzs] bizottságot hoztak létre, hanem (...) olyan előadókat [támogatnak], akik most futnak, tehát a legtrendebb énekeseket. (...) S ez otthoni, tehát romániai kormány támogatással.” (11.)

Az előbbi idézetben mintha sikerült volna ezt az ellentmondást nyelvileg ötvözni, az alább következő másodikban pedig úgy tűnik, az erdélyi egyenlőtlen interetnikus viszonyok átplantálódtak az újházába. Alanyunk továbbra is azt érzi, mivel „ők” (a románok) is itt vannak, ezért ugyanaz történik vele, mint otthon, ugyanúgy kell viselkednie is velük szemben. Ráadásul hiába menekült el Romániából, amerikai lakhelye is a román közösség ortodox temploma mellett van. Mint Erdélyért aggódó magyar, alapvetően örül, hogy a románok elhagyják az országot, hiszen ez által relatíve több magyar marad Erdélyben (ám ezzel a lehetőséggel véleménye szerint nem tudnak élni az erdélyi magyarok):

„Én tapasztaltam, mikor kijöttem Erdélyből, ELVITTEK EGY HÁZHOZ LAKNI, a tőzsomszédomban román templom volt, ortodox templom volt. Sosem mondtam, hogy magyar vagyok, csak mondtam magamban, NA AZ ISTEN ÚGY MEGÁLDOTT, HOGY ITT IS [románok vannak]. És hallgattam őket, (...) és én megfigyeltem a fiatalokat (...) és én elvétve hallottam csak román szót. Tehát a fiatalok már angolul beszélnek, ez az első lépés ahhoz, hogy... [beolvadjanak]. Most még erősek, frissek, mert mondom, fiatal generáció jött ki, és most is jönnek még nagy tömegben, MOST IS NAGYON SOKAN JÖNNEK, HÁLA ISTENNEK, DE JÖJJENEK, [DE] MI ÁLTALUK NEM ERŐSÖDÜNK. Nem ellenségeskednek tulajdonképpen, de elvárják itt is, (...) hogy románul beszéljünk, meg hogy én romának valljam magam. Majdnem az a mentalitás, mint odahaza Erdélyben velünk szembe.” (2.)

A romákkal szembeni előítéletek „hozott” és saját lokalitásba ágyazott tapasztalatokra épülő viszonyulásokat is jelenthetnek. A (Magyarországról) hozott előítéletek sok vonatkozásban továbbélnek, hiszen a rájuk vonatkozó elmesélésekben úgy jelennek meg, mint akik koldulnak, lopnak stb. A magyar közösségi élet egyik aktív szereplője szerint, ha például Bangó Margitot¹⁰³ hívják meg, akkor abból csak baj lehet. Alábbi elmeséléséből azonban az előítéletesség helyi jellegzetességei is körvonalazódnak: itt az „illegális magyarok”, azaz azok, akik zöld kártya nélkül dolgoznak Amerikában a sztereotipizáció szintjén elromásodnak, főleg, ha nem vesznek részt az emigrációs szervezetek által képviselt magyarság-megtartási rendezvényeken:

„Itt pedig van egy csomó [magyar], azt hiszem, nagy része törvénytelenül van itt. Azokat meg nem érdekli azok, ami minket érdekel, nem érdekli a magyar történelem, a magyar kultúra, a magyar tánc. (...) Tavaly valaki kihozott (...) egy Bangó Margit [nevű] cigány társaságot, és akkor egy helyi tag, aki hát cigány a háttere, idehozott egy csomó fiatal. Olyan cirkusz volt itt, drogtól kezdve minden, a mikrofont ellopták, úgyhogy nagyon rossz tapasztalat volt velük.” (39.)

A magyar nyelvű romák megítélése azonban nem egyértelműen negatív. Ebben szerepet játszhat egy sajátos kényszerpálya is: a magyar szervezetek túlélése többek között azon is áll vagy bukik, képesek-e új tagokat, személyeket bevonni, és ez még inkább élesebben merül fel a demográfiai csökkenés érzékelése folytán. Ebben a helyzetben a magyarul beszélő romák ugyan potenciális szervezeti, sőt nemzeti „humán erőforrást” is jelenthetnek, ám alanyunk beszédén átviláglik, hogy nem tud előítéleteitől megszabadulni:

„Én, ha be tudnám integrálni a cigányságot a magyarságba, azt is megtenném. Nekem, pedig nem vagyok liberális gondolkodású, de ilyen szempontból, a nemzet szemszögéből én úgy érzem, hogy nem tudjuk megengedni magunknak. Vagy megtanulunk szaporodni, vagy megtanulunk összetartani. Vagy mindkettőt, mert, ha nem fogjuk sem az egyiket, sem a másikat, lassan ki fogunk halni.” (44.)

Megjegyzendő azonban, hogy a romákkal szemben igazi amerikai toleráns megnyilatkozást is tapasztaltunk. Egyik Amerikában felnőtt alanyunk több évet Magyarországon dolgozott, és munkája során többször találkozott a honi romakérdéssel. 10 év után azonban visszatérve munkája egykori helyszínére szomorúan tapasztalja, romakérdésben nincs változás Magyarországon:

¹⁰³ Bangó Margit roma származású Kossuth-díjas énekesnő.

„De érdekes dolgokat felismertem, ameddig ott voltam: a gyerekeknek alig volt ruha, de mindegyiknek nagyon szépen megvolt csinálva a haja. Nem értettem pontosan, hogy hogy volt ez, de a teljesen nyitottan akartam gondolkodni, teljesen amerikaiul. (...) És nem éltem [tapasztaltam] semmi olyat, ami negatív volt. Egy pár dolog volt, hogy [például] bicikliztem és benne volt a fülemben a fülhallgató, és egy kisgyerek megkérdezte, hogy néni miért nem adná kölcsön ezt nekem? Minek kérdezte ezt tőlem? Olyan furcsa volt. Aztán volt egy másik hely, ahol éreztem azt, hogy amikor ők a városban voltak, teljesen lenézték őket. Annyira elvonták a szemüket is. Ott a roma és a magyar közötti viszony [nem jó, de tudom] hogy mennyit csinálnak, mennyi alkalmat meg lehetőséget építenek azóta, '97 óta, és mi van most, milyen lehetőségek a romáknak. Nem látom, hogy az elmúlt 10 évben, amióta eljöttem onnan, változott volna valami.” (3.)

A zsidókra vonatkozó állítások is megoszlanak: zömében ugyan a csodálat és az idegenség terminusaival beszéltek róluk, ám helyenként antiszemita mondatok is elhangzottak:

„Érdekes dolog ez, hogyha olvastátok a létrejöttét ennek az egyezménynek, amit még az Antal kormány előtt, nem tudom én valamilyen villában írták alá. Az érdekes az, hogy a Moszadnak is volt ott egy ügynöke, hogy aztán az miért volt ott, az aztán egy jó kérdés, de hát persze ez sem biztos hogy igaz. (...) Azt vállalták, hogy a kommunistákkal szembe semmiféle megtorlás nem lesz, s ez valóban úgy tűnik, ez egy ilyen egyezmény volt, mert még a legkirívóbb esetekben sem vonták őket felelősségre. És ez szintén helytelen, mert én nem akarnám azt hogy, ugyanúgy mint most a zsidók, azok állandóan vadásszák az embereket. A kisembereket azért nagyjából békén hagyják, de a nagy embereket össze kellett volna szedni. Senkinek sem volt joga ottan hatalmas jogsérelmeket elkövetni, amiket elkövettek, pláne idegen érdekeknek a szolgálatában.” (15.)

Abban meglehetősen konszenzus van, hogy Amerikában élő magyar zsidó közösség, mint olyan már talán nincs, illetve amíg volt, addig sem a magyarságon volt számukra a hangsúly. Ebből kifolyólag a magyar társadalmi életben nem tudták közösségként bevonni őket.¹⁰⁴ Ez természetesen történelmi okokból is érthető, hiszen a magyar emigrációs, főleg 45-ös, 47-es szerve-

¹⁰⁴ Megjegyzendő, New Yorkban 1951-ben hozták létre a Magyar Zsidók Világszövetségét, amely az amerikai magyar zsidók képviselői szerve is, a Bné Cion magyar klub állítólag ma is működik New Yorkban. Bányai Viktória: Magyar ajkú zsidó közösségek a világban. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.) *Kisebbségi magyar közösségek a 21. században*. Gondolat – MTA

zetek retorikája gyakran összezsengett azzal a kirekesztő világgal, ahonnan a zsidók elmenekültek, illetve azért is, mert a zsidók társadalmi integrációja és asszimilációja rendszerint gyorsabban ment végbe, mint a magyaroké. Ha közösségként nem is, egyénekként különböző helyi megmozdulások, események és adománygyűjtések során sikerült jó együttműködések kialakítani. Igaz, ezek gyakran családi, rokoni szálakon keresztül működnek.

„Ezek a bankok, akiktől mi kapunk pénzt ezek local bankok, ezek nem national bankok. [Az a bank, amelyiket említettem] az egy nem tudom hány billió dolláros company, de önkik nincs semmi közük Magyarországhoz. De az érdekes ebben, hogy a feje az izének, (...) there is two guys van egy Mark and the other one Mayer, a Mayernek mind a két felesége, [aki meghalt és a jelenlegi is], mind a két felesége magyar zsidó nő volt, és visszaadnak [a közösségnek].” (19.)

A magyar zsidó személyek gyakran váltják ki az amerikai magyar (és tegyük hozzá: nem csak magyar) származásúak csodálatát, elég, ha csak Teller Edére, Oláh Györgyre vagy akár Soros Györgyre gondolunk. Beszélgetéseink alatt az akkor még aktív, időközben elhunyt Tom Lantos volt a legtöbbet tematizált személyiség.

„Nagyon jó volt a bevezető szónok, egy Lantos Tamás nevű [beszélt], (...) aki Kaliforniából követ. Mondhatom magának, hogy jól, nagyon jól beszél, és őt tudom, hogy nagyon sok magyarnak a zsidósága miatt nem szimpatikus. [Pedig] én őt már elég régen figyelem, és tudom, hogy a határon kívüli magyarokkal nagyon sokat foglalkozott.” (12.)

„Nagyon kínos élmény volt számomra, többször láttam más magyarokkal együtt Lantos Tamást a tévében, (...) és láttam, hogy nézik és kigúnyolták, hogy milyen rosszul beszél magyarul. Olyan szégyenérzet fog el ilyenkor, mert egyrészt Amerikában magyar érdeket érvényesíteni angolul kell, nem magyarul. Másrészt pedig nem azt figyelték, hogy mit mond, hanem hogy hogyan mondja, ami teljesen mellékes kérdés és, és azt (...) ami benne egy gesztus, ami kötődést jelent, azt elutasítja pontosan az a közeg, amihez akar kötődni. Tehát a lehető leglesújtottabb ő ilyenkor. De Amerikában tényleg ő, Lantos Tamás ma a képviselőháznak talán a legartikuláltabb tagja angol nyelven. (...) Ezt kell felismerni

Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 412–418. Terepmunkánk során szeretünk volna magyar zsidó közösséghez is eljutni, de sajnos nem sikerült.

benne, nem azt, hogy hogy beszél magyarul, amikor ötven éve nem is volt magyar közegben.” (31.)

A zsidókkal kapcsolatos vélekedések szintén az anyaország szerepét vetik fel. Több elbeszélésben is az köszönt vissza, hogy példát kellene venni róluk, hiszen a zsidó állam sokkal célravezetőbben és sikeresebben oldotta meg például a máshol élő zsidók állampolgársági kérdését (nem úgy, mint Magyarország). A zsidók mint „bezzeg” példa, láthattuk korábban is, hogy szerepet játszottak. Az emigrációs érzületet meghaladó ideológiához kapcsolódó működési elv kialakításában, amikor az amerikai magyar diaszpóra szerveződését egy egységes magyar vallás alapjaira akarták helyezni, a zsidók szintén viszonyítási csoportként jelentek meg.

Az etnikus közösségi szerveződés és a vallás közötti kapcsolat más etnikumok esetében is felmerült: a lengyelek és a horvátok is állítólag azért tudnak sikeresebben önszerveződni, mert vallásuk egységesebb és jobban ragaszkodnak hitükhöz. Ebből kifolyólag a fiatalok is nagyobb mértékben látogatják a templomokat, mint a magyarok.

„A hitünk nem annyira hangsúlyos, nem tudjuk magunkat annyira hangsúlyozni. (...) Vannak ilyen dolgok, amibe a magyarságunkat éreztessük, és a horvátoknál a horvátságukat katolikusságukba éreztetik. (...) Azt láttam, hogy a horvát társaság jobban a hitükhöz van kapcsolatban. (...) Nálunk a mise után himnusz van, a horvátoknál nincsen himnusz. (...) És nálunk, ha nem énekeltetjük a himnuszt, akkor csak felháborodnak az öregek.” (3.)

A pozitív viszonyítási csoportokra vonatkozó példák sora folytatható lenne, igaz, ezek nem föltétlenül hatnak vissza a diaszpóra-tudat megszilárdulásához. Csak jelzésszerűen villantjuk fel, hogy románokról, csehekről, lengyelekről, németekről az hangzott el, „megoldották a besúgókérdést”, a mexikóiakról pedig az, hogy élnek az amerikai törvények adta lehetőségükkel és vallási közösségeikben csak saját nyelvüket és nem az angolt használják (nem úgy mint a magyar egyházi közösségek, ahol egyre inkább kezd az egyházi szertartásokban is a kétnyelvűség elterjedni). Az írek kettős megítélés alá estek, volt aki számára a nyelv nélküli kultúra megtartás pozitív példáját jelentették, de voltak olyan alanyaink is, akik bennük, a németekhez hasonlóan csak azt látták, hogy „inkább kocsmába járnak”. A kínaiak nem a saját közvetlen világhoz kapcsolódó etnikus közösségként merültek fel, hanem az anyaországgal szembeni kritika kifejeződéseként, mint akik könnyen szereznek/kapnak magyar állampolgárságot.

A fenti, különböző etnikumokra vonatkozó vélemények kapcsán fontos megjegyezni, hogy interetnikus összehasonlításban a romákon és zsidókon kívül csak elvétve találkoztunk negatív állítással más náció tagjaival szemben, míg a saját csoportra vagy az anyaországra vonatkozóan rendszerint elmarasztaló értékelések születtek. A magyarokra, a sajtócsoportra vonatkozó értékítéletben gyakran a külső viszonyítási csoportok megerősítő funkciót töltenek be. Így ezekben a beszédhelyzetekben is visszaköszöntek azok – az előbbi alfejezetekben részletesebben is tárgyalt – már-már közhelyszerű állítások, miszerint a magyarok gyakran személyeskednek, sokkal nagyobb a széthúzás közöttük, mint másoknál, a magyarokkal ezért sokkal nehezebb a szervezeti, közösségi élet is. A „klubéletet” ugyanis csak egy hosszabb folyamatként lehet elsajátítani, ami a magyarok esetében többek között azért is nehezebb, mert „az amerikai magyarok nem tartják be a szavukat”.

„Az amerikai társadalomban a klubélet 200 évre vagy 300 évre megy vissza, és úgy megy mint a karikacsapás. Az amerikai klubokba tartoztunk, ott még vezető szerepet is játszottunk, és ott mindenki tudja a kötelességét, mindenki tudja a feladatát, megvannak az alapszabályok. Itt a magyar szava azt mondja, hogy 'Úgysem tartjuk be!' 'Mi az, hogy nem tartod be? Be kell tartani, mert megszavaztuk!' 'Ó, hát az nem jelent semmit.' Szóval itt egy csomó tanuláson kell átmennie a vezetőnek is és a klubnak magának is.” (41.)

8.1.2.5. Diaszpóra-csoportok közötti kapcsolatok

Az etnoszociális identitás kiterjedtségének mértékéről árulkodhat annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen és mennyire sűrű kapcsolatok jellemzik az amerikai magyar közösségek viszonyrendszerét. Az intézmények szintjén láttuk, hogy a cserkészlet és jóval kisebb részben a protestáns egyházak töltenek be valamiféle integratív funkciót, míg például a különféle magyar iskolák meglehetősen autonóm egységként működnek. Tanulmányunk első felében pedig azt is láttuk, hogy az országos szervezetek jobbára nem, vagy csak deklaratív szinten, valamiféle lobbilogikába ágyazva működnek. Mindezek alapján talán azt is kijelenthetjük, hogy *amerikai magyarság mint rész társadalom* valójában nem létezik, csak amerikai magyarok különféle csoportosulásai működnek, amelyek nagyon vékony, ám szövevényes, jobbára a helyi szintű elitek által fenntartott kapcsolatok tartanak össze.

Azonban a helyi elitek sem egységesek e kapcsolatrendszer elismerése tekintetében. A lobbis tevékenységet kifejtő szervezetek vezetői rendszerint nagyobb kapcsolati tőkével rendelkeznek, ám ők sem fedik le az egész országot: network-elemzéssel talán ki is lehetne mutatni a keleti és nyugati

partvidékek közötti különbségeket: a Chicago – Cleveland – New York tengely valószínű sűrűbb, mint a Los Angeles – New York tengely. Magyarán: a keleti országrészekben élő szervezeti vezetők valószínű jobban ismerik egymást, mint a nyugati részen élők a keletieket, vagy akár a szintén nyugati részben élők egymást.

Az etnikus közösségek közötti kapcsolatok hiányát vagy esetleges voltát a nagy távolságok és az integratív intézményrendszer hiánya okozza. Ez felveti azt a kérdést is, valószínű nincsen egységes célrendszere az amerikai magyar közösségeknek. Az erre adható nemleges válasz az előbbi okokon kívül a sok helyen, több módon leírt mindent átszabdáló konfliktusok is akadályozzák.

Szociológiai értelemben tehát a közösségek viszonyrendszerét az elit hálózati szerveződése, illetve a szervezeti tagság esetleges kapcsolatrendszere jellemzi. Előbbinek egyik gyakori megnyilvánulása formája a különböző vendégek körbeutaztatása, az említett peregrinációs tevékenység, amelynek – az elit szerint – célja az ún. „szigetmagyarság” valamilyen összekapcsolása.

A kapcsolatok esetleges létéről több interjú is meggyőzőtt, ám érzékeltetésére álljon itt egy érdekes Los Angeles-i beszélgetés részlet. Egyik alanyunknál arról érdeklődve, milyen kapcsolatokat tartanak fenn az amerikai szempontból nem túlságosan távoli San Francisco-i magyarokkal, magyar szervezetekkel, először kiderül, hogy szervezeti szinten nincs semmilyen kapcsolat a két város között, majd hirtelen elhangzik, hogy egyéni szinten igenis létezik kapcsolat, ám a közeli közvetlen kapocs szerepét valójában mi, a kutatók tölthetnénk be:

„San Francisco egyáltalán nem kapcsolódik ide, teljesen önálló életet él. (...) Nekem van kapcsolatam San Fransisco-val, majd elküldöm egyszer az újságjaimat nekik, de ha nektek nem jelent problémát, tegyétek meg, hogy vigyetek magatokkal [néhányat].”

8.1.2.6. Kárpát-medencei magyarokkal kapcsolatos vélemények

A Kárpát-medencei magyarokkal kapcsolatos tematizációk elsősorban a Magyarországon kívüli magyar kisebbségekre vonatkoznak: míg a határon túliak konkrét csoportokként is tétéleződnek, addig a magyarországi magyarok mint önálló entitás csak áttételesen jelennek meg. Ebből kifolyólag a magyarországiak megítélése meglehetősen diffúz, és kimondatlanul a Magyarországgal és magyarsággal kapcsolatos különböző tematizációkhoz kötötten jelenik meg, míg a határon túliakra vonatkozó elképzelések könnyebben körülírhatók. Igaz, helyenként, mint például a cserkészcsapatok közötti kapcsolatrendszerénél vagy a Magyarországon valamennyi időt eltöltők ese-

tében is láttuk, a magyarországi magyarok – nemzeti szempontból negatív konnotációkkal – külön szociálpszichológiai egységként tételeződnek.

A határon túli magyarokkal kapcsolatos sztereotípiák rendszerint a szegénység és a kisebbségi helyzetállásra épülő csodálat skáláján mozognak. A szegénység és annak képzete leggyakrabban az adományozások e területekre való irányításával társul, a csodálat pedig az autentikusság kérdését, illetve a kisebbségi sors erényként való tételezését jelenti. Az autentikusság vonatkozásában az hangzott el, hogy „tisztá forrásból” valójában határon túli magyarok körében lehet meríteni, hiszen ott nem csak a hagyományokat sikerült jobban megőrizni, hanem az ottaniak kettős identitása, kisebbségi lét-helyzete sok vonatkozásban az amerikai magyarok kettős identitására rímel.

A határon túliak támogatásától, illetve a közép-európai rendszerváltások során kialakult politikai feltételektől azt várták el alanyaink, hogy az „ottaniak megerősödjenek”. Ez a megerősödés azonban visszahat a saját (helyi amerikai magyar) csoport megítélésére, ami egy sajátos demográfiai vélekedéssel kapcsolatos paradoxont eredményez: a helyi, amerikai magyar csoport csökkenése többek között annak köszönhető, hogy az elmúlt egy-két évtizedben nem érkezik tömeges utánpótlás a Kárpát-medencéből. Ez önmagában pozitív dolog, hiszen az óhaza és környezete politikai, gazdasági normalizálódására utal, ha nem vándorolnak ki onnan tömegesen Amerikába vagy máshova. E normalizálódáshoz a szervezetek különböző adománygyűjtéseikkel a maguk módján igyekeznek hozzájárulni, amit a saját, amerikai diaszpóra-csoport szemszögéből értelmezhetünk úgy is, hogy tevékenységük valójában saját csoportjuk lelki gazdagságát, ám folyamatos csökkenését erősíti. A határon túliakról alkotott morálisan pozitív kép, illetve az ehhez kapcsolódó adományozó tevékenység egy része, mintha éppen a saját csoport lassú agonizációjához járulna hozzá. Hadd jegyezzük meg, hogy ezt az ellentmondást vélhetően többen, még magyarországi politikusok is felismerték, mint ahogy egyik korábbi idézetünkben is jeleztük, egy clevelandi tanácskozáson Orbán Viktor arra kérte az ottaniakat, erőforrásaikat fordítsák inkább saját közösségeik megerősítésére.¹⁰⁵

A Kárpát-medencei magyarokról szóló képzetek racionális megalapozottságának mértékét jól jelképezi az egyes csoportok népesség számára vonatkozó kérdésünkre adott válaszok. A nemzeti elköteleződés nem tényekre épülő, hanem sokkal inkább érzelmi megalapozottságát már jeleztük a cserkészlet kapcsán is,¹⁰⁶ itt csak összegezve jegyezzük meg, hogy amikor e demog-

¹⁰⁵ Lásd 3.4.4. *alfejezetet*.

¹⁰⁶ Lásd a 4.6. *alfejezetet*, illetve a vonatkozó idézeteket.

ráfiai témában feltettük kérdéseinket (igaz, nem minden interjúban került erre sor) vagy kitérő válaszokat kaptunk, vagy ha válaszádra sor került, mindössze egy esetben kaptunk Magyarországon vonatkozásában megközelítő választ, máskor inkább alábecsléssel találkoztunk (pl. 6 millió). A határon túli jelentősebb kisebbségi magyar csoportokra vonatkozóan azonban rendszerint a jelenleg ismert utolsó népszámlálások adataihoz képest kétszeres vagy háromszoros felülbecsléssel találkoztunk. Így például Felvidék esetében kb. egy millió magyarról, kárpátaljai magyarok vonatkozásában ötszáz ezerről, Erdély esetében 2–4 millió magyarról számoltak be.¹⁰⁷ E vélemények tükrözik azt a szociálpszichológiai attitűdöt, ami a pozitív vonatkoztatási csoportot jelentősebbnek, a negatív vonatkoztatási csoportot pedig kisebbnek látta. Akivel azonosulni akarnak vagy szeretnének, annak logikus módon nagyobbak (szebbnek, jobbnak stb.) kell lennie, mint az, akivel kevésbé szeretnének sorsközösséget vállalni. Márpedig, láttuk korábban is, a magyarországiakat, mint csoportot sem a cserkészek, sem a Magyarországon hosszabb időt eltöltött alanyaink nem tartják nemzetileg elég elkötelezettnek.

A Kárpát-medencei magyarok megítélésében a szegénység, mint motívum még jobban felértékelődik a sűrűsödő magyarországi látogatások lehetőségével. A szegénységgel való szembesülés segíthet dekonstruálni az idealizált magyarságképet, illetve ez után újraépíteni egy realiztikusabb másikat.

„De mondjuk már amikor 17–18 évesek, akkor már nem egy idealizált Magyarországot próbálunk megetetni velük. És hát sok mindent elmondunk, erőltetjük, hogy menjenek határon túlra, menjenek el Erdélybe, menjenek el Felvidékre, menjenek el Munkácsba, és lássák meg, hogy mi az igazi szegénység. Szóval ezeket azért, amennyire tudjuk [erőltetjük]. És nem minden micsoda Budapest, és azért Budapesten amerikai dollárral jól lehet lakni. Mert ez a másik [gond], hogy elküldöd a gyereket [Magyarországra], és hirtelen jó éttermekbe jár, mindene megvan, de továbbra is egy idealizált világban él. El kell menni a hatodik kerületbe, a Csengery utcába, és bemenni egy házba, és megnézni, hogy még mindig kopik le minden a falról, és, hogy élnek az emberek.” (44.)

¹⁰⁷ Az utolsó népszámlálási eredmények alapján Magyarország lakossága 2001-ben 10 198 315 volt, míg Erdélyben 2002-ben 1 434 377, Felvidéken 2001-ben 520 528, Kárpátalján 2001-ben 151 516, Vajdaságban pedig 290 207 magyar nemzetiségű regisztráltak. Minderről részletesebb lásd: Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989 – 2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

Közvetlenül és közvetve is meg lehet figyelni, hogy az egyes Kárpát-medencei régiók közül az erdélyiek alkotják a leggyakrabban tematizált csoportot. Közvetlenül a tényleges említések gyakorisága által, közvetetten pedig többek között az úticélok vagy az adományozások célcsoportja szintjén, gondoljunk csak például a Bőjte Csabát övező jelenlegi, vagy Tőkés László kilencvenes évek eleji szimpátiájára.¹⁰⁸ De Erdély, illetve az erdélyi magyar (irodalmi) elittel kapcsolatos történések a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évekre történő utalásokban is gyakran visszaköszönnek: Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád¹⁰⁹ például pozitív szereplőkként, szívesen látott vendégként jelennek meg, míg Hajdú Győző¹¹⁰ – akit mondhatni ártatlanul szintén vendégül láttak Amerikában – az emberek magánéletébe is belekontárkodó párttitkárként, a román szocializmus eredményeit kötelességtudóan terjesztő propagandistaként tűnik fel:

„Hajdú Győző csak azért volt érdekes, mert emlékszem, hogy megérkeztünk Marosvásárhelyre, és akkor ő mindjárt rendezkedett, sőt, emlékszem, hogy még Csikszeredára is előre telefonált, hogy a pártszállóban legyen helyünk. (...) Emlékszem, hogy elvitt minket Marosvásárhelyen a Maros Szállóba (...) és akkor láttam, hogy ez mennyire egy degenerált szisztéma. Hát előttünk minden volt, mindenféle, a legfinomabb falatok ott voltak. És az utcán mi meg jártunk körbe, hogy próbáljunk valahol egy olyan vendéglőt találni, ahol húst adnak, de olyanféle húst, ami felismerhető lett volna, (...) és nem volt. (...) Itten ebben a szállóban (...) Hajdú Győző mindig mondta, hogy tudjátok, amikor arról beszéltek, hogy én hova viszlek benneteket, akkor mondjátok egy pár jó dolgot Romániáról. Mert a szállóában biztosan lehallgattak, meg tudom, hogy állandóan követtek emberek, majdnem, hogy mutatva, hogy követnek.” (47.)

Az erdélyiekkel szembeni megítélések azonban nem teljesen egyértelműen pozitívak. Míg a „távoli erdélyi” a maga idealizált formájában jelenik meg, addig a „közeli erdélyiről”, azaz arról, aki onnan Amerikába vándorolt megoszlanak a vélemények. Noha többen is kiemelték, hogy az erdélyi múlt egy kivándorló esetében jól jöhet, hiszen volt kisebbségi magyarként lehet, aktívabb szerepet vállal a magyarság ápolásában az újhazában is, mégis fel-

¹⁰⁸ Az adományozásról részletesebben szóltunk az 5.2. *alfejezetben*.

¹⁰⁹ Sütő András (1927–2006) író, szerkesztő, az egykori Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja (1927-ben született Székelykocsárton), Kányádi Sándor költő (1929-ben született Nagyalambfalván), Farkas Árpád költő (1944-ben született Siménfalván).

¹¹⁰ Hajdú Győző

bukkantak negatív vélemények vagy utalások. Egyik lelkész interjúalanyunk alkalmazásával kapcsolatosan erre emlékszik:

„Hát mondtam, hogy én (...) erdélyi vagyok, erdélyi származású, Erdélyben, Kolozsváron végeztem, teljes egészében erdélyi ember vagyok. És hát úgy nem láttam az első reakciót, hogy nem tetszett nekik. Ugyanis az előzményekhez tartozik az, hogy előttem három másik erdélyi lelkész volt, és hát nem mentek legjobban a dolgok.”

8.1.2.7. Saját és referenciacsoportok összesítése

A saját és a különböző referenciacsoportok jellemzőit két csoportba, a moralitás és kompetencia dimenziók negatív és pozitív tengelye mentén helyezhetjük el.¹¹¹ Ennek segítségével átfogó képet kapunk a diaszpóra-csoportok mentális térképének szerkezetéről. Az *I.4. táblázat*ban láthatjuk, hogy a moralitás dimenzió pozitív felében a saját diaszpóra csoportok, illetve a határon túli magyarokkal szembeni szolidaritás jelenik meg, a negatív póluson pedig a zsidók, romák, afro-amerikaiak és részben a magyarországiak jelennek meg. A zsidókkal kapcsolatosan elvétve antiszemitizmusra utaló véleményeket hallhattunk, a romákkal és az afro-amerikaiakkal szemben a „klasszikus előítéletek”, a bűnözéssel kapcsolatos (lop, csal) előítéletek jelentek meg, míg a magyarországiak csoportja néha nem tűnik nemzeti szempontból eléggé elkötelezettnek alanyaink szemében. A moralitás semleges pontjára a legtöbb európai származású etnikus csoportot sorolhatnánk, ugyanis a velük szembe megfogalmazott sztereotipikus állítások során jobbra kompetenciára vonatkozó pozitív véleményeket hallhattunk (ez alól talán kivételek a románok és részben az írek, akikkel szemben morális jellegű előítéletek egyszer-kétszer elhangzott).

A kompetencia dimenziójában, azaz a különböző képességek megléte vagy hiánya mentén a saját csoport inkább negatív kontextusban, míg a különböző európai gyökerű amerikai etnikus csoportok zöme, a zsidók a pozitív értékelés alá esnek. Ezt lefordítva úgy mondhatnánk, hogy míg a saját csoport működése nem elég hatékony, hiszen a permanens magyar-magyar konfliktusok jelenléte kikezdi a szervezeti működést, a csoportszintű létezést, addig más etnikai csoportokról rendszerint pozitív terminusokban beszéltek. A mentális szinten történő összehasonlítások során a „bezzeg” közösségek úgy jelen-

¹¹¹ A moralitás- és kompetencia-dimenziókra épülő szociálpszichológiai sémát Poppe dolgozta ki. (Poppe, Edwin: *National and Ethnic Stereotypes in Central and Eastern Europe. A Study among Adolescents in Six Countries*. ERCOMER, Utrecht, 1998.)

nek meg, mint amelyek jobban megszervezik önmagukat és intézményeiket, nagyobb figyelmet fordítanak az utánpótlás kérdésére stb. A kompetencia tengely semleges pontján feltüntetjük a többi amerikai magyar diaszpóra csoportot, amelynek oka az, hogy mivel a csoportok között esetleges a kapcsolattartás, ennek hatékonyságbeli megítélésére sem került sor.

A táblázatból ugyanakkor leolvashatjuk az egyes csoportok értékelése során tapasztalható „távolságokat is”. A legnagyobb értékbeli eltérést éppen a saját diaszpóra csoport megítélése kapcsán tapasztalhatunk: míg egy helyi közösség az értékelések szintjén morálisan pozitív, azaz fontos, a magyarság megőrzésével kapcsolatos tevékenységeket fejt ki, addig e munkának gyakran gátat szabnak a saját csoport működésére vonatkozó szakmai kompetenciák. Magyarán a jó, nemes szándékkal nem társul minden esetben jó szervezési készség, az erőforrások kellő hasznosítása.

1.4. táblázat. A különböző etnikai, diaszpóra csoportokkal szembeni értékítéletek irányultsága főbb értékdimenziók mentén

	<i>negatív</i>	<i>semleges</i>	<i>pozitív</i>
<i>moralitás</i>	– magyarországi magyarok	– európai gyökerű	– határon túli magyar
	– zsidók (antiszemizmus)	amerikai etnikus közösségek	kisebbségi közösségek (szolidaritás)
	– romák		– saját diaszpóra csoport
	– afro-amerikaiak		– más magyar diaszpóra csoportok
	– mexikóiak		
<i>kompetencia</i>	– saját diaszpóra csoport	– más magyar diaszpóra csoportok	– európai gyökerű ameri- kai etnikus közösségek – zsidók – amerikai társadalom általában

Egy másik mentális értelemben vett nagy távolságot a zsidók megítélése kapcsán láthatunk: az elvéteve jelentkező antiszemita utalásokkal szemben róluk, az anyaországi tapasztalatokkal mintegy ellentétesen, rendszerint pozitív állítások hangzottak el, amelyekben tényként könyvelték el diaszpóra tapasztalatukat, vallásra épülő összetartásukat. Mindez ugyanakkor azt is jelentette, hogy alanyaink egy része messzemenően elismerte bizonyos amerikai magyar zsidó személy szakmai, politikai kvalitásait.

8.1.3. A nemzeti identitás tematizációi

Az előbbieken mondhatni mesterséges módon megkülönböztettük a magyarországi magyarok tételezett szociálpszichológiai csoportját, ám e csoport értékelése bizonyos értelemben független a magyarságról általánosabban alkotott képektől. Az identitás harmadik szintjére az anyaországgal, a hazával, magyarsággal, a magyar történelemmel, irodalommal kapcsolatos általánosabb véleményeket, attitűdöket soroljuk. Az ekképpen konstruált nemzeti identitást sok vonatkozásban kulturális jelzővel láthatnánk el, hiszen az alábbi vélemények gyakran a magyar kultúra, irodalom értékeléseit tartalmazzák, és nem az állampolgári nemzetfogalomhoz kapcsolható attitűdökről van szó.

A nemzeti identitás két könnyen belátható dimenziója a magyarságkép, illetve a Magyarország-kép, hiszen ezek a mentális képek alakítják ki azt a keretet, amelyhez az egyén, mint egy nemzet tagja igazodik, és amelyen belül valamiféle kulturális vagy más típusú otthonosságot érezhet. Azonban, mivel alanyaink sajátos helyzetben vannak, azaz saját közvetlen világuk és a „magyarság lakhelye” nem ugyanazon földrajzi behatároltság alá esnek, e kerethez való igazodás problémássá válik, aminek következtében a hazához, Magyarországhoz való viszony, a visszatérés motívuma és gyakorlati lehetőségei gyakran jelentkező tematizációk.

8.1.3.1. A visszatérés motívuma

A Magyarországra való visszatérés elméleti és gyakorlati lehetőségeinek, illetve tényleges megvalósulásainak alapján a vizsgált népességet két részre oszthatjuk: a rendszeresen hazajárók, illetve a ritkán vagy soha vissza nem járók csoportjára.

A rendszeresen visszajárók (alanyaink mintegy harmadának) zöme családi okokból teszi ezt, ám többen beszámoltak arról is, hogy magyarországi útjuknak szakmai vonatkozásai is vannak. A családi okok jelenthetik a Magyarországon élő rokonok meglátogatását, de jelenthetik a gyerekek magyar nyelvtudásának és Magyarország-ismeretének erősítését is. A gyerekek adott esetben szülők nélkül is hazamehetnek, ebben többek között a budapesti Balassi Intézet ösztöndíjai is segíthetik. A rendszeresen visszajárók alanyaink közül inkább a középgeneráció tagjaiból (többnyire 56-osok) verbuválódnak, illetve a fiatalabb generáció közül azok, akik Amerikában nőttek fel, vagy akik nemrég vándoroltak ki, de még magyar (vagy román) állampolgárságúak.

Külön érdemes megemlíteni a visszatérők egyik fontos csoportját, az örök visszatérőket avagy Magyarországra véglegesen letelepedettek körét. Alanyaink erre vonatkozó elmésélései e tényt örömként, ha pedig gyerekük-

ről van szó, életük egyik legnagyobb sikereként, a család magyarként való megmaradása, illetve a nemzet fennmaradása bizonyítékaként állítják be.

„Kicsit ironikusan, apám is Péter volt, így a kidisszidált Péternek visszadiszsidált a [Péter] unokája, és így megvan az egyensúly. (...) Most már van egy echte magyar menyünk, és egy echte magyar unokánk, úgyhogy én nagyon meg vagyok ezzel elégedve. Teljesítettem a hivatásomat.” (44.)

„Mikor [a lányomé] megvették két évvel ezelőtt, másfél-két évvel ezelőtt a házat [Magyarországon], úgy telefonált haza, Anyu, azt mondja, most légy boldog, mert most már a dédunokáid is fognak beszélni magyarul.” (17.)

A ritkán vagy soha vissza nem járók köre zömében az idősebbek vagy a nagyon fiatalok közül kerül ki. Előbbiek anyagilag már nem, utóbbiak pedig még nem engedhetik meg maguknak a Magyarországra történő utazást. Ezen kívül a fiatalabbaknak vélhetően nincsenek olyan szoros informális (családi, rokon, baráti) magyarországi kapcsolataik, amelyek a Kárpát-medencébe vonzanák, illetve karrierjük szempontjából sem föltétlenül releváns Magyarország.

„Valahogy nem jött sosem össze. A katonaságban voltam, amikor (...) szüleim először visszamentek, kilencvenben mentek vissza először. [Aztán] az édesanyám ment a két lánnyal, a két nővéremmel vissza, én otthon maradtam az édesapámmal. Aztán nyáron mentek, amikor én nagyon komolyan teniszeztam, fiatalon komolyan teniszeztam, szóval nyáron mentek, és én nem mentem el Magyarországra. (...) Amikor beléptem a katonaságba nem volt úgy lehetőségem, aztán egyetemen nem volt pénzem, diák létemre nem volt pénzem elmenni, aztán így eljött ez a pont, hogy mégsem voltam. (...) Mindig voltak kifogások, amiért valahogy nem jött össze. Mindig a munka, akkor nem volt elég vakáció.” (30.)

Az idősebbek esetében a Magyarországra történő utazás hiánya honvágyat, az otthoniak iránt érzett aggodalmat, felelősséget, egyszersmind a magyar identitás érzelmi felerősödését egyaránt jelentheti. Az ilyen helyzetekben a haza, Magyarország tudata olyan lelki támasz, amely az egyénnek erőt ad, hogy valamilyen helyi magyarságápolással összefüggő szervezeti életben még mindig részt vegyen. Lenyűgöző az az ellentmondás, ami ilyenkor felsejlik: idegen környezetben a magyarságápolás melletti elköteleződéssel egy egész életet el lehetett tölteni úgy, hogy közben az aktuális Magyarország ismerete vagy megismerési lehetősége háttérbe szorult. Ezt az állapotot nem is a „haza

a magasban”, hanem „a haza a lelki mélységekben”, vagy „haza a szívben” metaforával lehetne jelezni:

„Hát anyagilag nem tudom magamnak megengedni. A nyugdíjamból élek, és a gyerekeket taníttattam, segítettem a gyerekeket anyagilag, de nem tudok hazamenni Magyarországra anyagiak miatt. De magyarnak érzem magamat, és nem tudom elfelejteni a magyar hazámat.” (17.)

Az érzelmi telítettség miatt a hazautazás témakörét firtató kérdéseinkre néha könnyekbe fojtott, rövid sommás választ kaphattunk. Aki esetleg még úgy érezte, hogy haza fog menni, az is úgy fogalmazott, hogy „ha Isten segít, és még megélem a jövő évet, akkor én is még egyszer utoljára hazamegyek”.

A véglegesen visszaköltözők és a ritkán Magyarországra utazók képzeletbeli tengelyén helyezkednek még el az ideiglenes jelleggel Magyarországon hosszabb időt eltöltő, vagy a kétlaki életmódot folytatók köre is. Az identitás alakításához azonban nem csak a tényleges helyváltoztatás, hanem a haza-vagy visszatérés lehetősége is kihatással van. A lakhelyüket valamilyen oknál fogva kényszerből elhagyók azonosságtudatának rendszerint a visszatérés mítosza, az elhagyott óhazához való sóvárgás állandó elemeknek tekinthetők, amelyek azonban a későbbi generációk esetében már letisztulnak, és csak a távoli haza (emocionális és/vagy racionális) tudomásulvételét jelentik.

A visszatérés gondolatának fenntartása nem jelent föltétlenül tényleges visszatérést. Ez leginkább akkor látható, amikor a visszatérés korábbi akadályai megszűntek, ám az egyén továbbra is választott hazájában marad. És mindez fordítva is érvényes: az akadályok lebomlása és az új hazában való maradás nem jelenti a visszatérés mítoszáinak fenntartását. Ebben az esetben az egyén teljesen tudatosan elutasítja a visszatérés lehetőségét, hiszen racionálisan belátja, nem ugyanazt találná, amit évtizedekkel ezelőtt otthagyt, mondhatni racionális megfontolásokból, ám lelki önvédelemből is igyekszik az illúziót, az egykoron volt otthon képét megőrizni:

„Magyarországon utoljára 1956. november végén voltam, azóta nem voltam otthon. (...) Tudja, a helyzet az, hogy nekem az a véleményem, hogy az ember hazamegy, és azt keresné, amit otthon hagyott. Azt, amit én otthon hagytam, soha többet nem fogom megtalálni. Az én fejemben van egy fénykép arról, hogy mit láttam, amikor otthon hagytam, milyen körülményeim voltak, milyen körülmények között éltünk, hol laktunk, milyen iskolába jártunk, hogy nézett ki a Lágymányosi út, az a fénykép itt van. Azt a fényképet én soha többet az életben nem fogom látni, és valahogy én félek attól, hogy kiábrándulni fogok,

mert olyan sok szeretettel mennék haza, de amit én keresek, az nincs ott, ki fogok ábrándulni.” (18.)

A visszatérés lehetősége és elutasítása egyaránt beépül az egyén nemzeti hovatartozására vonatkozó gondolkodásába, gondolkodásmódjába, az otthonról, otthonosságról, hazáról alkotott képzetébe.

„Én úgy is jöttem ki, hogy nem fogok itt maradni, mert én nem tudom elképzelni, hogy itt múljak ki, sírba temessenek el. (...) Ez így van, hogy ha én megyek, akkor azt mondom, megyek haza, de ha jövök, akkor azt mondom, hogy jövök vissza. Odahaza, ott még van élet.” (2.)

A visszatérés motívuma és az elmúlás gondolatisága más elbeszélésekben is összefonódnak, mintha az egykori emigráns vagy kivándorolt saját halála abba a hazába való visszatérést jelentené, amely egyaránt megfoghatatlan és mégis bizonyosságot nyújt. Az alábbi beszélgetés-részletben láthatjuk például, hogy a hazatérés és konkretizálása valójában sikertelen próbálkozás családi okokból és történeti, politikai szempontokból egyaránt:

„*Válaszadó:* Hálásak vagyunk, és hálás vagyok ennek az országnak, hogy befogadott, de szeretnék otthon élni.

Kérdő: És gondolkozol rajta, hogy esetleg nyugdíj után hazatelepülsz?

Válaszadó: Hát problémám van ebből a szempontból, mert én félek visszamenni Szerbiába.

Kérdő: És esetleg Magyarországra?

Válaszadó: Magyarországon nem tudom, hogy befogadnak-e.

Kérdő: De előfordult a fejedben ez a gondolat is?

Válaszadó: Persze, persze. Természetesen ugye unokáim élnek itten, úgyhogy az visszatartana, de hogy részben..

Kérdő: Esetleg ilyen kétlaki életet folytatnál?

Válaszadó: *Igen, részben. Hát valóságban az az igazság, és ez itt csak egy privát, személyes megjegyzés, hogy én hazátlan vagyok: nem itt [Amerikában] születtem, de ennek ellenére Magyarország a hazám, ha tetszik a magyar kormányoknak, ha nem. (...) Úgyhogy engem magyarnak neveltek, nekem amikor fájdalom van a szívemben, akkor magyarul fáj. Nem könnyű. 65 évet leéltem, szeretnék otthon meghalni, de nem, nem hiszem, hogy nekem még valamikor [sikerül].”*

A visszatérés lehetőségének kritikája is megjelenik a beszélgetésekben. Ezen érvelés szerint, aki már akart, hazament, aki ma is hangoztatja, hogy nem tud hazamenni, az valójában megkérdőjelezhető dolgokat állít:

„Egy példa: [azt mondja egyik személy] én azért nem megyek haza már ötven éve, mert a kommunisták megölnének mai napig. Ránéztem, és azt mondtam, ne haragudjon, senki meg nem ismerné. Még a gyermekkori ismerősei sem tudnák, hogy maga ki, nemhogy a kommunisták, akik esetleg annak idején üldözték. De jól hangzik, szóval ő annyira fontos ember volt ötven évvel ezelőtt, és ötven éve is, hogy őt halál üldözi. Akinek ezt el tudja adni, az fölnéz [rá]. Mindenhol ismerünk ilyeneket. Sajnos az ilyen helyzetet úgy látszik, jobban kitermelik az ilyen belterjes kis közösségek.” (11.)¹¹²

A fenti elmesélésben is végighúzódik a „Ki az igazi magyar?” látens kérdése. Az egyébként Erdélyből származó, néhány éve Amerikában élő alanyunk úgy véli, ő tudja mit jelent a (mai) magyarság, Magyarország, szemben az emigránsokkal, akik szerinte emlékképekből élnek, ezekből táplálkoznak. Mindenkinek megvan a maga magyarság képe, amit az óhazába való visszatérés lehetőségeinek latolgatásakor gyorsan elő is vesz. Hogy melyik az igazi, nekünk nem tisztünk eldönteni, mi az elemzés során csak jelezzük, hogy az autenticitásért való harc e szinten is zajlik.

Az aktuális Magyarország képet óhatatlanul is befolyásolják napi politikai események, de a hazatérés szándékát ez – legalábbis diszkurzív szinten – nem befolyásolja:

„Én magyar állampolgár vagyok, terveim szerint [10 év múlva] nem leszek itt [Amerikában] ... Hát ugye Gyurcsány Ferencsel nem néz ki túl vonzónak Magyarország, de valahol csak ott van az embernek a hazája.” (16.)

A hazatérés kérdése logikus módon összefügg a kivándorlás motivációjával is, ezért másképpen merül fel a gazdasági (vagy legalábbis nem emigráns) kivándoroltak esetében, akik általában be is ismerik, hogy nincs szándékukban hazamenni. Az e kategóriába sorolható alanyaink elismerik, hogy Amerikában kialakult egzisztenciájuk, adott esetben pedig éppen magyar baráti körük is a hazatérés ellenében dolgozik. Egyik beszélgetőpartnerünk pedig érzékletesen felvillantotta az örök hazatérés gondolatának fontosságát, ám valójában az állandó úton, illetve máshol levés kereső-kutató állapotát: „hazamenni lehet bármikor, ha nem úgy alakul az életem”. Egy másik alanyunk pedig megjegyezte azt is, hogy a hazatérés voltaképpen az amerikai életforma sikerességének is függvénye:

¹¹² Más összefüggésben az idézetet használtuk a 3.2. *alfejezetben* is.

„Mindig az a probléma, hogy az ember, ha nem tud diadalmenetben hazamenni, akkor [itt marad].” (32.)

8.1.3.2. Magyarország-képek

A beszélgetésekből kibontakozó Magyarországra vonatkozó képek négy nagyobb téma köré csoportosíthatók. Egyrészt Magyarországot is érintik a Kárpát-medencei magyarokra vonatkozó népességfogyással kapcsolatos aggodalmak. Másrészt Magyarország a legtöbb közelmúltra vonatkozó elbeszélésben a szó szoros és átvitt értelmében is úgy jelenik meg, mint a sötétség birodalma, harmadrészt pedig Magyarország a hazát jelenti, a maga ellentmondásos világával együtt. A Magyarországgal való találkozás során külön tematizálódott az is, hogy Magyarország az a hely, ahol magyarul beszélnek.

8.1.3.2.1. Negatív demográfiai önkép

Magyarország csökkenő demográfiai tendenciáiról, és az ezzel kapcsolatos véleményekről részben már ejtettünk szót a Kárpát-medencei magyarokra vonatkozó vélemények kapcsán. Ott azt találtuk, hogy interjúalanyaink Magyarország lakosságát kisebbnek, a határon túli magyarok számát pedig jóval többnek találták.

Magyarország demográfiai képére vonatkozó vélemények egyrészt szoros összefüggést mutatnak a saját diaszpóra csoport csökkenésével is, mondhatni az amerikai magyarok és a magyarországi magyarok száma egyszerre csökken, az utóbbi nem igazán tud már új frissítést adni az előbbinek. Ennek ugyan némileg ellentmond az a tény, hogy több helyszínen is beszámoltak az újonnan érkezettekről, azonban ezeket mentálisan is távol tartják az „igazi” amerikai magyartól, mondván ők vagy „illegálisak”, vagy csak a pénzükért hajtó jövevények, akik nemsokára haza is mennek. Röviden és rövidítve: FOB-ok, azaz Fresh off the Boat-ok, azaz alig szálltak le a banánhajóról.

A negatív demográfiai önkép néha átcsap előítéletességbe ágyazott félelembe is. Ezekben az elbeszélésekben az előregedett Magyarország már-már úgy jelenik meg, mint egy idegen ország gyarmata:

„Most hogy Pesten voltam úgy tudom, hogy körülbelül 30 000 kínai van. Hát ha 30 000 kínai van, [és] hogy a magyar ne szaporodjon, de ők szaporodnak, akkor az lesz a vége, hogy Kína lesz Magyarország. Hát nem? Ha mi nem szaporodunk?” (10.)

A „sárga veszedelem” mint motívum más Magyarországról szóló beszédrészekben is előjött. Itt igaz, jobbra állampolgársággal kapcsola-

tos vélekedésről van szó, ám implicite ez is a demográfiai önképpel hozható összefüggésbe: e logika szerint természetes, hogy fogy a magyar, ha az anyaország nem fordít elég figyelmet az idegenbe szakadtak repatriálására, sőt néha egészen kirekesztően viselkedik velük szemben:

„Most hazamegyek, azt mondja a kínai, hogy ő magyar állampolgár, a kínai vendéglős. Én meg nem vagyok magyar állampolgár, mert azt mondják, hogy ennyi minden kell nekem? Hát ha odaadom a középiskolás indexemet, (...) a Magyar Hadseregbe behívtak katonának, hadifogoly voltam, ott végeztem egyetemet az Eötvös Egyetemen, akkor nem vagyok magyar? Nem! Hát van egy bizonyos alkotmányjogi magyarságom, mivel ott születtem, magyar vagyok. De semmi-féle egyéb ott-élési jogom, szavazási jogom, semmim nincs.” (41.)

„Inkább idegenkedéssel fogadott be minket a magyar társadalom. Volt olyan, elmentél Amerikába? Neked jó dolgod van, most akarsz visszajönni? Na de ingyen mentünk volna, és ingyen csináltuk volna, és adtuk volna. Nem kellett. Ez magyar probléma, hogy kizáró a saját magyarjával szemben, ahelyett, hogy befogadó [lenne].” (41.)

Magyarország lakosságszámának csökkenése alanyaink szerint valójában nem is ténykérdés, hanem inkább érzelmi dolog. Az alábbi idézetből nem csak ez az emocionális dimenzió olvasható ki, hanem az is, hogy az amerikai magyar cserkészek, igaz szerény számban, de mintha ellensúlyozhatnák a népességcsökkenést:

„Nekem az már nem számít, hogy hány, nekem az számít, mondjuk Magyarországon az, hogy így csökken a népszám, az zavar igen. És azt tudom, hogy most sok fiatal, itt cserkészek most, nagyon érdeklődnek, hogy visszamennek Magyarországra, és itt nőttek fel, itt születtek, az nekem tetszik ez a gondolat.” (13.)

A magyarság fogyásának ténye inkább egyfajta mítosszá válik. A tényszerű csökkenés mellékessé válik, a hangsúly a csökkenés miatti aggodalomra esik. Magyarország e szinten való megítélésében is, akárcsak a nemzeti identitás struktúrájában az érzelmek, hitek, és nem a tények dominálnak. A képzetek válnak valósággá, és ez több szinten, többek között a demográfiai is tetten érhető.

8.1.3.2.2. Magyarország: szívbe zárt sötétség birodalma

A Magyarországra vonatkozó elbeszélésekben a sötétség és pesszimizmus visszatérő elem. A sötétséget először is konkrétan kell érteni, hiszen több alanyunk kivándorlása utáni első visszautazásokor közvetlen magyarországi élménye az volt, hogy – a helyiek által kevésbé látott módon – sötétek az épületek.

„Jó benyomásaim voltak, ... csak az épületek... Kérdezték otthon: 'Ugye Lajoskám nagyon örülsz, hogy itthon vagy?' A sógornóm is kérdezte, 'Ugye nagyon tetszik Pest?'. Mondom: 'Igen, de az épületek nagyon feketék'. És borzasztóan meglepődött rajta.” (40.)

Igaz, a budapesti tartózkodást megelőzte a határon való átlépés, ami sok hazautazó számára a maga adminisztratív „szertartásával” már megadta a kellő hangulatot is a dolgok még borúlátóbb szemlélésére.

„Mikor átmentünk a vasfüggönyön, ránéztem a férjemre, és (...) tudtuk, hogy visszamegyünk oda, ahol mi születünk, és nagyon kedves nekünk Magyarország, és mindig a szívünkbe tartjuk. De mikor egy szabad országból egy ember bemegy kommunista országba a vasfüggönyön át, és ott álltak a rendőrök, géppuskával, és kérdezték, hogy honnan jöttünk, miért jöttünk, nyissuk ki a bőröndöket, megnézték benne [mindent]. Persze, vittünk mindenkinek pici ajándékot, akkor nem lehetett semmit sem kapni, vittünk jeanst, vittünk kávé, vittünk ezt, vittünk azt, és mindent persze átnézték. És mikor bementünk Győrbe, mert Győrbe mentünk először, akkor el kellett menni a rendőrségre, persze, bejelentkezni, akkor elmentünk Szombathelyre, akkor ott kellett bejelentkezni, Budapesten, ott kellett bejelentkezni. Szóval nehéz volt, és szóval a kommunisták nem nagyon szerették, hogy visszajöttünk. (...) Olyan furcsa volt, hogy ott születünk, és mégis ezt meg kellett csinálni. De hát ezt kellett, mást nem lehetett csinálni.” (19.)

A határ átlépésének mozzanatával társult lelki teher, félelem – a megváltozott körülmények ellenére – ott motoszkál továbbra is az idősebb generáció (pl. az 56-osok) körében, hiszen a korábbi hazautazásokat mindig valamiféle bizonytalanságérzet, a nemzetbiztonsági ellenőrzések (vagy annak lehetősége) kísérte, ami nem csak a személyre, hanem környezetére, rokonaira is kiterjedhetett.

„Úgy döntöttem, hogy (...) én úgy fogok viselkedni, mint egy amerikai állampolgár, szabad ember, aki azt mond, amit jónak lát. Ha ez valakinek nem tetszik,

két dolgot tehet: vagy kiutasítanak az országból azonnal, vagy legközelebb nem kapok vízumot. (...)Énnekem olyan reflexeim alakultak ki azóta, ezek alatt az évtizedek alatt, hogy mai napig is hogyha határhoz közelítek, akkor [izgulok]. Most már nem kell drukkolni, hogy mit fognak megtalálni befeleg vagy kifeleg. Mindig csempésztünk valamit, és volt úgy, hogy háromszor, mert bejöttünk Magyarországra, ez egy. Akkor felmentünk [Felvidékre], akkor átmentünk Erdélybe, és vittünk-hoztunk, ez így ment.” (35.)

A 70-es évek sötétségének teljesebbé tételét a szovjet tankok felbukkanó képe is erősíti, a vasfüggöny mögötti világ fojtogató hangulata a kívülálló számára, amerikai szemmel még inkább azzá válik, többek között azért, mert még fényképezni sem szabad.¹¹³

„Hát elég sötét helyzet volt, és mint fiatal egyetemista, akkor látta az ember az amerikai társadalom meg a kommunista társadalomnak a különbségét. Emlékszem, hogy (...) kimentem a hídra, az Erzsébet-hídra azt hiszem, nem, a Lánc-hídra persze, ott szép oroszlánok [vannak], s akkor akartam fényképezni, s ott leállítottak, hogy nem szabad, mert le tudnak tartóztatni. Hát ez egy műemlék, hát hogyhogy nem lehet? ... És akkor egyszer mentünk, a Balaton környékén voltam egy elég neves tudóssal, és akkor egy kis vacak úton megyünk, egy sáros úton megyünk, és leállunk, dugó van. Hát mondom, hát hogy lehet itt dugó, itt nincs is város, falu sincs. Az történt, hogy előttünk elmentek szovjet tankok Kijev felé. (...) És én, fiatal srác, milyen klassz, akartam [fotózni], s kiverte a kezemből, hogy nem, nem, egyáltalán nem, mit akarsz, letartóztatnának miniket? Végül aztán letettem, akkor nem fényképeztem.” (43.)

A Kádár-rendszer alatt kialakult sötét, „kommunista Magyarország” képe több vonatkozásban továbbél. Noha az egykori egypártrendszer megszűnt, bizonyos vélemények szerint valójában semmi sem változott a rendszerváltozás óta, mások szerint viszont történt némi változás, ám nem jó irányban, illetve az egykori nómenklatúra továbbra is hatalomba van:

„1989-ben voltam utoljára [Magyarországon]. (...) Mi itten úgy hallottuk, hogy mikor megtörtént, mondjuk úgy hogy a kommunizmus összeomlott, vagyis megszűnt, azóta semmiféle változás Magyarországon nem volt.” (10.)

¹¹³ Szójáték szintjén ez logikusnak is mondható: fényt a sötétségben nem lehet dokumentálni.

„Olyan szegény volt Magyarország. Körül volt véve államokkal, akik ádáz ellen-ségek voltak. Be voltunk zárva egy börtönbe. (...) Most azért sokkal, sokkal jobb a helyzet, de lehetne jobb, mert óriási hibákat követett el a magyar politika, többek között a mezőgazdaság szétverésével. A másik pedig, nagyon nehéz egy tőke nélküli társadalomban felülkerülni. (...) Hogy csinálsz tőkét? Hát először csak az ingatlanból lehetett, mert mentek föl az árak. Tehát az ingatlan-tőke volt az egyetlen magyar tőke, most a változás után. Ugye mindenki oda rakta a pénzét, mert a házak és a telkek ára megy föl. Meg a lakások ára. (...) A mezőgazdaság szétverése, az nagy hiba volt. A másik az, hogy a nomenklatúrának a legfelső részét nem zárták ki a politikából. Mert változás csak akkor lehet, ha... Nem kell őket büntetni - adjanak nekik egy kiemelt nyugdíjat, és menjen a Balaton partján üldüljön, mint nyugdíjas, de a politikában nem vehet részt. (...) Mert az történt, hogy éppen fordítva, ezek a volt kommunisták meggazdagodtak, ellopták a nemzeti vagyont, és most mind a rengeteg pénzzel a sajtó mind a kezükben van.” (41.)

Politikai-társadalmi változások ide vagy oda, Magyarország megítélése gyakran továbbra is negatív töltetű, aminek egyik legfőbb oka, a magyarok híres pesszimizmusa, ami még inkább szembeötlő amerikai szemmel nézve vagy amerikai tapasztalatok után. E vélemények szerint Magyarországon mindenki borúlátó és kesereg, aminek következtében „minden a feje tetején áll”:

„Arra emlékszem, hogy ami benyomást tett rám ilymódon Magyarország, hogy mindenki borúlátó volt. Nem azt mondom, hogy akikkel dolgoztam, de az utcán a hangulat, a villamoson a hangulat más. Itt (...) sétálsz az utcán, mindenki köszön neked, mosolyog (...) Ott teljesen más volt. És egy ilyen szürkeség van otthon, (...) ez az egy ami annyira más volt, mint itt.” (1.)

„Hát az, amit szeretek benne [Amerikában], az inkább az, hogy nincs ez a sírás-rívás, hogyha fogalmazhatok így. Amikor az ember hazamegy, tehát, amikor itt élsz, és utána hazamész, egyszerűen mindenki sír és szenved. Gyorsan hozzá kell, hogy tegyem, hogy jogosan. De az, hogy megnézve az otthoni barátainak az ideg-, szellemi és fizikai állapotát, hogy szinte ugyanazok a korúak, 20 évvel öregebbnek néznek ki. Azoknak az embereknek olyan gondjaik és problémáik vannak, amik egyszerűen, egyszerűen elviselhetetlenné válnak most már” (29.)

Az otthon maradtok iránti aggodalom mondhatni toposszá válik, ami az alig 10 éve kivándorolt húszas éveiben járó alanyunk esetében is tetten érhető, aki kifejti azt is, az általános magyarországi állapotok miatt nem várható el senkitől sem optimizmus:

„Én nem szeretek hazajárni. [Ennek] van egy személyes oka, és van egy általános oka. Az általános oka, az hogy összeszorul a szívem tulajdonképpen, amit otthon látok, tehát ahol az ország lehetne, és ahol az van, az egy óriási nagy szakadék, és ez engem nagyon zavar. A másik pedig, hogy azok a tehetséges, kiemelkedően tehetséges barátaim, akik azt választották, hogy otthon maradnak X, Y miatt, azok, az emberek ott tartanak, hogy nem tudják megvenni a gumicukrot. Tehát ez elszorítja a szívemet. Tehát most akkor mondjam megint azt, hogy pozitív gondolkozást gyerekek!”

A pesszimizmus elleni harcot egy másik alanyunk nem akarja feladni, és hivatásává teszi, hogy legalább Amerikában optimista magyarokat neveljen ki, akik adott esetben ezt az energiát átadhatnák az otthoniaknak is. Igaz, ez a kinevelés a cserkészeten keresztül, a magyar népdalok által teremtett mese-Magyarországon keresztül is történne, aminek eredményességét – a népdalokban rejlő szépség és fájdalom együttes jelentkezése miatt – kissé megkérdőjelezhetjük:

„Mi is egy szép Magyarországot, egy pozitív Magyarországot [akarunk átadni]. Az, hogy mi csak népdalt éneklünk, mi már egy mese-Magyarországot teremtünk, hogy szép ország, és a nyelvének is jót tesz, hogy a magyar népdalt énekeljük. Szóval ilyen szempontból egy kicsit idealizált és egy kicsit elvontak vagyunk. (...) Amit el kéne érjünk, és ez nem csak cserkészekre vonatkozik, az egy optimista magyart kinevelni. Mert azért sírva vígad a magyar. Az egész nemzetre ráférne, és Amerikába az emberek optimisták, szóval ez az ország ez ebből él, ez adja az energiáját. Ezt mi átadjuk nekik [az otthoniaknak].” (44.)

Az Amerikában tanult és a megtapasztalt Magyarország-kép közötti eltérések meglehetősen gyakori témák, amelyeket már a visszatérés kapcsán is érzékeltettünk. Az alábbi szöveghű idézetben szintén arról van szó, alanyunk nem akar Magyarországra menni, mert „nagyon meg lenne csalódva” attól, amit ott fog látni, hiszen tudja, az ő Magyarország képe a dipis, 56-os szülők-től örökölt képhez áll közelebb, és nem a valósághoz:

„Édesapám a második világháború után jött ki, édesanyám az ötvenhatkor jött ki. Az a magyarság, amiben ők neveltek, az egy ilyen elvont. (...) És ezen voltak is viták, tudod ilyen újabb jött magyarokról. Már volt ez a megbeszélés, hogy a mi magyarságunk, ahogyan is beszélünk, az, az azért van, mert a szüleink, amit kihoztak, úgy neveltek fel. Mondjuk, hogy amit én elképzelek Magyarországról, azt, amit a szüleimtől hallottam, meg más szülőktől, amikor fiatal vagy, és ott van-

nak mind a felnőttek, és beszélgetnek, mondjuk, hogyha igazán elmennék, akkor nagyon utána meg lennék lepődve, vagy talán meg lennék csalódva.” (33.)

A fenti idézetek érdekes jelenségre hívhatják fel a figyelmünket. A cserkészet vagy a szülői nevelés „látens curriculum” többek között például búsongó, sötét, sírva vigadó Magyarország-képet generál. Ez a kép azonban az Amerikában szocializálódott egyén számára egyrészt – az „átlag” amerikaihoz képest – többletet nyújtó hátországgént tételeződik, másrészt pedig a pesszimizmus szigetét jelenti a mosolygós amerikai optimizmusban. Ez óhatatlanul is feszültségeket szül, hiszen a szülőktől kapott világkép más értékeket képvisel, mint a közvetlen környezet. A gyerek számára a későbbiekben a szülői Magyarország-kép az aktuális Magyarország képével sem illeszthető össze, és az ebből származó újabb feszültség – jó esetben – pedig újra a saját világ átértékelésével jár együtt. Mindezt egybevetve, Magyarország képét mintha az amerikai és magyarországi valóság is állandóan kikezdené.

8.1.3.2.3. *Magyarország: az elveszett haza*

A sötétség és színonímáival illetett Magyarország vajon az igazi haza, avagy létezik egy haza máshol is? Egyáltalán mit jelent a haza fogalma az idegenbe szakadtak számára, illetve ha bármit is jelent, ez hogyan illeszkedik a nemzeti identitás mélyrétegeibe?

A haza és Magyarország fogalmai nem teljesen fedik egymást, és az első megkülönböztetést éppen a fogalomhoz társított értékvilágok előjele adja. Míg Magyarország gyakran negatív konnotációkat hordoz, a haza inkább pozitív kicsengésű. A két fogalom szétválasztása nem könnyű mentális művelet, ám ha ebben segítségre jön az egyén keserű amerikai tapasztalata, a napi politika vagy valamilyen konspirációs elmélet, akkor könnyebben megoldható a különbségtétel:

„Mindenki a saját keserűségét akarja megmagyarázni, hogy miért van itt Amerikában, hogy került ide, szid mindent, szidja az amerikaiakat, szidja Magyarországot. Én Magyarországot nem szidom, hát miért tenném? Hazám. Magyarországot nincs jogom, semmilyen erkölcsi alapom nincs szidni, mert magyar vagyok. Én arról beszélek, hogy ami jelen pillanatban Magyarországon uralkodik, azt viszont százszázalékosan elítélem. Mert az nem emberhez méltó, ami ott folyik, és ami ott folyik, erről igazán nem tehetnek a magyarok, mert az ugye nyilvánvaló, az köztudott mindenkinek, hát azért ezek máshonnan is irányítva vannak.” (29.)

Míg Magyarország működése és megítélése szorosan összefügg a magyar kormány és miniszterelnök tevékenységével, addig a haza kedves, kis rész-halmazokban jelenik meg: kisebb-nagyobb földrajzi egységekben, családi, rokon, baráti körben, egy adott helyben vagy egy tárgyban. A haza az otthonosság, amellyel gondolatban együtt lüktet a kivándorolt:

„A haza Erdély, ott is a szűk falum, meg a szülővidékem. Dehát Erdély az tágabb értelmű, de az is mélyebben és erősebben köt engemet, mint ez itt. (...) A magyar is, én tudom, hogy 90 százaléka a magyar embernek, aki nem politizál, vagy nem is érdeklik a napi politikák, események, azért a szíve dobban, ha otthon történik valami, és drukkol. Ha sírnak, sír, ha örülnek, akkor örül. S ez megmaradt, még a gyerekekben is benne van.” (2.)

„Én Pesten csak azért érzem jól magam, egy-két barátom van, rokonom már nagyon-nagyon kevés van. (...) De általában faluhelyen sokkal jobban érzem magam. (...) Amikor az ember hazamegy, tudod egészen más, az ember két pillanat alatt, ha bemész egy kocsmába, leülsz valakivel, már ott majdnem ugyanazon a hullámhosszon vagytok. (...) Ezt nem tudom másképp mondani, tehát az ember hazamegy.” (38.)

A haza kétségtelenül az otthon, otthonosság világa, amit legkézenfekvőbb módon a rokonok, barátok látogatása biztosít. A családi, rokon szálak néha annyira előtérbe kerülnek, hogy a hazától mondhatni nem látni az országot:

„Én nagyon szeretnék elmenni Magyarországra olyankor, hogy mondjuk elmenni mindent meglátogatni, amiről én olvasok, és amit én szeretek és látok. De tele vagyok családdal, és ha én nem megyek el a nagynémhez, akkor... igazán nem is akarok elmenni máshova, csak őket meglátogatni és a családomat, mert tudom, hogy én olyan messze vagyok tőlük.” (19.)

Magyarország a nehézkesen működő adminisztráció, a nehezen érthető politikai-társadalmi világ, a haza pedig könnyen kiismerhető *locus vivendi*, ahol valószínűleg sosem fogunk élni, de ahova visszavágnyi mindig is fogunk, amely a kor előre haladtával egyre kínzóbb tud lenni:

„Megmondom őszintén, nem nagyon követem [a magyarországi eseményeket]. (...) Még Amerikát sem értem meg, hát még Magyarországot. Szóval mondom, vannak ilyen alapelvek, amikre felfigyelek, ha az én alapelveimmel ellenkeznek, különösen a kisebbségeknek a sorsáról, bánásmódjáról. De úgy a mindennapi

életbe nagyon nehéz beleszólni. Nem ismerem a körülményeket, nem tudom, hogy milyen lehetőségek vannak. De ha valamilyen nagyobb perpatvar van, akkor felfigyelek, mint most például a Gyurcsány elleni tüntetésekre. Majdnem minden nap megnéztem most az interneten, hogy van-e valami. Mert az ember tényleg nem érti, ott olyan más a rendszer. Nem is tudom felfogni, hogy milyen alapokon vannak a jogi elképzelések ugye. De azt látom, hogy egész más, mint itt. Mert ha itten történne egy ilyen dolog, akkor azonnal kivizsgálás lenne, és senki nem tudna ellenállni, nem lenne olyan elnöki vagy adminisztratív hatalom, ami ellen tudna állni egy kivizsgálásnak.” (15.)

„Ahogy telnek a napok, és öregszünk, mindig nagyobb, mindig sokkal nagyobb a honvágyunk, minden áldott nappal. Én legalábbis nagyon sokat szenvedek a honvágytól, de az én mondjuk egy szerencsém, hogy 68-ban voltam oda először haza, és én nagyon sokszor voltam otthon. Majdnem mindek második évben mondhatni.” (17.)

A honvágy ellen a gyakori hazautazás mellett vagy hiányában egy saját kis haza, az otthoni tájak újvilági teremtésével és berendezésével is lehet védekezni.

„A tó [neve] nagyon hasonlított a Balatonra. Valaki fölfedezte az ötvenes évek elején a dipik közül. Voltak ott olyan hétvégék például, mert két panzió volt, amelyik magyar kézre került, voltak olyan hétvégék, hogy legalább 100–150 magyar megjelent, s akkor egy harmadik is kinyílt. Ottan mindenféle irodalmi délutánokat is tartottunk, emlékszem még hegedültem. Nagyon élénk magyar élet volt ott, és nekem is volt aztán, később vettünk ... sok magyar vett ottan ingatlant. Nekem is volt ottan egy ilyen nyaralóm. Több barátomnak. És most is van legalább 20 magyar család, akinek még mindig van ott ingatlanja. Úgyhogy azt fölkaptuk. Azt hiszem az időseket a régi tájakra emlékeztették. Keresték azt, amit otthagytak.” (15.)

„Aztán maradtam, úgy egyre több barát lett, egyre több ismerős lett stb., stb. Tehát alapjában véve egy olyan körülményt sikerült kialakítani, ami majdnem, hogy szinte megegyezett az otthonival, csak itt másfajta autók rohagáltak, és másfajta házak voltak, mint otthon, de ezek már csak ilyen kis szélsőséges dolgok. Természetesen nagyon vágytam haza, de nem tudtam még menni abban az időben, mert ez pénz kérdése is volt egyrészt, meg másrészt pedig papírok kérdése.” (29.)

A hosszas honvágy, a haza utáni állandósult sóvárgás újra és újra felveti a kérdést: hol a haza? És mindez élesebben merül fel, amikor az egyén szembesül kettős kötődései szövevényével, és végképp bele kellene nyugodnia az itthon és otthon fogalmainak viszonylagosságába.

„De, fáj... két életet élek, egy amerikai életet és egy magyar életet. S ne ítélj! Mikor haza megyek, úgy érzem, hogy haza megyek, a rokonok ott vannak, olyan jó érzés. Haza jövök ide, itt megkeveredik [minden].” (13.)¹¹⁴

Az aktuális amerikai itthon, és az elveszett otthon „normál” kivándorlás esetében is valójában hazátlanságba sodor. Ha azonban az otthon nem a mai Magyarországnak, hanem annak csak egy volt korábbi területének a része, ami ugyanakkor az egyén életétől is elszakadt, a haza iránti vágy mondhatni anya-országért kiált. De ha az anya-ország az egyén szemében nem viselkedik igazi szülőként, ha úgy érzi, nem akarja befogadni, akkor a mára felnőtt gyerekek-kivándorolt dacosan állíthatja:

„Valóságban az az igazság, és ez itt csak egy privát megjegyzés, személyes megjegyzés, hogy én hazátlan vagyok. Nem itt születtem, de ennek ellenére Magyarország a hazám, ha tetszik a magyar kormánynak, ha nem.” (6.)

Haza tehát nemcsak a magasban van. Haza, szülőföld végső soron bármilyen tárgy, illat vagy gondolat is lehet, ami az elveszített, egykoron volt és időközben óhatatlanul is csodálatossá vált világra, az elhagyott országra vagy falura, vagy az ahhoz kapcsolódó életszakaszra emlékeztet. Még egy kis állati ürülék is:

„Hogyha egy lovat meglátok, de nemcsak egy lovat, hanem hogyha egy lókakit meglátok, akkor mindig a szülőföldem jut eszembe. Gyermekkor tudja...” (17.)

8.1.3.2.4. Magyarország: a hely, ahol magyarul beszélnek

Tautologikusnak tűnik, de több alanyunk is megfogalmazta, hogy számára Magyarország legnagyobb érdekessége az, hogy ott mindenki magyarul beszél. Az Amerikában felnőttek számára érdekes az a mozzanat, amikor azzal szembesülnek, hogy mindennapjaik egzotikus, jobbára szűk családi, baráti körben vagy esetleg valamilyen szervezetben (a cserkészletben) használt nyelvet – egy más környezetben – egyszerre mindenki kezdi beszélni.

¹¹⁴ A beszélgetés e része elcsukló hangon történt, gyakran sírásokba torkolt.

Egyik, Dél-Amerikában felnőtt alanyunk kifejti, hogy első magyarországi élménye valóságos nyelvi-kulturális sokk volt. Mivel Budapesten mindenki magyarul beszélt, minduntalan másokra figyelt, és a nagyvárosi nyelvi közöny kialakulásáig állandóan megfájdult a feje a sok, fölösleges, ám magyar nyelvű információ fogyasztásától. Ennek a magyar nyelvű dömpingnek a megszokása után, a nyelvhasználat végül átválhat természetes élvezetbe:

„Itten nekem ez egy nagyon, ez egy kulturális sokk volt sok szempontból, mikor Magyarországra érkeztem, mert egyrészt magyarul kellett beszélni, mindenki magyarul beszélt, és csak magyarul beszélt. Egy idő után úgy megfájdult a fejem, mert hogy én nem tudtam mit csinálni. Tehát fáj a fejem állandóan, s ez azért volt, mert nem szoktam hozzá ehhez, s mindenre felfigyeltem. Tehát mentem az autóbuszra, felfigyeltem, ha valaki beszélt magyarul, felfigyeltem, ha valaki kiabált, akkor ha szólt, akkor én ránéztem. (...) Végül is én elmenekültem Budapesten az Argentin Nagykövetségre, hogy legalább egy pár órát töltsék, és spanyolul tudjak beszélni másokkal, mert, mert annyira megterhelő volt. Utána észrevettem, hogy ez így van, és akkor tudatosan (...) nem figyeltem föl annyira [másokra], és akkor egy kicsit jobb volt. De ugyanakkor nagyon élvezetes volt, mert (...) lehetett magyarul a taxisofőrökkel beszélni, akik mindig jó karakterek voltak, és mindig levágtak egy jó dumát.” (48.)

A látszólag idegen, ám nyelvileg mégis ismerős helyen az Amerikában felnőtt magyar fiatal mindent kezd érteni, illetve az ő nevét is mindenki helyesen ki tudja ejteni, ami otthon (Amerikában) csak kivételes alkalmakkor szokott előfordulni. Ez a nyelvi élmény egy életre szól, és az egyén magyarságához, magyar kultúrához való kötődéseit, illetve saját amerikai, külföldi magyar identitását egyaránt erősíti:

„Miután elmentem Magyarországra (...) nagyon-nagyon éreztem azt, hogy kiementem az utcára, és elkezdtem magyarul beszélni, és mindenki megérti, mindenki odanéz a papírra, és el tudja olvasni a nevemet. Nem csak egy kis világ, hanem mindenki. És ez egy nagy élmény. És nagyon... szóval szellemileg sokat nőttem és tanultam abból. Szóval még mindig egy kicsit másnak érzem magamat, mert tudom, hogy teljesen más szemszögből látom a magyarságomat, mint valaki, aki ott nőtt föl, és ott tanult mindent, és (...) más magyarok vagyunk, máshogyan gondolunk róla. De most jobban értem azt, hogy mennyire összetartó az, hogy tényleg egy kultúra van.” (9.)

8.1.3.3. Magyarságképek

A nemzeti identitás fontos pillérei az egyénnek saját magyarságára, illetve az általánosabban vett magyarságra vonatkozó elképzelések. Noha magyarnak lenni köz(össégi)ügy és magánügy is, alanyaink elmesélése alapján a magyarság jobbára kulturális, irodalmi megalapozottságú. Nézzük meg az alábbiakban, hogyan jelenik meg ez a kulturális, irodalmias magyarságkép, illetve milyen kapcsolatai vannak vagy lehetnek e koncepcióknak a mai magyar kortárs kulturális elemekkel.

Azt a kérdést, hogy mit jelent magyarnak lenni ugyan minden interjú során nem tettük fel, ám azokban az esetekben, ha alanyunk már az Egyesült Államokban nőtt fel, mindenképpen sort kerítettünk erre. Ennek oka az volt, hogy kíváncsiak voltunk, egy olyan személynek, aki nem Magyarországon, azaz nem egy magától értetődő, természetesnek mondható magyar közegben szocializálódott, „mi megy át” mindabból, ami magyar lehet? A magyarság elviekben végtelen eleme közül – a családi és egyéb szervezeti szűrőkön keresztül – melyek épülnek be nemzeti tudatába?

Az alábbi idézet rendkívül szemléletes választ ad a magyarságkép identitásában megjelenő különböző elemeiről, ezért bizonyos részeit kiemeljük, majd pedig hosszasan időzünk e szöveg részletnél.

„Ha magyarnak mondd magadat (...) legalább olvasod a VERSEKET, ilyeneket, a NÉPDALOKAT [hallgatod]. Szerintem SENKI SEM TUDJA MEGMONDANI, HOGY MI A MAGYARSÁG. Hát persze, A NYELV az egyik része, ha nem tudsz magyarul beszélni, akkor szerintem, az nem egy IGAZI MAGYAR. Az már egy elvándorolt magyar. (...) Én mondjuk majdnem A LEGGYENGÉBB VAGYOK a korosztályomban a magyar tudásban. Ha a [többiekől] kérdeztél [volna] ilyen kérdéseket [pl. hány magyar él Magyarországon?], hát akkor azok rögtön felsorolják a pontos számokat és ilyesmi. De nekem az, hogy mikor elolvasok egy versgyűjteményt a magyar költőktől, akkor valahol A SZÍVEMBEN ÉRZEM, hogy ez nem egy mese egy varázsvilágról, hanem AZ ÉN MESÉM, az ÉN TÖRTÉNELMEM. És szóval, ahogy mondtam, mikor NÉMETORSZÁGI MAGYAROKKAL beszélek, van ott rögtön egy kapcsolat. Az nekem a magyarság. A magyarság az NEM VÉRBE, nem az, HOGY SZÜLEIM MAGYAROK VOLTAK, hanem az, hogy mikor KÉT EMBER, AKI MAGYARNAK HÍVJA MAGÁT, ha van ott EGY KAPCSOLAT, akkor az a magyarság nekem. És minél jobban lehet ápolni és tanulni róla, és mondom, az utolsó pár évben próbálok bepótolni a hiányomat. (...) Ezért is akarok most elmenni nyáron, mert nagyon is észrevettem, hogy itt A 8 ÉVES GYEREKEK, akik most jöttek ki Magyarországról, SOKKAL TÖBBET TUDNAK, mint én. És például, AMIT TANUL-

TAM CSERKÉSZETEN BELÜL, azt tudom, de azon kívül nem is emlékszem, hogy melyik költőről volt szó, de fogalmam se volt, hogy melyik vers volt, hogy ki írta. És mondom, nem tudom [mi a magyarság]. MAGYAR SZOBRÁSZOK, nem tudom. Persze A LEGFONTOSABBAK.” (9.)

A fenti narratívának két síkja van. Egyrészt megtaláljuk azokat az elemeket, amelyek valamiféle kulturális, irodalmi, művészeti megalapozottságú magyarságot sugallnak: magyarnak lenni e szinten azt jelenti, hogy ismerjük a magyar nyelvet, magyar verseket olvasunk, népdalokat hallgatunk és más egyéb magas kultúrához (pl „szobrászok”) tartozó termékeket fogyasztunk. Az idézett szöveg végén lévő kiszólás („a legfontosabbak”) egyfajta elitizmusba vetett hitről is árulkodik, a magyar nemzethez, magyarsághoz való tartozás kiváltságos mivoltáról. A narratíva e struktúrája tehát „nagy témákat”, fontos identitás-toposzokat hordoz, ám alanyunknak kissé idegen ez a tanult fennkölttség, amit jelez is azzal, hogy ő nem beszél jól magyarul. Mintha mentegetőzne kicsit, mintha csak egy tiszteletkört futna, és felsorolja a diaszpóra közösségek magyarságra vonatkozó toposzait, ám névtelen többségbe burkolózva rögtön be is vallja, nem tudja megmondani, mi a magyarság („senki sem tudja megmondani, hogy mi a magyarság”). A beszédhelyzetben az, amit kvázi normatív módon mondani „kell” a magyarságról és az őszinte, „nem tudom” jellegű válaszadási stratégia felolvad, és a magyarságról szóló beszédmód személyes szintre csúszik. Az egyén így „szívében” érzi, hogy magyar, illetve a magyarság története, meséje az „én mesém”, „én történelmem” lesz. Ha alanyunk identitás diskurzusa a kezdeti elvontságtól, fennköltségtől már személyes szintre ereszkedett, akkor rögtön adódik az is, hogy a magyarság megtapasztalása interperszonális területen lehetséges. Hiszen magyar az lehet, aki más, nemcsak a közvetlen környezethez tartozó magyarokkal is kapcsolatba lép. Magyarnak lenni tehát úgy lehet, ha családon kívül is azok vagyunk, ám többnyelvű közegben, szórványként élve az ilyen „más magyarokkal” fenntartott kapcsolat a számbeli arányok miatt is esetlegessé válik. A családon kívüli magyarként való létezés hangoztatása ugyanakkor részint jelentheti a szülők világával való szembeszegülés látens formáját is („magyarság nem vérben, nem az, hogy szüleim magyarok voltak”). A kapcsolatba lépés lehetőségével kecsegtető családi, rokon szálakon túlmutató más magyarok körét (és újra hangsúlyozni kell: diaszpóra létezés feltételei közepette) az egyén szervezeti kötődései biztosítják, amely által adott esetben földrajzi és életkori sajátosságoktól függetlenül jöhetnek létre kapcsolatok. Így lehetséges az is, hogy egy másik „külföldi” magyarral való találkozás adhatja a magyarsághoz tartozás élményét, ám az is, hogy

egy korban jóval fiatalabb személy, egy 8 éves gyerek magyar nyelvtudása leküzdésre sarkalló frusztrációt okoz.

A tárgyalt előbbi beszédrészlet szemléletesen tükrözi, ahogy az identitásról szóló beszéd hogyan változik, változhat az egyéni és képzelt közösségi szintek között. Az is leszűrhető továbbá, hogy a magyarságkép kulturális megalapozottsága és a személyközi interakciók, a közösség tételezése egyaránt az identitás részét képezik. Többi alanyunk esetében gyakran ez az irodalom-, történelemszemléletű magyarságkép köszönt vissza:

„Az én magyarságom az egy erős kultúrán alapozódik. (...) Nagyon kevés magyar költő van, akit én nem olvastam volna. Az összes klasszikus regényt elolvastam.” (15.)

„Egy olyan nép kultúrája áll mögöttünk, amely egy nagy nemzet, egy nagy nép. Ezt a kultúrát meg kell tartani, ezt a kultúrát, ha lehet, tovább kell fejleszteni. És az első pillanat Amerikába érkezésem után, és azóta is állandóan ez volt az érzésem, hogy ezt tovább folytatni kell.” (36.)

„Nem lehet analizálni a mai napot, mert vissza kell mennünk száz, kétszáz, háromszáz, sőt ezer évvel Szent Istvánig. Sőt vissza lehetne menni egészen az Árpád-házig, sőt Szent István megszegte az Árpád-házi törvényeket, és erre az ő öccse jött rája, a..., hogy is hívták az öccsét, akit ki is végeztek..., Koppányt, tehát Koppányt ki is végeztette, mert rájött Szent Istvánnak a rettenetes hibájára. Tehát vissza kell mennünk, ha a mai napot analizálni akarja a magyarságért, akkor vissza kell mennünk ezer évre.” (10.)

A magyarságról alkotott személyhez kötött, avagy családi, rokoni, baráti személyközi viszonyokhoz igazított képe is újra és újra felbukkan:

„[Arra, hogy mi a magyarság] nekem egyszerű a válasz. Az, hogy én a nagyapámmal le tudjak ülni magyarul. Ha haza megyek [Magyarországra] a rokonaim egyfolytában csodálkoznak, hogy (...) el tudok velük beszélgetni. [Magyarság] az, hogy van egy, nem is ilyen elitizmus, de az, hogy van egy ilyen közösség, ami összefog. És az fog össze bennünket, hogy magyarok vagyunk, és az, hogy magyarul tudunk beszélni, az majdnem egyértelmű, hogy vele jár.” (30.)

Ha a magyarságképek két fő dimenzióját az elmesélők szocio-demográfiai adatai függvényében nézzük, azt is megállapíthatjuk, hogy a kulturális, literaturizált magyarságkép jobbra a dipisek és 56-osok generációjának

sajátja, míg a nyelvhasználattal és – akár valamilyen szervezet körül létrejött – informális társasághoz kötött kép a fiatalabb nemzedék, a dipisek és 56-osok második, harmadik generációja számára releváns. Az előbbiek esetében a magyarságkép a személyes vagy a szülők élettapasztalatához kötött Magyarország-élménnyel függ össze, az utóbbiak esetében pedig a magyar nyelvi kompetencia és alkalmazásának mozzanata meghatározó. Előbbiek örömként, sikerként élik meg, ha utóbbiakhoz sorolható utódaik valamilyen mértékben átveszik az ő kulturális magyarságképekükhöz kapcsolódó elköteleződésüket és elhivatottságukat:

„Ezt úgy átvették [a gyerekeim], és ez nagy öröm, hogy sikerült egy kicsit továbbadni ezt a felfogást, ezt a felelősségérzetet, ezt a kicsi küldetésudatot is nekik, hogy azért egyéb dolga is van egy magyar embernek Amerikában, mint csak a saját karrierjét építeni. Ez a kis népünk és Kárpát-medencei magyarságának rengeteg segítségre van még szüksége, és kintről nagyon sok mindent lehet ezzel segíteni.” (35.)

Az itt felbukkanó magyarságképhez azonban az is hozzátartozik, hogy némi aktuálpolitikai kétely csúszik ebbe a hivatástudatba, ugyanis nem egyértelmű, hogy a Kárpát-medenceieknek, és különösen a magyarországiaknak milyen mértékben van szükségük a „kinti” segítségre, avagy egyáltalán felismerik-e az ottani segítségnyújtás adta lehetőségeket.¹¹⁵ Az egymás, azaz az amerikai és nyugat-európai, illetve a Kárpát-medencei magyarok fontosságának kölcsönös fel nem ismerése már elvezet a nemzetben való gondolkodás kérdéséhez, és pesszimista válaszához is.

„Mai napig is úgy érzem, hogy Magyarországon a rendszerváltozástól kezdve nem tudták megváltoztatni az apátiát a nyugaton élő magyarság iránt. Nincs olyan kormányirányzat, nincsen kormányzandék, kormányakarat, kormánytámogatás, és ez nagyon sok módon látszik.” (35.)

Az összetartozás kérdése azonban globálisan vagy lokálisan is, néha pozitív módon is megválaszolható. A nemzeti összetartozásra épülő magyarságkép globális és optimista változatát hordozza például a cserkészlet ígérete, miszerint a világ bármely pontján élő magyarok kapcsolathálója által megvalósítható „a magyarabb magyar, és emberebb ember elve”:

¹¹⁵ Ezt a témát felvillantottuk a *8.1.2.1-es alfejezetben* is.

„Szerintem az a fontos a cserkészcsapatban, hogy a gyerekekben meglegyen az a magyar érzés. (...) A magyarsággal kapcsolatban az, hogy legyen meg a magyar barátságos kapcsolat más magyarral, mert ez a kapcsolat az a magyarság. S ha már van más magyar barátod, akkor legalább érzed azt, hogy van ez a magyar, szóval van ez a gondolat, hogy van magyar kapcsolat a világban. S akkor azon túl csak az, hogy egy kicsivel nagyobb lesz a kör, s több magyar, s több magyar beleáll a körbe. De szóval ez nekem egyik legfontosabb célom. Csak az, hogy szóval, ha együtt beszélünk magyarul minden héten, ha együtt mulatunk magyarul legalább egyszer hetente, akkor abból megvan az a mag, amiből nőhet egy igazi magyar. (...) Én is még tanulok, és én is még próbálok nagyobbra nőni. Ezt is megmondom, hogy az egyik legegyszerűbb, de legfontosabb jelszó a cserkészletben az, hogy emberebb ember, magyarabb magyar. Ezt Teleki Pál¹¹⁶ mondta, nem, Sík Sándor,¹¹⁷ várjál, Teleki Pál és Sík Sándor mind a ketten. Ez mindig egy cserkészvita, hogy ki volt az első. Szóval ez a célunk, emberebb ember és magyarabb magyar.” (9.)

Az egyéni vagy közösségi fennkölt magyarság koncepció mellett lokálisan megjelentek más, mondhatni dekonstruáló képek is. Az egyik, és talán leggyakrabban megrajzolt magyarságképen a magyarok közötti civakodások, konfliktusok, állandó széthúzások dominálnak, mint a magyarság igazi, „szétintézményesüléssel” is járó differentia specifica-ja.

„A hiba bennünk van, sehol máshol nem kell keresni. Hát ez [az összetartás hiánya] a legnagyobb hiba. Mondok egy viccet, ez vicc, de megfelel a valóságnak: amikor négy német találkozik a világban egymással, akkor rögtön alakítanak egy klubot. Amikor négy magyar találkozik, akkor rögtön alakítanak négy klubot.” (10.)

Egy másik, ritkábban megjelent magyarságkép kiegyensúlyozottabb, etnikailag egyenlősítő közösségi tulajdonsággal operál, igaz, itt is vissza-köszön a kulturális dimenzió.

„Énnekem a magyar világ legalább olyan, mint minden más világ. Szerintem nem állunk, vagy nem vagyunk kevesebbek, mint más, talán nem vagyunk töb-

¹¹⁶ Teleki Pál (1879–1941) földrajztudós, egyetemi tanár, politikus, Magyarország miniszterelnöke 1920–21-ben, illetve 1939–41-ben. Horthy Miklós 1922-ben ki-nevezte az ország főcserkészevé, 1923-ban pedig tiszteletbeli főcserkészsé.

¹¹⁷ Sík Sándor (1889–1963) költő, műfordító, irodalomtörténész, piarista tanár. 1912-től egyik alapítója és irányadója a magyar cserkészmozgalomnak.

bek, de mindenesetre az itteni szervezet kulturális téren azért azt hiszem, hogy szép munkát végeztek.” (12.)

Sajátos pozíciót képvisel és újólag is az autentikusság kérdését feszegeti az a vélemény, amely – éppen az előbbieken említett interperszonális dimenzió kritikájaként – a magyarságkép relevanciáját a legbensőbb intim szférába helyezi. E logika szerint nem csak kifelé, mások előtt, közösségekben kell megélni a magyarságot, hanem befelé, este, lefekvés előtt is:

„Én egyedül, egy személyben, magamban azt gondolom, hogy én szeretem Magyarországot, és szeretem azt a kultúrát. Hát ez nekem a kötelességem. Hát ez egy teljesen nyilvánvaló, (...) és hogyha második is így gondolkozik, az kettő, és hogyha harmadik is így gondolkozik, az három. Én azt szoktam mondani az embereknek, hogy ne csak akkor vallj színt, és legyél magyar, amikor közösségekben vagy, hanem saját magadnak is. Tehát ez egy nagyon fontos dolog. Elalvás előtt, felkelés után, bármikor.” (29.)

Kérdés ezek után, hogy a magas és népi kultúrával, ezeréves történelemmel és interperszonális közösség tétélezésével körülbástyázott magyarságkép hogyan viszonyulhat a mai magyar kortárs irodalomhoz, művészethez, populáris kultúrához. Vélhetően nem épülhet ki szerves kapcsolat a két világ között, egyrészt az eltérő kulturális értékrendek miatt, másrészt azért sem, mert mint láttuk, az interjúalanyaink körében kirajzolódott Magyarország-kép jobbra negatív képet festett az országról magáról. Továbbá azt is láttuk, mentális szinten is érvényesül egy elhatárolódás a magyarországi magyarokkal szemben.

Mindez nem jelenti azt, hogy ne lenne kísérlet a mai magyar kulturális termékek terjesztésére és fogyasztására, és ne léteznének kulturális, művészeti stb. kapcsolatok. Hanem sokkal inkább arról van szó, az amerikai magyar szerveződések által fenntartott kulturális értékvilág szűrőként működik, aminek következtében a mai magyar kulturális értékek spektrumából azokat szemezgeti, amelyek lokális világának legitimálását és megerősödését, egyszersmind konzerválását eredményezi. E szűrő ugyan beengedi például a „tisztá forrásból” merített népi kultúra elemeit (néptánc, népzene), és a populáris kultúra Magyarországon már nem a mainstreamhez tartozó szereplőit (táncdalénekeseket, operett énekeseket), ám rendszerint kizárja a modern populáris kultúra vagy akár a legújabb mai magyar irodalom, képzőművészet, alternatív művészet szereplőit.

„Amit mi is látunk állandóan, az egész [kortárs magyar kultúra] úgy, ahogy van, nem férne bele ebbe a kategóriába. Hogyha belegondolsz abba, hogy elkezded beszélgetni valakivel (...) és, ha a kortárs zenére kerül a sor, nem tudják, miről beszélsz, és nem tudod körülírni nekik, hogy miről beszélsz, mert olyant még nem is láttak és hallottak. Tehát a kortárs itt olyan, úgy ahogy van, kiesik. Bartók az utolsó. De egyszerűen nem tudják, miről beszélünk. Kortárs művészettel ugyanez a helyzet, képzőművészettel ugyanez a helyzet, nem tudják miről beszélünk. Tulajdonképpen az emberek többsége számára ez egy teljesen fehér terület.” (32.)

A kortárs művészet és zene elfogadottságát Amerikában szocializálódott, ám Magyarországon is élt alanyaink esetében is „teszteltük”. Az alábbi beszélgetés részletből látszik, hogy magyarországi tartózkodása alatt alanyunk egyáltalán nem került kapcsolatba mai magyar populáris kultúrával (nem magyarral, érdekes módon, igen), illetve a magyar kulturális termékekből az anyaországban is azt keresi, amire Amerikában magyar vonatkozásban szocializálódott:

„Kérdező: Ismersz-e magyar könnyűzenei együtteseket?

Válaszadó: Biztos, ha mondasz egy pár nevet, akkor biztos beugrik.

Kérdező: Nem. De te mondd, hogy ismersz-e?

Válaszadó: Én nem nagyon. Nem. (...)

Kérdező: És az alatt az öt év alatt ameddig Magyarországon voltál, ott táncházban voltál?

Válaszadó: Voltam egy pár ilyen néptáncházba. De az olyan otthon, mint itt a cserkészet, vagy állandóan csinálod, és mindenkit ismersz, vagy egy ilyen kívülálló idegen vagy. De jó volt elmenni, amikor tudtuk, hogy mittudom én milyen együttes jön Erdélyből. (...)

Kérdező: És koncertekre jártál? Bármilyen koncertekre?

Válaszadó: Voltam Gipsy Kings koncerten, arra emlékszem. Egy pár koncerten voltam, de nem feltétlenül magyar.

Kérdező: Hallottál-e a Sziget Fesztiválról?

Válaszadó: Igen, hallottam, de nem voltam.” (1.)

A mai magyar kortárs művészet elfogadottságának, avagy a fenntartott magyarságképhe való beilleszthetlenségének kérdését jól illusztrálja a New York-i Magyar Kulturális Központ 2005 október utáni működésének megítélése. Az intézményt 2001 végén hozták létre, és kezdetben egyaránt igyekezett az amerikai magyarok elvárásainak megfelelni, és az amerikai szélesebb nyilvánosságot is megcélozni. 2005 őszén azonban fordulat állt

be az intézmény életében, új vezetősége lett, és új helyszínre, a New York-i Sohoba költözött, programkínálatában pedig elsősorban a kortárs művészet megjelenítése szerepel. A korábbiakban vázolt magyarságkép és a magyar kormányzati intézet új, deklarált szemléletmódja közötti különbségek szinte automatikusan is jelzik, hogy az amerikai magyarok zöme számára ez a kulturális kezdeményezés nem lehet része az addig elfogadott magas és/vagy népi kultúrára épülő magyar esszencializmusnak:

„Nekünk a New York-i konzulátussal nagyon jó kapcsolatunk van, és ott ők igyekeznek már elég régen magyar kulturális alkalmakat teremteni. Ezzel szemben a New York-i magyar kulturális intézmény nem ér egy fabatkát sem. (...) Ők egy ilyen avantgarde kis művészeti galériát tartanak fenn Soho-ban, amely érdekes pár ember [számára]. (...) Néha van egy pár olyan magyarországi meghívott, akinek az előadása érdekes, de mondjuk ez a tevékenység nem éri meg a pénzt. Szerintem. Az hogy ott egy nagyon szűk érdeklődésű körnek magyar művészetet bemutatnak, a hatása minimális, nem beszélve arról, hogy ez nem is amerikai, még nem is New York-i ez a dolog, ez Soho-i dolog.” (48.)

A viszonylag új intézet újabb vezetőjének és értékvilágának elutasítása jól kiolvasható az alábbi idézetben is, amelyben a két kijelölt elszólás még inkább nyomatékosítja az igazgató elutasítását. Ez az elutasítás nem csak az értékvilágának, hanem áttételesen a pazarlással vádolt magyar kormányznak is szól.

„[A New York-i Magyar Kulturális Központ] az már egy tökéletesen egy fájó pont. Olyan szempontból fájó pont, hogy az előző vezető (...) az itt élő magyarság körében sokkal pozitívabb, mint amit az őt követő ILLYÉS Jakab László munkássága... Ja, ORSÓS, igen, pardon, de Jakabnak Jakab ugye? (...) Ő viszont elkötelezetten, a kultúrának egészen a szélsőséges nézőpontjait képviseli. Ő nála az avangardtól se jobbra, se balra nem létezik más. (...) Orsós úr működésének az egyetlen pozitívumát abban látom, hogy azt a bizonyos Bartók hangversenyt egy az egybe hozták New Yorkba, és (...) az a bizonyos plakát, amely az 50-es utca és a Broadway sarkán látható ez sem volt egy negatív valami, de viszont az nagyon-nagyon drága volt, mert az 100 millió DOLLÁRjába került a magyar államnak..., ja bocsánat, FORINT.” (36.)

A népi kultúra terjesztése a magyarság kulturális esszenciája megnyilvánulási formájának minősül, a (Magyarországról nézve) letűnt, kopottas bájú populáris kulturális ikonok pedig a magyarságkép közösségi dimenzióját

erősítik. Ezen utóbbiak amerikai jelenléte vélhetően komoly kapcsolatrendszerre épül, illetve bejáratott útvonalakon keresztül történik, ám egy helyi szervezet adományszerző rendezvénye szempontjából piaci értéke is van: olyan szereplőket kell meghívni, akiknek garantáltan sikere lesz.

„A meghívott előadók azok vagy lefutott, hajdan népszerű zenekaroknak, ilyen pop zenekaroknak a képviselői, általában csak darabokban, mert az egész általában nem szokott kijönni, csak egyetlen ember, és akkor playbackról megy a dolog. Vagy operett énekesek és nagy ritkán, ha igazán kulturális eseményről van szó, akkor komolyzenei előadók, de azok is csak kizárólag populáris, ismert darabokat adnak elő, (...) azokat mi tutira megy, mert mindenki ismer, szóval nincs probléma vele. Nem kockáztatnak! Mert számítanak adott esetben adományokra. Na most, hogyha a népek nem tetszik a produkció, akkor az adományok nem nagyon csurannak-csöppennek ugyebár, és emiatt aztán biztosra kell menni.” (32.)

A magyarságkép két nagyobb kulturális dimenziója, az esszenciát jelző népi „vonal”, illetve a közösségi élethez kapcsolódó kulturális fogyasztás (táncdalok stb) világa egymással sincs kibékítve. Noha mindkét dimenzió része a magyarságképnek, közöttük is állandó harc zajlik az igazi magyar értéket megjelenítő izlésstátusért.

„Ezekből a nagyon-nagyon régi dolgokból éltek az itteniek, tehát még a régi állami együttesnek a produkcióiból. Meg hát főleg ugye azok jöttek ki akkor, abban az időben, ezek a táncdalénekesek, nótáénekesek stb., stb. Ma pedig (...) még mindig jönnek ki, mert még ők élnek, adjon nekik a jóisten sok hosszú életet. Nem ez a probléma, hanem csak az, hogy ugye, amit produkálnak, az már elképesztő, mert egyszerűen [azokat] az otthoni dolgokat [adják elő], amelyek már réges-régen lejártak. (...) Hallottuk, hogy kijött a nem tudom én ki, nótáénekes vagy táncdalénekes, vagy a nem tudom én milyen fejek ezeket kihívták, s akkor ilyen playback izével játszottak, de ez szörnyű volt. Utána az újságok úgy interpretálták, hogy milyen fantasztikusan sikerült, közben csak négyen voltak, abból kettő a konyhás néni volt. (...) Az újságban úgy jelentek meg, hogy óriási siker volt és fantasztikus, s hát nyilvánvaló, hogy hazudtak.” (29.)

Az amerikai magyarok magyarságképéről egységesen beszélni természetesen általánosítással és leszűkítéssel is jár, ez valójában egy fogalmi konstrukció. Az előbbieken részletezett magyarságkép közösségenként vagy Amerika különböző részein élők körében valószínű más és más árnyalatot kapna. Több helyen például komoly kísérletet láttunk, hogy a kortárs magyar

kultúra valamilyen elemét propagálják a helyi közösségekben. Ilyenek például az itt-ott önállóan vagy akár az egyház égisze alatt működő viszonylag új filmklubok is.

„Minden hónap harmadik szombatján van egy magyar movie-est. Veszünk egy vetítógépet, és akkor az egyik legújabb magyar filmet bemutatjuk. Egyik nap a Valami Amerika¹¹⁸, a másik nap a Magyar vándor¹¹⁹. Amik Magyarországon is újabbak, azt minden harmadik szombatom bemutatjuk. A kicsiknek pedig magyar rajzfilmeket vetítünk minden első vasárnapján a hónapnak. Ezek a dolgok mind újak végül is, még csak három évesek azt mondanám, de elég jól működnek is, és reméljük, hogy lehet működtetni továbbra is.” (24.)

A mai magyar populárisabb, illetve alternatívabb kulturális termékek szintén jelen vannak Amerikában, csakhogy ezeket gyakran a magyarok azon csoportjai fogyasztják, akik vagy nem vesznek részt a hagyományosabb, emigrációs időszakokhoz és léthez kötött magyar szervezeti életben, vagy, akiket e szervezeti élet képviselői mentálisan távol tartanak, és „illegális”, újmagyarok, friss magyarok, FOB-ok (Fresh off the Boat) stb. bélyegekkkel illetnek.

„Körülbelüli becslés szerint olyan 40.000 illegális magyar dolgozó munkás van itt, akár baby-sitterként, [akár másként]. És ezek sokszor Queens vagy Bronx vagy valami elszigetelt helyen hatalmas termet bérelnek ki, hogy egy magyarországi együttest meghallgassanak, vagy bulizzanak. Mert ezt nem is lehet nevezni szervezetnek.”

Az alábbi idézetben nem csak az ún. FOB-okkal szembeni előítéletekről kapunk pontokba szedett, részletes leírást, hanem a kulturális ízlésvilágok közötti feszültségre utaló jegyeket is tetten érhetjük. Alanyunk sztereotíp módon távolságot tart a „friss” magyarokkal szemben, de ugyanakkor mégis élvezhetőnek tartja a részéről megbélyegzettek által fogyasztott zenei stílust. Ám az ilyen zenei műfajok egyértelmű fogyasztásának gátat szab szocializációja, hiszen ez a diszkózene, ez a „lezserség” neveltetése következtében számára nem a nagybetűsnek vélt Kultúra részei:

„Megmondom őszintén, mi így hívjuk a friss magyarokat: FOB. Fresh off the Boat. Hogy most jöttek le a hajóról. Tudjuk, nem hajóval jöttek ide, de ez vala-

¹¹⁸ Herendi Gábor 2001-ben készült filmje.

¹¹⁹ Herendi Gábor 2004-ben készült filmje.

hogy egy ilyen becenév, amit szoktunk mondani [használni] az amerikai magyarok között, azokról a bébiszitter vagy melósról, aki kijött (...) Idejönnek, (...) egy kupacba vannak, (...) New Yorkban dől ez a csapat magyar, akik most itt vannak. Egy, nem terveznek maradni sokáig, kettő, az a lényeg, hogy amennyi dollár a zsebükbe fér annyi legyen ott, három, nem tisztelik ezt az országot, nulla tisztelet az országé. És (...) negyedik: nem keresik a másik magyarokat, csak akik a Quinzy diszkóba járnak, 300, magyar van a Quinzy Diszkóba minden szombat este. (...) Minden júliusban van egy ilyen nagy Magyar Nap, és nagyon jó, olyan, mint Balatonon lenni, ugyanaz a zene, ugyanaz a lezserség, semmi köze a kultúrához, olyan vagány dolog”.

Összegezve tehát láthattuk, a magyarsággép két markánsabb módon jelenik meg: a magas kultúrára, igazi népiségre, a magasztos magyar történelemre épülő irodalmias, kissé elitista módon, illetve egy másik, a helyi közösségek, szervezetek működésére, és igényeit kiszolgáló populárisabb módon. E két típus konfliktusai ugyan nem oltják ki egymást, ám folyamatos rivalizációjukat nyomon lehet követni. A nagy kihívás azonban nem ez a „belső” rivalizáció, hanem a szeretve-gyűlölt magyarországi kulturális termékek ismeretének és elfogadásának mértéke és lehetősége. Magyar kulturális interakciók nélkül, az amerikai magyarok szervezeti életében aktívabbak magyarsággépe önmaguk „skanzenesítéséhez” is hozzájárul.

9. Magyar kormánysszervekkel kapcsolatos vélemények

Az Egyesült Államokban Washingtonban magyar nagykövetség, New Yorkban, Los Angelesben és Chicagóban¹²⁰ pedig főkonzulátusok működnek. Ezen kívül tiszteletbeli főkonzulok és konzulok működnek további mintegy 14 településen.¹²¹ Kutatásunk során külön kitértünk arra, alanyaink hogyan vélekednek a magyar külképviseletet ellátó szervekről és munkatársaikról, illetve arra is, hogy a jelenlegi helyzetben milyen módon támogathatná az anyaország az amerikai magyarokat. A magyarországi rendszerváltás után ugyanis leomlottak az emigráció és az anyaország közötti politikai falak, és feltételezhetően új alapokra kell építeni a kapcsolatokat. Ezek a falak azon-

¹²⁰ A chicagói főkonzulátus terepmunkánk idejében még nem működött, 2007. október 4-én nyitották meg.

¹²¹ Atlanta, Boston, Chicago, Cleveland, Denver, Houston, Kaiula, Mayaguez, Miami, New Orleans, Saint Louis, Salt Lake City, San Francisco, Seattle.

ban már korábban is repedeztek, és a hetvenes évektől kezdve több amerikai magyar-magyar együttműködési kísérletet is találunk, mint például az Anyanyelvi Konferencia létrehozása, vagy más kulturális együttműködések. Másfelől viszont azt is kell látnunk, a politikai falak összeomlása nem jelenti automatikusan az „emigrációs érzület” felszámolását, azaz a korábbi kivándoroltak egy része „lélekből” még nem tudott teljesen ráhangolódni az új politikai viszonyokra, ezért a mindenkori magyar kormány képviselőivel szembeni ellenérzése csak részben tompult.

9.1. Magyar külképviseleti szervek megítélése

A magyar diplomácia képviselőivel kapcsolatos vélemények meglehetősen szerteágazók, térben és időben is egyenlőtlenek. Noha a konzulokkal, főkonzulokkal, nagykövetekkel való kapcsolattartás változó, az egészen barátitól a távolságtartó formálisig terjed, vagy adott esetben a mellőzöttségre utaló beszédmódok jellemzik, a külképviseleti hivatalok megítélését valójában két nagyobb tényező határozza meg: egyrészt a hivatalt vezető személy, esetleg munkatársai kompetenciái, másrészt pedig e személyek ízlésvilága. Az emigráció történetisége szempontjából nézve akár azt is mondhatnánk, a külképviseleti szervek megítélésében kulturális fordulat állt be, és a korábbi elsősorban politikai megfontolásokra, kételkedő bizalomhiányra épülő viszonyulásokat felváltották a magyarsággéppel összefüggő ízlésvilág mentén kialakult attitűdök. A 70-es, 80-es években például még nagyon is élt az a kételkedés, hogy egyáltalán kapcsolatba kell-e kerülni a magyar hivatalos szervekkel, és ha igen, akkor annak milyen kihatásai lehetnek akár az Államokban, akár Magyarországon:

„Tudomásom arról van, hogy nagyon erősen megpróbálták megfigyelni azt, hogy ki mit csinál a magyarok között, akit ők úgy ítéltek, hogy ez nekik fontos lehet. És ezért nagyon igyekeztek, hogy el-eljárjanak olyan helyekre, ahol történnek dolgok. Egy időben vita volt, (...) hogy meghívjuk-e ezt, vagy azt, vagy am azt. Tudván tudva, hogy az az ember a követségről van meghívva, vagy a konzulátusról. Egyik vélemény az volt, hogy mindenkit hívjunk meg, nyitottak vagyunk szabad emberekként [kell viselkednünk]. A másik vélemény az volt, hogy igen, de azért azt se felejtsetek el, hogy akik hozzánk jönnek egy ilyen konferenciára, amikor őszintén beszélgetünk, és ha ő tudja, hogy ez az ember esetleg azért van ott, hogy erről jelentést tegyen, neki esetleg otthon rokonai élnek, és akkor hátha attól fogja visszafogni magát, vagy rosszul érezni magát, hogy most ő tudja,

hogy ezt azért küldték. Úgyhogy ezek nem voltak midig egyértelműen könnyen áthidalható dolgok, különösen akkor.” (35.)

Ma már ezek a félelmek talán megszűntek, és a külképviseletekről alkotott vélemények során meghatározóbb ezen hivatalos intézmények viszonya az amerikai magyar szervezetekhez. Mivel azonban az amerikai magyar szervezetek által életben tartott etnikai közösségek valamiféle perszonalizálódott világban léteznek, a hivatalos személyek is ezen optikán keresztül látszanak. Így kerülnek előtérbe a személyi kvalitások és az ízlésvilágok, hiszen ezeken keresztül „mériük le” alanyaink, hogy egy adott külképviseleti személy milyen mértékbe támogatja egy szervezet célkitűzéseit, illetve ízlésvilága milyen mértékben áll közel ahhoz az értékrendhez, amit az általuk kialakított magyarságkép generál.

Az egyéni megítélés szintjén tehát lényeges, hogy a hivatalos személy milyen mértékben tartja fontosnak egy adott amerikai magyar szervezet célkitűzéseit. Ha a konzul, főkonzul vagy a nagykövet tud azonosulni például a Kárpát-medencei kisebbségi magyarok támogatásának gondolatával, és rendszeresen eljár a magyar szervezetek különböző eseményeire, akkor az „jó konzul” vagy „jó nagykövet” lesz. Ha ez a célazonosság megvan vagy kialakul, akkor a hivatalos személy gyakran már nem hivatalos személyként kezd tételeződni, hanem barátként, közeli barátként, az elmesélésekben pedig rendszerint keresztnevéen hivatkoznak rá.

„Jó barátom a Szabolcs,¹²² nagyon jó barátom. S’ mondja Szabolcs, meglátogatlak benneteket. Fogadtam. (...) A Szabolcs esküvőjén ott voltam, csak azért repültem haza [Los Angelesből] négy napra, hogy ott legyek az esküvőn. Most azért jött el ő öt napra, hogy ő legyen a díszszónok.”

„Géza¹²³ nekem barátom, baráti kapcsolatban voltunk, nagyon jó ember volt a Géza, az amerikai magyarsággal kitűnően összedolgozott, jó kapcsolatai voltak, az amerikai kormánnyal nem.” (44.)

¹²² Kerék-Bárczy Szabolcs, Los Angeles-i főkonzul 2001–2004 között.

¹²³ Jeszenszky Géza 1990–1994 között Magyarország külügyminisztere, 1998–2002 között washingtoni nagykövet

„Más volt mondjuk a hangsúly [korábban]. És ugye mi elég sokat foglalkozunk kisebbségvédelmi kérdésekkel is, és Gézának¹²⁴ ez nagyon fontos volt ez az ügy, szóval, (...) együtt lehetett, közösen dolgozni.” (43.)

Más esetekben, ha nincsen meg az amerikai magyar szervezetekkel közös összhang, akkor a hivatalos személyt diszkurzív módon is távol tartják, nevére lehet, nem is emlékeznek, ám ha igen, akkor csak a családi vagy teljes nevén, ám semmiképpen sem a keresztnévén említik.¹²⁵ Ezen túl az alanyaink által fenntartással kezelt nagykövetre, konzulra stb. további mindenféle negatív jelzőket illesztnek, esetleges erényeit is csak negatívumokkal együtt emlegetik.

„A Simonyi,¹²⁶ ami pozitívat el tudok mondani, kolokválisan tud angolul, viccelni tud angolul. Aki már viccelni tud egy nyelvben, az már nagyon tud. Ő nagyon tud, olyan simulékony, kitűnően kezeli úgy a kormánytagokat, mint a többi nagykövetet, van, amikor az ember idegeire megy, mert egy kicsit hollywoodias a hozzáállása. Ugyanakkor, minket –magyarul mondva – le sem szar. (...) Amikor lát, akkor köszönünk egymásnak, de mindketten tudjuk, hogy micsoda, honnan jöttünk és hova megyünk, szóval nincs meg az emberi kapcsolat.” (44.)

„Simony [sic!] András (...) nem ismerem annyira, hogy róla véleményt formálnék. Talán csak az, hogy az évek folyamán, annak ellenére, hogy angolsága kifogástalan, (...) kissé most már a locsogós stádiumba kezd... behúzódni, ahol nagyon sokat dumál, anélkül, hogy ennek sok értelme lenne. Szóval, van egy ilyen, az emberekben kifejlődik egy ilyen hajlam arra, hogy nagyon megszeresék a saját hangjukat.” (36.)

A konzulátusok vagy a követség személyesített megítélése még nyilvánvalóbb az ízléskultúra világában. A hivatalok külső értékelése a vezetők ízlésén múlik, az határozza meg ugyanis, hogy mennyire tud kezdeményező lenni, illetve a saját programkínálatot, avagy más programokon való részvételt is.

„Nekem az a megfigyelésem, hogy attól függően, hogy ki volt éppen a konzul vagy hát a képviselője ennek az intézménynek, attól függően öneki milyen kulturális érdeklődése volt vagy múltja, aszerint alakult a meghívott előadóknak

¹²⁴ Lásd az előbbi lábjegyzetet.

¹²⁵ Lásd például a **XXX alfejezetben** az Orsós Jakab Lászlóra vonatkozó idézetet.

¹²⁶ Simonyi András 2002–2007 között washingtoni nagykövet volt.

és a bemutatott anyagnak a [köre], az határozta meg. Tehát, hogyha (...) a népi vonal, akkor a népművészettel kapcsolatos dolgok, hogyha éppen jazz-zel foglalkozott azelőtt az előéletében, mint az utóbbi konzul, vagy popzenével, akkor azok a dolgok voltak nyomtatva.” (32.)

E ponton röviden újra fel kell idéznünk a magyarságképről mondottakat. Mint láttuk, a magyarságkép egyrészt magas kultúrára, illetve valamiféle esszenciát kifejező népiségre épült, másrészt pedig egy olyan populáris kultúra művelésére, amely a helyi magyar közösségek vélt vagy valós igényeit elégítette ki, de amely az anyaországi kulturális lehetőségeinek csak egy elemét jelentik. Az ilyen módon körülírt magyarságképbe rendszerint „bezavar” az, hogy ha valaki más irányzatot képvisel, főleg ha ezt a magyar kormány valamelyik külképviseleti szerve, intézménye is teszi. Interjúink során több idevágó narratívát, „sztorit” is hallhattunk, amelynek lényege, hogy a külképviseleti szerv valamelyik munkatársa fanyalog vagy flegmatikusan viselkedik a népzenevel szemben, de újra felidézhetnénk a New York-i Magyar Kulturális Központ vezetője körüli megosztottságot is.¹²⁷ Volt, aki úgy fogalmazott, hogy az egyik konzul egy rendezvény alatt „savanykás pofát vágott, és hátat fordított a táncosoknak”.

Tény, a külképviseleti szervek elfogadottsága szintén e magyarságkép generálta kulturális szűrőn keresztül történik, mondhatni ízlésviták eredménye. És mivel az ízlésvilágot a vezető személye határozza meg, az ízlésviták eredményeképpen egy intézmény megítélése változó, személyfüggő. Az alábbi idézetben egyszerre benne van az intézmények perszonalizált megítélése, az ízlésviták cenzurális mozzanata, valamint a szervezetek közötti konfliktuspotenciál:

„A nagykövetségen is van nyilvánvalóan bizonyos cenzúra. (...) A Jeszenszky Géza nagykövetsége idején volt is egy nagy Magyar Hírlap-cikkezés, amelybe akaratlanul belekeveredtünk. Makk Károlynak az egyik filmjét¹²⁸ kérte meg valaki, (...) hogy vetítsék le, és abban egy bizonyos leszbikus történetszál megy, és az akkori kulturális attasé azt mondta, hogy nem! Nem, mert... szó szerint idézem: „Nem, mert ütközne a követséget látogató személyek ízlésvilágával.”. És ezt szegény leírta egy papírra, na ebből aztán ment a Hírlapnak, úgyhogy ebből aztán

¹²⁷ Lásd a 8.1.2.2. *alféjezet* vonatkozó részeit és idézeteit.

¹²⁸ Makk Károly 1982-ben készült *Egymásra nézve* c. filmjéről, illetve 2000 novemberi, a rendező 75. születésnapja alkalmából, jelenlétében szervezett filmvetítésről van szó.

egy nagyon nagy (...) balhé lett. Mi úgy jöttünk bele, hogy mi meg azt mondtuk, hogy jó, akkor mi meg miért ne [vetítsük le]. És levetítettük, és (...) jött a cikk másnap, hogy viszont a Kossuth Házban levetítették, úgyhogy azután a nagykövet [azt gondolta, mi robbantottuk ki a cikket]. Aztán a nagykövettel tisztáztuk, de sokáig azt gondolta, hogy mi voltunk azok, (...) holott nekünk ehhez tényleg semmilyen közünk nem volt. Tehát van, van cenzúra! A követségre (...) a populáris kultúrát kevésbé engedték be eddig. A mostani nagykövet ő mer! Tehát ő egy kicsit bátrabb ilyen szempontból. Rock koncertet csinálnak, kap is érte bizonyos oldalakról, de mondjuk ott már volt film, ami inkább a populáris kultúrába tartozik, például ugye Orsós László Jakabnak a Nyócker című filmje.¹²⁹ (46.)

A kanonizálódott amerikai magyar értékrend, illetve a magyarországi alternatív, populáris kultúra közötti ízlésvita hivatalos szervek, személyek megítélésében játszott szerepet sommáson összegzi a következő vélemény:

„Nem ellenséges a kapcsolat, csak hát egy más világ. Én a népzénet szeretem, ő [a nagykövet] a rock and rollt szereti. Nem rossz ember, csak...” (44.)

Az ízlésbeli eltérések önmagukban természetes jelenségnek mondhatók, csakhogy itt az intézmények megítélésének kulcsmozzanatait képezik. Ha a kulturális értékrendben különbségek vannak, akkor az rávetül az egész intézményre, és adott esetben megkérdőjelezheti egész létét, vagy munkatársai munkájának létjogosultságát is.¹³⁰

„A magas rangú konzulátusi személy beszédet mondott, és azt mondta, hogy milyen csodálatos és milyen fantasztikus itt látni ezeket a [néptáncos] gyermekeket, (...) hogy megőrizzük a hagyományunkat, kultúránkat és stb. és stb. Aztán lejött a színpadról, rágyújtott, (...) elvegyült a színpadon hátul ugye a tömegben, és mondta, hogy szörnyű ez a népzene, ez valami szörnyű, ez valami olyan rettenetes, hogy valami borzalom, én már a fenébe kívánnám az egészet. Utána elnyomta a cigaret-

¹²⁹ A 2005-ben bemutatott, több díjat is nyert animációs film rendezője nem Orsós László Jakab, hanem Gaudek Áron. Alanyunk tárgyi tévedése újabb bizonyíték arra, hogy az ízléskultúra perszonalizálódott világában a megbélyegzett Orsóshoz kötik az alternatív, populáris kulturális termékeket.

¹³⁰ Természetesen tudatában vagyunk, hogy egy külképviseleti szerv, konzulátus sok olyan más tevékenységet végez, amelynek semmi köze ezekhez az ízlésvitákhoz. Az itt tárgyalt viszonyulásokban az amerikai magyar szervezeti vezetők e szervekre mint egy magyar intézményre tekintenek, és nem mint egy konzuli intézményre, amely közigazgatási, gazdasági és más funkciókat is betölt.

tát, mi is, és fölmentünk a színpadra. (...) Úgyhogy az illető a szívárvány minden színében játszott, és nem is láttuk aznap este. Szóval ilyenek vannak. Az igazság az, ezt azért bátran elmondhatom, hogy el kell gondolkodni, hogy ezek képviselik az országot, tehát itt a probléma az, hogy ki ez? Kik ezek?” (29.)

A személyi szintű és ízlésvilágba ágyazott megítélésnek természetesen politikai vonatkozásai is voltak és vannak. Bizonyos értelemben még ma is visszaköszön az úgynevezett meghívás dilemmája (hivatalos személy részt vegyen-e bizonyos eseményeken vagy sem), és a magyarországi politikai megosztottság is visszaköszön, hiszen elszórtan találkozni olyan véleménnyel, hogy a konzulátussal, követséggel együttműködők „balosok”. A kritikák ellenére legtöbb helyen az együttműködés különböző sikeres és kevésbé sikeres formáiról számoltak be. A tanulmányunk első felében lobbiszervezetnek minősített intézmények aktívan keresik az együttműködést, a lokálisan működő szervezetek pedig gyakran úgy tekintenek valamely közeli konzulátusra, mint egy potenciális kulturális partnerszervezetre (és éppen ezért is szoktak kritikákat is megfogalmazni, illetve konfliktusba kerülni velük). Az együttműködéseknek tehát tág palettája van, a gazdasági és kulturális tevékenységeket egyaránt felölelheti (beszélgetéseink során a hagyatékok szállításától kezdve a közös rendezvények szervezéséig több minden elhangzott).

9.2. Néhány javaslat a magyar kormány szerepének növelésére

Az alábbiakban pontokba szedve ismertetünk néhány, az interjúkból lezűrhető javaslatot, amelyek a magyar kormány és külképviseleteinek szerepét növelhetnék az amerikai magyar közösségek támogatása érdekében.

- Rendszeres kapcsolattartás az amerikai magyar szervezetekkel
 - *Interjúalanyaink elvárása a külképviseleti szervekkel az volt, hogy a külképviseleti szervek ne szóljanak bele saját szervezeti életükbe, de ugyanakkor ismerjék el őket tényleges partnernek;*
 - *Az együttműködések bővítése mindenképpen jó lenne, ám néha pusztán egy elismerő szóbeli vagy írásbeli gesztus is jót tenne ezek megalapozásához (többször panaszkodtak ugyanis arra, hogy még leveleikre sem kapnak választ);*
 - *A konzulátusok, követség kezdeményező szerepének növelése: ez egyaránt jelenthetne aktívabb tevékenységet a különböző programok szervezésében, de vonatkozhatna olyan megbeszélésekre is, amelyek a helyi magyar szervezetek közös gondjainak kezelését, a közös*

problémakeresést is célul tűzhetnék. Ugyanakkor elképzelhetőnek véljük azt is, ilyen problémafeltáró beszélgetéseket az egész országra kiterjedően, ám konkrét területekre koncentrálni is lehetne szervezni (pl. magyar iskolák helyzete, lelkeszi utánpótlás kérdése, gazdasági együttműködések stb.)

- Kulturális diplomácia tudatosabbá tétele
 - *Minőségi magyar kultúra terjesztése (visszatérő kritika volt, hogy néha olyan előadók jelennek meg Magyarországról, akik miatt az amerikai magyaroknak „szégyenkezniük kell”. A különböző előadók meghívásának természetesen piaci logikája is van, ám célszerű lenne magyar közpénzen olyan alkotókat elhívni, akik a magyar közösségek, ám a szélesebb amerikai közönség igényeit egyaránt árnyalják és ki is tudják elégíteni);*
 - *Országimázs prospektusok terjesztése, akár egységes megjelenítése és letölthetőségének biztosítása interneten. Különböző etnikumokat bemutató rendezvényeket sok amerikai városban szoktak szervezni, ám a magyarok megjelenése és megjelenítése néha esetleges, főleg ott, ahol helyben nem működik magyar konzulátus vagy tiszteletbeli konzulátus.*

- Magyar vagyon mentése
 - *Közös pártatlan alapítvány, esetleg egy magyarországi közalapítvány létrehozása, amelynek célja az lenne, hogy a magyar közösségek természetes csökkenése miatt már nem használt, vagy eladásra ítélt javakat egységes rendszerben kezelje, vagy értékesítse. Az így befolyt összegeket jótékonyági célokra, magyar hallgatók nagynevű egyetemeken való taníttatásának költségeire lehetne fordítani;*
 - *Egy ilyen céllal létrehozott alapítvány (szervezet) lehetne az a gyűjtőhely is, ahova adott esetben a különböző hagyatékokból származó javakat is el lehetne helyezni (könyvek vagy más értékek), amelyeknek sorsáról leltározás, feldolgozás után lehetne dönteni. Meg kellene vizsgálni azt is, hogy például a konzulátusok vagy a követség tudnának-e helyet biztosítani a hagyatékokból, adományokból származó könyvvállományok ideiglenes elhelyezésére.*

- Javaslatok magyarországi teendőkre
 - *Területért (nyugati magyar diaszpóráért) felelős közigazgatási egység létrehozása, amely az anyaországban szükséges feladatokat,*

a különböző lobbitevékenységeket és egyeztetési, koordináló feladatokat ellátná;

- Lobbitevékenység egyházaknál, de különösen a katolikus egyháznál a lelkipásztori utánpótlás érdekében;*
- Szakmai együttműködések erősítése akár projektszerűen a jelenlegi intézményrendszerre építve, akár egy új, specializált intézmény létrehozásával. Ezek a projektek közös társadalomtudományi kutatásokat, közös tananyagfejlesztéseket, különböző továbbképzéseket jelenthetnének, illetve a közös munkák eredményeinek disszeminációját is (kutatási eredmények terjesztése Magyarországon és Amerikában, tankönyvek nyomtatása Magyarországon és terjesztése kint stb.)*
- Jelenlegi, nyugati magyar fiatalokat megcélzó magyarországi programok fenntartása és bővítése, hiszen a „valós magyar élmény” hozzájárulhat a kinti szervezetek utánpótlásának biztosításához.*